

Budsjettnemnda for jordbruket
16.04.2024

Utredning nr. 3

Resultatkontrollen for gjennomføring av landbrukspolitikken

AVGITT
APRIL 2024

Innhold

1	INNLEDNING	5
1.1	Administrative enheter	6
2	PRODUKSJONGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	7
2.1	Areal og arealutvikling.....	7
2.1.1	Areal og arealutvikling	7
2.1.2	Leiejord.....	12
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner	15
2.2.1	Planteproduksjon	17
2.2.2	Husdyrproduksjon	20
2.3	Bruk av utmarksbeite.....	33
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	36
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder	36
3.1.1	Småskalaproduksjon.....	41
3.2	Økologisk jordbruk.....	46
3.3	Import og eksport	53
3.4	Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel.....	63
3.5	Norskprodusert andel av fôr og kraftfôr.....	68
4	TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	71
4.1	Trygg mat	71
4.1.1	Zoonoser	71
4.1.2	Rester av plantevernmidler i næringsmidler	75
4.1.3	Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	77
4.2	Dyrehelse og dyrevelferd	79
4.3	Tap av sau på beite	88
4.3.1	Sau på utmarksbeite.....	88
4.3.2	Forvaltning av rovdyr.....	93
4.3.3	Bestand av rovdyr.....	96
4.3.4	Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak	97
4.4	Plantehelse.....	100
5	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	103
5.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	103
5.1.1	Jordbruksbedrifter i de ulike fylker	103
5.1.2	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler.....	106
5.2	Utviklingen i noen produksjoner.....	109
5.3	Syssetting	116
5.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	117
5.4.1	Fylkesnivå.....	117
5.4.2	Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.....	121
5.4.3	Utvikling annen arbeidshjelp.....	121
5.5	Alder på bruker.....	122
5.6	Landbrukseiendommer	123
5.7	Bygdeutvikling	125
5.8	Tilleggsnæringer.....	127

6	KLIMA OG MILJØ.....	130
6.1	Miljøprogram i jordbruket.....	131
6.1.1	Oppfølging av miljøkrav i jordbruket	134
6.2	Kulturlandskapet	135
6.2.1	Kulturlandskap og gjengroing	137
6.3	Biologisk mangfold	141
6.4	Friluftsliv og tilgjengelighet.....	148
6.5	Kulturminner og kulturmiljøer	149
6.6	Jord og jordhelse	154
6.6.1	Karbonlagring i jord	156
6.7	Avrenning til vann.....	160
6.7.1	Tilførsler av næringsalter	160
6.7.2	Jordarbeiding og erosjon	166
6.7.3	Gjødselforbruk.....	168
6.8	Utslipp av klimagasser og luftforurensning	170
6.9	Plantevernmidler	177
6.10	Innsamling av landbruksplast.....	178
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR	180
7.1	Alminnelig inntekt.....	181
7.2	Levekår	184
7.2.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag	184
7.2.2	Helse og arbeidsmiljø	187
7.2.3	Velferd og avløsning	191
7.3	Lønnsutvikling etter næring	192
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN.....	193
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer.....	193
8.1.1	Verdier og indekser	193
8.2	Varige innsatsfaktorer	195
8.3	Priser på jordleie.....	197
8.4	Tap på utlån i landbruket.....	201
8.5	Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon.....	201
9	PRISER.....	203
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	204
9.2	Melk og melkeprodukter	206
9.3	Storfekjøtt.....	209
9.4	Sau- og lammekjøtt	210
9.5	Svinekjøtt.....	211
9.6	Egg.....	212
10	LIKESTILLING	213
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn.....	213
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	215
10.3	Driftsformer.....	216
10.3.1	Inndeling.....	216
10.3.2	Driftsform og produksjon	217
10.4	Arbeidsforbruk og utdanning	218

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn.....220

II DETALJERT DEL

finnes på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktspolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

For nåværende regjering er de landbrukspolitiske målsettingene presentert i Prop. 1 S (2022–2023).

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging ofte skjer på lokalt nivå. Fylkesinndelingen innebærer imidlertid store datamengder hvor oversikten lett tapes. Nemnda har dermed delt resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall inndelt i størrelsesgrupper. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges dette kun ut på internett som pdf- og Excel-filer. De finnes på: <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>.

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk Sentralbyrå, men Landbruksdirektoratet og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999, 2010 og 2020 som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2021 og 2022 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

Omtalen av utviklingstrekk er i hovedsak knyttet til de siste årene. For omtale av foregående år vises til tidligere utgivelser.

1.1 Administrative enheter

Endringer i administrative enheter vil utgjøre en liten andel av endringene for de enhetene det gjelder. De siste årene er følgende endringer foretatt:

- 1.1.2019 ble kommunen 1567 Rindal flyttet fra Møre og Romsdal til Trøndelag.
- 1.1.2020 ble kommunen 1571 Halså flyttet fra Møre og Romsdal til Trøndelag.
- 1.1.2020 ble kommunen 1444 Hornindal flyttet fra Sogn og Fjordane til Møre og Romsdal.
- 1.1.2020 ble kommunen 1852 Tjeldsund flyttet fra Nordland til Troms og Finnmark.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

I innstilling fra næringskomiteen (Innst.385 S 2014–2015) om jordbruksoppgjøret 2015 sies det at *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn.»*

I behandlingen av jordbruksoppgjøret 2014 uttalte en samlet næringskomité at *«Det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet. Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:*

- *Arealutvikling og –fordeling*
- *Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk*
- *Rekruttering og næringsutvikling i landbruket*

Komiteen viser til at det er bred politisk enighet om at norsk landbruk bør ha en differensiert bruksstruktur, og at det i Innst. 234 S (2011–2012) blant annet stod følgende:

«Komiteen vil legge til rette for en variert bruksstruktur som både tar hensyn til tradisjonelle familiebruk og gir mulighet for ulike samarbeidsformer.»

Dette kapitlet gir en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

Litt over 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal. Det innebærer et jordbruksareal per innbygger på 1,8 dekar i 2023, mot 2,3 dekar i 1999.

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999, 2010 og 2020 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens det for 2005, 2022 og 2023 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i drift i hvert enkelt fylke. Totalt jordbruksareal i drift ble økt med 688 dekar fra 2022 til 2023. Rogaland har størst andel dyrket areal med 11,7 prosent.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2023. Km² = 1 000 daa

	Totalt landareal	Jordbruksareal i drift*	Andel dyrket, %
Viken og Oslo	23 195	2 032	8,8
Innlandet	49 391	2 022	4,1
Vestfold og Telemark	15 925	641	4,0
Agder	14 981	308	2,1
Rogaland	8 576	1 005	11,7
Vestland	31 969	818	2,6
Møre og Romsdal	13 840	507	3,7
Trøndelag	39 493	1 635	4,1
Nordland	35 759	545	1,5
Troms og Finnmark	70 921	335	0,5
Hele landet	304 050	9 847	3,2

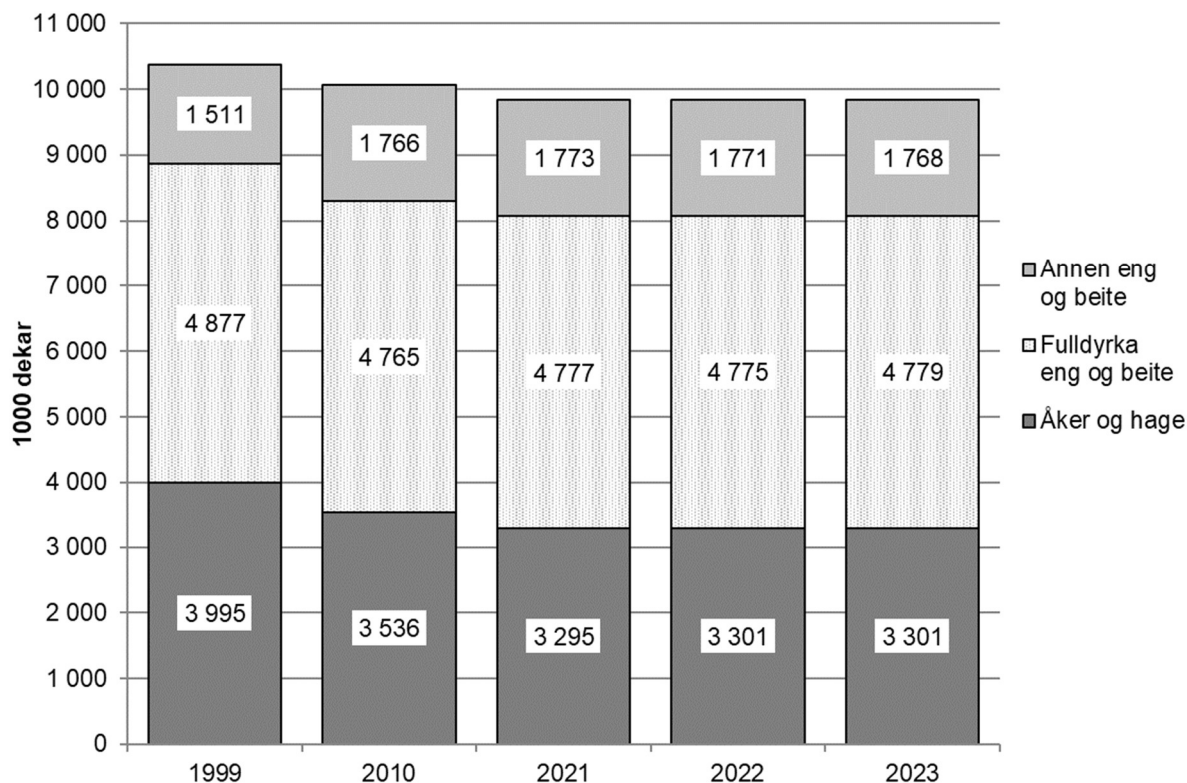
Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2023 er alt jordbruksareal i drift (toppen av søylene i figur 2.1) redusert med 4,5 prosent, fra 10 354 200 til 9 847 200 dekar. I perioden 2005-2014 ble nytt digitalt kartverk tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. I denne perioden viste det registrerte arealet en nedgang på 4,7 prosent. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av nytt digitalt kartverket innebar en reduksjon i arealet på ca. 3,4 prosent. Det er ikke mulig å si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før nytt kartverk ble tatt i bruk. Arealnedgang utenom nytt kartverk var dermed på ca. 1,3 prosent i samme periode. Etter dette har arealet vært relativt stabilt, med en nedgang på 0,2 prosent fra 2014 til 2023.

Annen eng og beite er overflatedyrket areal. Andelen slikt areal har økt fra 15 prosent i 1999 til 18 prosent i 2023. Nedgang i jordbruksareal i drift, kombinert med økt befolkning, har redusert antall dekar jordbruksareal per innbygger fra 2,25 i 2005 til 1,82 i 2023.

Åpen åker og hage utgjorde 34 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2023, men er svært ulikt fordelt mellom fylkene. Viken har i overkant av 70 prosent av arealet i åpen åker og hage, og Vestfold og Telemark har ca. 60 prosent. Vestland, Agder, Rogaland, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 1 til 7 prosent åpen åker og hage, og tilsvarende mer eng og beiteareal. Trøndelag har ca. 30 prosent åpen åker. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 17 prosent etter 1999.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet.
1 000 dekar¹⁾

* Foreløpige tall for 2023

1) Nye arealmålinger (nytt kartverk) i perioden 2005-2014 har medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2021 og 2022

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.2 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for fylkene.

I 1999 regnet en med at bruk som søkte produksjonstilskudd hadde om lag 70 000 dekar som ikke var i drift, og i 2023 var det omtrent samme antall dekar som i 1999. Viken har den største andelen av fulldyrket areal i hele perioden. På landsbasis har fulldyrket eng og beite hatt en nedgang i samme periode på 2 prosent, mens annen eng og beite har økt med 17 prosent.

Tabell 2.2 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på fylker. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
							99-10	10-20	20-23
Viken	Totalt areal	2 108	2 039	2 044	2 035	2 032	-0,3	0,0	-0,2
	% fulldyrket	98	94	94	94	94	-0,5	0,0	0,1
	Eng og beite	451	522	574	551	556	1,3	1,0	-1,0
	% eng og beite	21	26	28	27	27	1,6	0,9	-0,8
Innlandet	Totalt areal	2 114	2 081	2 011	2 020	2 022	-0,1	-0,3	0,2
	% fulldyrket	91	88	88	88	88	-0,3	0,0	0,1
	Eng og beite	1 084	1 186	1 211	1 211	1 207	0,8	0,2	-0,1
	% eng og beite	51	57	60	60	60	1,0	0,5	-0,3
Vestfold og Telemark	Totalt areal	698	666	644	644	641	-0,4	-0,3	-0,1
	% fulldyrket	94	93	93	93	93	-0,1	0,0	0,0
	Eng og beite	208	242	252	249	247	1,4	0,4	-0,7
	% eng og beite	30	36	39	39	39	1,8	0,8	-0,6
Agder	Totalt areal	323	300	304	306	308	-0,7	0,1	0,4
	% fulldyrket	83	80	78	78	78	-0,4	-0,2	0,0
	Eng og beite	283	272	285	285	287	-0,3	0,5	0,2
	% eng og beite	88	91	94	93	93	0,3	0,3	-0,2
Rogaland	Totalt areal	968	1 001	998	1 004	1 005	0,3	0,0	0,2
	% fulldyrket	59	54	53	53	53	-0,7	-0,2	0,0
	Eng og beite	862	940	955	949	948	0,8	0,2	-0,2
	% eng og beite	89	94	96	95	94	0,5	0,2	-0,5
Vestland	Totalt areal	948	864	819	813	818	-0,8	-0,5	0,0
	% fulldyrket	63	57	52	52	52	-0,9	-1,0	0,0
	Eng og beite	915	845	803	797	802	-0,7	-0,5	0,0
	% eng og beite	97	98	98	98	98	0,1	0,0	0,0
Møre og Romsdal	Totalt areal	616	569	509	507	507	-0,7	-1,1	-0,1
	% fulldyrket	83	82	82	82	82	-0,2	0,1	0,0
	Eng og beite	587	544	493	492	492	-0,7	-1,0	-0,1
	% eng og beite	95	96	97	97	97	0,0	0,1	0,1
Trøndelag	Totalt areal	1 650	1 620	1 645	1 639	1 635	-0,2	0,2	-0,2
	% fulldyrket	92	89	88	88	89	-0,3	-0,1	0,1
	Eng og beite	1 102	1 081	1 148	1 149	1 143	-0,2	0,6	-0,1
	% eng og beite	67	67	70	70	70	0,0	0,4	0,1
Nordland	Totalt areal	580	571	548	544	545	-0,1	-0,4	-0,2
	% fulldyrket	83	79	80	81	81	-0,5	0,1	0,2
	Eng og beite	548	559	540	537	538	0,2	-0,4	-0,1
	% eng og beite	95	98	99	99	99	0,3	0,1	0,1
Troms og Finnmark	Totalt areal	379	348	338	334	335	-0,8	-0,3	-0,3
	% fulldyrket	88	86	86	86	86	-0,2	-0,1	0,2
	Eng og beite	348	333	327	325	325	-0,4	-0,2	-0,3
	% eng og beite	92	95	97	97	97	0,3	0,1	0,1
Hele Landet	Totalt areal	10 382	10 060	9 860	9 846	9 847	-0,3	-0,2	0,0
	% fulldyrket	85	83	82	82	82	-0,3	-0,1	0,1
	Eng og beite	6 388	6 524	6 589	6 545	6 546	0,2	0,1	-0,2
	% eng og beite	62	65	67	66	66	0,5	0,3	-0,2

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene
 Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Nydyrking og omdisponering

Tabell 2.3 viser det arealet som er nydyrket de siste årene, samt omsøkt areal og antall søknader. Totalt for landet ble det godkjent nydyrket 15 900 dekar i 2022. Dette er 2 184 dekar mindre enn året før. Målt i antall dekar var det størst antall dekar nydyrket i Innlandet, med 6 180 dekar. Med unntak av Vestland hadde alle fylker nedgang i antall dekar godkjent nydyrket areal fra 2021 til 2022.

Innlandet og Trøndelag hadde til sammen 55 prosent av godkjent areal i 2022.

Tabell 2.3 Nydyrking, antall søknader, omsøkt og godkjent areal. Fordeling på fylker i 2022

	Søknader om	Omsøkt nydyrket	Godkjent nydyrket
2010	689	21 213	19 860
2015	854	18 832	18 139
2018	964	26 964	24 855
2019	1 143	30 029	28 128
2020	1 114	23 120	21 641
2021	906	20 855	18 084
2022	841	17 419	15 900
Viken	88	1 623	1 586
Innlandet	272	6 626	6 180
Vestfold og Telemark	26	439	388
Agder	44	430	403
Rogaland	145	1 922	1 729
Vestland	69	881	808
Møre og Romsdal	18	421	412
Trøndelag	109	2 807	2 509
Nordland	40	1 385	1 173
Troms og Finnmark	30	885	712

Kilde: Statistisk sentralbyrå

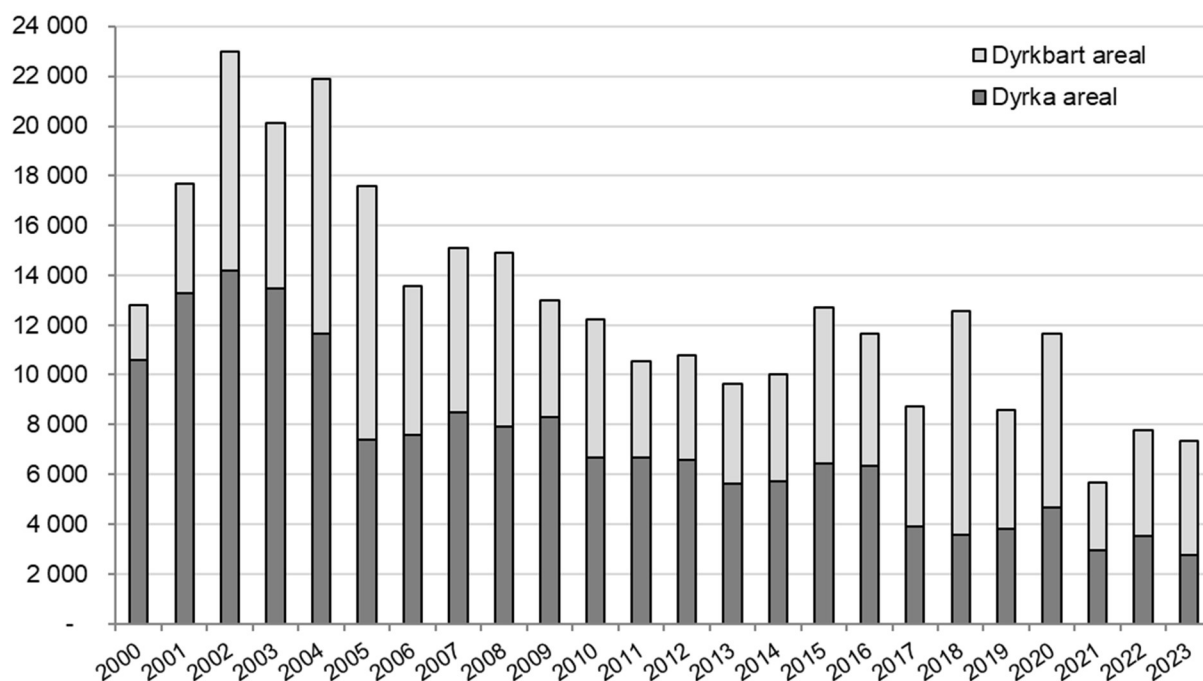
Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. Det nasjonale jordvernmålet for årene 2004-2015 var at årlig omdisponering av dyrka jord skulle være under 6 000 dekar. Fra 2016 var jordvernmålet at omdisponeringen skulle være under 4000 dekar, og fra 2021 er målet å avgrense omdisponeringen til under 3 000 dekar per år innen 2025.¹

I 2021 ble det omdisponert 3 092 dekar dyrka jord, som er 1 700 dekar mindre enn året før, og dette er den laveste registrerte omdisponeringen av dyrket jord siden registreringene startet i 1976. I 2022 ble det omdisponert 3 584 dekar dyrka jord.

I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år i perioden 2000 til 2022. I 2021 ble det omdisponert 2 700 dekar dyrkbar jord, og i 2022 4 300 dekar dyrkbar jord.

¹ Prop. 200 S (2020-2021)

Figur 2.2 viser hvor mye dyrka og dyrkbart areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk.

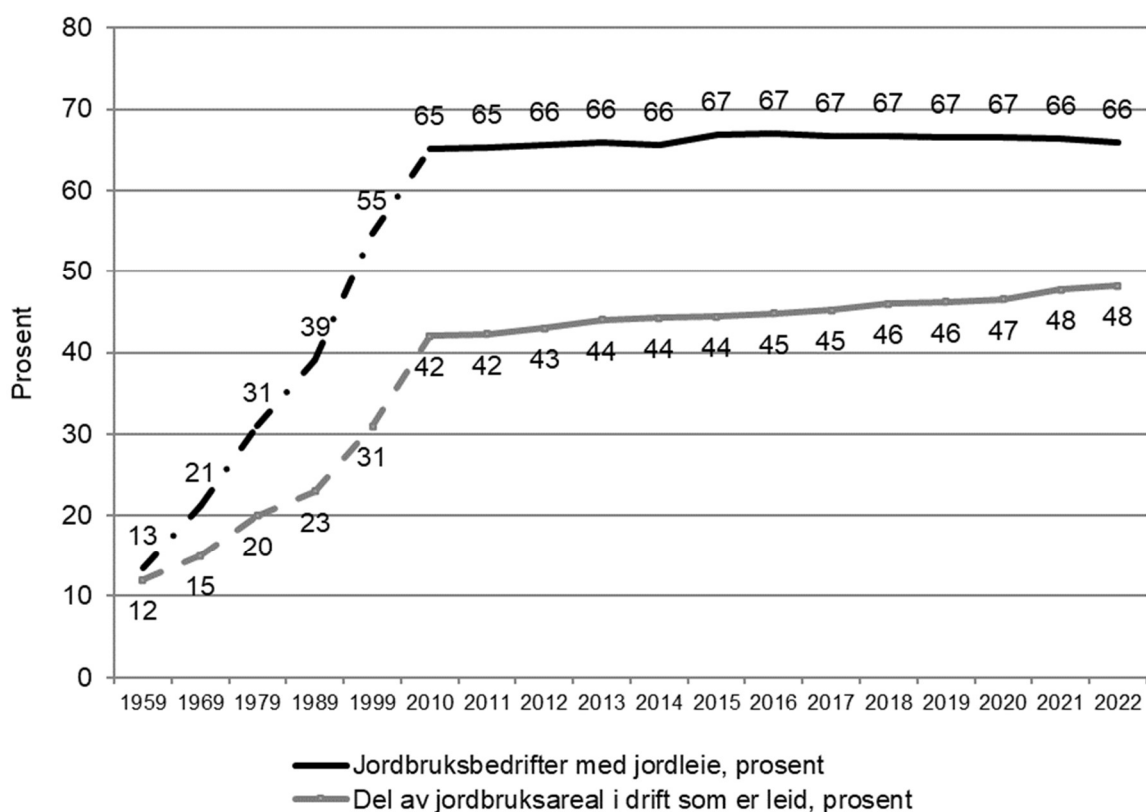
Figur 2.2 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk, dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA

Av fylkene var det Rogaland, Viken og Trøndelag som omdisponerte mest dyrka jord i 2023, med henholdsvis 500 dekar, 449 dekar og 445 dekar.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har i hovedsak økt. Figur 2.3 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2022.

Figur 2.3 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2022

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2011 – 2019, 2021 og 2022

I 2022 hadde 66 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 48 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene, jf. tabell 2.4. En ser at de to nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie, med henholdsvis 79,4 prosent i Nordland og 85,4 prosent i Troms og Finnmark. Når det gjelder leid areal av jordbruksareal i drift har Troms og Finnmark størst andel med 63,7 prosent. Rogaland har lavest andel jordbruksbedrifter med jordleie (56,4 prosent) og lavest andel leid jordbruksareal (37,9 prosent).

Tabell 2.4 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2022

Fylker	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Viken	60,3	47,4
Innlandet	68,0	45,5
Vestfold og Telemark	60,8	57,7
Agder	72,1	59,9
Rogaland	56,4	37,9
Vestland	63,7	47,4
Møre og Romsdal	75,4	56,3
Trøndelag	67,4	45,5
Nordland	79,4	54,5
Troms og Finnmark	85,4	63,7
<i>Hele landet</i>	66,0	48,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon.

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye. Tabell 2.5 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Agder og de to nordligste fylkene.

Tabell 2.5 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2022

Antall	Jordbruks-	Prosentvis fordeling etter antall			
		1	2-4	5-9	<10
Viken	3 726	32	40	20	8
Innlandet	4 658	25	43	23	9
Vestfold og Agder	1 549	27	38	21	14
Rogaland	1 313	20	35	28	17
Vestland	2 265	39	44	14	4
Vestland	3 730	32	44	19	5
Møre og Trøndelag	1 755	20	39	28	13
Trøndelag	3 658	27	42	23	9
Nordland	1 446	16	35	27	21
Troms og Finnmark	924	14	26	30	30
<i>Hele landet</i>	25	27	40	22	10

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon.

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

De tradisjonelle enhetene «gårdsbruk» eller «gårdbruker», kan omfatte produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). Dette kan gjøre en sammenliknbar presentasjon av utviklingen i brukstallet usikker.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. I dette kapitlet er det vist tabeller med størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og for noen produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.6 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Over tid er det færre mindre jordbruksbedrifter og flere større. Økende areal per jordbruksbedrift har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar mens totalarealet er relativt stabilt. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av produksjon, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift, eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2023 var tilsvarende andel 14 prosent. Dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 262 dekar i samme periode.

Tabell 2.6 viser også at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt mye. I 2022 leide hver jordbruksbedrift i gjennomsnitt 125 dekar.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Størrelsesgrupper, dekar	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
Uten areal	398	1 815	1 213	1 376	1 421	14,8	-3,9	5,4
%	1	4	3	4	4			
< 100	31 237	14 359	11 867	10 566	10 552	-7,9	-1,6	-0,3
%	44	27	28	28	28			
100–199	22 286	13 440	9 764	9 145	8 946	-4,5	-3,1	-2,9
%	32	29	25	24	24			
200–299	10 367	8 444	6 120	5 810	5 638	-1,8	-3,2	-2,7
%	15	18	16	15	15			
300–499	5 273	6 857	6 024	5 881	5 756	2,4	-1,3	-1,5
%	7	15	16	16	15			
500–799	1 287	2 490	3 220	3 243	3 267	6,2	2,6	0,5
%	2	5	8	9	9			
≥ 800	290	1 034	1 718	1 900	1 981	12,3	5,2	4,9
%	0	2	4	5	5			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	46 624	38 713	37 921	37 561	-3,7	-1,8	-1,0
Areal, 1 000 daa	10 382	10 060	9 860	9 846	9 847	-0,3	-0,2	0,0
Daa/jordbruksbedrift	147	216	255	260	262	3,6	1,7	1,0
Leid areal, 1 000 daa	3 239	4 185	4 585	4 745		2,4	0,9	
Leid areal, %	31	42	47	48				
Leid areal, daa/j.bedr. ¹⁾	46	90	118	125		6,3	2,8	
J.bedr. med leid areal	38 746	29 406	25 289	25 024				
Leid areal, daa/j.bedr. ²⁾	83	140	181	190		4,9	2,6	

* Foreløpige tall

1) Gj.sn av alle jordbruksbedrifter

2) Gj.sn. av alle jordbruksbedrifter med leid areal

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret. Flere selskapsformer ble tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.7 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i utvalgte år i perioden 2005-2023.

Andelen upersonlige søkere økte fram til 2008, men har deretter blitt redusert. Noe av årsaken til dette er regelendringer for samdrifter. Fra og med 2015 ble det bl.a. mulig for samdrifter å leie kvote, og dette førte til at enkelte samdrifter ble oppløst.

Tabell 2.7 Andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak¹. Prosent

Fylke	2005	2010	2020	2022	2023*	Antall i 2023*
Viken	2,8	3,8	4,2	4,2	4,4	268
Innlandet	5,3	6,4	4,3	4,3	4,2	286
Vestfold og Telemark	2,3	3,4	5,7	5,9	6,4	159
Agder	3,2	5,0	4,5	4,8	5,1	93
Rogaland	5,5	8,2	5,5	5,4	5,7	226
Vestland	3,6	5,5	4,6	4,8	5,0	292
Møre og Romsdal	4,7	7,2	5,9	5,6	5,6	130
Trøndelag	5,1	6,9	5,5	5,4	5,3	281
Nordland	4,0	6,5	6,1	6,5	6,4	113
Troms og Finnmark	3,1	5,1	6,3	6,6	6,8	71
<i>Hele landet</i>	<i>4,4</i>	<i>5,9</i>	<i>5,0</i>	<i>5,0</i>	<i>5,1</i>	
Antall	2 216	2 681	1 913	1 895	1 919	1 919

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratets tilskuddsstatistikk

2.2.1 Planteproduksjon

Tabell 2.8 viser at antall jordbruksbedrifter med korn har blitt mer enn halvert fra 1999 til 2023. Kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 til 291 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
< 100	10 165	4 149	2 484	2 368	2 311	-7,8	-5,0	-2,4
%	46	31	25	24	24			
100-199	6 170	4 034	2 835	2 729	2 701	-3,8	-3,5	-1,6
%	28	30	28	28	28			
200-299	2 793	2 142	1 676	1 626	1 640	-2,4	-2,4	-0,7
%	13	16	17	16	17			
300-499	2 026	1 953	1 682	1 692	1 647	-0,3	-1,5	-0,7
%	9	14	17	17	17			
500-799	609	856	906	897	931	3,1	0,6	0,9
%	3	6	9	9	9			
≥ 800	146	399	538	566	579	9,6	3,0	2,5
%	1	3	5	6	6			
Antall j.bedr.	21 909	13 533	10 121	9 878	9 812	-4,3	-2,9	-1,0
1 000 daa	3 282	3 071	2 832	2 839	2 858	-0,6	-0,8	0,3
Daa/j.bedr.	150	227	280	287	291	3,8	2,1	1,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>
 Det er i hovedsak rug og hvete som dyrkes til matkorn. Dyrkinga av matkorn er i hovedsak konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Totalt ble det dyrket hvete og rug/rughvete på 719 000 dekar i 2021, det vil si 25 prosent av samlet kornareal. For 2022 var arealet ca. 732 400 dekar hvete og rug/rughvete, tilsvarende 26 prosent av samlet kornareal. Klimatiske forhold gjør at andelen som går til mat varierer mye mellom år. Foreløpige tall fra Landbruksdirektoratet viser at det var ca. 57 prosent av hveten som gikk til matkvalitet i 2023. I 2022 var andelen 71 prosent, og dette var en betydelig økning fra 2018 og 2019, som var kornår preget av tørke. Gjennomsnitt for de siste fem år viser 63 prosent matkvalitet for hvete og 66 prosent for rug (rughvete ikke inkludert).

Tabell 2.9 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter. Det har i hovedsak vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Totalt sett gikk antall jordbruksbedrifter med poteter ned med 73 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 52 prosent fra 2010 til 2023.

Potetarealet per jordbruksbedrift har økt betydelig, fra 14,5 dekar i 1999 til 86,1 dekar i 2023. Det totale potetarealet er derimot redusert med 23 prosent i samme periode.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Når en ser bort fra enheter som har under 10 dekar var gjennomsnittet på 55,6 dekar i 1999 og 157 dekar i 2023.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
< 10	7 831	1 512	704	686	612	-13,9	-7,4	-4,6
%	76	54	47	48	43			
10-49	1 420	468	228	198	189	-9,6	-6,9	-6,1
%	14	17	15	14	14			
50-99	657	352	191	171	174	-5,5	-5,9	-3,1
%	6	13	13	12	13			
100-199	276	310	195	186	171	1,1	-4,5	-4,3
%	3	11	13	13	13			
200-299	61	83	97	91	90	3,0	1,4	-2,5
%	1	3	6	6	7			
≥ 300	15	70	90	108	100	14,9	2,7	3,6
%	0	2	6	7	7			
Antall j.bedr.	10 260	2 795	1 505	1 442	1 336	-11,1	-6,0	-3,9
Antall daa	148 522	132 399	115 064	118 977	115 052	-1,0	-1,4	0,0
Daa/j.bedr., alle	14,5	47,4	76,5	82,5	86,1	11,4	4,9	4,0
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	55,6	100,7	141,7	155,8	157,0	5,5	3,5	3,5

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar potet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Arealet av og antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland går fram av tabell 2.10. Det mest markerte trekket er at antall små produsenter arealmessig, har avtatt i store deler av perioden, samtidig som produsenter med større areal har økt. Sammenlignet med perioden før 2020 har det blitt flere små bruk < 10 dekar og færre store bruk ≥ 200 dekar. Foreløpige tall for 2023 viser en reduksjon i grønnsaksareal på 3,7 prosent i forhold til 2022. Gjennomsnittlig grønnsaksareal per jordbruksbedrift ble mer enn tredoblet i perioden 1999 til 2020. Etter 2020 har imidlertid areal per jordbruksbedrift gått noe ned.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsaksareal

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
< 10	964	333	385	401	364	-9,2	1,5	-1,9
%	45	32	42	43	41			
10-49	784	313	194	189	184	-8,0	-4,7	-1,7
%	37	30	21	20	21			
50-99	249	211	121	139	148	-1,5	-5,4	6,9
%	12	20	13	15	17			
100-199	98	115	101	100	98	1,5	-1,3	-1,0
%	5	11	11	11	11			
≥ 200	28	72	106	109	98	9,0	3,9	-2,6
%	1	7	12	12	11			
Antall j.bedr.	2 123	1 044	907	938	892	-6,2	-1,4	-0,6
Antall daa	60 187	71 220	82 453	84 334	81 227	1,5	1,5	-0,5
Daa/j.bedr.	28,3	68,2	90,9	89,9	91,1	8,3	2,9	0,1
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	46,8	98,8	155,8	155,0	152,1	7,0	4,7	-0,8

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar grønnsaker

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.11 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite. Antall jordbruksbedrifter med eng er redusert med 27 024, eller 48 prosent fra 1999 til 2023, mens arealet har økt med 2 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 300 dekar engareal har økt fra 3 prosent i 1999 til 26 prosent i 2023.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–23
< 99	28 940	12 138	10 338	10 211	10 097	-7,6	-1,6	-0,8
%	52	34	34	35	35			
100–199	18 626	10 794	7 804	7 281	7 138	-4,8	-3,2	-2,9
%	33	30	26	25	25			
200–299	6 489	6 672	4 790	4 533	4 353	0,3	-3,3	-3,1
%	12	19	16	15	15			
300–499	1 805	4 568	4 469	4 333	4 300	8,8	-0,2	-1,3
%	3	13	15	15	15			
500–799	131	1 168	2 129	2 203	2 220	22,0	6,2	1,4
%	0	3	7	8	8			
≥ 800	13	241	694	807	872	30,4	11,2	7,9
%	0	1	2	3	3			
Antall j.bedr.	56 004	35 581	30 224	29 368	28 980	-4,0	-1,6	-1,4
1 000 daa	6 388	6 524	6 589	6 545	6 546	0,2	0,1	-0,2
Daa/j.bedr.	114,1	183,4	218,0	222,9	225,9	4,4	1,7	1,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

2.2.2 Husdyrproduksjon

Tabell 2.12 viser strukturutviklingen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2023. I denne perioden har antall jordbruksbedrifter med melkekyr blitt redusert med 72 prosent samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 35 prosent. Antall melkekyr per jordbruksbedrift har økt fra 13,8 til 31,8.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene mens de større har økt i perioden 1999-2021. Antall jordbruksbedrifter med mer enn 40 kyr har økt fra 168 i 1999 til 1 970 i 2021, og er redusert til 1 916 i 2023. Det tilsvarer 1 prosent av jordbruksbedriftene i 1999 og 30 prosent i 2023.

Fra 2022 til 2023 viser foreløpige tal en reduksjon av antall jordbruksbedrifter i alle størrelseskategorier bortsett fra bruk over 70 kyr.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
< 10	6 047	1 262	501	441	433	-13,3	-8,8	-4,7
%	27	11	7	7	7			
10-19	13 180	5 116	2 168	1 856	1 756	-8,2	-8,2	-6,8
%	58	46	30	28	27			
20-39	3 264	3 736	2 626	2 450	2 315	1,2	-3,5	-4,1
%	14	34	37	37	36			
40-69	153	853	1 572	1 610	1 605	16,9	6,3	0,7
%	1	8	22	24	25			
≥ 70	15	163	278	300	311	24,2	5,5	3,8
%	0	1	4	5	5			
Antall j.bedr.	22 659	11 130	7 145	6 657	6 420	-6,3	-4,3	-3,5
1 000 melkekyr	313	238	214	209	204	-2,4	-1,1	-1,5
Melkekyr per j.bedr.	13,8	21,4	29,9	31,4	31,8	4,1	3,4	2,1

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er regnet som én jordbruksbedrift (se også tabell 2.13).

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Fra og med 1. januar 2015 ble særreglene for samdrifter avvirket, og dette betyr bl.a. at samdrifter og enkeltbruk ble likestilt i kvotereguleringen. Se www.landbruksdirektoratet.no for nærmere opplysninger om produksjons-tilskuddsregelverket.

Det er likevel en del foretak som fremdeles har felles melkeproduksjon og tabell 2.13 gir en fylkesvis oversikt over utviklingen blant disse, og antallet eiendommer som er registrert i felles foretak i 2021.

I mars 2021 innførte Landbruksdirektoratet et nytt fagsystem for kvoteordningen for melk, og med det skilles det ikke lenger på hva slags type foretak som disponerer en kvote, så denne statistikken kan dermed ikke videreføres etter 2021.

Tabell 2.13 Antall registrerte foretak for felles melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår¹⁾

	2002	2005	2010	2021	Antall foretak i 2021 fordelt på antall eiendommer per fellesforetak				Antall eiendommer i alt
					2	3	4	≥ 5	2021
					Viken	26	48	67	28
Innlandet	259	386	364	97	35	21	16	25	326
Vestfold og Telem.	19	26	22	9	4	1	3	1	28
Agder	22	44	43	12	8	3		1	30
Rogaland	111	254	315	100	46	25	21	8	291
Vestland	114	214	237	112	46	23	19	24	363
Møre og Romsdal	72	124	159	73	36	16	8	13	221
Trøndelag	194	308	365	158	68	41	26	23	483
Nordland	45	63	90	32	13	8	7	4	102
Troms og Finnmark	11	14	23	13	8	2	3	0	34
Hele landet	873	1 481	1 685	634	278	144	108	104	1 963

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ved jordbruksoppgjøret 2008 ble det innført mulighet til kvoteleie med virkning fra kvoteåret 2009. Landbruksdirektoratet har tall for bortleid kvotemengde i hvert fylke, mens leieprisen er markedsstyrt, og det er ikke noe sentralt register over avtalte priser. Vi har dermed ikke noe grunnlag for å presentere leiepriser.

Totalt for landet var ca. 356 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2021 (tabell 2.14). Innlandet fylke har størst andel jordbruksbedrifter som leier ut kvote. For landet som helhet leide 56 prosent av jordbruksbedriftene med kvote bort kvote, mens 43 prosent leide kvote i 2021.

Tabell 2.14 Leie av melkekvote. Fylkesvis utleid og leid mengde. 2021

Fylke	Mengde utleid, 1 000 liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennomsnittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennomsnittlig leie, liter/j.bedr.
Viken	11 353	28,7	101 364	30,8	94 606
Innlandet	74 648	72,1	77 597	51,4	108 816
Vestfold og Telemark	4 466	31,0	111 651	27,1	127 601
Agder	11 598	51,5	83 442	35,9	119 571
Rogaland	74 546	59,8	116 297	46,7	148 795
Vestland	40 764	52,2	72 148	38,6	97 521
Møre og Romsdal	24 801	43,6	90 514	35,2	112 221
Trøndelag	78 460	58,8	97 224	46,5	122 785
Nordland	28 217	62,8	95 649	50,9	118 061
Troms og Finnmark	7 280	29,0	99 722	28,6	101 107
Landet	356 132	56,0	91 129	43,3	117 613

Kilde: Landbruksdirektoratet

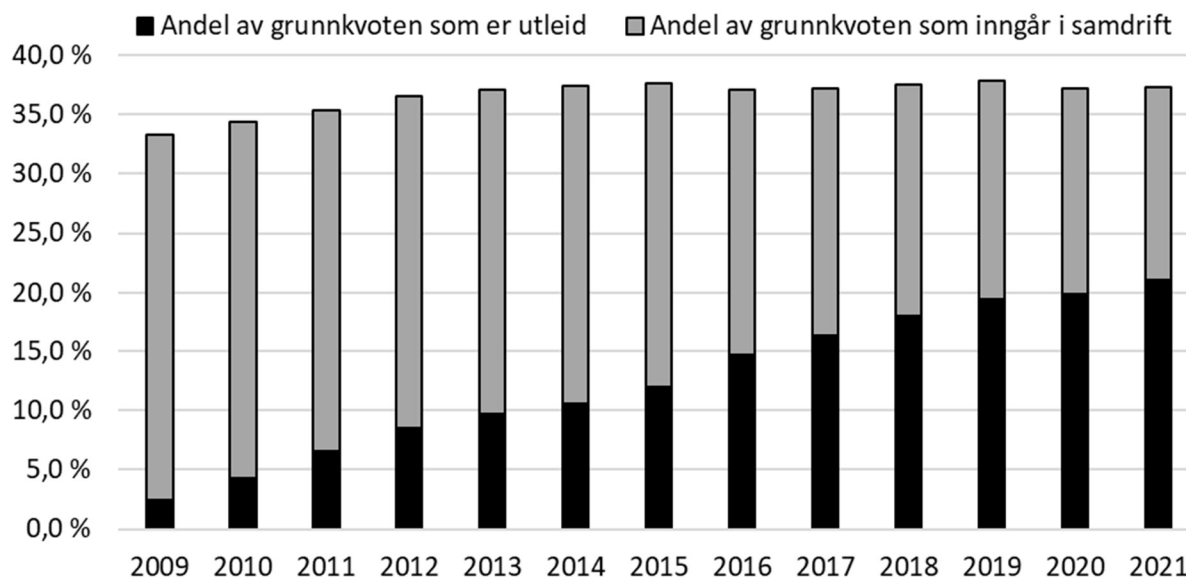
Tabell 2.15 viser hvor stor andel av utleid grunnkvote som går til fellesforetak. Totalt var det 5,2 prosent av alle bruk som leide ut til fellesforetak, mot 4,7 prosent i 2020. I 2021 var det størst antall eiendommer som leide ut til fellesforetak i Trøndelag, med 92 eiendommer. Også prosentvis var det flest i Trøndelag, med 6,7 prosent av eiendommene. Vestland leide ut størst prosent av mengden til fellesforetak, med 2,2 prosent.

Tabell 2.15 Utleie av grunnkvote til fellesforetak. Fylkesvis antall og prosent. 2021

Fylke	Antall eiendommer som leier ut til fellesforetak	Grunnkvote utleid til fellesforetak (liter)	Prosent av antall som har leid ut til fellesforetak	Prosent av mengde som er utleid til fellesforetak
Viken	12	832 592	3,1	0,8
Innlandet	67	4 466 512	5,0	1,6
Vestfold og Telemark	2	97 960	1,6	0,3
Agder	15	1 038 875	5,6	2,0
Rogaland	53	5 583 995	4,9	1,8
Vestland	69	4 476 099	6,4	2,2
Møre og Romsdal	40	3 062 207	6,4	2,0
Trøndelag	92	6 860 547	6,7	1,8
Nordland	13	964 810	2,8	0,8
Troms og Finnmark	4	285 793	1,6	0,5
Sum	367	27 669 391	5,2	1,6

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 2.4 viser utviklingen av bortdisponert kvote av total grunnkvote fra 2009 til 2021. Av figuren går det frem at andel bortdisponert kvote har vært stabil på om lag 37 % etter 2013. Det er derfor sannsynlig at årsaken til stigningen i leiemarkedet i stor grad er sandrifter som har endret organisering.

Figur 2.4 Utviklingen av bortdisponert grunnkvote

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.16 gir fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og antall liter solgt. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for perioden 1997–2023.

Landbruksdirektoratet organiserer kjøp og salg av statlig del av kvoter. For privat omsetning er det egne omsetningskanaler, eller kjøp/salg kan avtales direkte mellom gårdbrukere.

I omsetningsrunden 2020 måtte minimum 80 prosent av melkekvoten selges til staten, i motsetning til tidligere år hvor det var krav om minst 20 prosent til staten. I 2020 ble derfor bare 12 prosent solgt privat. I 2021 og 2022 ble 60 prosent solgt privat. I jordbruksoppgjøret 2023 ble det bestemt at i salgsomgang 2023 og 2024 kan kvoten selges 100% privat. Dette var ment som tiltak for å øke andel eid kvote i melkeproduksjon. I 2023 ble det derfor solgt kun 10 000 liter kumelkkvotet til staten.

Ved omsetningsrunden i 2023 var det 301 kumelkkvoter og 16 geitemelkkvoter som ble solgt. Hele 86 prosent av disse leverte ikke melk i 2023. Av kvoteselgerne var det kun 42 jordbruksbedrifter med ku og to med geit som leverte melk i 2023. Det kan se ut til at grepene gjort i jordbruksoppgjøret har den ønskede effekten; at andelen leid kvote går ned.

I 2021 og 2022 var det ca. 110 foretak som solgte hvert år. Prisen ved salg av kumelkkvotet til staten var tidligere kr 3,50 per liter, og dette ble redusert til kr 2,50 per liter i årene 2013 til 2019. Egen pris ble avtalt ved den statlige oppkjøpsordningen i 2020. I 2021, 2022 og 2023 var prisen ved salg til staten kr 4,00 per liter.

I 2012 ble det åpnet for delsalg av melkekvoter. På landsbasis valgte 76 gårdbrukere å selge deler av kumelkkvoten i 2023, og det ble solgt ca. 7,9 mill. liter ved delsalg, mot 2,3 mill. liter og 23 selgere i 2022.

Totalt for perioden 1997–2023 har 13 274 foretak solgt kvoten, og det er total solgt 952 mill. liter. Både Trøndelag og Rogaland hadde 65 kvoteselgere i 2023.

**Tabell 2.16 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde.
Utvalgte år 1997–2023**

Fylke	1997		2010		2020		2023		Hele perioden	
	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter
Viken	46	2 617	13	1 479	26	3 431	13	1 530	997	85 445
Innlandet	82	3 754	27	2 993	77	5 790	51	3 770	1 840	122 289
Vestfold og Telem.	31	1 516	7	488	11	1 102	7	1 042	376	27 402
Agder	33	1 221	8	619	19	1 891	11	1 104	629	36 912
Rogaland	70	4 687	31	2 966	65	6 317	65	7 061	1 641	135 401
Vestland	111	4 022	46	3 260	77	5 331	32	2 105	2 078	114 216
Møre og Romsdal	108	5 548	35	3 329	46	4 080	28	2 537	1 600	116 027
Trøndelag	97	5 202	79	7 412	77	8 260	65	5 677	2 643	206 244
Nordland	37	1 872	17	1 518	25	2 237	24	1 766	962	66 557
Troms og Finnmark	26	1 516	15	1 631	12	1 273	5	472	508	41 501
Landet	641	31 956	278	25 696	435	39 713	301	27 064	13 274	951 994

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.17 viser gjennomsnittlig disponibel kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år. Gjennomsnittskvotene har økt betydelig som følge av redusert antall melkebønder, og var i 2023 på 225 873 liter per jordbruksbedrift. Foretak med felles melkeproduksjon er regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 2010 til 2023 var på 84 400 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer 60 prosent økning. Rogaland og Agder har relativt minst økning, mens Nordland har opplevd størst prosentvis økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

**Tabell 2.17 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk.
Utvalgte år 1998–2023. Liter**

Fylke	1998	2010	2020	2022	2023	% endring 2010–2023
Viken	82 200	170 500	265 100	266 553	262 788	54
Innlandet	70 900	129 800	200 100	202 717	202 050	56
Vestfold og Telemark	68 900	150 700	253 600	251 885	244 175	62
Agder	58 500	118 500	185 300	178 555	174 135	47
Rogaland	90 500	173 200	268 700	266 022	257 079	48
Vestland	57 800	107 400	175 000	175 722	174 861	63
Møre og Romsdal	71 700	144 200	236 000	234 462	232 742	61
Trøndelag	78 000	154 600	256 500	258 943	255 020	65
Nordland	69 900	133 700	235 600	239 679	235 174	76
Troms og Finnmark	80 900	141 300	238 700	234 989	229 287	62
Landet	73 200	141 500	228 700	229 282	225 873	60

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.18 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike fylkene, og i landet som helhet. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

Tabell 2.18 Fordeling av antall jordbruksbedrifter med melkekvote i de ulike fylker etter kvotestørrelse. 2023

Fylke	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–200	200–400	400–600	600–800	>800	
<i>Oslo og Viken</i>							
Antall	81	97	100	74	9	6	367
kvote	5 322	15 136	29 016	35 765	6 146	5 059	96 443
<i>Innlandet</i>							
Antall	357	419	340	114	13	8	1 251
kvote	24 497	60 078	99 154	53 478	8 652	6 906	252 765
<i>Vestfold og Telem.</i>							
Antall	40	29	30	19	3	4	125
kvote	2 249	4 247	9 355	9 314	1 991	3 366	30 522
<i>Agder</i>							
Antall	105	77	66	15	4		267
kvote	6 791	11 047	18 781	7 263	2 612		46 494
<i>Rogaland</i>							
Antall	169	314	375	148	23	19	1 048
kvote	10 694	45 267	110 430	70 521	16 088	16 418	269 418
<i>Vestland</i>							
Antall	383	337	205	75	10	6	1 016
kvote	24 320	47 343	58 720	35 363	6 684	5 229	177 659
<i>Møre og Romsdal</i>							
Antall	142	195	159	78	17	8	599
kvote	9 465	27 822	46 354	37 412	11 590	6 769	139 412
<i>Trøndelag</i>							
Antall	202	380	488	192	25	10	1 297
kvote	13 297	55 974	144 540	91 504	16 759	8 688	330 761
<i>Nordland</i>							
Antall	80	138	162	66			446
kvote	5 278	19 776	48 815	31 017			104 887
<i>Troms og Finnmark</i>							
Antall	40	100	72	26	5	3	246
kvote	2 840	14 795	20 869	11 885	3 542	2 473	56 405
Landet							
Antall	1 599	2 086	1 997	807	109	64	6 662
Kvote	104 753	301 484	586 034	383 524	74 064	54 909	1 504 767

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.19 viser andel av jordbruksbedrifter og kvote i de ulike fylkene. Gruppen med 100–200 000 liter har størst andel av antall jordbruksbedrifter, med 31,3 prosent, men andelen av kvote er 20 prosent i denne gruppen. Gruppen med 200–400 000 liter har størst andel av kvoten, med 38,9 prosent.

Andelen jordbruksbedrifter i gruppen 600–800 000 liter er på 1,6 prosent i 2023, mens andelen av kvote i denne gruppen er på 4,9 prosent. I den største gruppen, over 800 000 liter, er det 1 prosent av jordbruksbedriftene og 3,6 prosent av kvoten.

I Agder fylke har 39,3 prosent av jordbruksbedriftene under 100 000 liter i kvote, mens i Troms og Finnmark er 16,3 prosent av jordbruksbedriftene i denne gruppen.

Tabell 2.19 Fordeling av andel jordbruksbedrifter og kvote i de ulike fylker etter kvotestørrelse. 2023

Fylke	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–200	200–400	400–600	600–800	>800	
Oslo og Viken							
Andel av antall	22,1	26,4	27,2	20,2	2,5	1,6	100
Andel av kvote	5,5	15,7	30,1	37,1	6,4	5,2	100
Innlandet							
Andel av antall	28,5	33,5	27,2	9,1	1,0	0,6	100
Andel av kvote	9,7	23,8	39,2	21,2	3,4	2,7	100
Vestfold og Telem.							
Andel av antall	32,0	23,2	24,0	15,2	2,4	3,2	100
Andel av kvote	7,4	13,9	30,6	30,5	6,5	11,0	100
Agder							
Andel av antall	39,3	28,8	24,7	5,6	1,5		100
Andel av kvote	14,6	23,8	40,4	15,6	5,6		100
Rogaland							
Andel av antall	16,1	30,0	35,8	14,1	2,2	1,8	100
Andel av kvote	4,0	16,8	41,0	26,2	6,0	6,1	100
Vestland							
Andel av antall	37,7	33,2	20,2	7,4	1,0	0,6	100
Andel av kvote	13,7	26,6	33,1	19,9	3,8	2,9	100
Møre og Romsdal							
Andel av antall	23,7	32,6	26,5	13,0	2,8	1,3	100
Andel av kvote	6,8	20,0	33,2	26,8	8,3	4,9	100
Trøndelag							
Andel av antall	15,6	29,3	37,6	14,8	1,9	0,8	100
Andel av kvote	4,0	16,9	43,7	27,7	5,1	2,6	100
Nordland							
Andel av antall	17,9	30,9	36,3	14,8			100
Andel av kvote	5,0	18,9	46,5	29,6			100
Troms og Finnmark							
Andel av antall	16,3	40,7	29,3	10,6	2,0	1,2	100
Andel av kvote	5,0	26,2	37,0	21,1	6,3	4,4	100
Landet							
Andel av antall	24,0	31,3	30,0	12,1	1,6	1,0	100
Andel av kvote	7,0	20,0	38,9	25,5	4,9	3,6	100

Kilde: Landbruksdirektoratet

I 2022 var forholdstall for disponibel kvote for kumelk 0,99. I 2023 var forholdstallet i utgangspunktet satt til 0,95, men på grunn av høyere etterspørsel noe lavere melkeinnngang ble forholdstallet økt til 0,99 i juni 2023. Kvoteetaket var på 900 000 liter. I 2023 var det 8 foretak som fikk sin disponible kvote avkortet. Av disse foretakene var to i Trøndelag, to i Vestland og ett i flere andre fylker.

Tabell 2.20 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med færre enn 10 ammekyr, men andelen har vært synkende, fra 78 prosent i 1999 til 33 prosent i 2023. Gjennomsnittsbesetningen har økt fra 6,7 til 18,8 ammekyr i samme periode.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20-23
< 10	4 266	2 572	2 169	2 063	1 997	-4,5	-1,7	-2,7
%	78	49	37	34	33			
10–19	872	1 479	1 793	1 883	1 900	4,9	1,9	2,0
%	16	28	30	31	32			
20–39	284	903	1 317	1 466	1 437	11,1	3,8	2,9
%	5	17	22	24	24			
40–69	35	227	528	610	602	18,5	8,8	4,5
%	1	4	9	10	10			
≥ 70	7	22	87	76	66	11,1	14,7	-8,8
%	0	0	1	1	1			
Antall j.bedr.	5 464	5 203	5 894	6 098	6002	-0,4	1,3	0,6
1 000 ammekyr	37	70	106	114	113	6,0	4,2	2,2
Ammekyr per j.bedr.	6,7	13,4	18,0	18,8	18,8	6,5	2,9	1,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.21 viser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau ble redusert med 35 prosent fra 1999 til 2010, mens reduksjonen var på 9 prosent i perioden 2010 til 2023. Antall vinterfôra sauer ble i perioden 1999 til 2023 redusert med 5 prosent. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 i 1999 til 67,9 i 2023.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med vinterføra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–23
< 50	15 787	7 785	7 429	7 090	7 016	-6,2	-0,5	-1,9
%	70	53	54	52	52			
50–99	5 223	4 357	3 533	3 470	3 382	-1,6	-2,1	-1,4
%	23	29	26	26	25			
100–199	1 587	2 185	2 255	2 354	2 378	2,9	0,3	1,8
%	7	15	16	17	18			
200–299	101	337	429	491	472	11,6	2,4	3,2
%	0	2	3	4	4			
≥ 300	11	115	161	172	156	23,8	3,4	-1,0
%	0	1	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 709	14 779	13 807	13 577	13 404	-3,8	-0,7	-1,0
1 000 sau	955	923	903	926	911	-0,3	-0,2	0,3
Ant. sau per j.bedr.	42,1	62,4	65,4	68,2	67,9	3,7	0,5	1,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.22 til tabell 2.24 viser strukturutviklingen for de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Antall jordbruksbedrifter med purker har avtatt med 78 prosent fra 1999 til 2023, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 30 prosent, med størst nedgang de siste årene.

Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 83 purker i 2023. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 150 purker har økt fra 1 prosent i 1999 til 16 prosent i 2023.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20-23
< 30	2 501	531	343	310	270	-13,1	-4,3	-7,7
%	68	36	36	36	33			
30–59	864	420	228	210	203	-6,3	-5,9	-3,8
%	24	29	24	24	25			
60–99	220	262	160	130	131	1,6	-4,8	-6,4
%	6	18	17	15	16			
100–149	54	131	83	89	82	8,4	-4,5	-0,4
%	1	9	9	10	10			
≥ 150	37	116	136	130	132	10,9	1,6	-1,0
%	1	8	14	15	16			
Antall	3 676	1 460	950	869	818	-8,1	-4,2	-4,9
1 000 purker	97	95	74	69	68	-0,2	-2,4	-2,9
Purker per j.bedr.	26,5	65,1	78,1	79,3	83,2	8,5	1,8	2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Det totale antall jordbruksbedrifter med høner ble redusert med 66 prosent i tidsrommet 1999 til 2023, men antall høner økte med 43 prosent i samme periode.

Tabell 2.23 viser en oversikt over jordbruksbedrifter som har over 500 høner. Konesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha maksimalt 7 500 innsatte høner på ethvert tidspunkt (Før 2004 var konsesjonsgrensen 5000 høner).

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner¹⁾, etter besetningsstørrelse²⁾

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–23
500-999	155	19	4	12	14	-17,4	-14,4	51,8
%	13	3	1	2	2			
1 000–1 999	398	62	19	18	16	-15,6	-11,2	-5,6
%	34	9	3	3	3			
2 000–4 999	477	134	37	29	28	-10,9	-12,1	-8,9
%	40	20	6	5	5			
5 000–7 500	113	394	175	245	254	12,0	-7,8	13,2
%	10	60	29	39	42			
≥ 7 501	43	48	375	319	296	1,0	22,8	-7,6
%	4	7	61	51	49			
Antall jordbr.bedr. ²⁾	1 186	657	610	623	608	-5,2	-0,7	-0,1
Antall jordbr.bedr. ³⁾	4 064	1 847	1 503	1 404	1 394	-6,9	-2,0	-2,5
1 000 høner ²⁾	3 101	3 926	4 570	4 644	4 533	2,2	1,5	-0,3
1 000 høner ³⁾	3 181	3 953	4 542	4 669	4 556	2,0	1,4	0,1
Høner per j.bedr. ²⁾	2 615	5 975	7 492	7 454	7 455	7,8	2,3	-0,2

* Foreløpige tall

- 1) Rugeeggproduksjon er inkludert i tallene
- 2) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 500 høner
- 3) Alle jordbruksbedrifter med høner

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.24 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling målt etter antall slaktede kyllinger. Det mangler tall før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2022, fra 511 bedrifter i 2001, opp til 673 i 2014 og ned igjen til 494 i 2022. I hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største.

Konsesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha en slaktekyllingproduksjon med inntil 280 000 omsatte og slaktede kyllinger per år. I 2022 utgjorde gruppene med over 100 000 slaktekyllinger 66 prosent av alle jordbruksbedrifter mot 9 prosent i 2001. Endringen i jordbruksbedrifter og antall kyllinger siste år sees i sammenheng med endringer i markedet. Antall kyllinger i gjennomsnitt per bedrift økte fra 62 200 til 139 400 kyllinger fra 2001 til 2022.

Tabell 2.24 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2020	2022	Årlig % Endring	
						10-20	20-22
< 25 000	90	61	44	3	10	-23,6	12,8
%	18	13	8	1	2		
25 000-49 999	103	82	35	16	22	-7,5	3,2
%	20	17	6	3	4		
50 000-74 999	165	104	49	59	53	1,9	-1,1
%	32	22	9	13	11		
75 000-99 999	108	158	89	95	83	0,7	-1,3
%	21	33	15	21	17		
100 000-139 999	23	54	333	138	133	-8,4	-0,4
%	5	11	59	30	27		
140 000-279 999	16	16	15	134	177	24,5	2,8
	3	3	3	29	36		
≥ 280 000	6	7	10	17	16	5,4	-0,6
%	1	1	2	4	3		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	462	494	-2,2	0,7
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	60 429	68 842	0,7	1,3
1 000 kyllinger per j.bedr.	62,2	73,1	98,3	130,8	139,4	2,9	0,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

2.3 Bruk av utmarksbeite

Utmarksbeite er sentralt for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap.

Tabell 2.25 viser statistikk over dyr på utmarksbeite, og tabell 2.26 viser andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Både totaltall og andel av geiter på utmarksbeite har gått betydelig ned fra 1999, mens antall og andel av hester på utmarksbeite har økt i samme periode.

Tabell 2.25 Beitedyr på utmarksbeite¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2015	2 318 400	248 700	2 005 100	55 600	9 100
2020	2 236 100	249 300	1 922 700	55 700	8 400
2021	2 226 000	258 100	1 902 200	57 800	8 000
2022	2 195 200	263 100	1 864 200	59 700	8 200
2023	2 141 400	267 100	1 805 600	60 400	8 300

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite.

Andel dyr på beite har variert litt i perioden, men har stort sett vært rundt 70 prosent av samlet antall dyr (tabell 2.26). Storfe og hest har hatt en markert økning av andelen dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2023. Geit og kje har hatt et fall i andel dyr på utmarksbeite i samme periode.

Tabell 2.26 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2015	69,9	29,1	84,8	83,0	28,8
2020	70,2	32,3	82,9	76,4	35,6
2021	70,2	33,1	82,8	77,7	34,5
2022	70,0	33,5	82,9	79,3	35,0
2023	70,5	34,5	83,5	79,1	34,4

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite. Totalt antall dyr er hentet fra søknadsomgang 1, bortsett fra lam, som er fra søknadsomgang 2, «lam på beite i minst 12/16 uker»

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.27 viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. I forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, holdt andelen seg stabil på 13–14 prosent fra 2003 til 2020, men har gått ned til 11 prosent de siste par årene.

Pga. endring i tilskuddsordningene f.o.m. 2005, er tallene noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.27 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesforetak

	1999	2010	2020	2022	2023
Totalt antall jordbr.bedrifter med seter ¹⁾	2 721	1 579	976	745	750
Andel jordbr.bedrifter med seter, % ²⁾	12	14	13	11	11

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

Kilde: Landbruksdirektoratet tom 2003. Deretter Statistisk sentralbyrå

I Regionalt miljøprogram (RMP) ble det gjort endringer i tilskudd til seterdrift i 2019. Det ble innført tre tiltaksklasser:

- A. Drift av seter. Egen foredling
- B. Drift av seter. Levering til meieri
- C. Besøksseter

Tabell 2.28 viser fordelingen av tilskudd og antall setre på de tre tiltaksklassene.

Tabell 2.28 Fordeling av tilskudd og antall setre på de tre tiltaksklassene

År	Tiltaksklasser					
	A, seter med egen foredling		B, seter med lev. til meieri		C, besøksseter	
	Mill. kr	Antall setre *	Mill. kr	Antall setre *	Mill. kr	Antall setre *
2019	4,5	68,7	40,4	729	1,4	23
2020	5,1	71,0	41,0	682	1,3	23
2021	6,0	77,0	44,1	665	1,3	19

*Korrigert for antall deltakere

Kilde: SSB, Landbruksdirektoratet

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord, samtidig som klimatiske forhold legger begrensninger på avlingsutbyttet og hvilke vekster som kan dyrkes. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Helsedirektoratet har beregnet at totalt utgjorde norsk produksjon 49 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i 2017, regnet på energibasis.

I innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppkjøret 2015 (Innst. 385S) sier komiteen om landbruk over hele landet: *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av beredskapshensyn.»*

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. På grunn av variasjoner, spesielt i væravhengige produksjoner som korn og potet, er indikatoren for «Årlig prosentvis endring» svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Tabellene må derfor leses med en viss forsiktighet.

Tabell 3.1a viser at kornproduksjonen i 2022 var høyere enn i 2021 for Viken, Innlandet, og Vestfold og Telemark, men hadde en reduksjon i Trøndelag. En prognose fra markedsregulator Felleskjøpet Agri i november 2023, viser at forventet avling for 2023 blir 43 prosent lavere enn 2022, og 30 prosent under femårssnittet. Avlingsåret 2023 var preget av både tørke og flom.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2021	2022	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-22
Viken	571,1	625,2	580,7	565,3	716,5	0,2	0,9	6,2
Innlandet	320,3	318,5	300,7	301,6	382,8	-0,6	1,7	3,5
Vestfold og Telemark	147,6	162,0	150,7	120,1	148,5	0,2	0,0	-0,8
Agder	13,4	6,4	5,9	4,2	4,7	-7,2	-3,3	5,8
Rogaland	14,8	19,4	16,7	17,5	18,9	1,1	-3,9	29,9
Vestland	0,9	0,3	0,1	0,0	0,1	-15,9		
Møre og Romsdal	7,6	4,6	2,1	4,1	3,4	-11,0	4,5	1,5
Trøndelag	140,9	161,5	148,0	171,4	154,4	0,4	0,0	2,0
Nordland	1,5	0,5	0,8	0,4	0,5	-5,9	-6,3	11,8
Troms og Finnmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	1 218,1	1 298,4	1 205,7	1 184,6	1 429,8	-0,1	0,8	4,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. I 2023 står Innlandet for 50 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
Viken	53,6	40,8	46,0	45,2	35,7	-2,5	1,2	-8,1
Innlandet	182,6	164,2	189,9	192,5	158,1	-1,0	1,5	-5,9
Vestfold og Telemark	46,1	48,0	48,7	52,9	44,3	0,4	0,1	-3,1
Agder	4,6	8,8	8,7	7,9	7,5	6,1	-0,1	-4,8
Rogaland	23,7	20,5	17,7	23,5	17,3	-1,3	-1,5	-0,8
Vestland	4,7	2,1	2,5	2,6	2,4	-7,0	1,6	-1,4
Møre og Romsdal	6,9	4,5	6,6	4,0	4,1	-3,8	3,9	-14,7
Trøndelag	47,9	38,8	32,8	35,5	38,0	-1,9	-1,7	5,0
Nordland	5,7	3,2	3,6	1,7	1,7	-5,1	1,2	-22,1
Troms og Finnmark	4,6	2,2	4,8	4,3	4,4	-6,4	8,1	-2,9
Landet	380,4	333,2	361,3	370,1	313,5	-1,2	0,8	-4,6

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1c viser at melkeproduksjonen stort sett har holdt seg på ca. 1 500 mill. liter på 2000-tallet, men gikk ned til 1 385,5 mill. liter i 2023. Melkeproduksjonen er kvotestyrte, og fra og med 2018 er det 14 produksjonsregioner. Dette gjør at forholdet mellom fylkene holder seg stabilt.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på fylker. Mill. liter¹⁾

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
Viken	106,8	94,0	94,5	92,0	87,6	-1,2	0,1	-2,5
Innlandet	282,2	257,2	249,5	247,2	234,7	-0,8	-0,3	-2,0
Vestfold og Telemark	34,5	29,7	30,6	29,8	28,6	-1,3	0,3	-2,2
Agder	49,2	45,0	42,6	41,0	39,5	-0,8	-0,5	-2,5
Rogaland	269,2	278,4	286,9	274,7	263,2	0,3	0,3	-2,8
Vestland	222,1	179,2	170,3	166,3	158,2	-1,9	-0,5	-2,4
Møre og Romsdal	163,0	145,8	135,6	130,8	124,6	-1,0	-0,7	-2,8
Trøndelag	347,9	320,8	332,6	319,6	307,0	-0,7	0,4	-2,6
Nordland	113,6	105,4	102,7	98,4	95,5	-0,7	-0,3	-2,4
Troms og Finnmark	58,8	50,5	51,6	48,6	46,7	-1,4	0,2	-3,3
<i>Landet</i>	<i>1 647,3</i>	<i>1 506,0</i>	<i>1 496,9</i>	<i>1 448,4</i>	<i>1 385,5</i>	<i>-0,8</i>	<i>-0,1</i>	<i>-2,5</i>

1) Ekskl. gårdssmør fra og med 2010

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2023 på 90,9 mill. kg, en reduksjon fra 92,1 mill. kg i 2022 (tabell 3.1d). Tilpasningen til lavere melkekvote i 2023 ga en ekstra høy slakting av melkekyr på slutten av 2022. Fra 2020 til 2023 har produksjonen økt mest i antall kilo i Innlandet. Den største prosentvise årlige økningen var i Agder.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
Viken	7,3	5,6	6,7	7,4	7,8	-2,3	1,7	5,3
Innlandet	17,1	16,5	17,8	20,1	20,3	-0,3	0,8	4,4
Vestfold og Telemark	2,7	2,3	3,0	3,4	3,5	-1,6	2,6	5,0
Agder	3,4	2,9	3,3	3,7	3,9	-1,3	1,3	5,6
Rogaland	15,7	14,4	14,3	16,0	15,8	-0,8	-0,1	3,3
Vestland	11,1	8,6	7,6	8,0	7,7	-2,3	-1,3	0,4
Møre og Romsdal	9,3	7,5	6,5	6,8	6,3	-1,9	-1,4	-1,2
Trøndelag	19,8	17,1	17,7	18,2	17,7	-1,4	0,4	0,0
Nordland	6,6	6,4	6,3	6,4	5,9	-0,2	-0,3	-1,8
Troms og Finnmark	2,4	2,1	2,1	2,1	2,1	-1,0	-0,1	-0,6
<i>Landet</i>	<i>95,4</i>	<i>83,5</i>	<i>85,3</i>	<i>92,1</i>	<i>90,9</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,2</i>	<i>2,2</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2023 på 132,0 mill. kg, og det er en reduksjon fra 133,2 i 2022. Fra 2020 til 2023 har produksjonen økt mest i antall kilo i Innlandet og gått mest ned i Rogaland. Relativt sett har økningen vært størst i Agder, mens det har vært størst relativ nedgang i Møre og Romsdal i denne perioden.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring		
						99–10	10-20	20–23
Viken	17,9	17,1	15,6	15,5	15,0	-0,4	-0,9	-1,3
Innlandet	22,4	24,9	28,0	30,2	30,2	1,0	1,2	2,5
Vestfold og Telemark	10,5	12,2	10,5	10,4	10,4	1,3	-1,5	-0,3
Agder	2,0	1,9	2,4	2,6	2,7	-0,5	2,8	3,4
Rogaland	24,5	37,1	38,7	37,5	36,9	3,8	0,4	-1,6
Vestland	3,8	4,0	4,3	4,6	4,3	0,5	0,7	0,1
Møre og Romsdal	2,3	2,4	2,5	2,3	2,1	0,3	0,4	-5,5
Trøndelag	20,1	21,9	22,8	22,8	22,9	0,8	0,4	0,2
Nordland	3,3	6,3	6,3	6,6	6,9	6,1	0,0	3,0
Troms og Finnmark	1,6	1,1	0,6	0,7	0,7	-3,3	-5,3	1,4
<i>Landet</i>	<i>108,4</i>	<i>128,8</i>	<i>131,7</i>	<i>133,2</i>	<i>132,0</i>	<i>1,6</i>	<i>0,2</i>	<i>0,1</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2023 på 22,7 mill. kg, og det er en liten nedgang i forhold til de siste årene.

Produksjonen av sau- og lammekjøtt har økt i Agder fra 2020 til 2023, mens den har vært stabil eller gått ned i de andre fylkene.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring		
						99–10	10-20	20–23
Viken	1,6	1,5	1,6	1,6	1,5	-0,2	0,4	-1,0
Innlandet	3,9	4,2	4,4	4,2	4,1	0,6	0,5	-2,4
Vestfold og Telemark	0,8	0,7	0,7	0,6	0,7	-0,3	-1,2	-0,2
Agder	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	-1,6	0,2	0,8
Rogaland	4,0	5,3	5,2	5,2	5,2	2,5	0,0	-0,5
Vestland	4,7	4,4	4,2	4,2	4,0	-0,5	-0,5	-1,9
Møre og Romsdal	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1	-1,0	0,1	-3,9
Trøndelag	2,1	2,3	2,7	2,4	2,2	0,9	1,6	-6,1
Nordland	1,8	2,3	2,0	1,9	1,7	2,2	-1,0	-5,6
Troms og Finnmark	1,4	1,7	1,6	1,4	1,3	1,6	-0,3	-7,4
<i>Landet</i>	<i>22,6</i>	<i>24,4</i>	<i>24,6</i>	<i>23,5</i>	<i>22,7</i>	<i>0,7</i>	<i>0,0</i>	<i>-2,6</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.1g viser at produksjonen av fjørfekjøtt har hatt en årlig økning på 2,3 prosent fra 2010 til 2020 og 3,1 prosent fra 2020 til 2023. Totalt produsert mengde var 117,3 mill. kg i 2023. Dette er en økning på 2,4 mill. kg fra 2022.

Av kjøttslagene er det fjørfekjøtt som har hatt den største forskyvingen mellom fylkene. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt, og fylkene Agder, Vestland og Møre og Romsdal har svært liten produksjon. I 1999 produserte Viken og Innlandet 58 prosent

av fjørfekjøttet mot 35 prosent i 2023. Trøndelag har økt sin andel fra 15 prosent i 1999 til 29,7 prosent i 2023, mens Rogaland har økt fra 13 til 30,1 prosent i samme periode.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
Viken	13,4	19,5	22,8	24,5	24,3	3,5	1,6	2,2
Innlandet	7,7	15,8	17,4	17,4	17,0	6,8	1,0	-0,8
Vestfold og Telemark	3,4	5,0	4,8	5,0	4,9	3,6	-0,5	0,6
Agder	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	2,6	-1,1	-0,7
Rogaland	4,8	14,8	31,6	34,9	35,2	10,8	7,8	3,7
Vestland	1,0	0,8	0,2	0,2	0,2	-2,5	-11,6	2,2
Møre og Romsdal	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	-3,6	0,2	-2,1
Trøndelag	5,5	28,1	29,4	32,1	34,8	16,0	0,5	5,7
Nordland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Troms og Finnmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
<i>Landet</i>	<i>36,5</i>	<i>84,9</i>	<i>107,0</i>	<i>114,9</i>	<i>117,3</i>	<i>8,0</i>	<i>2,3</i>	<i>3,1</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) har totalt sett økt med 13,8 mill. kg fra 2010 til 2023. I 2010 sto Rogaland for 29,2 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, mens den var redusert til 25,2 prosent i 2023. I Trøndelag har andelen gått opp fra 14,5 til 24,7 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-23
Viken	10,4	13,1	12,4	12,8	12,8	2,1	-0,5	1,0
Innlandet	7,5	7,1	10,0	10,1	10,0	-0,4	3,4	0,3
Vestfold og Telemark	4,1	3,4	3,8	3,8	3,9	-1,8	1,1	0,8
Agder	2,6	2,1	2,2	2,3	2,3	-2,2	0,5	1,5
Rogaland	12,0	17,4	18,7	18,2	18,4	3,4	0,8	-0,6
Vestland	3,7	3,5	3,3	3,4	3,2	-0,5	-0,5	-1,8
Møre og Romsdal	1,3	2,1	2,5	2,6	2,6	4,8	1,7	1,5
Trøndelag	4,2	8,6	17,7	17,6	18,1	6,9	7,4	0,7
Nordland	1,0	1,4	1,6	1,6	1,3	2,5	1,5	-6,7
Troms og Finnmark	0,9	0,8	0,9	0,9	0,7	-0,9	1,5	-8,5
<i>Landet</i>	<i>47,7</i>	<i>59,5</i>	<i>73,1</i>	<i>73,3</i>	<i>73,2</i>	<i>2,0</i>	<i>2,1</i>	<i>0,1</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.1.1 Småskalaproduksjon

I Norge har vi omtrent 1 800 lokale matprodusenter². Produsentene har flere ulike alternativer for å nå ut til kundene med sine produkter, blant annet *Bondens Marked*, REKO-ringer eller salg gjennom dagligvarehandelen. Mange av produsentene er registrert på lokalmatportalen *lokalmat.no*, og er merkebrukere av matmerkene *Spesialitet* og/eller *Beskyttet Betegnelse*.

Tabell 3.2 viser antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk. Lokalmatdatabasen og «Beskyttede betegnelser» ble opprettet i 2015.

Tabell 3.2 Antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk

	Spesialitet		Lokalmatdatabasen		Beskyttede betegnelser
	Produkter	Produ-senter	Produkter	Produ-senter	Geografiske områder
2013	202				
2015	285	76	360	70	24
2016	425 ¹⁾	86	1 086	465	27
2020	563	126	2 429	568	31
2021	585	129	2 907	645	32
2022	579	131	3 103	513	32
2023	581	131	2 023	537	32

1) Fra 2016 fikk hvert produkt egen strekkode. Dvs. at en type ost kan f.eks. selges både i stykker og i skiver, og dette blir da regnet for to ulike produkter.

2) Endring i 2018: kun bedrifter med gjennomført egenrevisjon framkommer, dvs. at det er flere i selve databasen.

Kilde: Årsmeldinger Matmerk

Spesialitetsmerke og Beskyttet Betegnelse

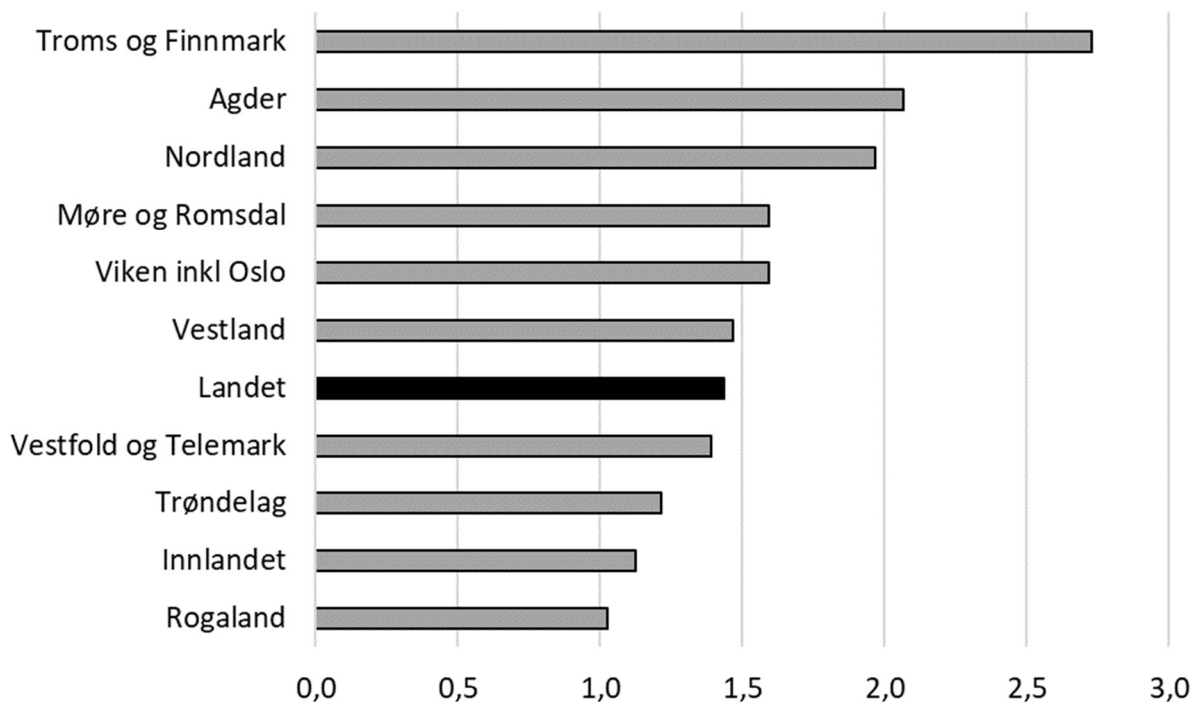
Spesialitet er et informasjonsmerke for norsk mat og drikke, tildelt av en uavhengig fagjury. Spesialitet-merkede produkter er basert på de beste lokale råvarene og særegne oppskrifter. Beskyttet Betegnelse er det offentlige merket som verner om norsk matkultur og garanterer særegen kvalitet fra et bestemt geografisk område. Nesten 1000 enkeltprodusenter er tilknyttet de 32 produsentsammenslutningene som har fått tildelt en Beskyttet Betegnelse (2023). Til sammenligning er det mellom 6 og 10 produsentsammenslutninger som har denne betegnelsen i hvert av de andre nordiske landene.

² Kilde: Et estimat gjort av Stiftelsen Norsk Mat, Bondens marked og Innovasjon Norge

Lokalmatdatabasen

På *lokalmat.no* er 540 matprodusenter og 2 635 produkter registrert (per februar 2024). Det er flest produsenter i Viken, med 97 stk. og færrest i Troms og Finnmark, med 29 produsenter.

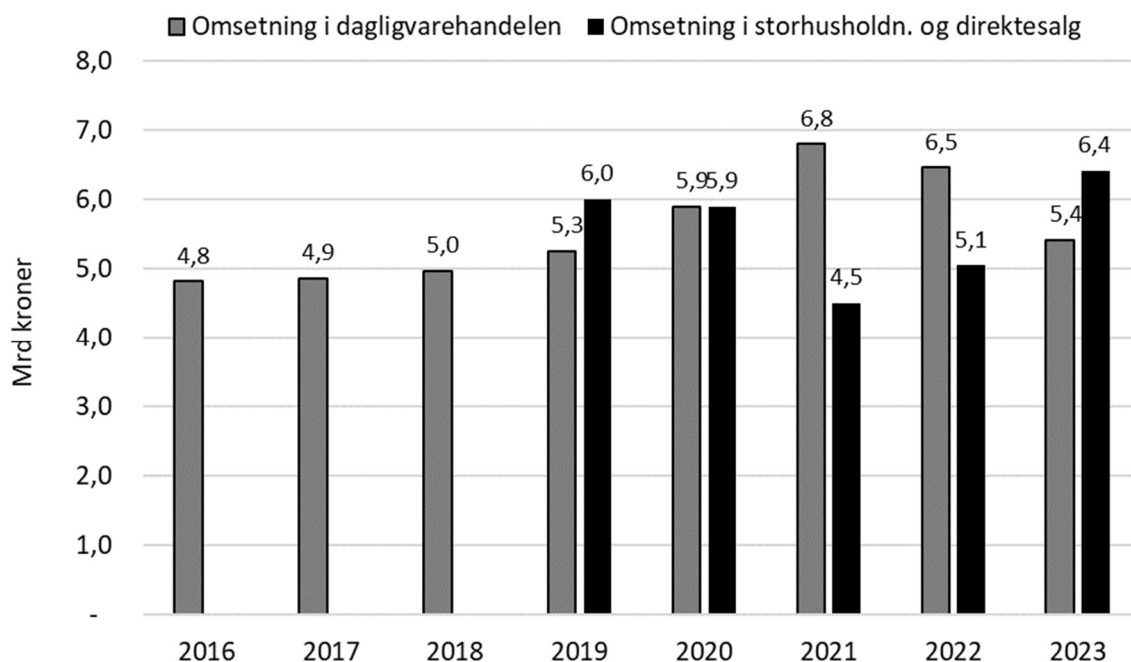
Figur 3.1 viser antall småskalaprodusenter i prosent av antall jordbruksbedrifter per fylke. Troms og Finnmark er det fylket som har størst andel produsenter av lokalmat i forhold til totalt antall jordbruksbedrifter.

Figur 3.1 Andel småskalaprodusenter i prosent av totalt antall jordbruksbedrifter per fylke

Kilde: Lokalmat.no, SSB

Figur 3.2 viser omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt salg av lokalmat og -drikke i storhusholdninger og ved direktesalg, som ble målt for første gang i 2019. Omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen har i hovedsak hatt en økning de siste årene, men gikk ned i 2023 til 5,4 mrd. kroner. Tilsvarende omsetning i storhusholdninger og ved direktesalg ble målt til 5,1 mrd. i 2022 og 6,4 mrd. i 2023.

Figur 3.2 Omsetning av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt tilsvarende omsetning i storhusholdning og direktesalg i 2019 -2023.

Kilde: Stiftelsen Matmerk

Bondens marked

Bondens marked ble etablert i Norge i 2003 etter modell fra det internasjonale konseptet Farmers Market³. Bondens marked er et beskyttet merke, eid og kontrollert av Stiftelsen Bondens marked Norge. På Bondens marked kan en kjøpe mat direkte fra produsenten. Produktene en kan få kjøpt vil variere gjennom sesongen og fra marked til marked. Som oftest vil en finne oster, økologisk kjøtt, fisk og vilt, bakervarer, honning, frukt, bær og grønnsaker.

Bondens marked stiller strenge krav til produsentene. Råvarene skal være lokale og sporbare, foredlingen skal ha et håndverksmessig og småskala preg, og produsenten skal selv stå for salget. Disse kravene stilles for at en skal få en unik vare hvor opprinnelse, kvalitet og smak står i sentrum.

I oppstartsåret ble Bondens marked arrangert på ni ulike steder, og totalt ble det arrangert 63 markedsdager på disse stedene. Gjennomsnittlig omsetning per utbyder per markedsdag var i overkant av kr 6 000, men dette varierer mellom de enkelte produsentene fra kr 700 til kr 40 000. Kravet til omsetning varierer sterkt både ut ifra kostnader på råvarer og arbeidsinnsatsen knyttet til foredlingsgrad.

³ Kilde: www.bondensmarked.no

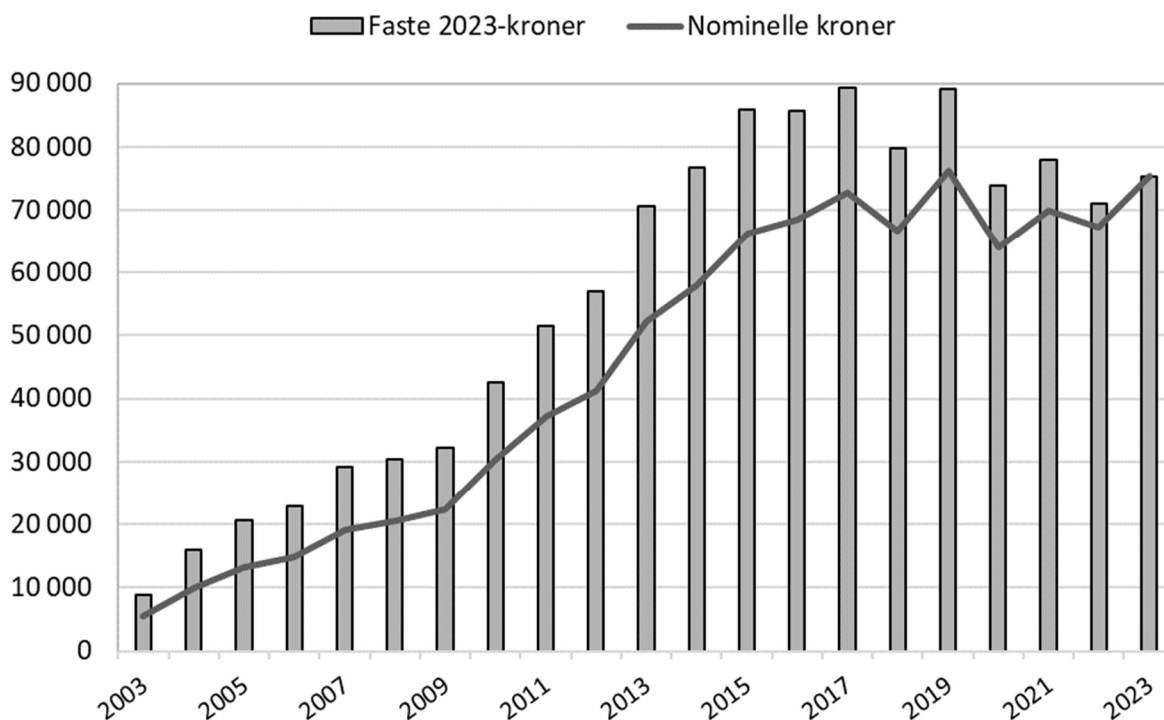
Tabell 3.3 viser total omsetning på Bondens marked, samt antall markedsdager og omsetning per markedsdag. Omsetningen har økt fra 5,5 mill. i 2003, og var på 75,4 mill. i 2023.

Tabell 3.3 Total omsetning, antall markedsdager og omsetning per markedsdag

	Total omsetning, kroner	Antall markedsdager	Gj.snittlig omsetn. per markedsdag, kroner
2003	5 500 000	63	87 300
2005	13 100 000	195	67 200
2010	30 300 000	213	142 300
2015	66 200 000	245	270 200
2020	63 945 000	316	202 400
2021	69 878 700	382	182 900
2022	67 211 800	359	187 200
2023	75 368 100	388	194 200

Kilde: Bondens marked Norge. Nominelle kroner

Bondens marked arrangeres i dag på om lag 20 ulike steder i Norge, fra Alta i nord til Kristiansand i sør. Det langsiktige målet er å ha markeder i alle store byer hver lørdag i sesongen. Omsetningen fra bondens marked økte hvert år fram til 2017, men har variert etter dette. Figur 3.3 viser omsetningen på landsbasis fra 2003 til 2023.

Figur 3.3 Omsetning på landsbasis fra Bondens marked. 1000-kroner.

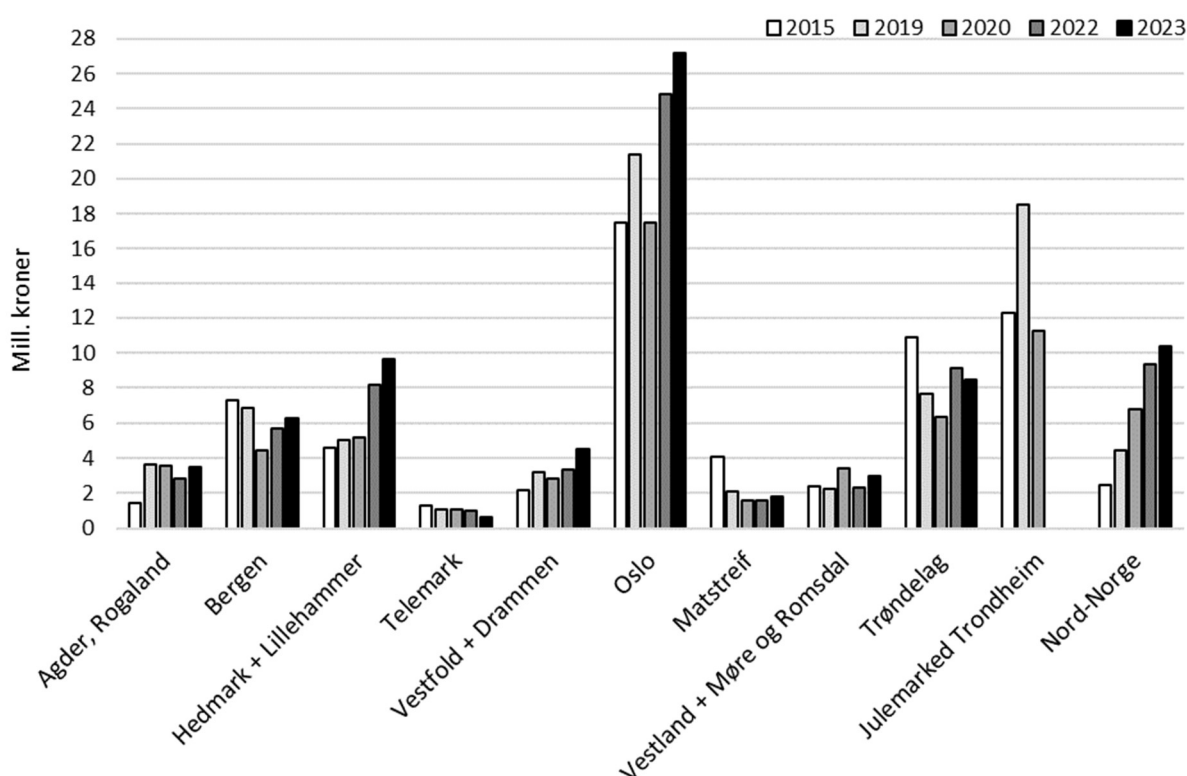
Kilde: Bondens marked Norge

Figur 3.4 viser omsetningen på Bondens marked ved ulike lokasjoner i perioden 2015-2023. Den geografiske enheten er enkelte steder byer og andre steder fylker. I 2015 var den totale omsetningen på 66 mill. kroner, i 2022 67,2 mill. kroner, og i 2023 75,4 mill. kroner. Både i 2020 og delvis 2021 ble omsetningen preget av korona, spesielt i de store byene hvor det ikke var samlet folk i sentrum.

Oslo er det stedet hvor det er høyest omsetning av lokale matvarer. «Matstreif» er en nasjonal matfestival i regi av Innovasjon Norge, og Bondens marked pleier å arrangere et stort marked de samme dagene.

I 2019 var første år det ble gjennomført markeder i alle landets fylker. I Trondheim var det en ombygging av torvet i 2017 og 2018, og etter at denne ble ferdigstilt ble det bedre tall der i 2019. De siste to årene ble julemarkedet i Trondheim kjørt i egen regi utenom Bondens Marked.

Mange kunder på Bondens marked etterspør økologiske produkter, og andelen økologiske produsenter har vært stabilt på ca. 27 prosent de siste årene. Bondens marked har et prosjekt på gang for å rekruttere flere øko-produsenter, men andelen av omsetningen med økovoarer går ned, da de fleste øko-produsentene har mindre volum og verdi, og deltar på færre markeder.

Figur 3.4 Omsetning på Bondens Marked ved ulike lokasjoner, utvalgte år 2015-2023. Nominelle kroner

Kilde: Bondens marked Norge

REKO-ringer

REKO betyr RETtferdig KONsum og er et handelsfenomen som ble grunnlagt i Finland i 2013. Etablering av nye REKO-ringer i Norge er en del av Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt prosjekt Matnyttig. Salgsfenomenet har ingen mellomledd og produsenten får 100% av salgssummen. Kundene forhåndsbestiller varer via en Facebook-gruppe, og bestilte varer leveres ut til kunder til oppsatt tid på et fast sted. Første REKO-ring i Norge ble etablert november 2017. Hittil er det etablert ca. 140 REKO-ringer spredt i ulike byer og tettsteder i Norge, og det er 1-6 administratorer per REKO-gruppe på Facebook som tar imot bestilling av varer. Til sammen er det om lag 500 000 registrerte kunder tilknyttet de ulike REKO-ringene i Norge og ca. 6-700 produsenter som selger varer (2022).

3.2 Økologisk jordbruk

Landbruks- og matdepartementet har kommet med en nasjonal strategi for økologisk jordbruk for perioden 2018-2030. Der sies det at «Regjeringen legger til grunn at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter økologiske produkter, på lik linje med øvrig jordbruksproduksjon». Matmerk fikk gjennom denne strategien i oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet å starte arbeidet med en større omlegging av økologisk.no til å bli en ressurside for flere aktører, samt opprette et redaksjonsråd for dette.

Tabell 3.4 og tabell 3.5 viser utviklingen i det økologisk drevne jordbruksarealet siden 1999. I 2023 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,2 prosent. Inkludert areal under omlegging er andelen 4,7 prosent. Ca. en fjerdedel av Norges økologiske arealer er i Trøndelag. Antall økologiske jordbruksbedrifter har gått tilbake hvert år etter 2009, bortsett fra en liten økning fra 2021 til 2022. Andelen økologiske jordbruksbedrifter av totalt antall har holdt seg stabilt på ca. fem prosent de siste årene.

Tabell 3.4 Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1999	2010	2020	2022	2023*	Endring siste år, %
Antall j.bedrifter med økol. drift ¹⁾	1 762	2 805	1 981	1 965	1 928	-1,9
Fulldyrka eng	95 930	278 459	238 821	232 063	232 374	0,1
Annen eng og grovfôrvekster	16 894	24 706	21 801	18 360	19 932	8,6
Innmarksbeite	22 497	79 027	70 496	70 882	69 811	-1,5
Korn og erter til modning	8 611	70 008	62 005	67 647	64 469	-4,7
Potet	1 472	1 620	936	913	844	-7,6
Andre vekster	3 195	10 507	19 463	20 609	17 852	-13,4
Grønngjødsels areal og brakkmark	911	7 637	5 284	4 149	3 906	-5,9
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	149 510	471 964	418 805	414 623	409 188	-1,3
Økol. areal i % av j. areal i drift	1,4	4,7	4,2	4,2	4,2	-1,3
Jordbr. areal under omlegging, daa	38 225	101 955	33 001	43 292	49 706	14,8

*Foreløpige tall

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Landbruksdirektoratet / Debio

Tabell 3.5 Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2020	2022	2023*
Andel jordbr. bedr. med økol. drift av alle bruk	2,5	6,1	5,1	5,2	5,1
Fulldyrka eng	2,0	5,8	5,0	4,9	4,9
Natureng og overfl. dyrket jord til slått og beite	2,6	5,9	5,1	5,0	5,1
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,2	2,4	2,3
Potet	1,0	1,2	0,8	0,8	0,7

*Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet / Debio

Tabell 3.6 viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1999 til 2023.

Tabell 3.6 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring	
						10–20	20–23
Storfe	7 424	27 211	28 639	28 075	28 328	0,5	-0,4
Melkeku ²⁾	2 998	8 764	7 781	7 364	7 121	-1,2	-2,9
Ammeku	680	3 232	4 144	4 441	4 621	2,5	3,7
Annet storfe	3 746	15 215	16 714	16 270	16 586	0,9	-0,3
Sau	18 393	48 941	44 115	45 570	42 734	-1,0	-1,1
Geit	1 052	1 426	1 786	2 033	1 796	2,3	0,2
Slaktegris ³⁾	282	2 460	1 514	2 075	2 580	-4,7	19,4
Verpehøner	27 228	153 319	316 569	308 948	286 629	7,5	-3,3

*Foreløpige tall

1) Fra 1999–2017 var telledatoen 31/12. Fra 2018–2022 var telledatoen 1.3 for sau og 1.10 for resten

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Landbruksdirektoratet / Debio

Tabell 3.7 viser andelen økologiske husdyr som prosent av total husdyrbestand. Verpehøner har størst andel med 7,1 prosent i 2023.

Tabell 3.7 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr¹⁾. Prosent

	1999	2010	2020	2022	2023*
Storfe	0,7	3,1	3,2	3,1	3,2
Melkeku	0,9	3,6	3,6	3,5	3,5
Ammeku	2,3	5,3	3,9	3,9	4,1
Annet storfe	0,5	2,7	3,0	2,8	3,0
Sau	1,7	4,6	4,6	4,9	5,0
Geit	1,5	2,4	3,0	3,3	2,9
Slaktegris ¹⁾	0,0	0,2	0,3	0,5	0,3
Verpehøner	0,9	3,8	7,8	7,5	7,1
Kyllinger ¹⁾	0,0	0,2		0,7	0,8

*Foreløpige tall

1) 2020-2022: Antall økologiske dyr er per 1/1 (kilde: Debio). Totalt antall for beregning av andel økologisk er per 1. oktober (Kilde: Landbruksdirektoratet). Mangler data for slaktekylling i 2020.

Økologisk produsert slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge, med 1 prosent.

I 2023 var total tilførsel av økologisk kjøtt av storfe, sau/lam og gris på 2 441 tonn, en nedgang på 160 tonn fra året før. Det er stort sett storfe og sau som produseres økologisk mens omfanget av kraftfôrbasert kjøttproduksjon er mindre. Andelen økologisk produsert kjøtt omsatt som økologisk gikk fra 44 prosent i 2021 til 26 prosent i 2022, og har i 2023 økt til 32 prosent.

Tabell 3.8 viser tilført og omsatt mengde økologisk storfekjøtt. Rundt en fjerdedel av den totale økologiske produksjonen av firbeinte dyr i 2023 fant sted i Viken. I tillegg stod også fylkene Trøndelag, Innlandet og Vestfold og Telemark for en betydelig del av produksjonen. Til sammen stod disse for om lag 84 prosent av den totale økologiske produksjonen i 2023. Total andel økologisk produsert storfekjøtt omsatt som økologisk gikk opp fra 28 prosent i 2022 til 38 prosent i 2023.

Tabell 3.8 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring	
						10-20	20-23
Tilførsel	265,7	1 113,3	1439,5	1 573,2	1 524,7	2,6	1,9
Prosent økol. av totalt tilført	0,3	1,3	1,7	1,7	1,7		
Solgt som økologisk ¹⁾		455,6	654,0	440,0	583,0	3,7	-3,8
I prosent ²⁾		41	45	28	38		
Solgt økologisk i % av alt storfekjøtt		0,5	0,8	0,5	0,6		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Økologisk kjøtt som ikke omsettes, legges på fryseler for senere salg eller selges som ordinær vare

3) Solgt 2022: Nortura og Fatland. Solgt 2023: Nortura og Fatland (529 tonn), Furuset og Eidsmo Dullum (54 tonn)

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.9 viser tilført og omsatt mengde av økologisk sau- og lammekjøtt, det var en reduksjon på 8,1 prosent eller 50 tonn fra 2022 til 2023. Trøndelag var i 2023 fortsatt det fylket med størst produksjon av økologisk sau og lam, til tross for en markant nedgang på hele 26 prosent, eller 25 tonn. Dette utgjorde om lag 4,5 prosent av den totale produksjonen av sau og lam i fylket. I Agder, Viken og Vestfold og Telemark er økologisk andel mellom 6 og 7,6 prosent av total produksjon. Andelen økologisk kjøtt solgt som økologisk var på 28 prosent i 2023, en oppgang fra 25 prosent i 2022.

Tabell 3.9 Tilførsel og salg av økologisk sau- og lammekjøtt. Tonn

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring	
						10-20	20-23
Tilførsel	213,0	573,8	619,7	616,1	566,2	0,8	-3,0
Prosent økol. av totalt tilført	0,9	2,3	2,5	2,6	2,5		
Solgt som økologisk ¹⁾		152,6	140,0	156,0	156,0	-0,9	3,7
I prosent ²⁾		27	23	25	28		
Solgt økologisk i % av alt sauekjøtt		0,6	0,6	0,7	0,7		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryseler for senere salg eller selges som ordinær vare

3) Solgt 2022: Nortura og Fatland. Solgt 2023: Nortura og Fatland (151 tonn), Furuset og Eidsmo Dullum (5 tonn)

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.10 viser tilført og omsatt mengde av økologisk svinekjøtt. I 2023 ble bare 13 prosent solgt som økologisk, noe som fortsetter nedgangen fra en topp i 2020 på 87 prosent. Produksjonen av økologisk svinekjøtt er konsentrert rundt noen få fylker. Produksjonen i Vestfold og Telemark gikk ned med 8 prosent i 2022, og fortsatte med ytterligere nedgang på 12 prosent i 2023. Likevel ble over 50 prosent av alt økologisk svinekjøtt i Norge

produsert nettopp her. Rogaland var det fylket med størst konvensjonell produksjon av svinekjøtt, men her har det ikke vært registrert økologisk produksjon siden 2018.

Tabell 3.10 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring	
						10-20	20-23
Tilførsel	26,7	397,9	421,3	412,2	350,1	0,6	-6,0
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,02</i>	<i>0,31</i>	<i>0,32</i>	<i>0,31</i>	<i>0,27</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		118,1	366,0	79,0	47,0	12,0	-49,5
<i>I prosent²⁾</i>		<i>30</i>	<i>87</i>	<i>19</i>	<i>13</i>		
Solgt økologisk i % av alt svinekjøtt		0,1	0,3	0,1	0,0		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

3) Solgt 2022: Nortura og Fatland. Solgt 2023: Nortura og Fatland (32 tonn), Furuset og Eidsmo Dullum (15 tonn)

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Data for økologisk produsert melk i tabell 3.11 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Eventuelt volum av økologisk melk som foredles lokalt er heller ikke inkludert. Anvendt mengde økologisk melk var 1,6 mill. liter mer i 2023 enn året før. Andelen økologisk melk solgt som økologisk var på 66,9 prosent i 2023. Denne andelen var på 37,7 prosent 2010.

Tabell 3.11 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1 000 liter

	1999	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring	
						10-20	20-23
Innveid	11 703	46 542	49 663	44 721	41 814	0,7	-5,6
<i>Prosent økol. av totalt innveid</i>	<i>0,7</i>	<i>3,1</i>	<i>3,3</i>	<i>3,1</i>	<i>3,0</i>		
Anvendt som økologisk	2 515	17 534	28 516	26 351	27 970	5,0	-0,6
<i>I prosent</i>	<i>21,0</i>	<i>37,7</i>	<i>57,4</i>	<i>58,9</i>	<i>66,9</i>		
Solgt økologisk i % av all melk	0,2	1,2	1,9	1,8	2,1		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare
Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produserte fjørfeprodukter omfatter hovedsakelig egg, men det er også en viss produksjon av kalkun, kylling og høns. Denne produksjonen var på 634 tonn i 2023, noe som er 0,5 prosent av total produksjon. Etter flere år med økende økologisk produksjon av fjørfekjøtt gikk produksjonen ned i 2023 med hele 6 prosent.

Tabell 3.12 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Landbruksdirektoratet mangler tall for direktesalg fra gård, men mengden er begrenset. Både innveid

mengde og solgt mengde har gått litt ned de siste tre årene. I 2023 ble 86 prosent av innveid mengde solgt som økologisk.

Solgte økologiske egg utgjør 6,0 prosent av total eggproduksjon i Norge i 2023.

Tabell 3.12 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2010	2020	2022	2023	Årlig % endring	
						10–20	20-23
Innveid	300	2 414	5 364	5 003	4 520	8,3	-5,5
<i>Prosent økol. av totalt innveid</i>		4,4	8,2	7,7	6,9		
Solgt som økologisk	192	1 281	4 510	4 148	3 887	13,4	-4,8
<i>I prosent</i>	64	53	84	83	86		
Solgt økologisk i % av alle egg		2,3	6,9	6,4	6,0		

Kilde: Landbruksdirektoratets leveransedatabase over innveide egg fra pakkeriene

Tabell 3.13 viser utviklingen i mengde økologisk produsert korn levert til mølle. Kornavlingen totalt varierer mye fra år til år, og variasjonen er også stor for økologisk korn. Tallene for sesongen 2022/2023 viser omtrent 41 prosent økning i sum økologisk korn fra 2021/2022.

Tabell 3.13 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1999/ 2000	2010/ 2011	2020/ 2021	2021/ 2022	2021/ 2022	Årlig % endring	
						10/11– 19/20	19/20 21-22
Hvete	295,8	1 670,1	3 508,1	2 821,3	3 490,8	14,0	-4,3
Rug	43,6	118,4	537,7	479,8	1 218,1	17,8	39,0
Bygg	88,5	4 130,5	5 025,8	4 148,0	4 160,0	-1,7	7,0
Havre	284,4	5 950,8	5 112,2	4 928,7	7 728,1	-1,2	22,6
Rughvete		176,1	294,2	375,1	554,6	38,0	-10,5
Erter		412,8	341,6	262,8	513,3	2,3	14,6
Oljefrø		199,0	978,0	622,5	1 550,5	67,3	21,8
Sum korn	712	12 658	15 797,6	13 638,2	19 215,3	3,2	11,1
<i>% av totalt</i>	0,1	1,2	1,3			17,8	

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjon og omsetning av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i disse registreringene. Våren 2012 startet Landbruksdirektoratet med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær.

Tabell 3.14 viser omsetningen av økologisk norsk frukt og grønt de tre siste årene. Omsetningen av norsk økologisk frukt og grønt ble redusert med 26 prosent fra 2022 til 2023. Målt i mengde, er gulrot fremdeles den største økologiske grønnsakskulturen i Norge. Omsetningen av økologisk gulrot gikk ned med nesten 50 prosent i 2023 sammenlignet med 2022.

Økologisk rødbete utgjorde 21,5 prosent av det totale salget i 2023. Det skyldes at en stor del av produksjonen av rødbete dyrkes økologisk, og dekker både det konvensjonelle og det økologiske markedet.

Det er en reduksjon i omsetningen av både agurker og tomater siste år, mens produksjon og omsetning av økologiske urter er uendret fra 2022 til 2023.

Omsetningen av økologisk løk fortsette å synke. I 2023 var omsetningen av gul løk 15 prosent lavere enn året før. Også omsetningen av rød løk og purre synker. Den totale omsetningen av løkvekster har gått ned med 4,2 prosent fra 2022 til 2023, mens økologisk omsetning er redusert med 17 prosent i samme periode.

Fruktavlingen i 2023 var enda høyere enn i 2021, som inntil da var den høyeste samlede fruktavlingen på 10 år. Produksjonen av økologiske epler og plommer gikk opp, men etterspørselen etter økologisk frukt var betydelig mindre enn produksjonen. Kun noen få tonn ble solgt som økologisk, resten ble omsatt som konvensjonell vare.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister.

Økologiske produkter inngår i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

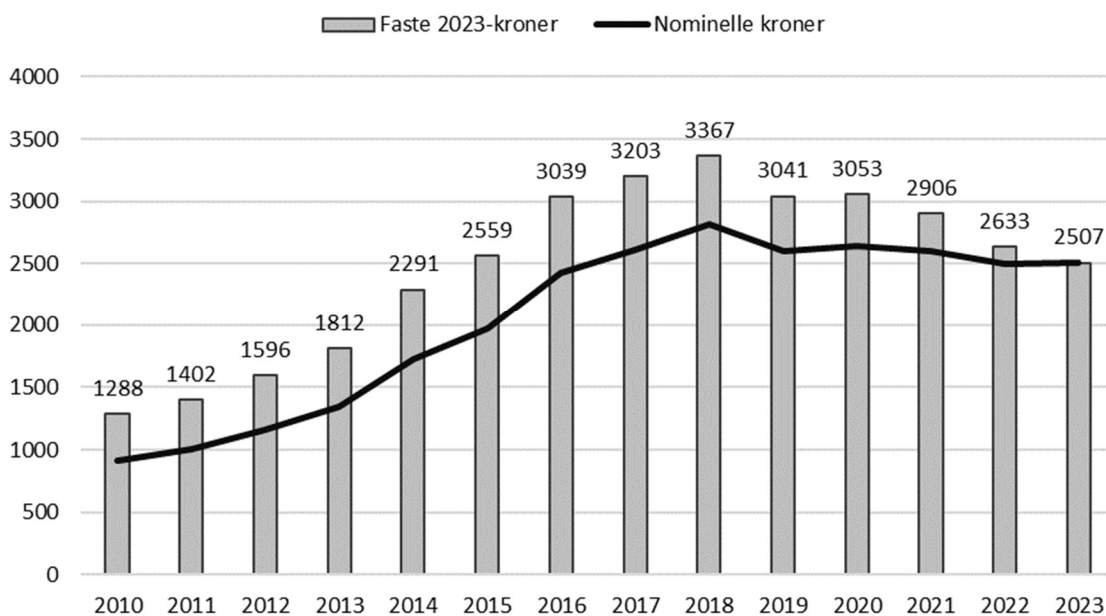
Tabell 3.14 Omsetning til direkte konsum av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt i kalenderårene 2021, 2022 og 2023, tonn. Andel økologisk av total omsetning.

	2021		2022		2023	
	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk 2017	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk
Poteter	458	0,8	526	0,9	472	0,8
Veksthusvarer						
Agurk	527	2,4	224	1,0	166	0,7
Tomat	97	1,6	59	1,1	49	0,7
Urter	389	22,8	389	19,4	388	20,7
Frilandvarer						
Blomkål	55	1,3	97	2,2	58	1,5
Kepaløk	110	0,8	80	0,6	68	0,5
Rødløk	35	0,6	54	0,9	49	0,8
Rødbeter	236	29,1	178	20,5	177	21,5
Hvitkål	274	2,5	227	2,3	137	1,5
Brokkoli	150	4,4	135	4,3	76	2,5
Kålrot	314	2,8	332	3,2	284	2,9
Gulrot	1 586	4,2	1 556	4,3	832	2,5
Isbergssalat	78	1,9	60	1,5	54	1,4
Frukt						
Epler*	65	0,6	23	0,3	82	0,7
Plommer*	93	4,7	13	1,4	16	1,1

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Tall justert med informasjon fra fruktlagerinspektøren

Figur 3.5 viser omsetning av økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen. Statistikken for omsetning i dagligvarehandelen er basert på de tre største markedsaktørene. Rettelser i aktørenes egne systemer fører til at tallene for 2020, 2021 og 2022 avviker noe fra tallene som ble oppgitt i 2022.

Figur 3.5 Omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen, 2010 - 2023. Mill. kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.3 Import og eksport

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «Et velfungerende importvern er viktig for konkurranseposisjonen til norsk landbruk».

Import- og eksporttallene er hentet fra utenrikshandelsstatistikken til SSB. Statistikken omfatter ikke varer i direkte transitt, eksport av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart, eller undertrykkede data (konfidensielle data). Statistikken omfatter heller ikke grensehandel med varer som privatpersoner tar med inn/ut av landet (ikke registreringspliktig).

I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2023. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig og «*» innebærer at tallene er foreløpige. Grensehandelstatistikk er ikke omfattet her, men omtales under kapittel om selvforsyningsgrad /hjemmemarkedsandel. Som følge av koronapandemien var grensehandelen

«moderat» i disse årene. Økt ordinær import/økt norsk produksjon kompenserte for bortfall av grensehandel (eventuelt redusert forbruk).

Tabell 3.15 viser handel med kjøtt fordelt på dyreslag for utvalgte år.

Tabell 3.15 Handel med kjøtt. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
Import:							
Storfe	1,1	3,3	5,7	16,7	21,7	15,2	8,9
Svinekjøtt	2,3	2,3	2,6	9,4	16,1	7,9	3,2
Fjærkre	0,3	0,3	0,8	3,0	3,9	3,9	3,5
Annet kjøtt	1,0	1,3	2,1	3,0	3,4	3,0	3,1
Småfe	0,3	0,9	1,3	0,3	0,8	0,8	1,1
Spekk	0,9	1,4	0,9	0,7	0,9	0,5	0,6
Sum import kjøtt	5,9	9,4	13,4	33,0	46,8	31,3	20,3
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	5,5	11,6	11,8	11,3	10,3
Eksport:							
Svinekjøtt	1,6	1,4	5,5	5,0	4,5	4,0	4,2
Fjærkre	0,1	0,2	1,6	1,8	1,4	1,3	1,4
Storfe	7,6	2,2	0,9	0,9	0,9	1,1	1,0
Spekk	0,0	0,0	0,3	0,2	0,5	0,8	0,2
Annet kjøtt	0,8	1,3	0,9	0,5	0,5	0,7	0,8
Småfe	1,8	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0
Sum eksport kjøtt	12,0	5,0	9,3	8,7	7,8	7,9	7,7
Nettoimport	-6,0	4,4	4,1	24,3	39,0	23,4	12,6

* Foreløpige tall

1) Landbruksdirektoratet. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det som importeres via SACU er uten bein.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16 viser de tre landene som Norge importerte og eksporterte mest storfekjøtt fra/til i 2023.

Tabell 3.16 Handel med storfekjøtt fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
Import fra:							
Tyskland	0,0	0,0	0,2	9,8	13,2	7,5	2,0
Namibia	0,0	0,6	1,6	1,6	2,2	1,9	1,8
Sverige	0,4	0,1	0,2	0,3	0,6	1,3	1,6
Andre land	0,7	2,6	3,6	5,0	5,7	4,5	3,5
Sum import storfe	1,1	3,3	5,7	16,7	21,7	15,2	8,9
<i>-Herav kvoteimport¹⁾</i>			1,6	7,6	7,8	7,5	7,3
Eksport til:							
Nederland	0,0	0,0	0,0	0,2	0,5	0,5	0,6
Ghana	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1
Hong Kong	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
Andre land	7,6	2,1	0,9	0,4	0,3	0,4	0,2
Sum eksport storfe	7,6	2,2	0,9	0,9	0,9	1,1	1,0
Nettoimport	-6,5	1,1	4,8	15,7	20,8	14,1	7,9

* Foreløpige tall

1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av tabell 3.17 ser vi at handelen med svinekjøtt varierer en del fra år til år. I 2023 importeres og eksporteres det mest svinekjøtt til og fra Danmark.

Tabell 3.17 Handel med svin fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
Import fra:							
Danmark	0,9	0,9	0,7	1,7	1,7	1,4	1,3
Spania	0,0	0,0	0,3	0,5	0,5	0,6	0,5
Italia	0,0	0,0	0,2	0,4	0,4	0,5	0,4
Andre	1,4	1,4	1,4	6,7	13,4	5,5	0,9
Sum import svinekjøtt	2,3	2,3	2,6	9,4	16,1	7,9	3,2
Eksport til:							
Danmark	0,2	0,2	1,1	1,8	2,0	1,2	1,5
Sverige	0,1	0,1	0,3	0,4	0,5	0,8	0,9
Spania	0,0	0,1	0,3	0,4	0,4	0,6	0,5
Andre	1,4	1,0	3,8	2,5	1,7	1,4	1,3
Sum eksport svinekjøtt	1,6	1,4	5,5	5,0	4,5	4,0	4,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.18 viser at importen av levende dyr har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Eksporten er også moderat. I 2023 viser foreløpige tall at det ble eksportert

1 491 svin, 455 hester og 8 storfe. Det ble ikke eksportert fjørfe⁴, sauer eller geiter i 2023.

Tabell 3.18 Import av levende dyr. Antall

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
Import							
Hester, esler, o.l.	547	1 559	1 539	1 405	1 463	1 574	1 079
Storfe	0	48	0	0	8	0	0
Svin	0	0	0	0	0	0	0
Sauer	0	2	49	0	85	0	2
Geiter	0	16	0	0	1	0	0
Fjørfe	5 509	151 610	22 672	17 378	19 004	14 907	21 368
Eksport							
Hester, esler, o.l.	236	291	459	486	416	409	455
Storfe	0	320	47	0	11	0	8
Svin	139	184	405	1 211	1 324	1 211	1 491
Sauer	1	0	0	0	0	0	0
Geiter	0	0	0	0	0	0	0
Fjørfe	20	64 134	0	696	0	0	0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av egg og eggprodukter vil kunne variere noe med over-/underskudd av norsk vare, men handelen av egg og eggprodukter er relativt moderat (tabell 3.19).

Tabell 3.19 Handel med egg og eggprodukter. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
Import:							
Egg, med skall	0,8	0,3	0,1	0,5	0,7	0,2	0,6
Klekkeegg	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2
Tørket m.m.	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
Sum import egg	0,8	0,4	0,3	0,6	0,9	0,5	0,8
Eksport:							
Egg, med skall	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tørket m.m.	1,0	0,4	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	0,8	0,4	0,2	0,2	0,3	0,3
Nettoimport	-0,5	-0,4	-0,2	0,4	0,7	0,3	0,5

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

⁴ Fjørfe omfatter alle «typer» fjørfe i iht. tolltariffens kapittel 01.05.

Tabell 3.20 viser at det var Estland og Danmark som eksporterte mest egg til Norge i 2023. Den norske eksporten av egg er liten (347 tonn i 2023), og i 2023 gikk 85 prosent av eksporten (295 tonn) til Danmark.

Tabell 3.20 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
Import fra:							
Estland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,3
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,5	0,2	0,1	0,2
Finland	0,4	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1
Andre	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2
Sum import egg	0,8	0,4	0,3	0,6	0,9	0,5	0,8
Eksport til:							
Danmark	0,1	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3
Sverige	0,9	0,4	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Frankrike	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	0,8	0,4	0,2	0,2	0,3	0,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.21 viser at importene av meierivarer har økt mye fra 1990 og frem til de siste årene, hvor importen har «stabilisert seg». Eksporten av meieriprodukter var betydelig større enn importen på 1990 og 2000 tallet. I 2013 startet man å eksportere ulike pulvere av myse til Danmark (Arla) og en fikk en kraftig økning av myseeksport, jf. tabell 3.21. Årsaken til økningen var ny teknologi som muliggjorde tørking av myse til produksjon av ulike pulvere, eks. proteinpulver som kunne anvendes til humant konsum fremfor å anvende mesteparten av mysen til dyrefôr. I 2023 gikk eksporten av myse imidlertid mye ned. Dette skyldes hovedsakelig at Tine har flyttet Jarlsbergproduksjonen i sin helhet til Irland, og at mysen som er «restprodukt» fra osteproduksjonen, dermed ikke produseres i Norge.

Tabell 3.21 Handel med meieriprodukter. Mill. kg. og i mill. kr. (løpende verdi)

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
Import mill. kg:							
Ost og ostemasse	2,2	3,2	9,6	17,7	19,7	19,3	19,2
Yoghurt m.m.	0,0	0,4	5,1	6,4	6,8	7,0	6,7
Konsentrert melk	0,0	0,0	0,5	1,9	1,3	1,1	1,1
Myse	0,2	0,3	0,1	0,3	0,5	0,8	0,7
Smør og melkefett	0,1	0,2	0,1	0,6	0,6	0,2	0,2
Melk og fløte	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0
Sum import meieri	2,6	4,1	15,5	26,9	28,9	28,5	27,9
Eksport mill. kg:							
Myse ¹	0,0	0,0	0,7	21,1	19,3	19,1	1,1
Ost og ostemasse	26,6	19,4	13,5	7,9	4,7	6,0	0,6
Konsentrert melk	1,1	1,1	0,0	0,6	2,4	4,9	0,6
Melk og fløte	0,0	0,1	3,1	3,0	3,4	3,1	3,7
Smør og melkefett	12,4	3,8	2,2	0,0	0,0	1,0	0,1
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1
Sum eksport meieri	40,1	24,4	19,6	32,8	30,0	34,2	6,1
Nettoimport i mill. kg.	-	-20,3	-4,1	-5,8	-1,0	-5,7	21,8
Import meieri i mill. kr.	99,9	176,0	577,4	1546,4	1653,5	1774,4	2084,3
Eksport meieri i mill. kr.	592,9	665,8	610,5	600,3	464,8	719,9	114,7
Nettoimport i mill. kr.	-493,0	-489,8	-33,1	946,1	1188,7	1054,5	1969,6

* Foreløpige tall

1) Omfatter ulike pulver av myse

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.22 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2023. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterte mest til Norge, etterfulgt av Italia og Tyskland (samme land siden 2020). Når det gjelder norsk eksport har ost til USA dominert fram til og med 2012. Fra 2013 til 2019 utgjorde eksport av myse til Danmark hovedvekten av eksporten. Imidlertid har eksporten gått mye ned, og i 2023 er det Tyskland som importerer mest meieriprodukter fra Norge.

Tabell 3.22 Handel med meieriprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2021	2022	2023*
Import fra:							
Danmark	1,3	2,0	4,5	6,7	6,7	6,2	6,0
Italia	0,0	0,2	0,9	3,7	4,3	4,7	4,9
Tyskland	0,2	0,1	4,1	4,6	4,5	4,3	4,6
Andre	1,0	1,8	6,1	11,9	13,5	13,2	12,3
Sum import meieri	2,6	4,1	15,5	26,9	28,9	28,5	27,9
Eksport til:							
Tyskland	0,9	1,1	2,5	3,4	3,8	3,5	3,6
Nederland	0,0	0,1	0,5	3,4	4,3	7,7	1,2
Storbritannia	0,9	1,0	1,1	1,4	1,0	1,0	0,5
Andre	38,3	22,3	15,4	24,4	20,7	22,1	0,8
Sum eksport meieri	40,1	24,4	19,6	32,8	30,0	34,2	6,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.23 viser handel med friske⁵ og konserverte grønnsaker⁶. I 2023 var importen av friske grønnsaker på 116,3 mill. kg og 94,7 mill. kg på konserverte grønnsaker. Ytterligere 322 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2023 (ikke angitt i tabellen). Paprika og tomater er de største importgrønnsaksvekstene i 2023. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden, til sammen 1,0 mill. kg i 2023.

⁵ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 t.o.m. 0709

⁶ Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 t.o.m. 0714, samt utvalgte varenummer i tolltariffens kapittel 2001 t.o.m. 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter» eller varenummer der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.23 Handel med grønnsaker. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
<u>Import friske grønnsaker:</u>							
Annen kål	4,6	4,6	3,5	5,9	5,1	4,9	4,6
Belgfrukter	0,1	0,3	1,4	1,4	1,4	1,3	1,0
Blomkål	3,4	3,6	5,1	5,5	5,2	4,5	4,1
Broccoli	0,7	4,4	6,8	8,2	8,3	7,7	7,9
Gulrot	2,7	2,0	5,2	6,0	2,2	1,8	2,7
Løk/purre	0,7	7,0	14,3	13,3	15,0	13,9	12,9
Paprika	4,0	8,2	14,7	20,4	21,0	21,0	21,1
Salat	0,8	6,7	12,7	11,3	12,0	11,7	11,8
Slangeagurk	4,9	4,5	6,4	8,1	8,6	6,5	5,7
Sopp	1,0	2,8	6,2	7,7	8,1	8,0	7,9
Tomater	8,7	13,1	21,5	23,4	24,1	23,8	20,9
Øvrig friske	2,1	4,9	9,3	16,0	16,1	16,1	15,5
Sum import friske	33,8	61,9	107,1	127,2	127,1	121,4	116,3
Import konserverte	26,5	54,5	61,9	87,6	96,8	95,2	94,7
Sum import grønnsaker	60,3	116,5	169,0	214,8	223,8	216,6	210,9
<u>Eksport grønnsaker:</u>							
Bearbeidet	2,1	0,8	0,9	2,2	1,3	1,0	0,7
Friske	3,8	0,3	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2
Sum eksport grønnsaker	5,9	1,1	1,4	2,4	1,5	1,2	1,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.24 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Av importen på 411,8 mill. kg i 2023, utgjorde bær 5,0 prosent, 75,6 prosent var frisk frukt, mens 19,5 prosent var konserverte frukt og bær. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 3,3 mill. kg i 2023.

Tabell 3.24 Handel med frukt og bær. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
<u>Import frisk frukt:</u>							
Bananer	48,5	59,9	78,5	82,7	79,9	80,2	79,2
Druer	19,1	24,3	32,2	30,1	29,7	29,1	28,0
Epler	41,5	42,1	52,1	44,0	40,9	39,6	38,8
Meloner	5,0	11,8	24,6	33,5	35,1	32,7	33,7
Pærer	10,3	15,6	21,2	13,2	13,8	13,5	11,8
Sitrusfrukter	63,0	62,9	74,2	74,8	78,6	77,0	72,7
Steinfrukter	5,3	10,5	13,7	12,6	12,2	12,0	11,0
Andre frukter ¹⁾	9,5	10,0	25,5	37,9	40,0	35,9	36,0
Sum import frisk frukt	202,3	237,0	321,9	328,8	330,2	320,0	311,2
Import konserverte frukt:	45,9	56,6	91,1	94,7	94,1	90,7	80,2
Sum import frukt	248,2	293,7	413,0	423,4	424,3	410,7	391,4
Import bær	3,1	5,8	13,8	20,7	22,1	23,0	20,4
Sum Import frukt og bær	251,3	299,5	426,8	444,1	446,5	433,7	411,8
Eksport frukt og bær	2,6	2,7	5,0	2,5	2,7	2,8	3,3

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.25 viser import og eksport av utvalgte bearbeidede varer (tidligere RÅK-varer) fordelt på varegrupper⁷. F.o.m. 2021 er eksportstøtten for jordbruksprodukter fjernet iht. WTO-avtalen. Drikkevarer utgjør om lag 36 prosent av importen av bearbeidede varer i 2023. De øvrige gruppene av bearbeidede varer har stort sett hatt en økende import i perioden 1995-2021, mens tall for 2022 viser en stagnasjon, og tall for 2023 viser en reduksjon av importen for flere av gruppene. De foreløpige tallene for eksport av bearbeidede varer viser en reduksjon fra 2022 til 2023 og volumet på eksporten tilsvarende om lag 11 prosent av importvolumet i 2023.

Tabell 3.25 Handel med utvalgte bearbeidede varer (RÅK-varer). Ekskl. dyrefôr⁸ i Mill. kg

Varegrupper	1995	2000	2010	2020	2021	2022*	2023*
Import:							
Bakervarer	32,9	52,4	107,3	142,2	142,0	139,6	134,2
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	23,9	53,9	81,9	82,8	82,0	78,7
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	6,9	7,4	8,6	8,1	7,1
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	48,1	52,9	59,8	60,6	62,0
Supper og sauser	5,3	12,1	28,9	40,3	41,1	41,2	39,7
Tilberedte næringsmidler	3,1	6,5	11,5	49,0	52,7	51,9	49,6
Drikkevarer	10,7	19,0	70,3	227,4	280,1	279,6	220,6
Annet	25,8	29,1	32,0	28,3	30,5	28,7	28,3
Sum import	127,3	181,1	359,0	629,4	697,5	691,7	620,2
Eksport:							
Bakervarer	12,9	8,7	8,8	10,9	11,8	15,7	15,4
Deiger/korn/blandinger/pasta	0,7	1,0	1,6	1,3	1,3	1,7	2,0
Iskrem/yoghurt	2,7	2,8	0,7	0,6	0,8	0,8	0,6
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	8,5	7,3	7,5	8,2	8,5
Supper og sauser	3,9	5,3	3,1	1,8	2,4	3,1	3,1
Tilberedte næringsmidler	0,6	0,9	4,5	12,8	15,9	16,8	15,5
Drikkevarer	5,0	18,2	9,7	21,1	25,3	27,4	24,0
Annet	3,4	2,1	0,3	0,1	0,1	0,2	0,3
Sum eksport	41,3	50,4	37,2	55,8	65,0	73,9	69,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Handel av dyrefôr som er berørt av råk-tollvarenummer har vist seg å variere mye, men er fjernet fra tabellen over.

⁷ RÅK-varer er varer som var omfattet av råvareprisordningen (RÅK-ordningen/protokoll 3 varer). Formålet var å jevne ut forskjeller i råvarekostnader mellom norske og utenlandske bearbeidede varer som blir omsatt i Norge og for norske varer som blir eksportert.

⁸ For enkelte tollvarenummer er ikke dyrefôr og menneskeføde splittet. Tabellen ekskluderer derfor tollvarenummer der dyrefôr er eksplisitt angitt, samt enkelte utvalgte tollvarenummer under kapittel 21.06.

Tabell 3.26 viser fordelingen av importen og eksporten (i mill. kg) av bearbeidede varer etter land. 44 prosent av importen i 2023 kom fra Sverige, Nederland og Tyskland. Av eksporten gikk 50 prosent til Sverige.

Tabell 3.26 Handel med RÅK-varer fordelt på land. i Mill. kg

	1995	2000	2010	2020	2021*	2022*	2023*
Import fra:							
Sverige	33,3	44,9	86,2	152,0	162,8	141,5	126,2
Nederland	13,7	23,4	32,5	79,4	84,5	109,5	92,7
Tyskland	11,2	14,9	42,3	59,9	60,9	62,2	52,9
Andre	69,1	98,0	198,0	338,0	389,4	378,5	348,4
Sum	127,3	181,1	359,0	629,4	697,5	691,7	620,2
Eksport til:							
Sverige	18,6	30,4	22,6	28,8	32,8	38,6	34,3
Danmark	5,6	8,3	5,0	5,0	6,1	8,9	9,4
Finland	2,8	2,9	2,5	2,4	2,9	3,6	4,2
Øvrige	14,3	8,9	7,1	19,7	23,2	22,8	21,4
Sum	41,3	50,4	37,2	55,8	65,0	73,9	69,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.27 viser importverdien av snittblomster i utvalgte år fra 2010 til 2023. Roser er skilt ut fra øvrige snittblomster. I tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, men der rosene gir bukettenes deres vesentlig karakter, er disse angitt under gruppen «rosor». Under gruppen «snittblomster ellers», inngår buketter der roser kan inngå, men der de ikke gir buketten deres vesentlig karakter, samt øvrige avskårnde blomster og blomsterknopper (f.eks. nelliker, orkideer, krysantemum, liljer, symre, margeritter, marikåpe, tulipan m.fl.). Årlig står roser for over 50 prosent av importverdien på snittblomster, der importverdien nesten har doblet seg fra 2010 frem til 2023.

Tabell 3.27 Import av snittblomster i mill. kr

	2010	2015	2020	2021*	2022*	2023*
Roser	242,1	430,2	417,5	422,9	421,6	452,1
Snittblomster ellers	185,6	233,8	318,2	362,0	365,5	396,7
Sum snittblomster	427,8	663,9	735,7	785,0	787,0	848,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen

Det er stor import av korn/mel/kornprodukter. Disse varene importeres både som «rent korn», mel, pellets, stivelse mm. En stor del av det som importeres benyttes som menneskeføde, men store deler anvendes også som fôr og såfrø. Eksporten av tilsvarende produkter er lav.

Tabell 3.28 omfatter import av korn, mel og mølleprodukter til mat- og drikkeanvendelse (ikke fôr eller såkorn). Statistikken omfatter de «vanligste sortene»

og er avgrenset til å gjelde varer under tolltariffens kapittel 10 og 11. Tabell 3.29 viser tilsvarende tall fordelt på land.

Tabell 3.28 Import av korn og kornprodukter. Mill. kg¹⁾

	2010	2020	2021	2022	2023*
Import:					
Korn	211	138	108	77	105
Mel	2,0	5,7	5,4	5,3	5,1
Stivelse/gluten	3,2	4,7	3,8	3,8	3,1
Sum import	216	149	117	86	113

*Foreløpige tall.

1) Tabellen omfatter kun ett utvalg av varenummer fra kapittel 10 og 11 i tolltariffen. Handel av korn/melprodukter som **ikke** inngår i denne tabellen omfatter hovedsakelig produktene mais, ris, frukter, og humle. Tallene beregnes av Landbruksdirektoratet og baseres på «uoffisielle handelsstatistikk tall».

Kilde: Landbruksdirektoratet.

I 2023 er det Tyskland det importeres mest fra (43,1 mill. kg), etterfulgt av Danmark (14,8 mill. kg) og Polen (14,3 mill kg).

Det vises ellers til resultatkontrollens detaljerte del for ytterligere oversikter, <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>.

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (klimatiske forhold), priser, kvalitetskrav, landbrukspolitiske virkemidler, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden sier lite om selvforsyningsevnen. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, siden den ikke tar hensyn til eksport og på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på innsatsmidler som maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

I tabell 3.31 og tabell 3.32 gis det først tall for det samlede forbruket av matvarer på engrosnivå og per innbygger. Fordelingen pr. innbygger gir et uttrykk for forbruksutviklingen og dreiningen i etterspørselen. I tabell 3.33 ses det på den norskproduserte andelen av matvareforbruket, dvs. selvforsyningsgraden. Merk at det

i 2021 ble foretatt en metodeendring, der man valgte å inkludere både grensehandel/privatimport samt nettoimport av øvrige matvarer i både forbruk og selvforsyningsgradsberegningen (varer som tidligere ikke var med i beregningen). Det foreligger ingen eksakte tall for omfanget av grensehandel, så dette er anslag basert på SSB sin grensehandelstatistikk. Metodeendringen innebar en nedjustering av selvforsyningsgraden med om lag to prosentpoeng.

Ifølge tabell 3.31 øker forbruket av kjøtt med 15 mill. kg. fra 2019 til 2020 (374 mill. kg til 389 mill. kg). Denne økningen er imidlertid ikke *reell*. Dette skyldes at grensehandelstall for kjøtt, ikke inngår i gruppen kjøtt, men volumet inngår i tallene for grensehandel. Pga. reiserestriksjoner gikk grensehandelen betraktelig ned fra 2019 til 2020. Dette førte til mer «ordinær» import som igjen gir økt forbruk under kategorien kjøtt i 2020. I 2019 viser anslagene at kjøtt utgjorde 21,6 mill. kg av grensehandelen, mens i 2020 utgjorde grensehandel 2,5 mill. kg., noe som gir en nettoreduksjon i grensehandel av kjøtt på 19,1 mill. kg. Samlet sett kan man derfor si at kjøttforbruket gikk fra 395,6 mill. kg (374+21,6) i 2019 til 391,5 mill. kg (389+2,5) i 2020. Tilsvarende gjelder for flere av matvaregruppene.

Tabell 3.31 Forbruket av ulike matvarer. Mill kg.

	1979	1989	1999	2009	2019	2020	2021*
Korn, som mel	306	323	370	394	407	429	422
Poteter	334	338	316	291	279	317	293
Sukker/sukkervarer	182	171	195	154	128	139	141
Erter/nøtter/kakao	29	37	41	68	74	83	87
Grønnsaker	189	225	270	331	429	438	425
Frukt og bær	309	332	307	433	454	449	458
Kjøtt	208	210	266	335	374	389	415
Kjøttbiprodukter	13	13	15	14	13	13	13
Egg	44	49	48	58	72	73	73
Melk	759	740	568	492	416	437	418
Yoghurt	30	44	52	59	60
Melkeprodukter	59	78	104	150	122	138	162
Fløte, rømme	27	29	30	33	37	44	42
Ost	49	56	65	81	98	106	106
Smør	22	14	15	14	20	20	19
Margarin	62	55	54	44	43	44	42
Annet fett	20	17	18	19	21	22	22
Nettoimport øvrige matvarer ¹	8	29	49	51	52
Grensehandel/privatimport ²	56	67	72	9	11

1. Omfatter nettoimport av bakegjær, barnemat, drops uten sukker, fløteerstatninger, supper, sauser, tilberedte næringsmidler, majones, remulade, spiseis med kakao, spiseis uten fett, sesamfrø, eddik, tyggegummi uten sukker og soyasaus.
2. Omfatter anslag over grensehandel/privatimport av kjøtt, meierivarer, korn/melprodukter, sukkervarer, sjokolade samt sukkerandelen i mineralvann.

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.32 Forbruket av ulike matvarer. Kg per person

	1979	1989	1999	2009	2019	2020	2021*
Korn, som mel	75,1	76,4	82,9	81,5	76,2	79,8	78,1
Poteter	82,0	80,0	70,8	60,2	52,1	59,0	54,3
Sukker/sukkervarer	44,6	40,5	43,8	31,9	23,9	25,8	26,1
Erter/nøtter/kakao	7,1	8,6	9,3	14,1	13,9	15,4	16,2
Grønnsaker	46,4	53,2	60,6	68,5	80,2	81,4	78,5
Frukt og bær	76,0	78,6	68,7	89,6	84,8	83,5	84,7
Kjøtt	51,1	49,7	59,6	69,3	69,9	72,3	76,7
Kjøttbiprodukter	3,2	3,1	3,3	2,9	2,4	2,4	2,4
Egg	10,8	11,6	10,8	11,9	13,6	13,5	13,5
Melk	186,4	175,0	127,2	101,8	77,9	81,1	78,4
Yoghurt	6,7	9,2	9,7	11,0	11,1
Melkeprodukter	14,5	18,5	23,3	31,0	22,8	25,6	30,0
Fløte, rømme	6,6	6,9	6,7	6,8	7,0	8,2	7,8
Ost	12,0	13,3	14,5	16,8	18,3	19,6	19,6
Smør	5,4	3,4	3,3	2,9	3,7	3,7	3,5
Margarin	15,3	13,0	12,1	9,0	8,1	8,1	7,8
Annet fett	4,9	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Nettoimport øvrige matvarer	1,7	6,0	9,2	9,5	9,6
Grensehandel/privatimport	12,6	13,9	13,5	1,6	2,0
Middelfolkemengde, 1 000	4 073	4 227	4 462	4 829	5 348	5 379	5 408

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.33 viser norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis (selvforsyningsgraden) for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2021 er beregnet til 46 prosent, en økning på ett prosentpoeng fra 2020. Generelt skyldes de største årlige endringene i selvforsyningsgraden variasjoner i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet. Nedgangen i 2018 var større enn normale variasjoner grunnet uvanlig tørkesommer i 2018, som ga lave kornavlinger. De lave avlingene i 2018 påvirker også forbrukstallene for 2019, fordi det var mindre korn å overføre til forbruk i 2019. Selvforsyningsgraden er inkl. konsumet av fisk. Holdes konsumet av fisk utenfor, er matforbruket «produsert i norsk jordbruk» i 2021 på 44 prosent. Korrigeres det i tillegg for fôrimporten er måltallet på 39 prosent i 2021.

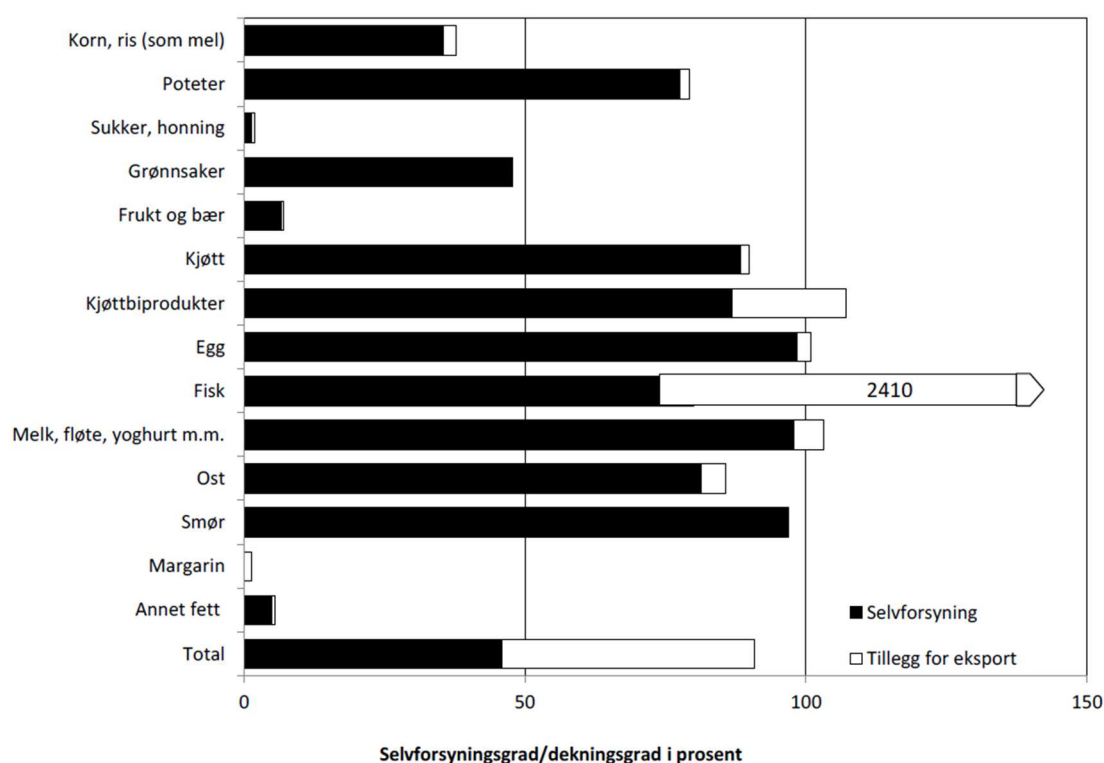
Tabell 3.33 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

	1979	1989	1999	2009	2019	2020	2021*	Andel energi % i 2021*
Korn som mel	13	23	35	36	22	34	38	26,1
Poteter	93	99	81	85	79	72	78	3,7
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	0	1	1	1	1	9,8
Grønnsaker	72	73	57	48	46	49	48	1,7
Frukt og bær	29	27	6	5	7	5	7	3,8
Kjøtt	92	97	97	96	95	92	88	13,4
Kjøttbiprodukter	86	96	98	90	87	87	87	0,3
Egg	100	100	97	99	98	99	98	1,5
Fisk	94	88	80	80	80	80	80	1,7
Melk	100	100	100	100	100	100	100	3,6
Yoghurt	99	98	88	89	89	1,2
Konserverte melkeprodukter	86	100	100	99	99	97	97	3,3
Fløte og rømme	100	100	100	100	100	100	100	2,7
Ost	97	97	95	89	83	83	81	6,5
Smør	92	100	99	97	98	97	97	2,5
Margarin ³	44	40	20	20	0	0	0	5,3
Annet fett ³	60	20	20	20	5	5	5	3,5
Øvrige matvarer ²	0	0	0	0	0	0	0	9,4
Selvforsyningsgrad	49	50	45	46	41	45	46	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	44	45	40	44	44	
Prod. i norsk jordb. norsk fôr	35	36	..	40	32	38	39	
Selvforsyningsgrad protein	67	65	60	63	..	

* Foreløpige tall

- 1) Matvarenes andel av det totale engrosforbruket, målt i energi.
 - 2) Omfatter varer som ikke er produsert i Norge, dvs. ris, nøtter, kakao, øvrige matvarer (for detaljer se fotnote 1, tabell 3.31) samt grensehandel (for detaljer se fotnote 2, Tabell 3.31)
 - 3) Korrigert norskandel etter nye opplysninger fra margarinprodusenter.
- Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet.
Kilde selvforsyningsgrad protein: Beregnet av NIBIO for Animalia (Kjøttets tilstand).

Figur 3.6 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2021 viser en total dekningsgrad på 90,8 prosent. Vi har høy selvforsyningsgrad for proteinrike husdyrprodukter og lav selvforsyningsgrad for energirike plantevekster til mat. Det er knyttet usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

Figur 3.6 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2021

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet

3.5 Norskprodusert andel av fôr og kraftfôr

Tabell 3.34 viser at total fôrtilgang til husdyr i Norge var 5 081 millioner kilo i 2023. Av den totale fôrtilgangen utgjør norskprodusert 4 270 millioner kilo. Norskandelen er dermed 84,0 prosent. SSB endret avlingsberegningen for eng fra og med 2021. Dette gir et brudd i serien. Endringen innebærer høyere grasavlinger, og dermed høyere norsk fôrproduksjon enn tidligere regnet med.

Tabell 3.34 Total fôrtilgang til husdyr i mill. kg og norskandel

	2001	2005	2010	2015	2020	2022	2023*
Norskprodusert fôr	4 023	3 823	3 561	3 758	3 985	4 332	4 270
Import kraftfôr og høy	428	426	656	910	1 078	919	811
Totalt	4 451	4 249	4 216	4 668	5 063	5 281	5 081
Norsk andel	90,4	90,0	84,5	80,5	78,7	82,5	84,0

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

*Foreløpige tall

Råvarer brukt i norsk produksjon av kraftfôr utgjør 1 963 mill. kg av den totale fôrtilgangen (inkl. vitaminer/mineraler) i 2023, der anslag for fôr utenfor landbruket ikke er skilt ut. Ser man på gjennomsnittet for de siste fem årene går om lag 51 prosent til drøvtyggere, 23 prosent går til svin, 25 prosent går til fjørfe, mens litt under en prosent går til andre husdyr (i hovedsak hest). Det foreligger ingen statistikk der anvendelsen av kraftfôr til privat bruk er skilt ut, men det antas at om lag 8.000 tonn trolig ikke går til landbruk (dette volumet inngår i totaltallet på 1 963 mill. kg i 2023). Tall for produksjon av kraftfôrråvarer kan avvike noe fra salgstall bl.a. pga lagerendringer. Sammensettingen av kraftfôret er delt inn i fett, karbohydrater, proteiner og vitaminer og er angitt i tabell 3.35. Merk at vareslag som f.eks. korn, er plassert i gruppen «karbohydrat», selv om korn også inneholder proteiner. Sammensettingen av fett, karbohydrater, protein og vitamin er likt i 2023 som i 2022, der karbohydratråvarer utgjør 73 prosent, proteinråvarer utgjør 20 prosentvitaminer utgjør 5 prosent og fett utgjør 2 prosent.

Tabell 3.35 Råvareforbruk av kraftfôr i Norge for utvalgte år i perioden 2001 til 2023 (mill. kg)

	2001	2010	2015	2020	2022	2023*
Fett	27	45	49	48	42	41
Karbohydrat	1 268	1 306	1 411	1 443	1 438	1 443
Protein	260	387	433	432	392	384
Vitamin	75	79	84	92	92	96
Sum kraftfôr	1 630	1 817	1 977	2 016	1 964	1 963

Kilde: Landbruksdirektoratet

En del av kraftfôret som produseres i norsk jordbruk, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.36 viser den norskproduserte andel av kraftfôret til husdyr. I 2023 er den norskproduserte andelen 60 prosent.

Tabell 3.36 Norskprodusert andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent¹⁾

	2001	2010	2015	2020	2022	2023*
Fett	72	50	49	56	50	51
Karbohydrat	83	77	73	79	68	70
Protein	23	17	5	5	7	8
Vitamin	100	100	0	51	45	40
<i>Totalt</i>	74	65	55	61	54	60

Kilde: Landbruksdirektoratet

* Foreløpige tall

1) Fordeling av Norsk vs. Import er heftet med noe usikkerhet i perioden før 2015. I 2015 ble rapporteringsrutiner lagt om, slik at man i dag er sikrere på varenes opprinnelse.

I 2020 utgjorde den norskproduserte andel av kraftfôr 61 prosent, men gikk til 54 prosent i 2022, før den økte til 60 prosent i 2023.

Av den totale produksjonen av karbohydrater i 2023 på 1,44 mill. tonn, var den norskproduserte andelen på 70 prosent. Produksjonen av fett var 41 tusen tonn i 2023, den norskproduserte andelen utgjorde 51 prosent. Forbruket av protein var 384 tusen tonn. Andelen norskprodusert proteinråstoff er i 2023 på 8 prosent. Over tid har den norske andelen gått ned, noe som bl.a. skyldes forbud mot kjøttbeinmel fra 2003 og forbud mot fiskemel fra 2010. I 2018 og 2019 var andelen nede i 4 prosent, men har gått noe opp de siste årene. Den lave norskproduserte andelen av protein skyldes bl.a. at soyamel er basert på importert råstoff. I 2022 og 2023 har volumet av soya gått noe ned, mens norskproduserte åkerbønner har blitt tatt i bruk. Den totale mengden av vitaminer/mineraler var 96 mill. tonn i 2023, der den norske andelen utgjorde 40 prosent.

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plantehelse

Trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. I Innst. S 385 (2014–15) sies det at *«Komiteen viser til at all mat som blir omsatt i Norge skal være trygg og uten farlige smitte- og fremmedstoffer..... God plante- og dyrehelse er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon.»*

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Zoonoser er overførbare sykdommer mellom dyr og mennesker. Mattilsynet har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Folkehelseinstituttet og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

For salmonellose ble det funnet to positive kjøttkrapprøver av mat i 2021 og én i 2022. For E.coli ble det i 2021 tatt 40 prøver av ost, og ingen var positive. I et overvåkingsprogram for hvetemel ble det tatt 151 prøver, og i resultatene som ble presentert i 2022 var det ingen positive prøver.

Når det gjelder Campylobacteriose så gjøres det ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2021		2022	
Salmonellose ¹⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	9 281	0,0	9 350	0
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	425 ²⁾	1,0	404 ³⁾	0
Infeksj. med E. coli	4 050	0	59	0,0	40	0,0	151 ⁴⁾	0

- 1) De norske prøvene inkluderer også prøver av importert fisk. Totalt to prøver var positive i 2021 og en i 2022.
- 2) Prøvene er av spiseklar mat og sjømat. To prøver var positive, men under grenseverdi.
- 3) Prøvene er av spiseklar mat og sjømat. Fem prøver var positive, men under grenseverdi
- 4) Gjelder et overvåkningsprogram for hvetemel. Ingen positive prøver

Kilde: The Norwegian Zoonoses Report

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Folkehelseinstituttet er ansvarlig for «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS). I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (74 sykdommer per 1.06.2022) til Folkehelseinstituttet.

Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Campylobacteriose er den vanligst forekommende næringsmiddelbårne zoonosen i Norge. Det ble totalt rapportert 2 983 tilfeller av campylobacteriose i 2022 (tabell 4.2). Det er en økning i antall tilfeller av campylobacteriose sammenlignet med 2021, noe som skyldes en økning i tilfeller smittet i utlandet eller med ukjent smittested. Andelen og antallet smittet i utlandet er lavere enn før covid-19 pandemien. Ifølge Folkehelseinstituttet er det vanskelig å si noe sikkert om trendene for campylobacteriose over tid på grunn av endringer i diagnostikk fra 2017, i tillegg til smitteverntiltak på grunn av covid-19 pandemien.

Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmitekilden. Forekomsten av Campylobacter hos slaktekylling i Norge er meget lav i internasjonal sammenheng. I Norge anses både husdyr, ville fugler og dyr som friske smittebærere. Fjorfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

Tabell 4.2 Forekomst av noen viktige zoonoser hos mennesker i Norge

Sykdom	2006	2010	2020	2021	2022
Campylobacteriose	2 588	2 673	2 422	2 055	2 983
Infeksjon med E. coli	51	51	331	438	518
Listeriose	27	23	37	20	31
Salmonellose	1 805	1 367	440	390	713
Shigellose	138	132	37	33	80
Yersiniose	86	52	83	85	117

Kilde: Folkehelseinstituttet. Overvåking av infeksjonssykdommer som smitter fra mat, vann og dyr, inkludert vektorbårne sykdommer.

E. coli (*Escherichia coli*) er en vanlig tarmbakterie hos dyr og mennesker, men det fins noen typer av disse bakteriene som kan danne spesielle giftstoffer, kalt shigatoksin. Antallet registrerte E. coli-infeksjoner har økt jevnt de siste årene bortsett fra unntak i pandemiårene 2020 og 2021. Mer enn halvparten av tilfellene har blitt smittet i Norge. Årsaken til økningen er ukjent, men en endring i analysemetoden som gjør at flere pasienter testes forklarer trolig deler av økningen.

I 2022 ble det rapportert 31 tilfeller med listeriose, hvorav 27 ble smittet i Norge og 4 i utlandet. Antall tilfeller av listeriose øker noe sammenlignet med 2021, men ifølge Folkehelseinstituttet varierer antallet noe fra år til år uten noen klar trend. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet.

I 2021 og 2022 var det hhv. tre og ett tilfelle av brucellose hos mennesker, og alle var smittet i utlandet. Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge.

Alle griser og hester blir kontrollert for trikinose ved slakting, og parasitten har ikke blitt påvist hos disse dyreartene siden 1994. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker.

Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr (storfe, småfe, gris og hest) i 2022. 24 ulver og 503 rever ble kontrollert, alle var negative. Ekinokokkose har aldri vært et folkehelseproblem i Norge. I 2021 ble det rapportert 11 tilfeller, og i 2022 9 tilfeller. Alle var smittet i utlandet. De fleste meldte tilfeller de siste ti årene har vært blant innvandrere som sannsynligvis har blitt smittet i hjemlandet.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2021 ble det tatt prøver av en katt, fem flaggermus og ett reinsdyr fra Svalbard-området. I 2022 ble én katt testet. Ingen av de testede dyrene hadde rabies. I 2019 ble det meldt ett tilfelle av rabies på mennesker til MSIS. Smitte skjedde etter bitt/klor av hund i Sørøst-Asia og pasienten døde etter hjemkomst til Norge. Ingen ble smittet i 2021 eller 2022.

Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. I 2022 ble 93 storfe undersøkt, og i tillegg ble 5 alpakaer testet i forhold til import/eksport. Alle prøver var negative. Q-feber ble en

meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012. I 2022 ble det rapportert om fire tilfeller hos mennesker. Alle var smittet utenlands.

Kjøttbransjen har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke tidligere påvist i Norge, og i 2022 ble totalt 7 356 storfe undersøkt etter faste kriterier. I henhold til klassifisering av Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) og EU har Norge i dag status som land med neglisjerbar risiko for klassisk BSE.

Gjennom overvåkningsprogrammet for MRSA hos norske griser ble det ikke påvist positive besetninger i 2022. Mattilsynet undersøkte prøver fra totalt 591 svinebesetninger. Det var heller ingen positive besetninger i 2020 eller 2021.

Ifølge Mattilsynet ble det helt overraskende påvist Chronic Wasting Disease (CWD, eller skrantesjuka) hos villrein i april 2016. Sykdommen er ikke påvist i Europa tidligere, og aldri før beskrevet hos reinsdyr. Mattilsynet startet raskt med kartlegging og tiltak for å begrense og helst utrydde sykdommen. Denne nyoppdagete sykdommen hos hjortedyr er smittsom, og den er dødelig. Mattilsynet har etablert beskyttelsestiltak mot spredning innenlands og mot utlandet.

Fra 2016 til februar 2024 er ca. 176 600 CWD-prøver undersøkt, og det er oppdaget totalt 36 positive tilfeller⁹, fordelt på rein, hjort og elg. Det ble oppdaget ett nytt tilfelle i 2023. I mars 2018 ble de siste dyrene i den smittede villreinbestanden i Nordfjella Sone 1 tatt ut av personell fra Statens Naturoppsyn. Det er besluttet reetablering med rein i Nordfjella sone 1, som er underlagt en brakklegging i minst fem år. På grunn av nærheten til sone 1, står Nordfjella sone 2 i en særstilling for å avklare smittestatus. Myndighetene har i sin reetableringsplan satt som et premiss at sone 2 må være friskmeldt, før det kan overføres villrein til sone 1¹⁰. Beregninger etter villreinjakta 2019 viste at det var over 80 prosent sannsynlighet for at villreinen på Hardangervidda og i Nordfjella sone 2 ikke var smittet av skrantesjuka. I september 2020 ble det imidlertid påvist skrantesjuka på en villreinbukk på Hardangervidda, og det var første gang den klassiske, og smittsomme, varianten av skrantesjuka ble funnet utenfor Nordfjella. For å hindre videre smitte har Mattilsynet innført enkelte forbud og påbud som gjelder spesielt for Hardangervidda.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og

⁹ Kilde: Skrantesjukestatistikk, Veterinærinstituttet

¹⁰ Kilde: www.hjortevilt.no

anaplasmose. I perioden 2009–2023 har antallet variert mellom 250 og 563 tilfeller¹¹, og i 2023 var det 556 sykdomstilfeller av borreliose.

Villsvinets inntog fra Sverige skaper bekymring for den norske svinehelsen. I jakt sesongen 2021-2022 (1. april 2021– 31. mars 2022) ble det felt 365 villsvin. Dette er en nedgang på ca. 21 % fra sesongen 2020/2021. Gjennom myndighetenes overvåkingsprogram for villsvin ble det påvist 13 tilfeller av salmonella blant 287 testede villsvin. Afrikansk svinepest er på fremmarsj i Europa, og risikoen for spredning til norske villsvin er en stor bekymring i svinenæringen.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹²

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2021–2025) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet i september 2021. Dette er en revidert utgave av planen som gjaldt i perioden 2016-2020. Bærekraftig bruk av plantevernmidler inkluderer tiltak som både bidrar til å redusere behovet for kjemiske plantevernmidler og risikoen for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av slike midler.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 1 100 - 1 400 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler. Overvåkingen består av en nasjonal og en EU-koordinert del.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride grenseverdiene¹³. En overskridelse er funn over grenseverdi etter fratrukk av analyseusikkerhet.

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkingsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2022 ble 1142 prøver analysert, og det ble påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi i 40 prøver (3,5 %), og av disse ble 28 prøver (2,5 %) vurdert som overskridelser. Det var overskridelser i to prøver av grønnkål fra Norge og i to prøver fra EU/EØS av spinat og hvitvin. Det var overskridelser i 24 prøver fra tredjeland. Alle tilfellene med overskridelser der det ble vurdert å være helsefare for forbruker i 2022 gjaldt produkter som var importert fra tredjeland. Det ble i 2022 undersøkt for 379 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 134 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter.

Mat dyrket i Norge inneholder gjennomgående færre plantevernmiddelrester enn produkter fra andre land. For norske produkter var det ikke funn av

¹¹ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹² Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

¹³ Forskrift 18. august 2009 nr. 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

plantevernmiddelester i 60 % av prøvene, mot henholdsvis 30 % for prøver fra EU/EØS (unntatt Norge) og 37 % for prøver fra tredjeland.

Totalt ble det analysert 318 prøver av frisk frukt. Det ble ikke gjort funn av plantevernmidler over grenseverdiene i de norske eller de importerte prøvene. Det ble analysert 79 prøver av norske og importerte bær. For bær ble det påvist rester av plantevernmidler i 89 % av prøvene, men ingen av funnene var over grenseverdi. (tabell 4.3). Rester under grenseverdien ble påvist i 87 prosent både av norskproduserte og importerte prøver av bær. Det er prosentvis oftest funn i jordbær.

Av grønnsaker ble det tatt 494 prøver. Av disse ble det påvist rester av plantevernmidler i 51 % av prøvene, hvor det var funn over grenseverdi i 2,8 % og det var overskridelser i 2,4 %. I 2022 var andel funn over grenseverdi større i grønnsaker enn i frukt i motsetning til tidligere år.

For urter ble det tatt 24 prøver, og for disse ble det påvist rester av plantevernmidler i 50 % av prøvene, hvor det var funn over grenseverdi i 4,2 %. Det var ingen overskridelser i urter. Av matkorn og ris ble det undersøkt 66 prøver, hvorav 43 importprøver. Her var det funn av plantevernrester over grenseverdi i 14 prosent av importprøvene.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2022

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt ¹⁾	
Frukt	0,0	2,6	2,2	52,3	80,0	76,1	318
Bær	0,0	0,0	0,0	88,6	88,6	88,6	79
Grønnsaker	0,9	4,1	2,8	34,9	58,1	48,0	494
Urter	0,0	7,7	4,2	18,2	69,2	45,8	24
Matkorn og ris	0,0	6,8	4,2	33,3	15,9	22,5	71

1) Totaltall viser et veid gjennomsnitt av restverdien i norske og importerte varer, i prosent

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler 2022

Det ble totalt tatt ut 71 prøver av korn og ris. Det ble påvist rester av plantevernmidler i 27 % av prøvene. I 4,2 % (tre prøver) av ris var det funn over grenseverdi som også var overskridelser. Det var ingen funn over grenseverdi i norske produkter og det ble ikke påvist rester i 67 % av prøvene.

I tillegg til prøvene nevnt ovenfor ble det tatt 151 prøver av varer som var merket økologisk dyrket. Det ble påvist rester av plantevernmidler som ikke er tillatt å bruke i økologisk produksjon i to av de økologiske prøvene. Funnene var i hvitløk fra Spania og i tomat fra Norge. I tillegg ble det påvist spinosad i to prøver av banan fra Ecuador. Spinosad er et tillatt virkestoff i økologisk produksjon. Av de økologiske prøvene var 99 importerte og 52 norskproduserte varer.

For barnemat ble det i 2022 tatt prøver av 17 varepartier. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007.

Det er ikke uvanlig at det påvises flere enn ett virksomt stoff fra plantevernmidler i samme prøve. Ved funn over grenseverdiene vurderer Mattilsynet også eventuelle helsefarlige kombinasjonseffekter. Mattilsynet tar hensyn til type stoff og om det er funn av flere stoffer som kan ha samvirkende effekter.

Det ble påvist rester av flere enn ett plantevernmiddel i 38 % av prøvene i 2022. I en prøve av rosiner fra Tyrkia ble det funnet rester av 20 ulike plantevernmidler, og ett av funnene var en overskridelse. Av norske produkter var det to prøver av jordbær med rester av åtte ulike plantevernmidler i hver av prøvene, men alle funnene var under grenseverdiene.

Tabell 4.4 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i utvalgte år i perioden 2007 til 2022. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.4 Rester av plantevernmidler i norske produkter 2007–2022, prosent

		2007	2010	2015	2020	2021	2022
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	58,7	66,3	72,0	79,6	69,3	68,4
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,4	0,5	0,0	0,9
	under grenseverdi	12,4	18,8	27,2	25,7	32,1	34,9
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	10,0	25,0	17,9	21,7	33,3
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0	0,7

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Det er ikke påvist restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr etter 2014.

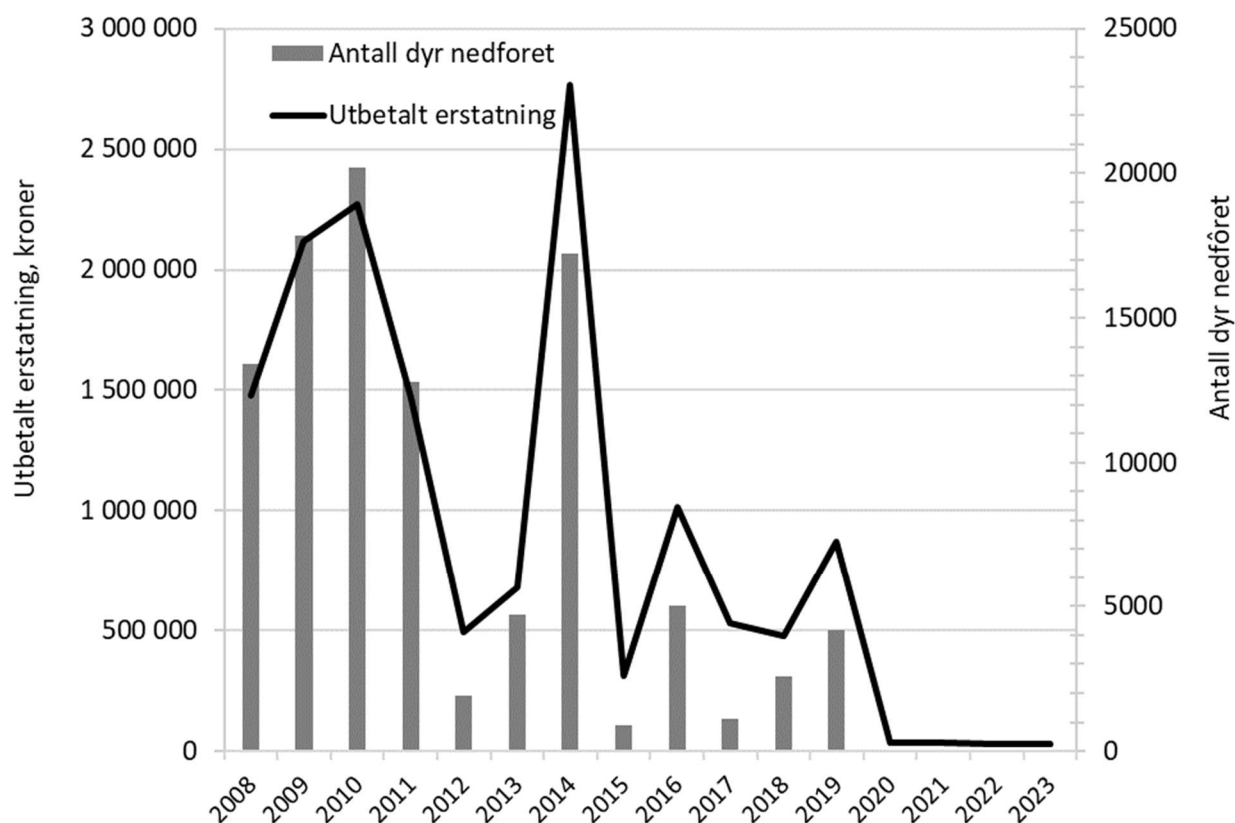
I 2020 ble det tatt i alt 4 315 prøver av norske landdyr og animalske produkter. I ca. 3,7 prosent av prøvene ble det funnet rester av veksthormoner og forhøyede nivåer av forurensende stoffer. Enkeltfunnene ble fulgt opp av Mattilsynet. Ingen av prøvene viste konsentrasjoner av legemiddelrester som tydet på ulovlig bruk av forbudte legemidler. Det ble påvist steroider (veksthormoner) i 3 storfeprøver, 11 saueprøver, og 1 hesteprobe. Produksjonsdyr skiller ut disse stoffene naturlig, avhengig av kjønn og drektighetsstatus til dyret, og funnene var innenfor det som beskrives som naturlig. Data fra 2021 og 2022 er foreløpig ikke tilgjengelige.

Som en følge av Tsjernobylulykken i 1986 har det tidligere vært mulig å søke om erstatning for nedfôringskostnader, til dyr som har vært på utmarksbeite der Mattilsynet har gitt pålegg om nedfôring. Mattilsynet legger opp til et enklere og

nedskalert måleopplegg av cesium-137 i sau og rein fremover, slik det også er gjort de siste par årene. Mattilsynet måler representative besetninger i alle fylker og områder. Målte besetninger har da rett til kompensasjon for måling. Det er 37 kommuner i Innlandet, Trøndelag og Nordland som fortsatt er berørt etter Tsjernobyl-ulykken. Sentrale myndigheter skal vurdere om det er aktuelt med nedfôring ved ekstra høye nivåer.

Størst antall saker var det i 2009 med 326. Figur 4.1 viser antall dyr som er nedfôret i perioden 2008-2019, og beløp som er utbetalt i erstatning og kompensasjon i perioden 2008-2023. Antall søknader på ordningen var 13 i 2022 og 10 i 2023. Alle søknader og utbetalinger i perioden 2020 til 2023 var knyttet til erstatning for kostnader til transport av dyr til måleplass.

Mengden radioaktivitet varierer, og dette skyldes blant annet vær, klima og vekstforhold på beitearealene. Sopp tar opp mye radioaktivitet, derfor vil soppesongen påvirke radioaktivitetsnivået i beitedyr. Mattilsynet anbefaler å gi saltslikkestein med berlinerblått (Gieselsalt) på slutten av beitesesongen i utsatte områder for å hindre opptak av cesium i kjøttet, og hindre at cesium tas opp i kroppen når soppen kommer.

Figur 4.1 Radioaktivitet – antall dyr nedfôret og utbetalt erstatning, 2008-2023

Kilde: Landbruksdirektoratet

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Dyrevelferden er jamt over god i Noreg samanlikna med mange andre land*», og vidare at «*Regjeringa vil styrkje dyrevelferda*».

Veterinærinstituttet følger med på situasjonen rundt koronaviruset, og de vurderer situasjonen slik at sykdommen ikke utgjør en fare for dyrehelsen i Norge.

Ifølge Mattilsynet er tap av beitedyr på utmark den største utfordringen for dyrevelferden. De største tapene skyldes skader og fluemark. Rovdyrangrep får størst oppmerksomhet, og det er vanskelig å holde rovvilt og beitedyr adskilt i hver sine prioriterte områder, men dette forårsaker ikke de største tapene. Se mer om rovdyr i kapittel 4.3.

Animalia ved Helsetjenesten for storfe har faglig og administrativt ansvar for Dyrevelferdsprogrammet (DVP) for storfe. Dyrevelferdsprogrammet gjelder for alle produsenter med mer enn 10 storfe ved søknad om produksjonstilskudd. Inkluderte produsenter skal gjennomføre veterinærbesøk minimum hver 16. måned. Dyrevelferdsprogrammet for storfe ble lansert i januar 2022, og produsentene er innrullert puljevis. Alle produsenter skal ha gjennomført første DVP-besøk innen våren 2023. De vanligste avvikene registrert i 2022 var liggeplass, vanntilgang og skitne dyr, som utgjorde henholdsvis 35 %, 20 % og 15 % av registrerte avvik.

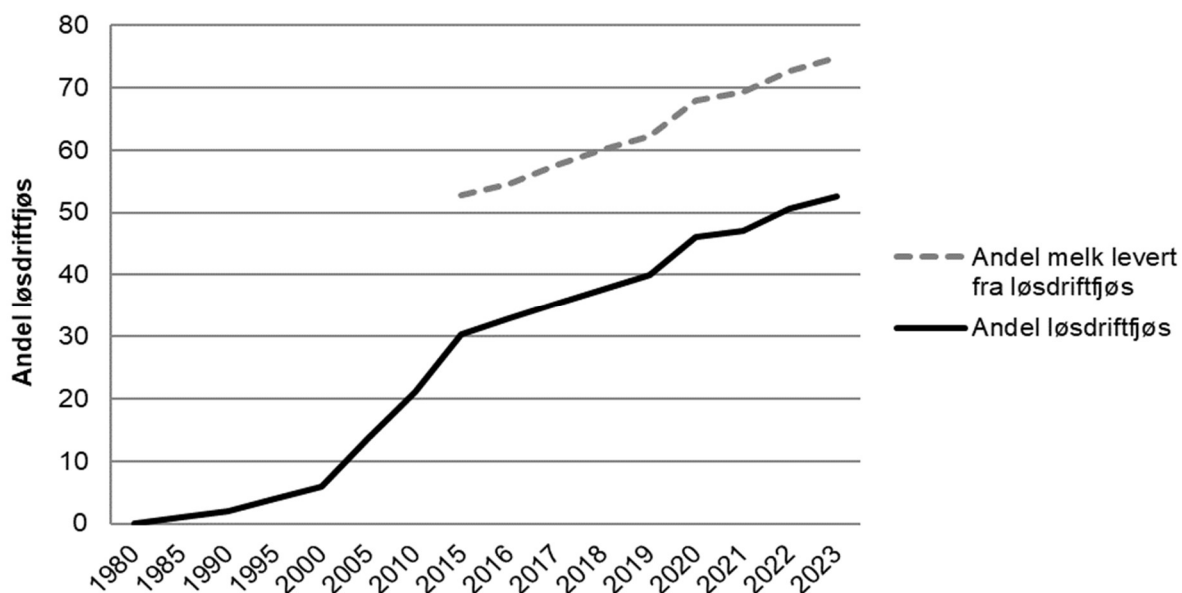
Dyrevelferdsprogrammet for sau er under utvikling, med plan om innføring mot slutten av 2023. I første omgang skal alle som har over 30 vinterfôra sau ved telling 1. mars året før inkluderes.

Dyrevelferdsprogrammet for svin gjelder alle driftsenheter som leverer flere enn 10 griser til slakt per år, eller har minst én avlspurke. Programmet ble forskriftsfestet i 2020. Flere griser registreres med behandlede halesår og færre griser får anmerkning for halesår og byller ved slakting.

Det er et økende antall storfe som holdes i løsdrift. Løsdrift regnes som positivt pga. muligheten til bevegelse og sosial atferd. Ifølge TINE har 52,6 prosent av melkekubesetningene løsdriftfjøs per januar 2024 (Figur 4.2). Det er størst andel løsdriftfjøs i Vestfold og Telemark, med 64,2 prosent, og lavest andel i Agder, med 39,3 prosent av alle melkekubesetninger. På landsbasis blir 75 prosent av melken levert fra løsdriftfjøs i 2023. Her har ikke TINE data fra før 2015¹⁴.

Tallene fra 1980 til ca. 2010 er usikre tall, basert på ulike typer undersøkelser. På landsbasis er det relativt sikre tall de siste årene, men det er avhengig av hvilke forutsetninger som er lagt inn i spørningen. TINE mangler opplysninger om enkelte bruk blant annet på grunn av eierskifte og endret produsentnummer o.l.

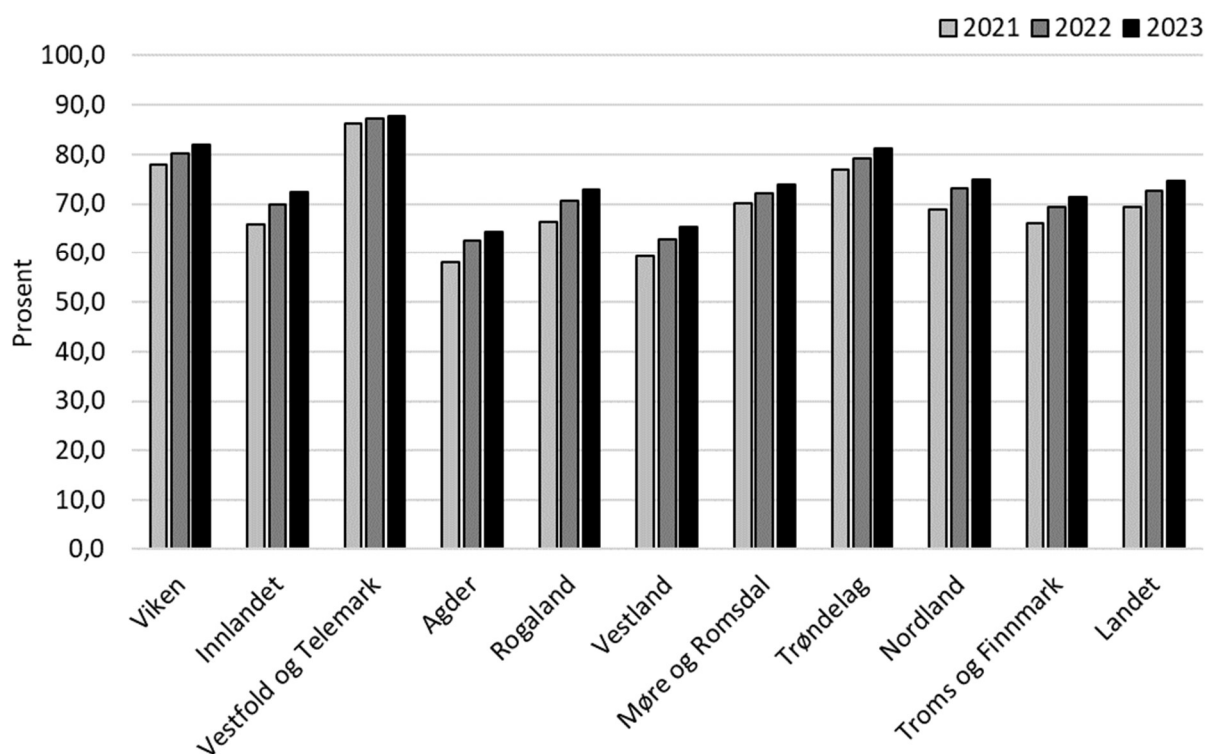
¹⁴ Når det gjelder melkeleveranse er det kun tall fra TINE. Når det gjelder type fjøs er også tall fra Q-meieriene inkludert

Figur 4.2 Andel løsdriftfjøs i Norge

Kilde: TINE

Figur 4.3 viser andel levert melk fra løsdriftfjøs per fylke i 2021, 2022 og 2023. Vestfold og Telemark er det fylket som har størst andel melk levert fra løsdriftfjøs, med 88 prosent, og Agder har lavest andel, med 64 prosent i 2023.

Figur 4.3 Andel melk levert fra løsdriftfjøs per fylke, 2021, 2022 og 2023

Kilde: TINE

Mattilsynet har arbeidet for en mer effektiv og målrettet håndtering av «kronisk dårlig dyrehold» siden 2017. Målet er å oppnå avvikling eller varig bedring innen forsvarlig tid.

Tabell 4.5 viser utviklingen i antall offentlige kontroller som er gjennomført av Mattilsynet, der dyrevelferdsloven og tilhørende forskrifter har vært med i tilsynsgrunnlaget. I 2022 fant Mattilsynet alvorlig vanskjøtsel i 41 dyrehold, og det er en økning på 12 fra året før. Det ble fattet vedtak om avvikling i 21 dyrehold, og det er 6 flere enn året før. Selv om hvert tilfelle er ett for mye, er tallet lavt sett opp mot det totale antallet dyrehold. Det har vært nedgang i Mattilsynets tilsyn med dyrevelferd de siste årene, og smittesituasjonen med korona har noe av skylden for dette. Nedgangen skyldes i tillegg en styrt utvikling for å få mest mulig effekt av tilsynsarbeidet, og de alvorlige sakene som krever mest ressurser blir prioritert.

Tabell 4.5 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2010	2020	2021	2022
Ant. tilsyn dyrevelferd	16 868	10 049	4 742	3 386	3 543

Kilde: Mattilsynets årsrapport

I juni 2019 vedtok Stortinget et lovforbud mot hold av pelsdyr i Norge. Forbudet innebærer en avviklingsperiode for oppdrettere som holdt pelsdyr pr 15. januar 2018 og seinere, fram til 1. februar 2025. (Lovvedtak 93 (2018-2019)). I løpet av 2020-2022 ble mange pelsdyrfarmer avviklet. I januar 2023 ble de siste pelsdyrfarmene i Norge avviklet.

Landbruks- og matdepartementet fastsatte i november 2019 forskrift om kompensasjon av oppdretterne ved avvikling produksjonen. I februar 2020 vedtok Stortinget nye føringer for kompensasjonsordningen, og dette har medført at departementet utarbeider revidert forskrift. Kompensasjonen skal gis som om det dreier seg om et ekspropriasjonsartet inngrep.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering (mai 2021) et av få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med. Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet, og Norge regnes som fritt for BVD. Den norske svinepopulasjonen ble erklært fri for smittsom grisehoste for mer enn ti år siden.

I Rogaland var det i perioden 2017-2022 totalt 47 tilfeller av ringorm hos storfe, med en topp i 2019 og 2020. Aktiv innsats fra næringen og forvaltning gjennom RingiROG ser ut til å ha snudd utviklingen med totalt 4 nye tilfeller i 2022. Besetninger med påvist smitte blir båndlagt. I desember 2022 ble storfetuberkulose påvist i en melkebesetning etter mistanke på slakteri. Smitte ble også påvist hos en melkebesetning som hadde kjøpt dyr derfra. Det er første gang siden 80-tallet at smitten er påvist hos norske storfe. Smittsomme sykdommer som krever offentlig bekjempelse, er ellers svært lite utbredt i storfepopulasjonen.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har medført alvorlige sykdomsangrep i noen sauebesetninger. I 2017 var det totalt ni nye tilfeller av ondarta fotråte hos sau, og både i 2018 og 2019 ble det påvist ett tilfelle gjennom overvåkingsprogrammet på slakteri. I 2022 ble det for tredje år på rad ikke påvist noen tilfeller av ondarta fotråte hos sau. Overvåking på slakteri er en svært viktig del av arbeidet med å utrydde ondarta fotråte.

I 2021 og 2022 gjennomførte Mattilsynet en nasjonal tilsynskampanje for å undersøke hvordan det står til med dyrevelferden i norske svinebesetninger¹⁵. Det ble avdekket ett eller flere regelbrudd i vel halvparten av de inspiserte svinebesetningene. De vanligste regelbruddene var at det ikke ble gitt nok strø eller rotemateriale.

Næringen har selv tatt et grep for å bedre dyrevelferden, og Kjøttbransjens Velferdsprogram for slaktegris trådte i kraft 1. januar 2019. Det ble obligatorisk å delta i programmet for alle som leverer slaktegris til slakteri fra 1. juli 2019.

Klassisk influensa hos svin er ikke påvist i Norge. Gjennom overvåkingsprogram for virussjukdommer hos gris påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. I 2022 ble det registrert 12 prosent positive besetninger av ca. 3 800 testede. (Alle avlsbesetninger pluss et utvalg av kombinert- og slaktebesetninger). Undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009. Atypisk skrapesyke er ikke smittsom, og den ble påvist hos 16 sauer i 2022.

I juni 2019 ble det påvist smitte av mædi hos sau i Trøndelag i overvåkningsprogrammet på slakteri, for første gang siden utbruddet i 2002 – 2005. Det er sannsynlig at det er smitte tilbake fra dette utbruddet som ble påvist i 2019. Mædi er en sykdom med diffuse symptomer og det kan være vanskelig å se at sauen er syk. Det kan derfor fremdeles være besetninger med mædi som ikke er funnet. Høsten

¹⁵ Nasjonal tilsynskampanje om velferd for svin 2021-2022. Mattilsynet

2021 startet en stor kartlegging for mædi i regi av Mattilsynet. I 2022 ble det tatt 8 910 prøver fra 3 129 sauebesetninger og 1 798 prøver fra geitebesetninger. Det ble ikke funnet nye påvisninger.

I landdyrforflytningsforskriften fra 22.04.2022 er det satt helsekrav til dyr som skal flyttes. Hunndyr av småfe må følges av en egenerklæring, og i noen tilfeller også av en veterinærattest. Varslingsplikt for skrapesyke må være oppfylt og dyrene i avsenderanlegget må være testet for mædi (sau) og CAE (geit). Geit fra bestemte områder i Norge må i tillegg testes for paratuberkulose.

Tabell 4.6 viser antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer (gruppe A og B i henhold til dyrehelsereguleringen) i 2022. «Nye tilfeller» er kun tilfeller som er registrert inn i Mattilsynets fagsystem som diagnostisert med sykdommen gjeldende år. «Aktive restriksjoner» er både kontaktbesetninger og tilfeller med sykdommen som fortsatt er restriksjonsbelagt ved årets utgang.

Mattilsynet har også tilsvarende data for fjørfehold, men det gjelder kun fjørfe til hobbybruk, og det er derfor ikke tatt med i tabellen.

Tabell 4.6 Antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer 2022

Dyreart	Sykdom	Nye tilfeller 2022*	Aktive restriksjoner per 31.12.2022
Storfe	LA-MRSA	1	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	4	8
	Salmonella	2	2
	Storfetuberkulose	2	12
Svin	Salmonellainfeksjoner	3	1
	PRCV**	218	0
	LA-MRSA	0	2
Småfe	Skrapesyke, Nor98	16	2 ¹⁾
	Paratuberkulose	0	5
	Salmonella	2	0
	Mædi	0	11
	Saueskabb	0	11 ²⁾
	CAE (Caprin artritt-encefalitt)	0	44 ³⁾

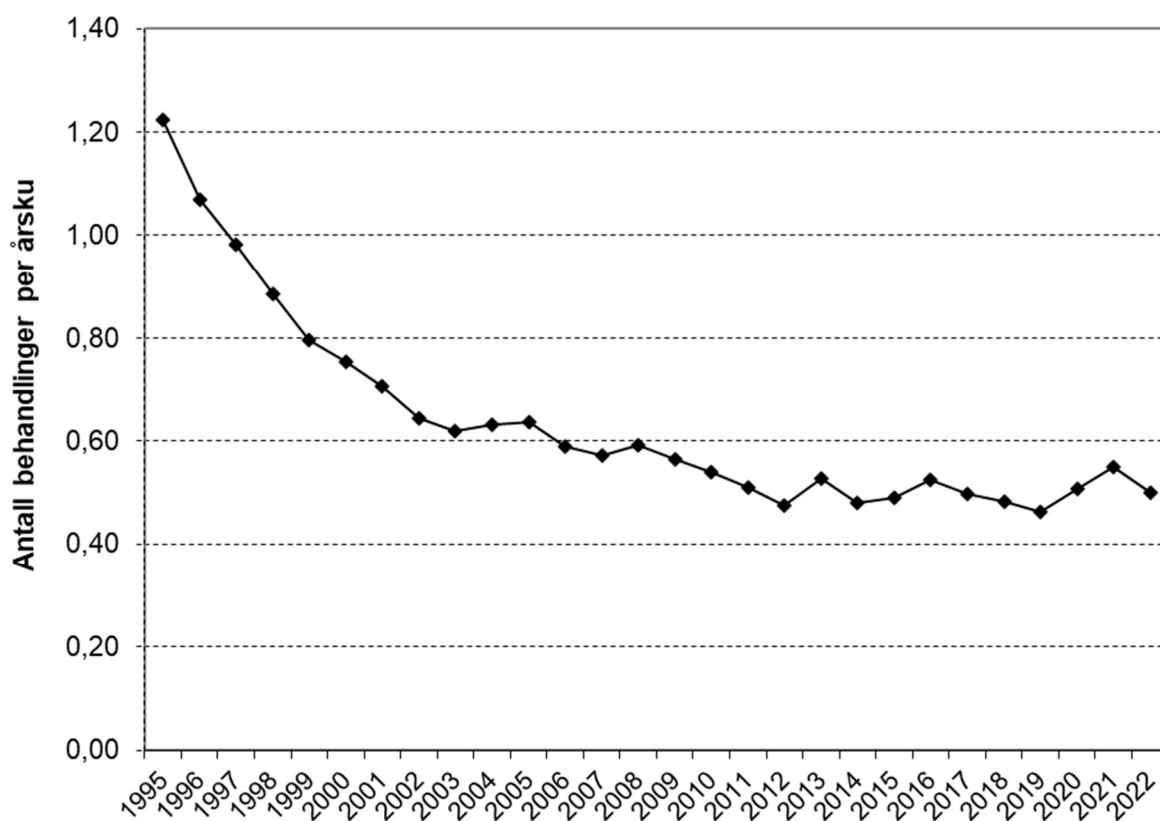
* «Nye tilfeller» er kun tilfeller som er registrert inn i Mattilsynets fagsystem som diagnostisert med sykdommen gjeldende år. «Aktive restriksjoner» er både tilfeller med sykdommen som fortsatt er restriksjonsbelagt ved årets utgang, og kontaktbesetninger.

** Porcint Respiratorisk Coronavirus. Antall besetninger som er positive for antistoffer. Ved påvisning av PRCV ilegges det ikke restriksjoner.

- 1) Disse skal oppheves, Mattilsynet ilegges ikke restriksjoner på Nor98 mer
- 2) Det er ingen påvisninger av saueskabb på sau i 2022, men P. ovis ble påvist på geit i 6 geitehold. Restriksjoner på geit (inkl. mistanker og noen fra 2021.) Saueskabb er liste 2 sykdom hos sau, men liste 3 hos geit.
- 3) 33 har geit og 11 har sau. Flere har både sau og geit. 39 unike virksomheter

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Når det gjelder produksjonssykdommer på melkekyr har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster. Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,50 i 2022 (figur 4.4). Siden 1995 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket betydelig, og det ser ut til å ha stabilisert seg, selv om det har variert noe de siste årene.

Figur 4.4 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per årsku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe

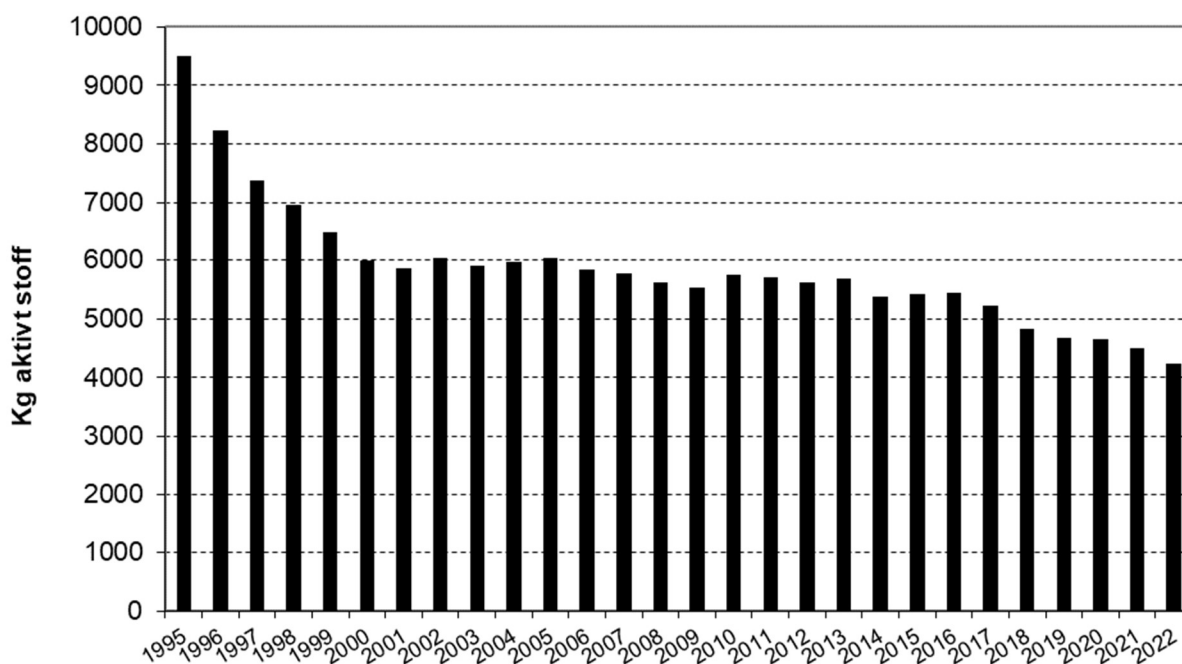
I følge Animalia er antibiotikaforbruket i norsk husdyrproduksjon stabilt på et svært lavt nivå sammenlignet med alle andre land. Det samme er forekomsten av resistente bakterier blant matproduserende dyr.

Figur 4.5 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på matproduserende dyr i perioden 1995–2022. I 2022 var forbruket på 4 241 kg, og salget er redusert med 55 prosent i perioden. Regjeringens handlingsplan mot antibiotikaresistens (2015-2020) har satt som målsetning at forbruket av antibiotika til matproduserende landdyr skal reduseres med minst 10 prosent sammenlignet med 2013. I perioden 2013-2022 ble salget av veterinære antibakterielle midler til de viktigste matproduserende artene (storfe, gris, sau, geit og fjørfe) redusert med 26 prosent, målt i kg aktivt stoff.

Salg av veterinære antibakterielle midler som kan brukes til flokkbehandling er lavt. I 2022 utgjorde salget av slike preparater 2,7 prosent (i kg) av totalsalget av antibakterielle midler til matproduserende landdyr.

Salget (i kg) av veterinære antibakterielle preparater som kun er godkjent til hund og katt var på 345 kg 1993. Dette økte fram til 2002, da det var på ca. 650 kg, og har etter dette gått ned igjen, og var på 382 kg i 2022. Det er en nedgang på 31 prosent sammenlignet med 2013.

I desember 2014 vedtok fjørfenæringen å fase ut all bruk av narasin som fôrtilsetningsmiddel til slaktekylling i løpet av 2016, og utfasingen var fullført allerede i juni 2016. Bruken av antibiotika til behandling av slaktekylling er fortsatt svært lavt; i 2020 ble det kun foretatt én behandling av to slaktekyllingflokker, og det ble kun brukt beta-laktamasefølsomme penicilliner. I 2021 ble det ikke foretatt noen behandling med antibiotika i slaktekyllingflokker, men i 2022 ble det brukt i tre flokker.

Figur 4.5 Salg av veterinære antibiotika til matproduserende dyr i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm-Vet 2022

Tabell 4.7 til tabell 4.11 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i utvalgte år i perioden 2001 til 2022 for storfe, småfe, gris og fjørfe. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter

myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Siden tellemetoden er forskjellig er ikke tallene fra og med 2010 direkte sammenlignbare med tall for tidligere år.

Det er svært få dyr som dør under transport og oppstalling på slakteri i Norge. En trafikkulykke hvor en dyretransport er involvert vil kunne gi et stort utslag i statistikken. Det er derfor viktig å se på hovedtendensene som kommer frem av tallene mer enn resultater fra de enkelte år.

Tabell 4.7 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under	
		transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2004	335 816	15	0,004
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003
2015	284 861	17	0,006
2020	295 862	7 ¹⁾	0,002
2021	300 149	1 ¹⁾	0,000
2022 ²⁾	280 480	6	0,002

1) Ufullstendig tall

2) Basert på innrapportering fra slakteri som står for 88,4 % av all slakting av storfe.

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Tabell 4.8 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under	
		transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2004	1 299 880	223	0,017
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016
2015	1 247 850	238	0,019
2020	1 237 417	174 ¹⁾	0,014
2021	1 225 728	116 ¹⁾	0,009
2022 ²⁾	1 000 563	186	0,018

1) Ufullstendig tall

2) Basert på innrapportering fra slakteri som står for 86,1 % av all slakting av småfe

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2004	1 550 206	589	0,038
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027
2015	1 612 839	432	0,027
2020	1 573 587	304 ¹⁾	0,019
2021	1 566 261	114 ¹⁾	0,011
2022 ²⁾	1 508 484	236	0,016

1) Ufullstendig tall

2) Basert på innrapportering fra slakteri som står for 98,1 % av all slakting av gris

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet.

Tabell 4.10 og tabell 4.11 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner.

I perioden 2010 til 2022 har tallene i hovedsak gått ned, selv om det har vært en økning enkelte år. En av grunnene til bedringen er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje. Samtlige slakterier skal nå ha egen ansvarlig for dyrevelferd og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr.

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2010	62 936 270	99 279	0,16
2015	64 938 254	62 514	0,10
2020	68 835 747	36 668	0,05
2021	74 278 753	44 431	0,06
2022	73 526 825	40 420	0,05

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2010	538 505	2 898	0,54
2015	273 934	403	0,15
2020	342 296	1 118	0,33
2021	130 309	78	0,06
2022	178 880	89	0,05

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Dyrevelferdsprogrammet for slaktekylling har vært i drift siden 1. juni 2013, Dyrevelferdsprogrammet for kalkun startet opp 1. januar 2017, Dyrevelferdsprogrammet for verpehøns startet 1. januar 2020 og Dyrevelferdsprogrammet for oppal og rugeeggsproduksjon startet 1. januar 2021. Tråputepoeng – en bedømmelse av skader eller begynnende skader under kyllingenes føtter er sentralt i Dyrevelferdsprogrammet, og bedømmes på alle kyllingflokker på slakteriet. Tråputepoeng er en dyrevelferdsindikator som sier noe om hvor godt kyllingbonden har lyktes i å skape et godt miljø for dyra. Kyllingprodusenten må oppfylle en rekke krav for å kunne produsere opp mot den maksimale tillatte dyretettheten, som er 36 kg levendevekt/kvadratmeter.

Tillatt dyretetthet er imidlertid bevegelig, dersom bonden får dårlige tråputeresultater i ett innsett må han sette ned dyretettheten i det påfølgende innsettet. For å kunne sette dyretettheten opp igjen, må han dokumentere stabilt gode tråputeresultater i de neste innsettene. Hver flokk blir gitt tråputepoeng ut ifra en skala fra 0–200, der 0–80 poeng (nivå A) regnes som tilfredsstillende, 81–120 poeng (nivå B) ikke tilfredsstillende, og 121–200 (nivå C) er uakseptabelt. Lavt tråputeskår indikerer at kyllingprodusenten har lyktes i å skape et godt miljø i kyllinghuset gjennom hele innsettet. Høyt skår (nivå B og C) betyr at tiltak må iverksettes.

Tabell 4.12 viser utviklingen i tråputepoeng i slaktekyllingproduksjon utvalgte år fra 2008 til 2022.

Tabell 4.12 **Utvikling i tråputepoeng i slaktekyllingproduksjon ¹**

	2008	2010	2015	2020	2021	2022
A (0-80)	81,1	82,6	97,8	98,4	97,0	97,2
B og C (over 80)	11,9	17,4	2,2	1,6	3,0	2,8

1) Tallene 2008–2012 er ikke direkte sammenlignbare med tallene fra 2013 og framover. Tråputeregistreringer på fjørfeslakteriene startet i 2008. I 2010 ble det gjort kalibreringer slakteriene imellom gjennom opplæring og testing av de som utfører bedømmingen. Heller ikke alle slakteriene er med i tallene fra 2008–2012.

Kilde: Animalia. Basert på innrapportering fra Nortura, Norsk Kylling, Den Stolte Hane Jæren, Ytterøykylling og Gårdsand. Det gjøres årlige kalibreringer og standardisert opplæring av tråputeklassifisører på alle slakteriene.

4.3 Tap av sau på beite

4.3.1 Sau på utmarksbeite

Tabell 4.13 viser antall sau og lam sluppet på utmarksbeite fordelt på fylker. Den viser også antall og prosent tap på beite. Fram til og med 2016 er tap fastsatt til registreringene i organisert beitebruk, pluss 0,6 prosentpoeng høyere tapsprosent på bruk som ikke er med i organisert beitebruk. Fra 2017 ble det innført nye telledatoer for produksjonstilskudd ved at antall sau og lam sluppet på- og sanket fra utmarksbeite telles.

Det var 59 845 (3,2 prosent) færre sau og lam sluppet på utmarksbeite i 2023 i forhold til 2022. Sammenlignet med 2010 var det 7,9 prosent færre sau og lam på beite i 2023. For hele landet har tapsprosenten økt fra 5,2 i 2020 til 8,1 på foreløpige tall for 2023. Fra 2020 til 2023 har tapsprosenten økt i alle fylker, og er størst i Trøndelag, Nordland og i Troms og Finnmark.

Antall dyr er basert på sau og lam sluppet på utmarksbeite i antallstatistikken for produksjonstillegg. Tapet er beregnet ved å trekke fra antall dyr sanket fra utmarksbeite i samme statistikk. Differansen er her regnet som totalt tap. For 2023 er beregnet totaltap 146 207 dyr, men det understrekes at tallene for 2023 er foreløpige tall. Nederste rad i tabellen viser totalt antall sau og lam på beite, og inkluderer både sau og lam på utmarks- og innmarksbeite. Differansen mellom antall på beite og antall på utmarksbeite er dyr som bare har beitet på innmark. Prosentvis har dette endret seg fra 14,0 % i 2010 til 11,6 % i 2023.

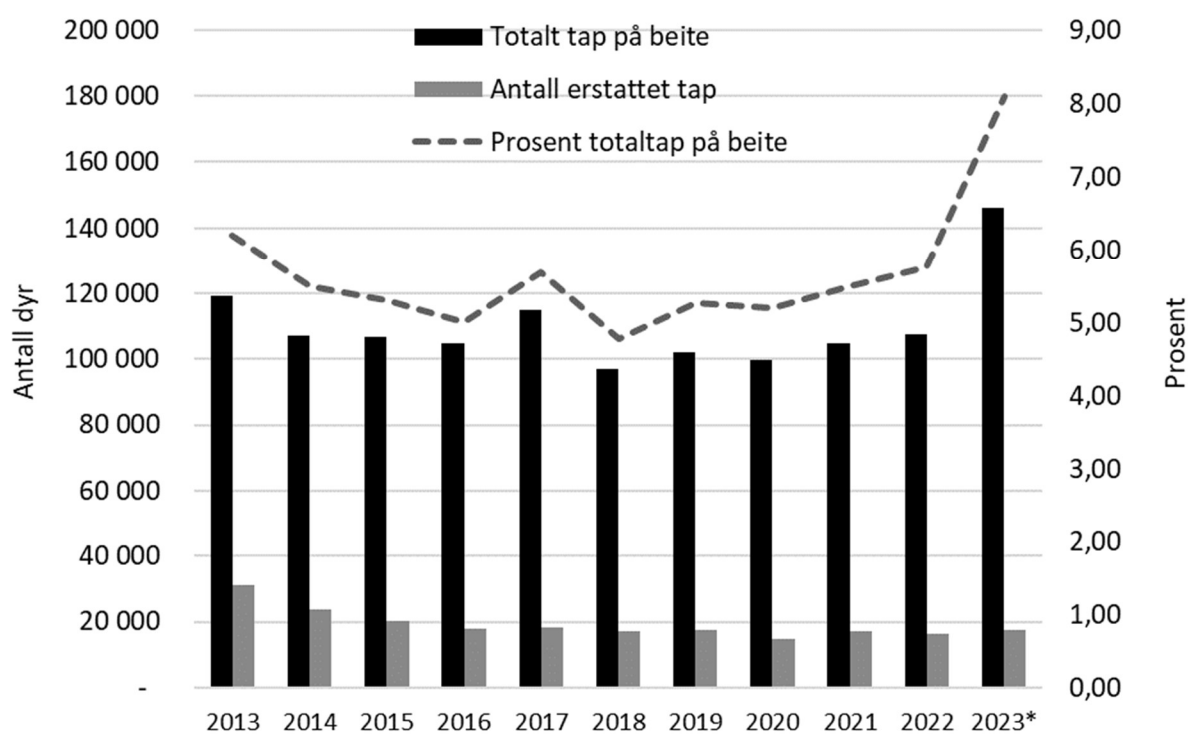
Tabell 4.13 Antall sau og lam på utmarksbeite og antall og prosent tap

	2010			2020			2023*		
	Sau og lam	Tap antall	Tap prosent	Sau og lam	Tap antall	Tap prosent	Sau og lam	Tap antall	Tap prosent
Viken	113 838	5 350	4,7	114 302	3 866	3,4	106 638	4 392	4,1
Innlandet	356 044	22 787	6,4	339 500	14 734	4,3	319 599	17 219	5,4
Vestfold og Telemark	59 492	2 975	5,0	50 753	2 965	5,8	49 727	3 256	6,5
Agder	68 901	5 030	7,3	77 810	4 330	5,6	79 695	5 891	7,4
Rogaland	285 206	10 267	3,6	282 914	9 519	3,4	285 577	18 792	6,6
Vestland	388 234	17 082	4,4	375 903	17 051	4,5	367 633	25 376	6,9
Møre og Romsdal	116 218	9 065	7,8	116 720	8 329	7,1	107 929	11 652	10,8
Trøndelag	215 669	18 548	8,6	233 463	14 603	6,3	208 528	19 506	9,4
Nordland	211 257	18 168	8,6	192 233	16 498	8,6	166 503	26 067	15,7
Troms og Finnmark	145 369	11 630	8,0	134 944	8 013	5,9	113 776	14 048	12,3
Hele landet	1 960 228	125 455	6,4	1 918 542	99 908	5,2	1 805 631	146 207	8,1
Tot. antall på beite	2 279 839			2 223 252			2 042 742		

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og NIBIO

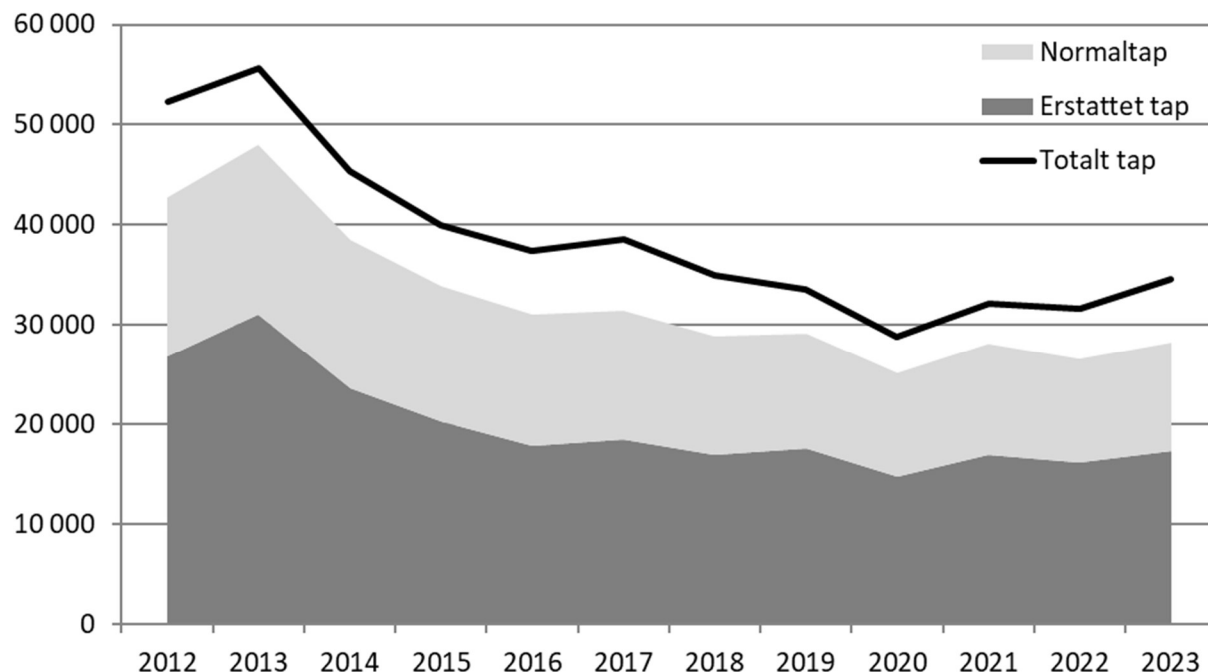
Figur 4.6 viser totalt antall sauer tapt på beite i perioden 2013 til 2023, og totalt tap i prosent av antall sau på beite. De foreløpige tallene for 2023 viser 8,1 prosent totaltap. I tillegg viser figuren antall dyr som er erstattet som tatt av fredet rovvilt. Tilsvarende erstatningsordning finnes ikke lengre for tap av sau grunnet andre tapsårsaker.

Figur 4.6 Totalt tap på beite, prosent totalt tap på beite, og antall erstattet som tapt til fredet rovvilt
* Foreløpige tall

Kilde: Animalia, Landbruksdirektoratet antallstatistikk og Miljødirektoratet Rovbase saueerstatning

Figur 4.7 viser utvikling hos jordbruksbedriftene som har søkt erstatning for tap av sau til rovdyr. I 2012 var totalt tap for disse ca. 52 300 dyr. Dette er redusert til ca. 34 600 dyr i 2023. I samme periode er antall erstattede dyr redusert fra ca. 26 900 til ca. 17 400. Hos de brukerne som søker om erstatning ble 51 prosent av totalt tap erstattet i 2012 og 50 prosent i 2023. Figuren viser også beregnet normaltapp på disse brukene.

Figur 4.7 Normaltap, erstattet tap og totalt tap av sau og lam på utmarksbeite på bruk som har søkt om erstatning for tap til rovdyr.

Kilde: Miljødirektoratet Rovbase

I 2023 utgjør normaltaper hos jordbruksbedrifter som har søkt erstatning for tap til rovdyr, 2 141 sau og 8 791 lam, til sammen 10 932 dyr eller ca. 32 prosent av totalt tap. Tilsvarende tall for 2012 var 30 prosent. Normaltap er i «Forskrift om erstatning når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt (F30.05.2014 nr 677)» definert som tapet av husdyr som erfaringsmessig inntreffer i besetningen på utmarksbeite uten forekomst av rovvilt. Det beregnes primært på bakgrunn av besetningsdata som oppgis av dyreeier for en periode på minst 8 – 10 foregående år. Alternativt kan normaltaper beregnes med bakgrunn i data fra Organisert beitebruk, eller fastsettes på andre måter.

Animalia ved Sauekontrollen har registreringer av årsaker til beitetap utenom rovdyr. Det understrekes at dette er forholdsvis dårlige og usikre registreringer. Sauekontrollen baserer seg på frivillig medlemskap, og har omtrent 42 prosent oppslutning av besetningene. Dødsårsak er heller ikke obligatorisk registrering i Sauekontrollen. I tabell 4.14 er de registrerte beitetapene fordelt på hovedgrupper med antall og prosent for 2020 - 2023. 67 prosent av de oppgitte tapene i 2023 har ukjent årsak. Fra 1. januar 2023 er det i sauekontrollen lagt inn mulighet for å registrere en hel del nye dødsårsaker, dette har redusert antall tap av annen årsak.

Tabell 4.14 Fordeling av tap i sauekontrollen

Dødsårsak	2020		2021		2022		2023	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Mastitt	680	2	587	2	517	2	547	2
Annen sjukdom	2 559	9	3 076	10	3 540	12	5 125	17
Uhell	2 846	10	3 204	10	3 122	10	2 949	10
Annen årsak	4 507	16	4 494	16	4 333	14	1 295	4
Ukjent	17 286	62	19 404	63	19 177	62	19 848	67
Sum	27 878		30 765		30 689		29 764	

Kilde: Animalia, sauekontrollen

Tabell 4.15 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1999 til 2022 fordelt på rovviltartene som det gis erstatning for. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Antall dyr erstattet på grunn av tap til ulv har variert mye mellom år, og det har vært lavere tap til ulv de siste årene før en økning i 2023. Fra 2010 til 2023 ble antall erstattede sau og lam redusert med 47 prosent.

Tabell 4.15 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1999	2010	2015	2020	2022	2023
Gaupe	9 300	8744	4 572	3 389	4 125	4 207
Jerv	12 991	9 379	6 531	6 139	6 612	7 125
Bjørn	3 125	4 729	1 959	1 054	1 545	825
Ulv	622	1 498	1 683	1 409	685	1 945
Kongeørn	1 076	1 504	1 685	1 319	1 925	2 245
Uspesifisert rovvilt	5 995	7 081	3 883	1 430	1 281	1 069
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	32 935	20 313	14 740	16 172	17 416
Erstatning, mill. kr	48,2	73,0	51,4	37,6	45,3	51,8

Kilde: Miljødirektoratet, Rovbase

Tabell 4.16 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 72 prosent av erstatningen i 2023 til Innlandet, Trøndelag og Nordland. Det ble sluppet flest sauer og lam på utmarksbeite i Vestland og Innlandet.

Tabell 4.16 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Ant. sau og lam sluppet på utm.beite	Erstattet i % av ant. sluppet	Antall sau og lam erstattet		Erstatning i mill. kr	
	2023*	2023*	2022	2023*	2022	2023*
Viken	106 638	0,92	697	978	1,8	3,0
Innlandet	319 599	1,47	5 485	4 706	15,0	13,8
Vestfold og Telemark	49 727	0,69	394	344	1,0	0,9
Agder	79 695	0,59	184	474	0,5	1,4
Rogaland	285 577	0,01	36	20	0,1	0,1
Vestland	367 633	0,05	180	178	0,5	0,5
Møre og Romsdal	107 929	0,90	736	974	1,9	2,6
Trøndelag	208 528	2,40	4 558	5 009	13,3	14,7
Nordland	166 503	1,70	2 556	2 838	7,6	8,7
Troms og Finnmark	113 776	1,67	1 333	1 895	3,7	6,1
Hele landet	1 805 605	0,96	16 159	17 416	45,3	51,8

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet

4.3.2 Forvaltning av rovdyr

Rovviltpolitikken ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. Bestandsmålet for brunbjørn ble endret i roviltforliket i 2011. I 2016 behandlet Stortinget Melding nr. 21 (2015–2016) Ulv i norsk natur, bestandsmål for ulv og ulvesone. Stortinget vedtok noen arealmessige reduksjoner av ulvesonen, og endret bestandsmålet til også å omfatte ynglinger utenfor ulvesonen og ynglinger i grenserevir.

Etter roviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner;

1. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane
2. Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder
3. Oppland
4. Østfold, Akershus, Oslo
5. Hedmark
6. Møre og Romsdal, Trøndelag
7. Nordland
8. Troms, Finnmark

Innenfor hver forvaltningsregion for rovilt er det den regionale roviltnemnda som har hovedansvaret for roviltforvaltningen. Roviltnemndene består av 5–6 medlemmer, som oppnevnes av Sametinget eller Klima- og miljødepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevner Sametinget samiske

nemndsmedlemmer. Sekretariat for rovviltnemndene er lagt til et statsforvalterembete innenfor hver region. Statsforvalteren har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at statsforvalteren utøver eget forvaltningsansvar innenfor rovviltforvaltningen.

Miljødirektoratet er underlagt Klima- og miljødepartementet, og er den sentrale faginstansen innenfor rovviltforvaltning. Direktoratet har fått delegert ansvar for rovviltforvaltningen på nasjonalt nivå. Dette innebærer blant annet saksbehandling av saker etter naturmangfoldloven og viltloven, innhenting av kunnskap gjennom finansiering av forskningsprosjekter og formidling av kunnskap.

Mattilsynet er som tilsynsmyndighet satt til å forvalte dyrevelferden for husdyr. Mattilsynet bidrar til å redusere dyretap i dialog med kommunale landbruksavdelinger, Statens naturoppsyn, regionale rovviltnemnder, statsforvalterenes miljø- og landbruksavdelinger og Miljødirektoratet.

Landbruksdirektoratet ivaretar den landbruksfaglige siden av den todelte målsettingen i rovviltpolitikken og legger til rette informasjon om ressursgrunnet og utviklingen i beitenæringene. Landbruksdirektoratet bidrar til kompetanseoppbygging hos regional og kommunal landbruks- og reindriftsforvaltning, samt bedrer kunnskapsstatusen om verdiskapingspotensial og mulige målkonflikter knyttet til ulike arealbruk, herunder utmarksressursene.

Rovviltnemndene skal utøve vedtatt nasjonal rovviltpolitikk innenfor sine respektive regioner. Nemndenes mandat, oppgaver, ansvar, sammensetning og virketid følger av rovviltforskriften. Rovviltnemndene skal arbeide innenfor rammene av Bernkonvensjonen, naturmangfoldloven, rovviltforlikene fra 2004 og 2011 samt flertallsvedtak om ulv fra 2016. Den todelte målsettingen om både å sikre levedyktige bestander av rovvilt og å opprettholde en aktiv beitenæring over hele landet er en viktig premiss for nemndenes arbeid. Uttak av rovdyr, enten gjennom lisensfelling eller kvotejakt er et viktig virkemiddel for å regulere bestandene, redusere skade eller ivareta offentlige interesser av vesentlig betydning. Skadefelling benyttes for å redusere tap av dyr på beite. Tabell 4.17 viser lisensfelling og kvotejakt de tre siste sesongene, og fordeling av felt dyr i sesongen 2022-2023 på de åtte forvaltningsregionene.

Tabell 4.17 Lisensfelling og kvotejakt

Sesong	Lisensfelling						Kvotejakt	
	Bjørn		Ulv		Jerv		Gaupe	
	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt
2018-2019	7	1	33	15	107	47	55	50
2019-2020	5	2	32	10	120	50	54	51
2020-2021	3		37	25	143	59	83	64
2021-2022	9		51	21	153	60	74	62
2022-2023	9	3	47	12	151	53	51	36
2022-2023 fordelt på forvaltningsregion								
Region 1			3		8			
Region 2			2		2		17	12
Region 3	3		5		8	5	10	10
Region 4					1			
Region 5	3	3	35	12	35	20		
Region 6	3		2		34	14	24	14
Region 7					18	6		
Region 8					45	8		

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

I tillegg til lisensfelling og kvotejakt er det også avgang av store rovdyr på grunn av andre årsaker, der skadefelling er den viktigste. Dette er vist i tabell 4.18.

Tabell 4.18 Andre årsaker til avgang av store rovdyr

Sesong	Bjørn	Ulv	Jerv	Gaupe
2018-2019	12	29	82	14
2019-2020	16	22	114	19
2020-2021	10	31	111	23
2021-2022	13	38	109	16
2022-2023	14	20	91	27
2022-2023 fordelt på årsaker				
Felt som skadedyr	7	7	35	11
Felt i nødverge	1			
Felt ulovlig	3		1	
Påkjørt av bil		1		7
Påkjørt av tog				2
Andre årsaker			2	7
Felt under lisensjakt	3	12	53	

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

4.3.3 Bestand av rovdyr

Tabell 4.19 viser de regionale bestandsmålene for de enkelte rovviltartene. Rovdyrforliket fra 2011 sier at forvaltningen av bjørn skal delegeres til de regionale rovviltmyndene når den nasjonale bestanden er på 10 årlige ynglinger eller mer. Dette selv om det nasjonalt fastsatte bestandsmålet for regionen ikke ble nådd, som for 2023 var tilfelle for regionene 6, 7 og 8.

Tabell 4.19 Regionale bestandsmål, antall ungekull

Forvaltn.region	Fylke	Gaupe	Jerv	Ulv	Bjørn
Region 1	Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane	-	-	-	-
Region 2	Vestfold, Buskerud, Telemark, Aust-Agder	12	-	-	-
Region 3	Oppland	5	4	-	-
Region 4	Oslo, Akershus, Østfold	6	-	4-6 ¹⁾	-
Region 5	Hedmark	10	5	4-6 ¹⁾	3
Region 6	Møre og Romsdal, Trøndelag	12	10	-	3 ²⁾
Region 7	Nordland	10	10	-	1 ²⁾
Region 8	Troms og Finnmark	10	10	-	6
Nasjonale mål		65	39	4-6 ¹⁾	13 ²⁾

1) Region 4 og 5 har felles bestandsmål for ulv. Bestandsmålet ble endret i 2016 fra 3 årlige helnorske ulvekull til 4-6 årlige kull, herav minst 3 helnorske. Kull i grenserevir mellom Norge og Sverige medregnes med en faktor på 0,5.

2) Bestandsmålet for bjørn ble endret fra 15 til 13 etter rovviltforliket i 2011, med reduksjon på ett ungekull i Midt-Norge og Nordland

Kilde: St.meld.nr.15 (2003–2004), Innst.S.nr 174 (2003–2004) og rovviltforliket av 2011

For kongeørn er målet 850–1 200 hekkende par. I perioden 2015-2019 ble 1 382 kongeørnterritorier kartlagt over hele Norge. Det ble anslått at i gjennomsnitt 1 027 av disse var okkupert av hekkende par med kongeørn en eller flere ganger i de siste fem årene. Den største delen av kongeørnbestanden lever i dag i de nordligste fylkene i landet; Nordland, Troms og Finnmark. Dagens bestand vurderes som stabil og innenfor Stortinget nasjonale mål.

Tabell 4.20 viser antall familiegrupper/ynglinger for de ulike rovdyrene. Ulv føder valper om våren. Det er foreløpig uavklart hvor mange valpekull som er født i Skandinavia i 2023. De aller fleste kullene blir først påvist når sporsnø legger seg på bakken vinterstid.

Tabell 4.20 Antall familiegrupper/unglinger for de ulike rovdyrene

	2001	2005	2010	2020	2022	2023
Gaupe, familiegrupper	55	56	80	66,5	58,5	71,5
Jerv, ynglinger	41(35) ¹⁾	62(58) ¹⁾	66(54) ¹⁾	63(54) ¹⁾	45(40) ¹⁾	64
Ulv, ynglinger		2	3	8,5 ²⁾	6 ³⁾	
Bjørn, ynglinger			6,2	8,5	9,5	

1) Tall i parentes er antall etter hiuttak. Hiuttak vil si at mordyr og/eller valper er avlivet av Statens naturoppsyn

2) Fem helnorske kull + 7 kull * 0,5 i grenserevir

3) Tre helnorske kull + 6 kull * 0,5 i grenserevir.

Kilde: www.rovdata.no

Tabell 4.21 viser totalt antall dyr av de ulike rovdyrartene. Antallet er basert på tellinger og estimat på vinterstid for gaupe, jerv og ulv. I 2022 ble det påvist 175 brunbjørner i Norge ved hjelp av DNA-analyser, hvorav 79 hunnbjørner og 96 hannbjørner.

Tabell 4.21 Totalt antall estimerte dyr av de ulike rovdyrartene

	2004/05	2009/10	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23
Gaupe ¹⁾	315	455	393	395	284-403	351-491
Jerv	333	362	382	386	350	350
Ulv, helnorske individer ¹⁾	16-17	32-34	56	57-58	51-52	43-44
Ulv, grenseindivider	24	22-25	47-50	52-56	74-77	46-48
Bjørn ²⁾		166	150	160	175	

1) Tall på ulv er antall registrerte ulv gjennom vintersesongen (antall i 2021 er registrert vinteren 2021/2022). For gaupe er antall oppgitt før jakt det enkelte år.

2) Antall individ bestemt ved DNA

Kilde: www.rovdata.no

4.3.4 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauenæringen, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Miljødirektoratet tildeler rovviltnemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Rovviltnemndene har ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.22 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader. Sum forebyggende og konfliktdempende tiltak via rovviltnemndene i 2022 var 58,2 mill. kr. Dette er 3,1 mill. kr mer enn året før.

Forebyggende felles tiltak består av skadefelling 5,0 mill. kr, kompetanseutvikling 4,6 mill. kr og lokale FoU-midler 7,0 mill. kr i 2022.

Tabell 4.22 Rovviltnemdenes bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Forebyggende tiltak sau	36,7	26,3	31,9	31,1	33,9	29,5
Forebyggende tiltak rein	5,9	6,1	10,8	6,3	6,3	7,1
Forebyggende felles tiltak	18,5	15,6	13,2	13,0	10,9	16,6
Konfliktdempende tiltak	1,6	3,9	2,8	2,1	4,1	5,0
Reiser og drift nemda	2,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0
Sum	64,6	51,9	59,4	52,5	55,1	58,2

Kilde: Miljødirektoratet

I 2022 brukte rovviltnemdene mest til forebyggende tiltak i fylkene Innlandet 18 mill. kr, Troms og Finnmark 13,7 mill. kr og Trøndelag 9,6 mill. kr.

Forebyggende tiltak for sau utgjør i 2022 55 prosent av samlet sum til forebyggende tiltak. Tabell 4.23 viser fordelingen på ulike typer forebyggende tiltak for sau de fem siste årene.

Under forebyggende tiltak for sau har det i femårsperioden vært brukt mest på tidlig nedsanking og elektronisk overvåking. Rovviltavvisende gjerder er også et tiltak som har økt i femårsperioden.

Tabell 4.23 Fordeling av forebyggende tiltak for sau på tiltaksområder, mill. kr

	2018	2019	2020	2021	2022
Tidlig nedsanking	6,2	6,3	6,3	6,3	5,9
Forsinket slipp på beite	1,5	1,6	0,4	0,5	0,7
Flytting til annet beite	1,4	1,8	1,6	1,5	1,3
Gjeting utvidet tilsyn	4,7	4,4	4,7	4,6	3,4
Kadaverhund	0,6	0,9	0,1	0,7	0,9
Vokterhund/vokterdyr	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4
Rovviltavvisende gjerder	2,2	3,1	3,9	5,0	4,6
Beiting på inngjerdet areal	6,6	6,1	5,2	4,8	4,3
Beredskapsareal	0,4	0,5	0,4	0,7	0,2
Elektronisk overvåking	3,7	6,1	8,0	8,8	7,2
Andre direkte tapsreducerende tiltak	0,5	0,6	0,1	0,5	0,6
Sum	28,3	31,9	31,1	33,9	29,5

Kilde Miljødirektoratet

I tillegg forvalter Miljødirektoratet sentrale midler til forebygging. Tabell 4.24 viser beløp og fordeling av disse de siste 5 år. Ordningen med tilskudd til driftsomstilling grunnet rovvilt ble opphevet 1. januar 2023.

Tabell 4.24 Sentrale midler fordelt på hovedtiltak, mill. kr

	2018	2019	2020	2021	2022
Sentrale forvaltningsoppgaver	0,19	-	-	3,74	1,09
Omstilling	6,66	10,88	5,50	4,37	8,56
Nasjonal FoU	0,93	4,00	3,49	3,75	5,44
Tilskudd til organisasjoner	4,82	3,28	4,26	1,63	3,41
Drift av Kontaktutvalget	-	-	-	-	-
Informasjonsutgifter	0,09	-	1,80	2,61	-
Diverse	0,13	-	-	-	-
Sum	12,81	18,16	15,05	16,10	18,49

Kilde: Miljødirektoratet

4.4 Plantehelse

Ifølge Mattilsynet er status for plantehelse i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Økende handel øker risikoen for å få inn nye alvorlige planteskadegjørere. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler.

I mars 2016 trådte nye importbestemmelser i kraft. Da ble også ansvaret for kontroll med norsk planteproduksjon overført til virksomhetene. Mattilsynet har som hovedinntrykk at de største virksomhetene har forstått ansvaret og følger opp, men at det er fortsatt behov for veiledning og oppfølging fra Mattilsynet.

Det er kun få av skadegjørere den europeiske plantehelseorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs liste inneholder 170 alvorlige skadegjørere, og i 2022 var det 15 som var kjent å forekomme i Norge. Av disse 15 var 11 under bekjempelse, mens fire er så spredt at det ikke er samfunnsøkonomisk lønnsomt å bekjempe dem med offentlige midler.

I 2022 utførte Mattilsynet 1 420 tilsyn med planter og innsatsvarer (Tabell 4.25). Dette er 524 flere enn tilsvarende i 2020. Årsaken til økningen skyldes en blanding av at de var mindre ute på tilsyn under koronapandemien, og at de begynte å telle tilsyn på en annen måte.

Tabell 4.25 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter og innsatsvarer, utført av Mattilsynet¹⁾

	2008	2010	2019	2020	2021	2022
Antall tilsyn	1 149	1 216	649	896	1 774	1 420

1) Fra 2008-2010 viser tabellen tilsyn med «primærproduksjon av planter». Fra 2019-2022 vises antall tilsyn med «planter og innsatsvarer»

Kilde: Mattilsynets årsrapport

Tabell 4.26 viser en oversikt over noen nye funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2005 til 2022, med fullstendig oversikt for de tre siste årene.

Tabell 4.26 Antall nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2008	2010	2020	2021	2022
Sharkavirus (plommer)	9	11	3		
Heksekost (epler)			19	1	1
Pærevisnesjuka				2	1
Blodlus				2	1
Pestfagerfly					1
Tomatbrunflekkvirus				1*	0*
Jordbærbladkrøllevirus				1	
Ramorum greinvisning	3	37	20	37*	4
Tospovirus				2	1
Pepinomosaikkvirus					
Gul potetcystenematode, PCN	6	3	48	7	3
Hvit potetcystenematode, PCN	5		2		
Potetcystenem., ikke artsbestemt				3	2
Løkhvitråde					2
Lys ringråde	9	21		0*	0*
Sum				54	18

*År der det ble gjennomført overvåkings og kartleggingsprogram for skadegjøreren.

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Skadegjøreren ble første gang oppdaget i Norge i 1986 i Rogaland, og er seinere funnet i mange kommuner langs kysten fra Lillesand i Agder til ytre kyststrøk i Møre og Romsdal. Det har siden 1986 vært forbud mot å plante og å omsette bulke- og pilemispel i Norge.

Med hovedvekt på de viktigste vertplantene ble det i 2021 gjort systematisk stikkprøvekontroll i 8 fylker og 100 kommuner. Det ble lagt spesielt vekt på kontroller i fruktdyrkingsområder, planteskoler, planteutsalg og områder rundt disse. Samt å rydde pærebrann i randområder. Til sammen ble det utført 13 954 inspeksjoner av vertplanteforekomster. Totalt er det ryddet på 3 069 eiendommer. I 2022 ble det påvist pærebrann i 9 nye kommuner, og i 2023 i enda 15 nye kommuner.

I flere smittede områder har det vært gjennomført systematisk gjennomgang og fjerning av alle registrerte sjuke planter. Men i enkelte kommuner er pærebrann nå så utbredt at ressursene ikke strekker til for å fjerne planter med smitte. Ellers i smittede områder ble stort sett alle sjuke planter som var registrert, fjernet. I kommersielle frukthager i Norge ble det i 2021 ikke påvist pærebrann noen steder.

Blodlus kan angripe alle deler av et tre og føre til store avlingstap i fruktproduksjonen. Fra 2016-2021 har blodlus blitt påvist i epletrær i viktige fruktområder i Hordaland, Sogn- og Fjordane, Telemark, Vestfold, Buskerud og Akershus. Det siste året ble funn på én ny lokalitet bekreftet. Påvisningene de siste årene var i både nyplantinger etablert

med importerte trær, og i eldre «norske» trær. Mattilsynet antar at blodlusa kan være mer utbredt enn funnene tilsier.

Sharkavirus er funnet i planteskoler og hagesenter, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer. De siste sesongene har det blitt gjennomført testing for sharkavirus i importpartier med plantemateriale av plommer. Det ble gjort ett funn i 2018, men ingen i årene 2019 - 2022.

Karanteneskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. Resultatene fra de siste årene tilsier at heksekost sannsynligvis er mer utbredt enn man tidligere har antatt. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. De siste årene har det vært ett til to funn.

Det ble gjort funn av pærevissnesjuka for første gang i Norge i 2015. Dette er en av de mest alvorlige plantesykdommer i pære. 2016 var første år med systematisk kartlegging av sykdommen. Det ble registrert ti funn i 2016, og ett til to funn de siste årene.

Ramorum greinvisning er en ny plantesykdom i Europa, og er forårsaket av pseudosoppen *Phytophthora ramorum*. Dette er en karantene-skadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. Man er spesielt urolig for at denne skadegjøreren kan smitte over til planter i norsk natur. I kartleggingsprogrammet for ramorum-greinvisning er vertsplanter i utvalgte hagesentre og grøntanlegg undersøkt. Til sammen 300 prøver ble testet i 2020. I tillegg ble det ført tilsyn med norsk produksjon av vertsplanter. Smittede planter ble i flere tilfeller funnet i hagesentrene, både blant importerte planter og planter produsert i norske planteskoler. Det ble også påvist smitte i noen planteskoler og i flere av de undersøkte grøntanleggene. I 2019 var det 14 nye tilfeller, 37 tilfeller i 2020 (pga. kartleggingsprogrammet) og 3 nye i 2021 og 4 i 2022.

NIBIO og Mattilsynet er bekymret for funn av potetcystenematode (PCN), da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I 2012 påviste kartleggingsprogrammet gul PCN. Antall funn har gått ned fra 52 i 2012 til hhv. 7 og 8 i 2020 og 2021, og bare tre tilfeller i 2022. I tillegg rapporterer Mattilsynet om ikke artsbestemt potetcystenematode. Det ble registret 7 funn i 2020, ingen i 2021, og to i 2022. Eiendommer som har restriksjoner på grunn av potetcystenematoder (PCN) er nå samlet i et register.

Overvåkningsprogrammet for lys ringråte i potet kom i gang igjen i 2011. I 2015 var det tre nye funn, deretter ingen registrerte funn i tre år før det i 2019 er ett funn, ingen funn i 2020 eller 2021, men to funn i 2022. Målsettingen er fortsatt at sykdommen skal utryddes i de viktigste potetområdene.

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

Dette kapitlet tar opp utviklingen i indikatorer med betydning for distriktpolitikk og sysselsetting. Næringskomiteen sier i sin innstilling 385 S (2014–2015) til Stortinget; *Komiteen ønsker et miljøvennlig norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet.*

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Kapitlet belyser utvikling på landsdelsnivå og på gruppering etter virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av tabell 5.1).

Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike fylker

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter etter ny fylkesinndeling fra 2020. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2020 på 1,8 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-årsperiodene. Fra 2020 til 2023 var det nedgang i antall jordbruksbedrifter på 1 prosent årlig, og i denne perioden var det størst nedgang i Troms og Finnmark med 2,1 prosent årlig.

For hvert fylke er det også beregnet gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift, og tabellen viser at på landsbasis har arealet gått opp fra 147 dekar per jordbruksbedrift i 1999 til 262 dekar i 2023.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal		i drift					Årlig % endring		
							99–10	10–20	20–23
		1999	2010	2020	2022	2023*			
Viken	Uten areal	6	162	179	193	195	34,9	1,0	2,9
	< 100	3 971	1 673	1 371	1 316	1 276	-7,6	-2,0	-2,4
	100–199	3 091	1 964	1 578	1 473	1 453	-4,0	-2,2	-2,7
	200–299	1 681	1 220	961	961	958	-2,9	-2,4	-0,1
	300–499	1 470	1 225	1 051	1 034	991	-1,6	-1,5	-1,9
	500–799	559	680	675	658	668	1,8	-0,1	-0,3
	≥800	130	398	528	545	553	10,7	2,9	1,6
	Alle j.bedr.	10 908	7 322	6 343	6 180	6 094	-3,6	-1,4	-1,3
	Gj.sn. ¹⁾	193	278	322	329	334	3,4	1,5	1,2
Innlandet	Uten areal	110	413	218	210	219	12,8	-6,2	0,2
	< 100	5 169	2 001	1 519	1 509	1 491	-8,3	-2,7	-0,6
	100–199	4 111	2 610	1 818	1 720	1 662	-4,0	-3,6	-2,9
	200–299	2 058	1 681	1 224	1 130	1 104	-1,8	-3,1	-3,4
	300–499	1 095	1 396	1 179	1 179	1 150	2,2	-1,7	-0,8
	500–799	386	542	648	650	649	3,1	1,8	0,1
	≥800	99	259	410	448	471	9,1	4,7	4,7
	Alle j.bedr.	13 028	8 902	7 016	6 846	6 746	-3,4	-2,4	-1,3
	Gj.sn. ¹⁾	162	234	287	295	300	3,4	2,1	1,5
Vestfold og Telemark	Uten areal	11	104	137	138	140	22,7	2,8	0,7
	< 100	2 534	1 171	894	881	861	-6,8	-2,7	-1,2
	100–199	1 463	911	640	578	577	-4,2	-3,5	-3,4
	200–299	610	433	316	314	305	-3,1	-3,1	-1,2
	300–499	350	364	291	294	291	0,4	-2,2	0,0
	500–799	85	179	197	178	183	7,0	1,0	-2,4
	≥800	26	88	143	163	159	11,7	5,0	3,6
	Alle j.bedr.	5 079	3 250	2 618	2 546	2 516	-4,0	-2,1	-1,3
	Gj.sn. ¹⁾	137	205	246	253	255	3,7	1,8	1,2
Agder	Uten areal	13	105	101	133	141	20,9	-0,4	11,8
	< 100	2 036	764	717	730	753	-8,5	-0,6	1,6
	100–199	828	497	445	415	402	-4,5	-1,1	-3,3
	200–299	264	274	213	206	196	0,3	-2,5	-2,7
	300–499	101	215	213	226	226	7,1	-0,1	2,0
	500–799	9	56	100	94	100	18,1	6,0	0,0
	≥800	1	6	12	18	21	17,7	7,2	20,5
	Alle j.bedr.	3 252	1 917	1 801	1 822	1 839	-4,7	-0,6	0,7
	Gj.sn. ¹⁾	99	157	169	168	167	4,2	0,7	-0,3
Rogaland	Uten areal	32	380	220	253	258	25,2	-5,3	5,5
	< 100	2 153	1 046	920	945	955	-6,4	-1,3	1,3
	100–199	2 168	1 295	981	918	902	-4,6	-2,7	-2,8
	200–299	1 226	939	715	696	669	-2,4	-2,7	-2,2
	300–499	542	767	720	695	695	3,2	-0,6	-1,2
	500–799	61	253	352	359	366	13,8	3,4	1,3
	≥800	7	73	123	150	155	23,8	5,4	8,0
	Alle j.bedr.	6 189	4 753	4 031	4 016	4 000	-2,4	-1,6	-0,3
	Gj.sn. ¹⁾	156	211	248	250	251	2,7	1,6	0,5

Tabell 5.1 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring		
							99–10	10–20	20–23
Vestland	Uten areal	62	148	77	121	118	8,2	-6,3	15,3
	< 100	7 067	3 020	2 849	2 857	2 864	-0,6	0,2	0,2
	100–199	3 193	2 171	1 595	1 554	1 561	-3,4	-3,0	-0,7
	200–299	479	854	747	711	696	5,4	-1,3	-2,3
	300–499	84	356	442	453	457	14,0	2,2	1,1
	500–799	4	65	116	117	124	28,8	6,0	2,2
	≥800	1	9	31	38	40	22,1	13,2	8,9
	Alle j.bedr.	10 890	6 623	5 857	5 851	5 860	-4,4	-1,2	0,0
	Gj.sn. ¹⁾	87	131	140	139	140	3,8	0,7	-0,1
Møre og Romsdal	Uten areal	47	124	39	49	48	9,2	-10,9	7,2
	< 100	2 324	784	799	758	780	-9,4	0,2	-0,8
	100–199	1 774	970	614	594	573	-5,3	-4,5	-2,3
	200–299	686	646	367	348	348	-0,5	-5,5	-1,8
	300–499	170	429	374	360	345	8,8	-1,4	-2,7
	500–799	14	73	152	162	164	16,2	7,6	2,6
	≥800	3	17	48	58	62	17,1	10,9	8,9
	Alle j.bedr.	5 018	3 043	2 393	2 329	2 320	-4,4	-2,4	-1,0
	Gj.sn. ¹⁾	123	187	213	218	219	3,9	1,3	0,9
Trøndelag	Uten areal	93	273	182	200	214	10,3	-4,0	5,5
	< 100	2 899	1 206	988	992	993	-7,7	-2,0	0,2
	100–199	3 622	1 908	1 382	1 240	1 192	-5,7	-3,2	-4,8
	200–299	2 136	1 507	1 062	976	933	-3,1	-3,4	-4,2
	300–499	939	1 324	1 134	1 060	1 044	3,2	-1,5	-2,7
	500–799	123	403	619	660	639	11,4	4,4	1,1
	≥800	19	140	270	300	329	19,9	6,8	6,8
	Alle j.bedr.	9 831	6 761	5 637	5 428	5 344	-3,3	-1,8	-1,8
	Gj.sn. ¹⁾	168	240	292	302	306	3,3	2,0	1,6
Nordland	Uten areal	14	85	44	55	62	17,8	-6,4	12,1
	< 100	1 467	539	360	352	347	-8,7	-4,0	-1,2
	100–199	1 229	695	454	424	412	-5,1	-4,2	-3,2
	200–299	770	543	323	287	251	-3,1	-5,1	-8,1
	300–499	327	511	388	368	358	4,1	-2,7	-2,6
	500–799	22	134	228	229	238	17,9	5,5	1,4
	≥800	4	26	88	106	111	18,5	13,0	8,0
	Alle j.bedr.	3 833	2 533	1 885	1 821	1 779	-3,7	-2,9	-1,9
	Gj.sn. ¹⁾	151	225	291	299	306	3,7	2,6	1,7
Troms og Finnmark	Uten areal	10	21	16	24	26	7,0	-2,7	17,6
	< 100	1 219	340	237	226	232	-11,0	-3,5	-0,7
	100–199	807	419	257	229	212	-5,8	-4,8	-6,2
	200–299	457	347	192	181	178	-2,5	-5,7	-2,5
	300–499	195	270	232	212	199	3,0	-1,5	-5,0
	500–799	24	105	133	136	136	14,4	2,4	0,7
	≥800	0	18	65	74	80		13,7	7,2
	Alle j.bedr.	2 712	1 520	1 132	1 082	1 063	-5,1	-2,9	-2,1
	Gj.sn. ¹⁾	140	229	299	309	315	4,6	2,7	1,8

Tabell 5.1 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring		
							99–10	10–20	20–23
Hele landet	Uten areal	398	1 815	1 213	1 376	1 421	14,8	-3,9	5,4
	< 100	30 839	12 544	10 654	10 566	10 552	-7,9	-1,6	-0,3
	100–199	22 286	13 440	9 764	9 145	8 946	-4,5	-3,1	-2,9
	200–299	10 367	8 444	6 120	5 810	5 638	-1,8	-3,2	-2,7
	300–499	5 273	6 857	6 024	5 881	5 756	2,4	-1,3	-1,5
	500–799	1 287	2 490	3 220	3 243	3 267	6,2	2,6	0,5
	≥800	290	1 034	1 718	1 900	1 981	12,3	5,2	4,9
Alle j.bedr.		70 740	46 624	38 713	37 921	37 561	-3,7	-1,8	-1,0
Gj.sn. ¹⁾		147	216	255	260	262	3,6	1,7	1,0

* Foreløpige tall

1) Gjennomsnittlig jordbruksareal per jordbruksbedrift

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 19 prosent fra 2010 til 2023. De minste jordbruksbedriftene har hatt den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 500 dekar har økt i antall.

Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle fylker de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

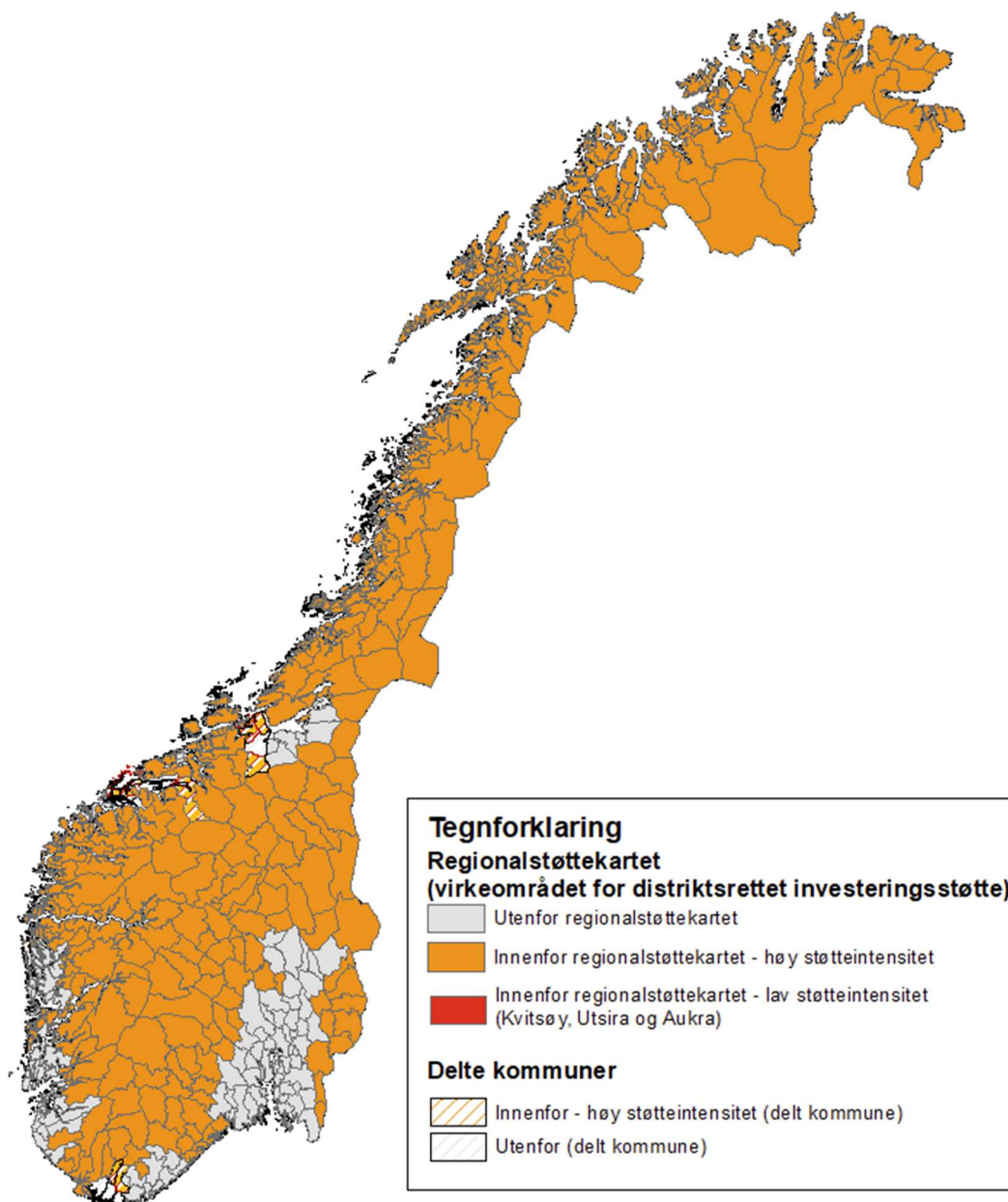
5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

Det distriktpolitiske virkeområdet er utformet ut fra hvilke kommuner og områder som har spesielle utfordringer og behov for ekstra statlig støtte. Utfordringer i virkeområdet er:

- Reduksjon eller ingen økning i folketallet
- Store avstander
- Utfordringer knyttet til sysselsetting, arbeidsmarked og levekår

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
Sone I	Utenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. Her er det verken lov å gi støtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte eller bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet.
Sone II	Innenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. I dette området er det tillatt å gi investeringsstøtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte

Figur 5.1 viser de distriktpolitiske virkeområdene på kart.

Figur 5.1 Kart over distriktpolitiske virkeområder

Kilde: Kommunal- og distriktsdepartementet

Det distriktpolitiske virkeområdet var tidligere delt i tre soner. Fra og med budsjettåret 2017 er det to soner, utenfor eller innenfor virkeområdet. Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Jordbrukspolitiske virkemidler er i all hovedsak ikke differensiert i dimensjonen innenfor/utenfor det distriktpolitiske virkeområdet. De er i hovedsak differensiert etter andre geografiske inndelinger, særlig med grunnlag i produksjonsvilkår for

matproduksjon. Differensieringen av jordbrukspolitiske virkemidler har likevel i betydelig grad en distriktspolitisk begrunnelse og det er relevant å vise hvordan jordbruket utvikler seg hhv. innenfor og utenfor det distriktspolitiske virkeområdet.

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. Det er korrigert bakover for endring av soner. I sone I er gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift 288 dekar, mens det er 244 dekar i sone II i 2023.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring		
		1999	2010	2020	2022	2023*	99–10	10–20	20–23
Sone I	Uten areal	116	866	714	795	812	20,1	-1,9	4,4
Utenfor virkeområde	< 100	11 517	4 989	4 040	4 041	4 013	-7,3	-2,1	-0,2
	100–199	8 525	5 125	3 653	3 440	3 396	-4,5	-3,3	-2,4
	200–299	4 644	3 272	2 386	2 310	2 261	-3,1	-3,1	-1,8
	300–499	3 176	3 139	2 518	2 468	2 403	-0,1	-2,2	-1,5
	500–799	949	1 462	1 498	1 481	1 497	4,0	0,2	0,0
	≥800	238	721	979	1 055	1 075	10,6	3,1	3,2
Alle j.bedr.		29 165	19 574	15 788	15 590	15 457	-3,6	-2,1	-0,7
Jordb.areal ¹⁾		4 970	4 764	4 457	4 459	4 455	-0,4	-0,7	0,0
Gj.sn. ²⁾		170	243	282	286	288	3,3	1,5	0,7
Sone II	Uten areal	282	949	499	581	609	11,7	-6,2	6,9
Innenfor virkeområde	< 100	19 322	7 555	6 614	6 525	6 539	-8,2	-1,3	-0,4
	100–199	13 761	8 315	6 111	5 705	5 550	-4,5	-3,0	-3,2
	200–299	5 723	5 172	3 734	3 500	3 377	-0,9	-3,2	-3,3
	300–499	2 097	3 718	3 506	3 413	3 353	5,3	-0,6	-1,5
	500–799	338	1 028	1 722	1 762	1 770	10,6	5,3	0,9
	≥800	52	313	739	845	906	17,7	9,0	7,0
Alle j.bedr.		41 575	27 050	22 925	22 331	22 104	-3,8	-1,6	-1,2
Jordb.areal ¹⁾		5 413	5 295	5 403	5 388	5 393	-0,2	0,2	-0,1
Gj.sn. ²⁾		130	196	236	241	244	3,8	1,9	1,2
Hele landet	Uten areal	398	1 815	1 213	1 376	1 421	14,8	-3,9	5,4
	< 100	30 839	12 544	10 654	10 566	10 552	-7,9	-1,6	-0,3
	100–199	22 286	13 440	9 764	9 145	8 946	-4,5	-3,1	-2,9
	200–299	10 367	8 444	6 120	5 810	5 638	-1,8	-3,2	-2,7
	300–499	5 273	6 857	6 024	5 881	5 756	2,4	-1,3	-1,5
	500–799	1 287	2 490	3 220	3 243	3 267	6,2	2,6	0,5
	≥800	290	1 034	1 718	1 900	1 981	12,3	5,2	4,9
Alle j.bedr.		70 740	46 624	38 713	37 921	37 561	-3,7	-1,8	-1,0

* Foreløpige tall

1) Totalt jordbruksareal i 1000 dekar

2) Gjennomsnittlig jordbruksareal per jordbruksbedrift

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

Tabell 5.3 og tabell 5.4 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktspolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig %-vis endring		
						99-10	10-20	20-23
Sone I	4 970	4 764	4 457	4 459	4 455	-0,4	-0,7	0,0
Sone II	5 413	5 295	5 403	5 388	5 393	-0,2	0,2	-0,1
<i>Landet</i>	<i>10 382</i>	<i>10 060</i>	<i>9 860</i>	<i>9 846</i>	<i>9 847</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,2</i>	<i>0,0</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

Tabell 5.4 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2010	2020	2022	2023*	Årlig %-vis endring		
						99-10	10-21	20-23
Sone I	4 306	4 037	3 727	3 730	3 725	-0,6	-0,8	0,0
Sone II	4 565	4 265	4 349	4 346	4 354	-0,6	0,2	0,0
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 301</i>	<i>8 077</i>	<i>8 076</i>	<i>8 079</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,3</i>	<i>0,0</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabell 5.5a til tabell 5.5d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall. For fylkesvis fordeling på arealgrupper se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Antall jordbruksbedrifter med korn har blitt redusert med 55 prosent fra 1999 til 2023 (tabell 5.5a). Fordelingen mellom fylkene har vært forholdsvis stabil i perioden.

Tabell 5.5a Antall og andel jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i fylkene

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	8 316	38	5 169	38	4 205	42	4 108	42	4 071	41
Innlandet	5 555	25	3 194	24	2 179	22	2 140	22	2 129	22
Vestfold og Telemark	3 241	15	1 766	13	1 250	12	1 201	12	1 204	12
Agder	363	2	169	1	95	1	99	1	99	1
Rogaland	661	3	362	3	224	2	300	3	316	3
Vestland	46	0		13	6	0	7	0	6	0
Møre og Romsdal	227	1	151	1	88	1	72	1	72	1
Trøndelag	3 455	16	2 661	20	2 056	20	1 937	20	1 902	19
Nordland	45	0	43	0	15	0	12	0	10	0
Troms og Finnmark			5	0	3	0	2	0	3	0
<i>Hele landet</i>	<i>21 909</i>		<i>13 533</i>		<i>10 121</i>		<i>9 878</i>		<i>9 812</i>	
<i>Dekar korn, 1000</i>	<i>3 282</i>		<i>3 071</i>		<i>2 832</i>		<i>2 839</i>		<i>2 858</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>150</i>		<i>227</i>		<i>280</i>		<i>287</i>		<i>291</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

Tabell 5.5b viser en oversikt over jordbruksbedriftene som har *mer enn 10 dekar* potet, for å kunne se utviklingen på de som driver profesjonelt med denne produksjonen. Også for denne produksjonen er det en kraftig nedgang i antall bedrifter, 1 705 færre i 2023 enn i 1999. Fordelingen mellom fylkene er forholdsvis lite endret i perioden. Innlandet har hele tiden hatt klart flest jordbruksbedrifter med potet, og andelen har økt fra 34 prosent i 1999 til 39 prosent i 2023.

Tabell 5.5b Antall og andel jordbruksbedrifter med over 10 dekar potet i fylkene

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	338	14	135	11	92	11	89	12	86	12
Innlandet	833	34	488	38	314	39	295	39	284	39
Vestfold og Telemark	331	14	157	12	94	12	83	11	83	11
Agder	73	3	49	4	36	4	34	5	32	4
Rogaland	241	10	128	10	66	8	64	8	66	9
Vestland	36	1	31	2	23	3	23	3	21	3
Møre og Romsdal	40	2	23	2	17	2	16	2	13	2
Trøndelag	351	14	181	14	111	14	108	14	104	14
Nordland	113	5	44	3	22	3	17	2	13	2
Troms og Finnmark	73	3	47	4	26	3	25	3	22	3
<i>Hele landet</i>	<i>2 429</i>		<i>1 283</i>		<i>801</i>		<i>754</i>		<i>724</i>	
<i>Dekar potet</i>	<i>135 167</i>		<i>129 195</i>		<i>113 487</i>		<i>117 460</i>		<i>113 691</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>56</i>		<i>101</i>		<i>142</i>		<i>156</i>		<i>157</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023.

Antall produsenter med grønnsaker (tabell 5.5c) har gått ned over flere år, med har økt i perioden fra 2020, med et toppår i 2022. Viken har økt sin relative andel fra 19 prosent i 1999 til 26 prosent i 2023.

Tabell 5.5c Antall og andel jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i fylkene

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	400	19	263	25	254	28	257	27	229	26
Innlandet	294	14	149	14	131	14	126	13	124	14
Vestfold og Telemark	390	18	197	19	147	16	156	17	164	18
Agder	141	7	48	5	47	5	41	4	40	4
Rogaland	278	13	108	10	87	10	89	9	80	9
Vestland	136	6	66	6	55	6	70	7	66	7
Møre og Romsdal	64	3	28	3	23	3	24	3	25	3
Trøndelag	269	13	127	12	107	12	119	13	111	12
Nordland	99	5	31	3	28	3	25	3	21	2
Troms og Finnmark	52	2	27	3	28	3	31	3	32	4
<i>Hele landet</i>	<i>2 123</i>		<i>1 044</i>		<i>907</i>		<i>938</i>		<i>892</i>	
<i>Dekar grønnsaker</i>	<i>57 030</i>		<i>71 220</i>		<i>82 453</i>		<i>84 334</i>		<i>81 227</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>9</i>		<i>68</i>		<i>91</i>		<i>90</i>		<i>91</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

Tabell 5.5d viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter med engareal er redusert med 48 prosent fra 1999 til 2023, mens antall dekar eng har økt i perioden. Tabellen viser at fordelingen mellom fylkene er forholdsvis stabil over tid. Foreløpige tall for 2023 viser en nedgang på 388 bedrifter fra året før.

Tabell 5.5d Antall og andel jordbruksbedrifter med engareal i fylkene

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	5 022	9	3 528	10	3 189	11	3 036	10	2 975	10
Innlandet	9 568	17	6 538	18	5 453	18	5 326	18	5 216	18
Vestfold og Telemark	2 681	5	1 789	5	1 471	5	1 426	5	1 403	5
Agder	3 010	5	1 684	5	1 606	5	1 595	5	1 612	6
Rogaland	5 893	11	4 124	12	3 647	12	3 590	12	3 554	12
Vestland	10 358	18	6 073	17	5 372	18	5 330	18	5 336	18
Møre og Romsdal	4 867	9	2 820	8	2 280	8	2 209	8	2 198	8
Trøndelag	8 207	15	5 167	15	4 308	14	4 098	14	3 992	14
Nordland	3 748	7	2 405	7	1 810	6	1 733	6	1 689	6
Troms og Finnmark	2 650	5	1 453	4	1 088	4	1 025	3	1 005	3
<i>Hele landet</i>	<i>56 004</i>		<i>35 581</i>		<i>30 224</i>		<i>29 368</i>		<i>28 980</i>	
<i>Dekar eng, 1000 daa</i>	<i>6 388</i>		<i>6 524</i>		<i>6 589</i>		<i>6 545</i>		<i>6 546</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>114</i>		<i>183</i>		<i>218</i>		<i>223</i>		<i>226</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling etter størrelsesgrupper se: <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 5.6 a-f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Tabell 5.6a viser at det er små endringer i andel bedrifter med melkeku mellom fylkene fra 1999 til 2023. Fra 1999 til 2023 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 72 prosent. De foreløpige tallene for 2023 viser en nedgang på 237 bedrifter (4 prosent) fra året før.

Tabell 5.6a Antall og andel jordbruksbedrifter med melkekyr i fylkene ¹⁾

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	1 341	6	578	5	395	6	362	5	350	5
Innlandet	3 845	17	2 051	18	1 362	19	1 269	19	1 206	19
Vestfold og Telem.	502	2	212	2	138	2	128	2	124	2
Agder	913	4	411	4	280	4	268	4	262	4
Rogaland	3 094	14	1 649	15	1 094	15	1 035	16	1 020	16
Vestland	3 771	17	1 776	16	1 094	15	1 016	15	966	15
Møre og Romsdal	2 262	10	1 074	10	637	9	603	9	578	9
Trøndelag	4 472	20	2 148	19	1 410	20	1 292	19	1 255	20
Nordland	1 679	7	823	7	477	7	444	7	427	7
Troms og Finnmark	780	3	408	4	258	4	240	4	232	4
<i>Hele landet</i>	<i>22 659</i>		<i>11 130</i>		<i>7 145</i>		<i>6 657</i>		<i>6 420</i>	
<i>Antall melkekyr</i>	<i>312 948</i>		<i>238 442</i>		<i>213 511</i>		<i>208 717</i>		<i>204 276</i>	
<i>Melkekyr per bedr.</i>	<i>14</i>		<i>21</i>		<i>30</i>		<i>31</i>		<i>32</i>	

* Foreløpige tall

1) Samdrifter regnes som en bedrift

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

Når det gjelder ammekyr viser tabell 5.6b en del endring av andeler mellom fylkene fra 1999 til 2023. Det er økt andel i Agder, Rogaland og Innlandet, mens Vestland og Trøndelag har redusert sin andel. For hele landet gikk antall jordbruksbedrifter med ammekyr noe tilbake fra 1999 til 2014, for deretter å øke frem til 2022. I 2023 har antallet gått ned. De foreløpige tallene viser en reduksjon på 91 jordbruksbedrifter fra 2021 til 2023.

Tabell 5.6b Antall og andel jordbruksbedrifter med ammekyr i fylkene

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	752	14	604	12	669	11	686	11	657	11
Innlandet	1 002	18	1 007	19	1 254	21	1 281	21	1 273	21
Vestfold og Telem.	360	7	319	6	356	6	357	6	346	6
Agder	272	5	319	6	440	7	459	8	468	8
Rogaland	666	12	685	13	913	15	974	16	975	16
Vestland	722	13	647	12	602	10	638	10	638	11
Møre og Romsdal	389	7	345	7	316	5	317	5	315	5
Trøndelag	906	17	792	15	897	15	929	15	898	15
Nordland	321	6	395	8	347	6	353	6	334	6
Troms og Finnmark	74	1	90	2	100	2	104	2	98	2
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 203</i>		<i>5 894</i>		<i>6 098</i>		<i>6 002</i>	
<i>Antall ammekyr</i>	<i>36 809</i>		<i>69 874</i>		<i>105 883</i>		<i>114 481</i>		<i>112 919</i>	
<i>Ammekyr per j.bedr.</i>	<i>7</i>		<i>13</i>		<i>18</i>		<i>19</i>		<i>19</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

I tabell 5.6c viser de foreløpige tallene for 2023 en reduksjon på 403 jordbruksbedrifter (3 prosent) med sau fra 2020. Fra 1999 til 2023 er antall bedrifter redusert med 41 prosent. Den relative andelen viser en nedgang i Nord-Norge, økning i Rogaland, og relativt små endringer for de andre fylkene.

Tabell 5.6c Antall og andel jordbruksbedrifter med sau i fylkene

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	1 419	6	952	6	956	7	927	7	903	7
Innlandet	3 108	14	2 050	14	1 803	13	1 752	13	1 700	13
Vestfold og Telemark	808	4	513	3	491	4	471	3	458	3
Agder	1 297	6	686	5	736	5	775	6	794	6
Rogaland	3 194	14	2 673	18	2 449	18	2 424	18	2 380	18
Vestland	6 158	27	3 744	25	3 612	26	3 605	27	3 604	27
Møre og Romsdal	1 866	8	1 087	7	1 056	8	1 043	8	1 038	8
Trøndelag	1 836	8	1 288	9	1 280	9	1 200	9	1 177	9
Nordland	1 647	7	1 086	7	864	6	847	6	829	6
Troms og Finnmark	1 376	6	697	5	560	4	533	4	521	4
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>14 779</i>		<i>13 807</i>		<i>13 577</i>		<i>13 404</i>	
<i>Antall sau</i>	<i>955 367</i>		<i>922 519</i>		<i>902 725</i>		<i>926 064</i>		<i>910 596</i>	
<i>Sau per j.bedr.</i>	<i>42</i>		<i>62</i>		<i>65</i>		<i>68</i>		<i>68</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

Tabell 5.6d viser antall jordbruksbedrifter med purker. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 78 prosent fra 1999 til 2023. Rogaland økte sin andel jordbruksbedrifter med purker fra 1999 til 2023, mens Viken, Innlandet og Trøndelag har redusert.

Tabell 5.6d Antall og andel jordbruksbedrifter med purker i fylkene

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	551	15	194	13	127	13	117	13	108	13
Innlandet	742	20	267	18	163	17	153	18	143	17
Vestfold og Telemark	278	8	104	7	75	8	73	8	71	9
Agder	81	2	34	2	30	3	33	4	32	4
Rogaland	705	19	325	22	224	24	207	24	189	23
Vestland	273	7	94	6	71	7	57	7	52	6
Møre og Romsdal	117	3	52	4	37	4	29	3	26	3
Trøndelag	692	19	287	20	167	18	145	17	139	17
Nordland	157	4	72	5	47	5	43	5	45	6
Troms og Finnmark	80	2	31	2	9	1	12	1	13	2
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>1 460</i>		<i>950</i>		<i>869</i>		<i>818</i>	
<i>Antall purker</i>	<i>97 495</i>		<i>95 012</i>		<i>74 184</i>		<i>68 896</i>		<i>68 020</i>	
<i>Purker per j.bedr.</i>	<i>27</i>		<i>65</i>		<i>78</i>		<i>79</i>		<i>83</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

Tabell 5.6e viser antall jordbruksbedrifter med *over 500* verpehøns, for å se utviklingen på de bedriftene som driver med verpehøns over et visst omfang. Tabellen

viser at fordelingen mellom fylkene er endret i løpet av perioden. Trøndelag har økt sin andel fra 9 til 25 prosent fra 1999 til 2023, mens Agder, Rogaland og Vestland er de fylkene som har redusert sin andel mest.

Tabell 5.6e Antall og andel jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns i fylkene

	1999		2010		2020		2022		2023*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	177	15	108	16	85	14	87	14	84	14
Innlandet	160	13	101	15	103	17	104	17	103	17
Vestfold og Telemark	87	7	39	6	30	5	31	5	31	5
Agder	87	7	32	5	22	4	24	4	22	4
Rogaland	365	31	201	31	159	26	155	25	150	25
Vestland	115	10	44	7	30	5	30	5	30	5
Møre og Romsdal	40	3	19	3	19	3	19	3	20	3
Trøndelag	102	9	87	13	139	23	150	24	150	25
Nordland	31	3	19	3	16	3	16	3	12	2
Troms og Finnmark	22	2	7	1	7	1	7	1	6	1
<i>Hele landet</i>	<i>1 186</i>		<i>657</i>		<i>610</i>		<i>623</i>		<i>608</i>	
<i>Ant. høner, 1000 stk</i>	<i>3 101</i>		<i>3 926</i>		<i>4 570</i>		<i>4 644</i>		<i>4 533</i>	
<i>Høner per j.bedr.</i>	<i>2 615</i>		<i>5 975</i>		<i>7 492</i>		<i>7 454</i>		<i>7 455</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling økte fra 2001 til 2014, og har deretter blitt redusert (tabell 5.6f). De endelige tallene for hele landet i 2022 viser et noe lavere antall bedrifter enn i 2001. I denne perioden har Trøndelag og Rogaland økt sin andel. Viken og Innlandet har redusert andel, mens de øvrige fylkene har få jordbruksbedrifter med slaktekylling igjen i 2022.

Tabell 5.6f Antall og andel jordbruksbedrifter med slaktekylling i fylkene

	2001		2010		2019		2020		2022	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	123	24	110	19	91	19	87	19	90	18
Innlandet	119	23	118	21	94	19	87	19	92	19
Vestfold og Telemark	42	8	34	6	28	6	23	5	24	5
Agder	9	2	7	1	3	1	2	0	2	0
Rogaland	84	16	103	18	112	23	111	24	122	25
Vestland	24	5	11	2	1	0	1	0	1	0
Møre og Romsdal	3	1	3	1	1	0	1	0	1	0
Trøndelag	102	20	187	33	161	33	150	32	162	33
Nordland	1	0	2	0						
Troms og Finnmark	4	1								
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>575</i>		<i>491</i>		<i>462</i>		<i>494</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling per størrelsesgruppe se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

5.3 Sysselsetting

I innstilling 385 S (2014–2015) fra næringskomiteen til Stortinget viser komiteen til at: «jordbruket er primærleddet i norsk verdikjede fram til forbruker. I mange lokalsamfunn er den totale sysselsettingseffekten, og verdiskapingen den står for, viktig».

Tabell 5.7 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹⁶, antall normalårsverk i alt¹⁷ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis.

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2023 på 5,49 mill. Det er registrert en nær sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2023. Andel sysselsatte av befolkningen gikk ned i flere år, men har hatt en oppgang etter 2020. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2023 utgjorde årsverkene i jordbruket 1,6 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

Tabell 5.7 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1 000 stk.

	1985	1999	2010	2020	2022	2023*
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 858	5 368	5 425	5 489
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 618	4 035	4 054	4 101
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 508	2 710	2 849	2 876
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	71,0	69,1	66,4	68,7	68,6
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 748	1 966	2 258	2 477	2 598	2 638
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	113,9	79,9	49,7	42,7	42,0	41,7
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	4,0	2,2	1,7	1,6	1,6

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

*Foreløpige tall

¹⁶ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁷ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstillinger. I kapittel 5.4.3 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Fylkesnivå

Tabell 5.8 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1999 til 2023.

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2020–2023, og størst i perioden 1999–2010. Fordelingen mellom menn og kvinners andel av den totale arbeidsinnsatsen har vært stabil de siste årene.

Ser vi på utviklingen i de ulike fylkene, ble arbeidsforbruket i perioden 2020–2023 mest redusert i Agder, og i perioden 2010–2020 mest redusert i Nordland.

Tabell 5.8 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på fylker. 1 000 timer

		1999	2010	2020	2023	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–23
Viken	Menn	13 737	8 813	8 263	7 983	-4,0	-0,6	-1,1
	Kvinner	4 268	2 799	2 600	2 514	-3,8	-0,7	-1,1
	Sum	18 005	11 612	10 863	10 497	-3,9	-0,7	-1,1
Innlandet	Menn	19 772	12 507	10 861	10 915	-4,1	-1,4	0,2
	Kvinner	6 393	3 598	3 020	3 028	-5,1	-1,7	0,1
	Sum	26 165	16 105	13 881	13 943	-4,3	-1,5	0,1
Vestfold og Telemark	Menn	5 560	3 645	3 265	3 185	-3,8	-1,1	-0,8
	Kvinner	1 980	1 274	1 148	1 109	-3,9	-1,0	-1,1
	Sum	7 540	4 919	4 413	4 294	-3,8	-1,1	-0,9
Agder	Menn	4 041	2 297	2 175	1 972	-5,0	-0,5	-3,2
	Kvinner	1 340	747	785	648	-5,2	0,5	-6,2
	Sum	5 381	3 044	2 960	2 620	-5,0	-0,3	-4,0
Rogaland	Menn	13 440	8 893	7 691	8 113	-3,7	-1,4	1,8
	Kvinner	4 343	2 804	2 576	2 698	-3,9	-0,8	1,6
	Sum	17 783	11 697	10 267	10 811	-3,7	-1,3	1,7
Vestland	Menn	16 681	9 347	8 191	7 938	-5,1	-1,3	-1,0
	Kvinner	5 925	3 036	2 620	2 163	-5,9	-1,5	-6,2
	Sum	22 606	12 383	10 811	10 101	-5,3	-1,3	-2,2
Møre og Romsdal	Menn	8 454	4 533	3 650	3 403	-5,5	-2,1	-2,3
	Kvinner	2 860	1 408	1 071	1 214	-6,2	-2,7	4,3
	Sum	11 314	5 941	4 721	4 617	-5,7	-2,3	-0,7
Trøndelag	Menn	18 970	11 006	9 021	8 530	-4,8	-2,0	-1,8
	Kvinner	5 695	3 017	2 475	2 538	-5,6	-2,0	0,8
	Sum	24 665	14 023	11 496	11 068	-5,0	-2,0	-1,3
Nordland	Menn	7 053	4 268	3 227	3 266	-4,5	-2,8	0,4
	Kvinner	2 418	1 364	1 074	1 058	-5,1	-2,4	-0,5
	Sum	9 471	5 632	4 301	4 324	-4,6	-2,7	0,2
Troms og Finnmark	Menn	4 402	2 454	1 906	1 873	-5,2	-2,5	-0,6
	Kvinner	1 646	936	713	649	-5,0	-2,7	-3,1
	Sum	6 048	3 390	2 619	2 522	-5,1	-2,5	-1,3
Landet	Menn	112 110	67 763	58 250	57 178	-4,5	-1,5	-0,6
	%	75	76	76	76			
	Kvinner	36 868	20 983	18 082	17 619	-5,0	-1,5	-0,9
	%	25	24	24	24			
	Sum	148 978	88 746	76 332	74 797	-4,6	-1,5	-0,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999, 2010, 2020 og landbruksundersøkelsen 2023.

Tabell 5.9 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Det framgår av tabellen at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle fylker. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Innlandet og minst i Viken.

Tabell 5.9 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i fylket totalt¹⁾. Prosent

		2005	2010	2020	2023
Viken	Menn	1,4	1,0	0,9	0,8
	Kvinner	0,5	0,4	0,3	0,3
	I alt	1,0	0,7	0,6	0,5
Innlandet	Menn	9,5	7,2	6,2	6,0
	Kvinner	3,3	2,3	2,0	1,9
	I alt	6,6	4,9	4,2	4,1
Vestfold og Telemark	Menn	2,6	2,0	1,7	1,6
	Kvinner	1,1	0,7	0,7	0,6
	I alt	1,9	1,4	1,2	1,1
Agder	Menn	2,5	1,7	1,5	1,3
	Kvinner	0,9	0,6	0,6	0,5
	I alt	1,8	1,2	1,1	0,9
Rogaland	Menn	5,7	3,9	3,2	3,2
	Kvinner	2,2	1,4	1,2	1,2
	I alt	4,1	2,7	2,3	2,3
Vestland	Menn	4,8	3,1	2,6	2,4
	Kvinner	1,8	1,1	0,9	0,7
	I alt	3,4	2,2	1,8	1,6
Møre og Romsdal	Menn	5,9	3,5	2,8	2,5
	Kvinner	2,0	1,3	1,0	1,0
	I alt	4,1	2,5	1,9	1,8
Trøndelag	Menn	7,5	5,1	3,9	3,5
	Kvinner	2,4	1,6	1,2	1,2
	I alt	5,1	3,5	2,6	2,4
Nordland	Menn	5,4	3,7	2,8	2,8
	Kvinner	2,1	1,3	1,1	1,0
	I alt	3,8	2,6	2,0	1,9
Troms og Finnmark	Menn	3,1	2,1	1,6	1,5
	Kvinner	1,3	0,9	0,7	0,6
	I alt	2,2	1,5	1,1	1,1
Hele landet	Menn	4,1	2,8	2,2	2,1
	Kvinner	1,5	1,0	0,8	0,7
	I alt	2,8	1,9	1,5	1,4

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftsundersøkelsen, Utvalgstillingene i 2005. Fullstendig jordbrukstelling for 2010 og 2020 og landbruksundersøkelsen 2023

5.4.2 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.10 viser utviklingen i arbeidsforbruk for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. Inndelingen er nærmere omtalt i kapittel 5.1.2.

Tabell 5.10 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1 000 årsverk

						Årlig % endring		
		1999	2010	2020	2023	1999- 2010	2010- 2020	2020- 2023
Utenfor virke- område	Menn	22,4	14,4	13,0	12,8	-3,9	-1,0	-0,5
	Kvinner	7,0	4,4	4,1	4,1	-4,0	-0,8	0,1
	Sum	29,4	18,8	17,1	16,9	-4,0	-0,9	-0,4
Innenfor virke- område	Menn	37,4	22,3	18,6	18,2	-4,6	-1,8	-0,7
	Kvinner	12,7	6,9	5,7	5,4	-5,3	-1,9	-1,5
	Sum	50,1	29,3	24,3	23,6	-4,8	-1,9	-0,9
Hele landet	Menn	59,8	36,7	31,6	31,0	-4,3	-1,5	-0,6
	Kvinner	19,7	11,4	9,8	9,6	-4,9	-1,5	-0,9
	Sum	79,5	48,1	41,4	40,5	-4,5	-1,5	-0,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene i 1999, 2010, 2020 og landbruksundersøkelsen 2023.

5.4.3 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.11 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med.

Andelen leid hjelp økte fra 12,9 prosent i 1999 til 29,2 prosent i 2020, og gikk ned igjen til 27,5 prosent i 2023.

Tabell 5.11 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1999	2010	2020	2023
Viken	17,4	31,8	39,7	40,4
Innlandet	15,0	25,1	26,9	24,1
Vestfold og Telemark	19,8	33,8	41,7	42,4
Agder	13,1	24,7	30,5	24,5
Rogaland	12,9	29,0	32,3	31,3
Vestland	8,6	18,2	20,6	18,9
Møre og Romsdal	9,4	20,5	23,8	19,0
Trøndelag	12,4	24,0	26,9	24,6
Nordland	10,8	19,5	24,4	24,2
Troms og Finnmark	9,9	16,9	23,5	22,4
<i>Hele landet</i>	<i>12,9</i>	<i>24,9</i>	<i>29,2</i>	<i>27,5</i>

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.12 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.13 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Brukere under 39 år utgjør 18 prosent av alle brukere i 2023, mot 26 prosent i 1999. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, og denne andelen økte til 60 prosent i 2023.

Tabell 5.12 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2010	2020	2022	2023*
–39	17 923	8 391	6 415	6 385	6 354
%	26	19	17	18	18
40–49	20 447	12 863	8 470	7 817	7 702
%	29	29	23	22	22
50–59	19 276	12 984	10 906	10 595	10 237
%	28	30	30	29	29
60–65	7 074	6 113	5 283	5 277	5 284
%	10	14	14	15	15
66–69	2 907	2 153	2 368	2 388	2 436
%	4	5	6	7	7
over 70	2 332	1 262	3 249	3 463	3 542
%	3	3	9	10	10
Totalt	69 959	43 766	36 691	35 925	35 555

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Fra 1999 til 2023 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser. I hovedsak går gjennomsnittsalderen på brukere ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.13).

Tabell 5.13 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2010	2020	2022	2023*
< 100	50,3	51,8	54,5	54,6	54,7
100–199	46,9	50,3	53,6	53,8	53,9
200–299	45,4	48,8	51,3	51,8	51,9
300–499	45,2	47,5	49,8	50,1	50,3
500–799	45,3	47,0	48,4	48,7	49,1
≥800	46,0	46,9	49,2	49,3	49,2
Alle jordbruksbedrifter	48,0	49,8	52,3	52,5	52,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2022 og 2023

For fylkesvis fordeling, se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen¹⁸, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse.

I 2022 var det 160 679 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og det er 4 586 færre enn i 2012. I tillegg til dette er det ca. 21 000 eiendommer med minst 25 daa produktivt skogareal, som ikke har eller har mindre enn 5 dekar jordbruksareal.

Totalt 23 120 landbrukseiendommer har ektefeller som eiere i 2022, og 96 prosent av disse eier 50 prosent hver. Som hovedeier regnes den med størst eierandel, og ved lik eierandel regnes den eldste (som ofte er mannen).

Tabell 5.14a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 68 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 26 prosent av eiendommene i 2022. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt.

¹⁸ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

Tabell 5.14a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal desember 2012, 2021 og 2022, og eiere i desember 2022

Eid jordbruks-areal	Eiendommer i alt			Eiere 2022		
	2012	2021	2022	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	132 385	126 579	126 788	83 335	34 801	8 652
%	80	79	79	66	27	7
100–199 daa	22 121	21 722	21 529	16 426	4 555	548
%	13	14	13	76	21	3
200–299 daa	6 640	6 916	7 139	5 495	1 448	196
%	4	4	4	77	20	3
300–499 daa	3 269	3 617	3 976	3 095	746	135
%	2	2	2	78	19	3
500–799 daa	712	874	1 010	802	160	48
%	0	1	1	79	16	5
>800 daa	138	162	237	162	34	41
%	0	0	0	68	14	17
Landet	165 265	159 870	160 679	109 315	41 744	9 620
%				68	26	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.14b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2022, og antall brukere i 2022.

Tabell 5.14b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2022, og personlige brukere i 2022

Eid jordbruks-areal	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2022		
	1999	2022	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	11 942	8779	2397	766
%	44	31	74	20	6
100–199 daa	22 286	9 145	7353	1534	258
%	32	24	75	16	3
200–299 daa	10 367	5 810	4690	949	171
%	15	15	77	16	3
300–499 daa	5 273	5 881	4840	800	241
%	7	16	80	13	4
500–799 daa	1 287	3 243	2638	351	254
%	2	9	82	11	8
>800 daa	290	1 900	1482	112	306
%	0	5	86	7	18
Landet	70 740	37 921	29 782	6 143	1 996
%		100	79	16	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2022

5.7 Bygdeutvikling

Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midlene) er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i – og i tilknytning til landbruket. Formålet er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

Tabell 5.15 gir en oversikt over søknader om IBU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har økt de siste tre årene, i 2021 var økningen på 12 prosent, i 2022 +8 prosent og i 2023 +7 prosent. Også antall innvilgede søknader har økt, +10 prosent i 2021 og 2023, og +11 prosent i 2022. 96 prosent av antall søknader ble innvilget i 2023. Dette er 2 prosentpoeng høyere enn i 2022. Prosjekt som tidligere har vært lavt prioritert har i større grad fått støtte på grunn av økningen i rammen.

Tabell 5.15 Søknader om IBU-midler

	1999	2008	2010	2021	2022	2023
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1 279	1 375	1 471
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1 156	1 287	1 419
Andel innvilget, i %	91	84	87	90	94	96

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.16 viser en oversikt over tildeling av IBU-midler. Samlet IBU-tilskudd økte med 334 mill. kr i 2023 på grunn av stor økning i ramme og tildelinger.

I 2023 er det gitt investeringsstøtte til 454 investeringer med til sammen 750,5 mill. kroner innen tradisjonelt husdyrhold, en økning på 11 prosjekt og vel 262 mill. kroner fra 2022. Økningen skyldes økningen i reglene for utmåling av investeringsstøtte fra 2023.

Tabell 5.16 Tildeling av IBU-midler, mill. kr

	1999	2010	2021	2022	2023
	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	495	707	1 041
Grøfting	32				
Frukt og grønt			120	3	0
Andre IBU-tiltak	343	101	92	108	109
Forvaltet av Fylkesmannen		71			
Sum	595	480	707	817	1 151

Kilde: Innovasjon Norge

IBU-tilskudd til planteproduksjon er vesentlig høyere i 2023 enn i 2022. Antall prosjekt som har fått innvilga støtte er på samme nivå, men tilskuddet er økt fra 108 mill. kroner til 184 mill. kroner. En betydelig forklaring på dette er økningen i regelverket for utmåling av investeringsstøtte og økt støttesats for replantinger i plantasjer med frostskaade vinteren 2020/2021.

Melkeproduksjon er den viktigste husdyrproduksjonen i distriktene, og for å oppfylle løsdriftskravet er det ifølge NIBIO-rapporten «Investeringsbehov i melkeproduksjon» fra 2021 rundt 4 500 bruk som må legge om til løsdrift innen 2034. Innovasjon Norge lanserte i 2023 ordninga med tilskudd til ressursavklaring. Ordninga omfatter alle produksjoner, men er særlig relevant for små og mellomstore bruk som må tilpasse seg løsdriftskravet. I 2023 ble det totalt betalt ut 26,6 mill. til 297 prosjekt. 277 av prosjekta var innenfor melkeproduksjon, mens 9 var innen ammeku/ storfekjøttproduksjon. Det var flest prosjekt i Trøndelag, Vestland og Innlandet. Tabell 5.17 viser hvordan investeringsprosjekta innen melkeproduksjon fordeler seg per fylke i 2023. (Dette er ikke inkludert midler til ressursavklaring.)

Tabell 5.17 Antall prosjekt og innvilga investeringstilskudd til melkeproduksjon 2023 i ulike fylker, samt endring i produksjon i antall kyr.

	Innvilga 2023		Endring produksjon
	Antall prosjekt	Tilskudd Mill. kr.	Antall kyr
Viken	26	36,9	30
Innlandet	47	76,5	162
Vestfold og Telemark	9	16,3	22
Agder	16	31,2	135
Rogaland	45	56,2	159
Vestland	31	87,9	224
Møre og Romsdal	23	50,7	150
Trøndelag	41	101,3	375
Nordland	20	62,1	115
Troms og Finnmark	12	23,9	85
Totalt	270	542,9	1 457

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.18 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2022 og 2023.

Tabell 5.18 Fylkesvis tildeling av IBU-midler. Mill. kr

	1999		2022			2023	
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebru	Frukt og grønt	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Andre tiltak
Viken	24,4	47,2	77,1		12,2	132,7	15,0
Innlandet	35,7	47,0	109,0	0,3	17,4	163,3	22,5
Vestfold og Telemark	13,8	28,3	49,0	2,0	9,5	68,6	17,8
Agder	11,5	25,4	33,0		10,8	67,3	7,5
Rogaland	14,9	23,5	69,9	0,4	5,2	105,3	6,3
Vestland	30,5	50,1	108,1		14,0	150,0	10,5
Møre og Romsdal	16,8	24,7	56,4		6,8	78,8	6,8
Trøndelag	36,1	48,9	115,6		14,7	148,5	14
Nordland	15,9	20,4	49,1		9,9	80,0	2,4
Troms og Finnmark	20,4	27,5	39,8		7,1	47,0	6,7
Sum	220,0	343,0	707,0	2,7	107,7	1 041,5	109,5

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnet med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7).

I Meld. St. 31 (2014–2015) Garden som ressurs – marknaden som mål, skrives det om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Det sies videre at det er markedspotensiale og gode muligheter både for videre utvikling av eksisterende landbruksbaserte næringer og utvikling av nye produkter og tilbud. Meldingen påpeker at det er viktig at landbruksnæringen tar tak i disse mulighetene som grunnlag for å øke verdiskapingen og skape stabile arbeidsplasser på både små og store jordbruksbedrifter.

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring.

Tabell 5.19 viser antall jordbruksbedrifter fordelt på ulike tilleggsnæringer. På mange jordbruksbedrifter blir det drevet med flere typer tilleggsnæring, så antall registrerte driftsformer er langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabellen viser at leiekjøring har vært den mest utbredte driftsformen av tilleggsnæringene.

Tabell 5.19 Antall jordbruksbedrifter fordelt på ulike tilleggsnæringer

	1999	2010	2020	2023*
Tilleggsnæringer i alt	29 097	26 610	21 773	21 800
Leiekjøring i jordbruket ¹⁾		6 141	5 270	4 590
Leiekjøring utenfor jordbruket ¹⁾		7 664	5 434	5 300
Leiekjøring i alt	14 076	10 862	8 702	8 180
Utleie av jakt- eller fiskeretter	5 851	10 290	8 339	8 100
Utleie av bygninger	3 490	6 034	5 393	5 470
Utleie av jordbruksareal	5 862	3 157	3 200	3 630
Bortfeste tomter	2 662	2 999	2 283	2 340
Produksjon og salg av trevirke	3 714	6 129	3 302	4 700
Turisme	3 106	2 479	1 446	1 330
Andre tilleggsnæringer	4 729	5 187	7 971	5 450

* Foreløpige tall

Kilde: SSB

1) Tall finnes ikke for 1999 fordi kategorien ikke var i bruk da tallene ble samlet inn.

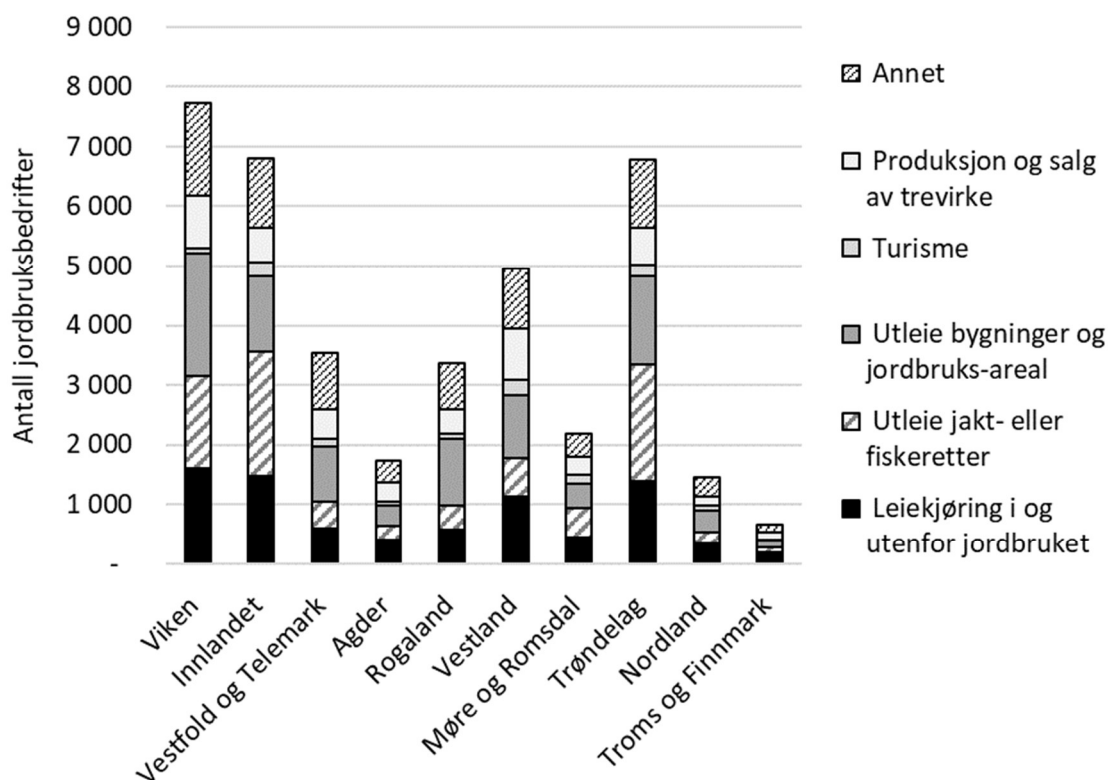
Andelen jordbruksbedrifter som har tilleggsnæring var 41 prosent i 1999. I 2023 var tilsvarende tall 58 prosent, som er en økning fra 56 prosent i 2020.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen i de fleste fylker (figur 5.2). På landsbasis drev 37 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2023 med leiekjøring.

Utleie av jakt og fiskerettigheter er den mest utbredte tilleggsnæringen i Innlandet og Trøndelag, mens utleie av bygninger og jordbruksareal er vanligst i Viken og Rogaland.

I kategorien «annet» er det flest som driver med salg av egne produkter som ikke er videreforedlet, deretter følger oppstalling av hest, riding o.l.

RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2024

Figur 5.2 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringerne. 2023*

* Foreløpige tall

Kilde: SSB.

Data om økonomi og omfang i tilleggsnæringer i Driftsgranskingene, se: <https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/driftsgranskingar-i-jordbruket?locationfilter=true>

6 Klima og miljø

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «*For å sikre at befolkninga i dag og framtidige generasjonar har tilgang til nok og trygg mat, tømmer og treprodukt, energi og andre varer og tenester, må landbruket ha eit langsiktig perspektiv for vern og berekraftig bruk av areal og ressursgrunnlaget i landbruket*».

Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser er blant hovedmålene i landbrukspolitikken, og omfatter følgende delmål:

- Redusert forurensning fra landbruket
- Reduserte utslipp av klimagasser, økt opptak av CO₂ og gode klimatilpasninger
- Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbruket sine areal og ressursgrunnlag
- Ivareta kulturlandskapet og naturmangfoldet

Mål og virkemidler på miljøområdet ble gjennomgått av en partssammensatt arbeidsgruppe som i februar 2015 la fram rapporten «Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidler i jordbrukspolitikken». Nasjonalt miljøprogram 2023-2026 gir en samlet gir en oversikt over nasjonale, regionale og kommunale tiltak og tilrettelegging fra myndighetene sin side. Rapporten viser til at miljøarbeidet i jordbruket omfatter de miljøtema som er listet opp nedenfor, og som også er gjenstand for virkemidler i miljøprogram i jordbruket.

- Kulturlandskap
- Biologisk mangfold
- Kulturminner og kulturmiljøer
- Friluftsliv og tilgjengelighet
- Jord og jordhelse
- Avrenning til vann
- Utslipp til luft
- Plantevernmidler
- Økologisk landbruk

Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten, samt på resultatene fra LMDs miljøarbeid som dokumenteres i rapporten «Jordbruk og miljø» fra Statistisk sentralbyrå, og i Landbruksdirektoratets miljøstatistikk. Nasjonale mål og landbrukets mål er satt inn under hvert tema.

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk¹⁹. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene. Nasjonalt miljøprogram 2023-2026 inneholder oppdaterte mål og virkemidler for jordbrukets klima- og miljøarbeid innen alle tema nevnt ovenfor. Hvert fjerde år oppdateres og videreutvikles programmet. I den siste utgaven er jord og jordhelse innarbeidet som eget tema i miljøprogrammet.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

- 1. Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene.
Mer driftsrettede virkemidler er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk, og tilskudd til å levere husdyrgjødsel til biogassanlegg. I tillegg finnes prosjektrettede midler til å utvikle kunnskap og praksis, hhv. klima og miljøprogrammet, utviklingsmidler til økologisk jordbruk, og midler til å følge opp handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler.
- 2. Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. De regionale miljøprogrammene samler tilskuddsordninger innen alle miljøtema nevnt innledningsvis.
- 3. Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan òg gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket.

¹⁹ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, Landbruksdirektoratet

Kravet om miljøplan for den enkelte gårdbruker opphørte fra og med 1.1.2015. For å få godkjent KSL er det fortsatt et krav at det gjøres miljøregistreringer. Det kan medføre avkorting i tilskudd hvis miljøkrav ikke er oppfylt.

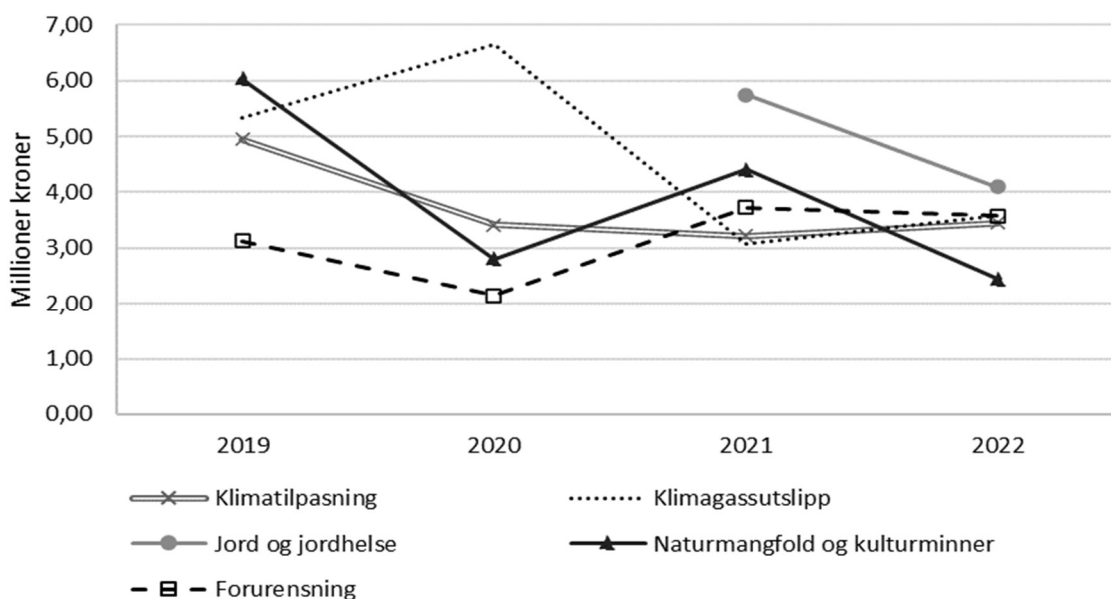
Tabell 6.1 viser hvilket omfang ulike miljøprogram har hatt i ulike år. Ordningene nasjonalt og over Regionalt Miljøprogram (RMP) er i hovedsak mer automatiserte og driftsrettede tilskudd. Øvrige mer utviklingsrettede ordninger er finansiert over Landbrukets utviklingsfond (LUF) og omfatter blant annet SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket), tilskudd til drenering, og særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene. Andre ordninger som finansieres over LUF er Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og Nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK).

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

		2013	2020	2022	2023
Nasjonalt	AK-tilskudd	3 233,0	3 537,7	4 422,3	5 713,2
	Tilskudd til dyr på beite	742,0	978,4	1 075,6	1 881,9
	Tilskudd til bevaringsverdige husdyraser	4,9	21,4	24,3	29,7
	Tilskudd til økologisk landbruk	110,2	118,2	125,7	160,3
	Utviklingstiltak økologisk landbruk	45,1	25,6	29,7	26,5
	Klima og miljøprogrammet (nasjonalt og fylkesvis)	13,8	20,0	24,6	29,8
Regionalt	Regionalt miljøprogram	423,8	523,7	597,1	782,0
Kommunalt	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	124,4	125,7	127,5	131,3
	Tilskudd til drenering	6,7	73,2	52,3	69,1
	Tilskudd til tiltak i beiteområder		20,9	20,9	30,1
	Utvalgte kulturlandsk. i jordbr./Verdensarvområder		31,3	44,7	48,5

Kilde: Landbruksdirektoratet, regnskapsførte utbetalinger. Nominelle kroner

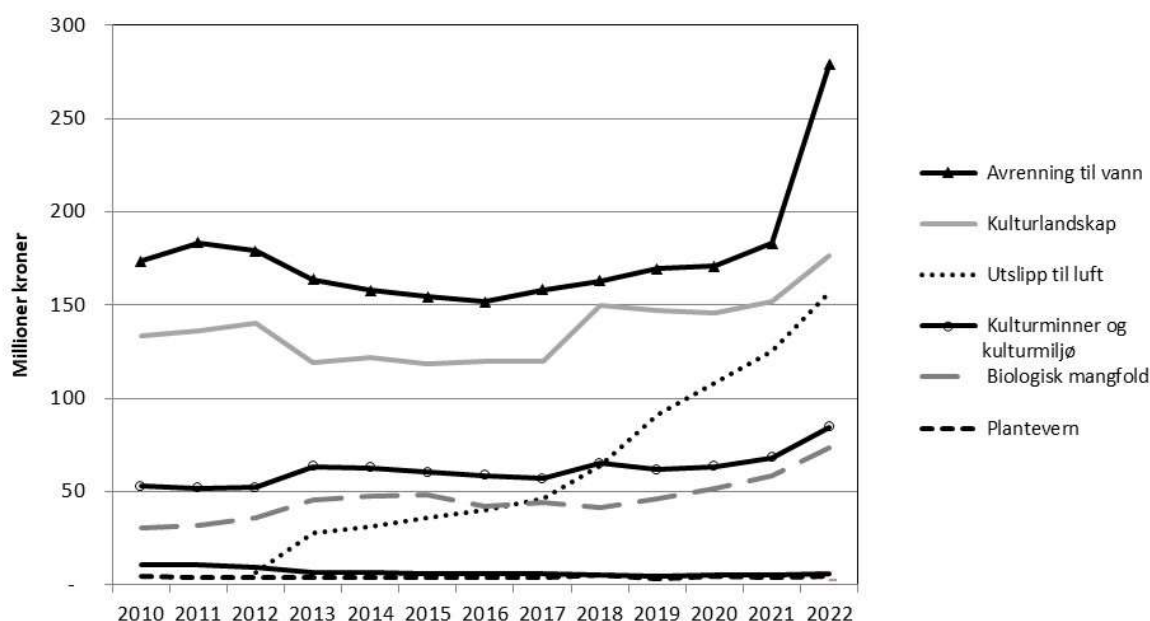
Figur 6-1 viser utbetaling av tilskudd til ulike tema gjennom Klima- og miljøprogrammet fra den nasjonale potten som forvaltes av Landbruksdirektoratet. Grensen mellom temaene er ikke absolutte, så innholdet i de enkelte tema kan endres noe fra år til år.

Figur 6-1 Tilskudd gjennom Klima- og miljøprogrammet, nasjonale midler.

Kilde: Landbruksdirektoratet

De siste årene har mellom 50 og 60 prosent av søkere av produksjonstilskudd også søkt om RMP-midler. Regionale miljøprogram har tiltak med tilhørende tilskudd som er knyttet til de ni ulike miljøfaglige områdene i nasjonalt miljøprogram. I 2023 kom jord og jordhelse inn som eget tema. Miljøavtale og klimarådgiving har også komme inn og skal bidra til større miljøgevinst og mindre klimabelastning. Figur 6-2 viser RMP-midlene fordelt etter ulike miljøtema. Avrenning til vassdrag og kyst og Kulturlandskap er de temaene det er brukt mest midler på. Henholdsvis 279 og 176 mill. kr i 2022. Utslipp til luft omfatter tiltak rettet mot miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Dette tilskuddet har økt fra ca. 36 millioner kroner i 2015 til 157 millioner i 2022.

Figur 6-2 RMP-midler fordelt etter ulike miljøtema. Millioner kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

Satsingen på «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket» er rettet mot målet om å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap, biologiske mangfold, kulturminner og kulturmiljø. Avgjørende for valg av område er at det i størst mulig grad omfatter jordbrukslandskap med både svært store biologiske verdier og kulturhistoriske verdier. Et vilkår er også at det er realistisk å få til langsiktig drift i områdene. Ved starten i 2009 var 20 områder med i satsingen, utvidet til 22 i 2010, og i 2017–2020 ble satsingen utvidet med 24 nye områder. I 2022 var det 49 områder med, i 2023 utvides ordninger med to områder til slik at totalen blir 51. Forvaltningen av «Utvalgte kulturlandskap og verdensarvområder» ble overført fra Regionalt til Kommunalt nivå fra 2020.

6.1.1 Oppfølging av miljøkrav i jordbruket

Forskrift om miljøplan ble avvirket fra 2015. Formålet med miljøplanen er videreført gjennom Kvalitetssystemet i landbruket (KSL) under Stiftelsen NorskMat, tidligere Matmerk.

Fra 2020 endret Stiftelsen NorskMat verktøyet for ekstern revisjon slik at resultatene ikke uten videre er sammenlignbare med tidligere år. I 2022 er det lagt inn et nytt spørsmål knyttet til klimakalkulatoren. KSL-standarden består av flere tema og sjekklister, som skal brukes i egenrevisjon på gården, og hvert tema har flere spørsmål som skal besvares. I tillegg utføres eksternrevisjon på gården i henhold til KSL-standarden, ved besøk av KSL-revisor. I 2022 og 2023 ble det gjennomført henholdsvis 5 731 og 5945 eksternrevisjoner. Tabell 6.2 viser antall avvik fra sjekklisten «Generelle

krav for gården». Det var 3 533 avvik, tilsvarende 15 prosent av totalt antall avvik, på dette punktet i 2023.

Tabell 6.2 Fordeling av antall avvik for tema under «Generelle krav for gården», avdekket ved revisjon.

Tema	2021	2022	2023
Oversikt over dokumentasjon	248	231	7
Gjødslingsplan og jordprøver	957	1 145	700
Lagring og bruk av husdyrgjødsel	59	86	232
Bruk av avløpslam, kompost, biorest eller annen organisk gjødsel	9	8	32
Lagring og bruk av plantevernmidler	1 370	632	1 206
Meldepliktige ugress og planteskadegjørere	73	84	111
Lagring av driftsmidler, punktutslipp og avfallshåndtering	61	19	56
Skadegjørere i husdyrrom, lager, sorterings- og fordelingsrom	271	278	277
Et klimavennlig landbruk	58	241	902
Kulturminner, kulturlandskap og biologisk mangfold	18	10	10
Smitteforebygging ved kjøp av brukt utstyr fra utlandet	1	1	0
Sum generelle krav for gården	3 125	2 735	3 533

Kilde: Stiftelsen NorskMat

Gyldig KSL ble innført i 2022, der målet er å få alle bønder i Norge med Gyldig KSL. For at en bonde skal ha Gyldig KSL må den årlige egenrevisjonen være utført, avvik må lukkes etter de frister som er satt, og eventuell eksterntrevisjon med KSL revisor må gjennomføres. Etter innføring av Gyldig KSL forsvinner trekket for manglende egenrevisjon, men ikke trekk for avvik knyttet til bransjeavtalene. Mangler en bonde egenrevisjon, blir det i stedet en direkte oppfølging fra KSL med en oppfølgingsrevisjon, som må dekkes av bonden.

Avvik ved KSL-revisjon gir ikke automatisk avkortning i produksjonstilskudd. Det vil de først gjøre ved et offentlig tilsyn som blir gjennomført av landbrukskontorene eller Statsforvalteren. I KSL-standarden er konsekvensene for produksjonstilskudd tydeliggjort i veileder dersom man ikke har gjødselplan og plantevernbruk i orden.

6.2 Kulturlandskapet

I Prop. 1S (2015–2016), sies det følgende:

«Det er eit mål å ta vare på og utvikle landbruket sitt kulturlandskap». Og vidare: «Kulturlandskapet er i kontinuerleg endring, og er blitt til gjennom menneskeleg aktivitet. Aktiv drift i landbruket utviklar og held ved like kulturlandskapet. Eit variert og godt ivareteke kulturlandskap er attraktivt for turistnæringa, friluftsliv, rekreasjon, jakt og fiske. Det kan utgjere grunnlag for etablering av ny

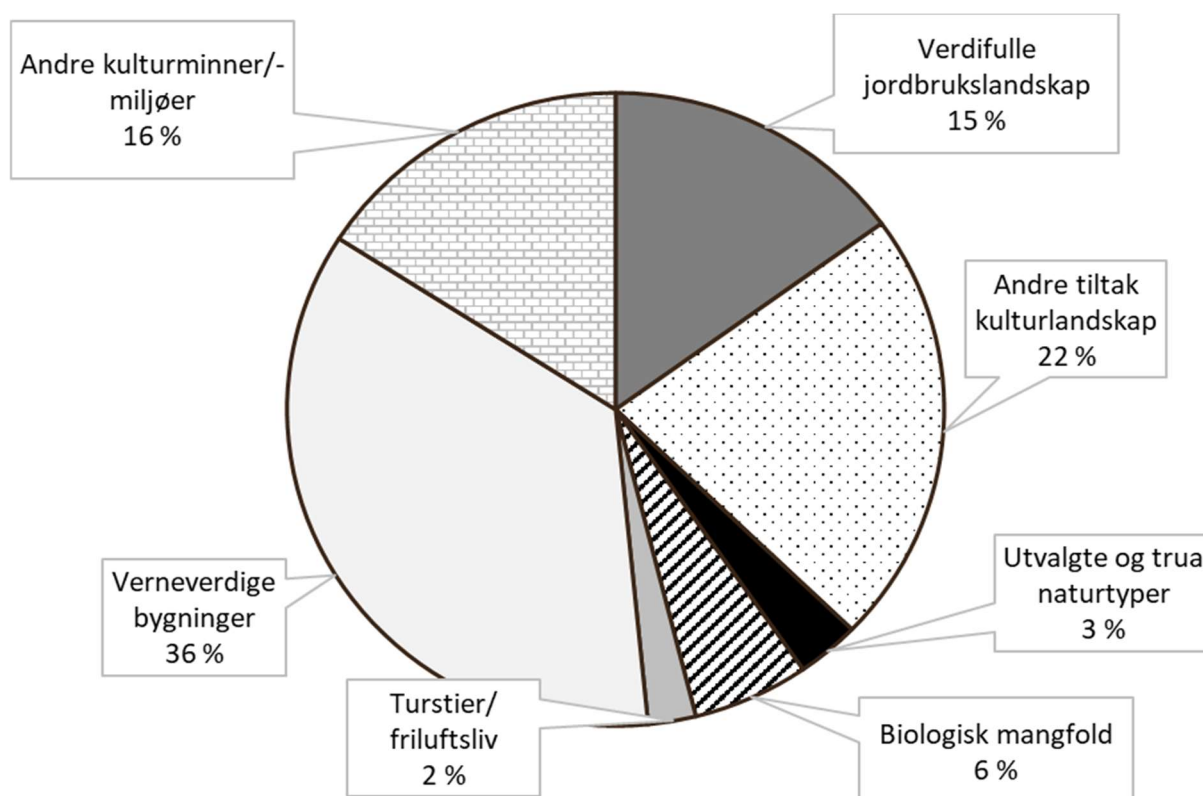
næringsverksemd og formidling av viktige verdier, historie, tradisjonar og naturkunnskap. Særleg vil beitebruk ha stor nytte for å hindre gjengroing og for å utnytte fôrverdiene i både inn- og utmark».

Nasjonale mål: Mål for naturmangfold, kulturmiljøer og friluftsliv og tilgjengelighet gjelder også her.

Landbrukets miljømål: Sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap og sikre at et bredt utvalg av landskapstyper, særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjottes. Sikre landbrukets kulturlandskap i hele landet.

Kulturlandskapet er i stadig endring²⁰. Jordbrukets kulturlandskap er preget av både elementer fra historisk bruk og moderne drift.

Figur 6-3 viser hvordan SMIL-midlene ble fordelt på ulike kulturlandskapstiltak i 2023 (innvilget beløp). Den totale rammen til dette var på 111,1 mill. kroner, og tiltak rettet mot verneverdige bygninger fikk 36 prosent av midlene.

Figur 6-3 Fordeling av SMIL-midler innvilget til kulturlandskap, 2023

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det er etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av NIBIO, (tidligere Skog og landskap), 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og

²⁰ Mål i Nasjonalt miljøprogram 2019-2022. Landbruksdirektoratet

resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». 3Q skal måle endringene i jordbrukslandskapet ved hjelp av indikatorer for arealstruktur, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer og tilgjengelighet. Fugler og karplanter inngår som indikatorer for biologisk mangfold. Undersøkelsene viser at jordbruksarealer er i tilbakegang over hele landet og at gjengroing av ekstensive grasmark- og beitearealer er en følge av strukturendringene i norsk landbruk.

3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 1,5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

Endring i kulturlandskapet kan også synliggjøres ved å se på utvikling av intensiv eller mer ekstensiv drift av arealene. En overgang fra et tydelig fulldyrka areal til areal med tydelig beitepreg, eller at arealet har blitt definert som i usikker drift er kategorisert som ekstensivering i tabell 6.3. Arealet er oppgitt i prosent av jordbruksareal ved første periode, og gjelder endringer over 5 år i perioden 2010 til 2018. Intensivert bruk er arealer hvor beite blir definert som fulldyrka areal i andre omdrev, eller at areal i usikker bruk går over til å være definert som beite eller fulldyrka areal – det vil si i sikker bruk. Dette er endringer som kommer i tillegg til eventuell oppdyrking eller at areal går ut av drift.

Tabell 6.3 Endring i bruk av jordbruksareal, 5 års omdrev

	Ekstensivering	Intensivert bruk
Viken	0,8 %	0,4 %
Innlandet	1,3 %	0,4 %
Vestfold og Telemark	1,5 %	0,1 %
Agder	1,2 %	0,8 %
Rogaland	0,5 %	1,0 %
Vestland	2,1 %	0,5 %
Møre og Romsdal	1,8 %	0,5 %
Trøndelag	1,4 %	1,1 %
Nordland	4,9 %	1,0 %
Troms og Finnmark	4,0 %	0,4 %

Kilde: NIBIOs 3Q-program

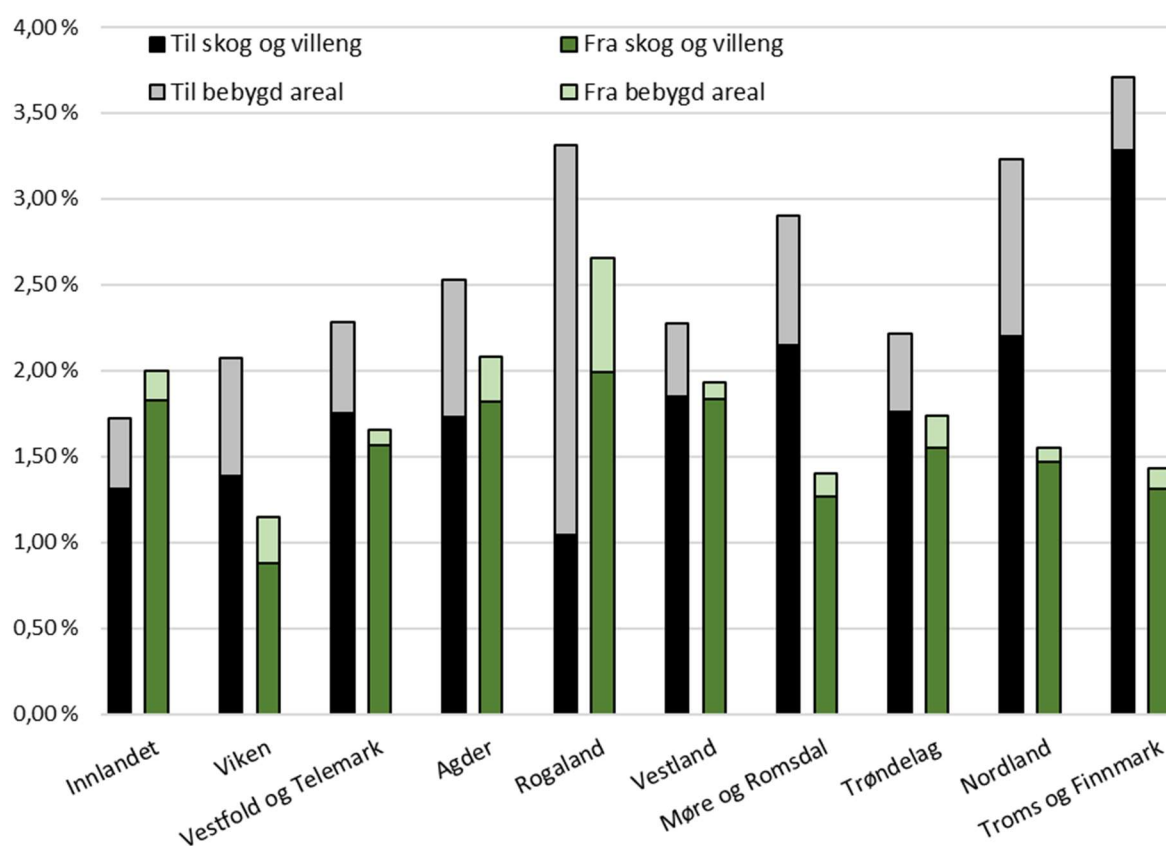
6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Færre husdyr på beite, langt mindre utmarksslått, kraftig redusert og opphørt brenning av lyngheier og endringer i skogsdriften gjør at gjengroingen er tydelig i store

deler av utmarka. Klimaendringer påskynder gjengroingen i deler av landet, og det samme gjør nitrogennedfall fra langtransportert forurensning.²¹

Figur 6-4 viser tilgang og avgang av jordbruksareal over en periode på fem år²². Det har vært variasjon i tidsintervall for ulike fylker. Første periode foregikk i hovedsak i årene 2003-2009, og andre omdrev først og fremst i perioden 2009-2015.

Innlandet er det eneste fylket som har hatt netto tilgang av jordbruksareal, mens Troms og Finnmark har hatt størst prosentvis avgang. Rogalands avgang og tilgang skyldes i stor grad endring til og fra nedbygd areal. Gjengroingen i Rogaland er svært liten.

Figur 6-4 Tilgang og avgang av jordbruksareal over 5 år, i prosent av jordbruksareal i første omdrev

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

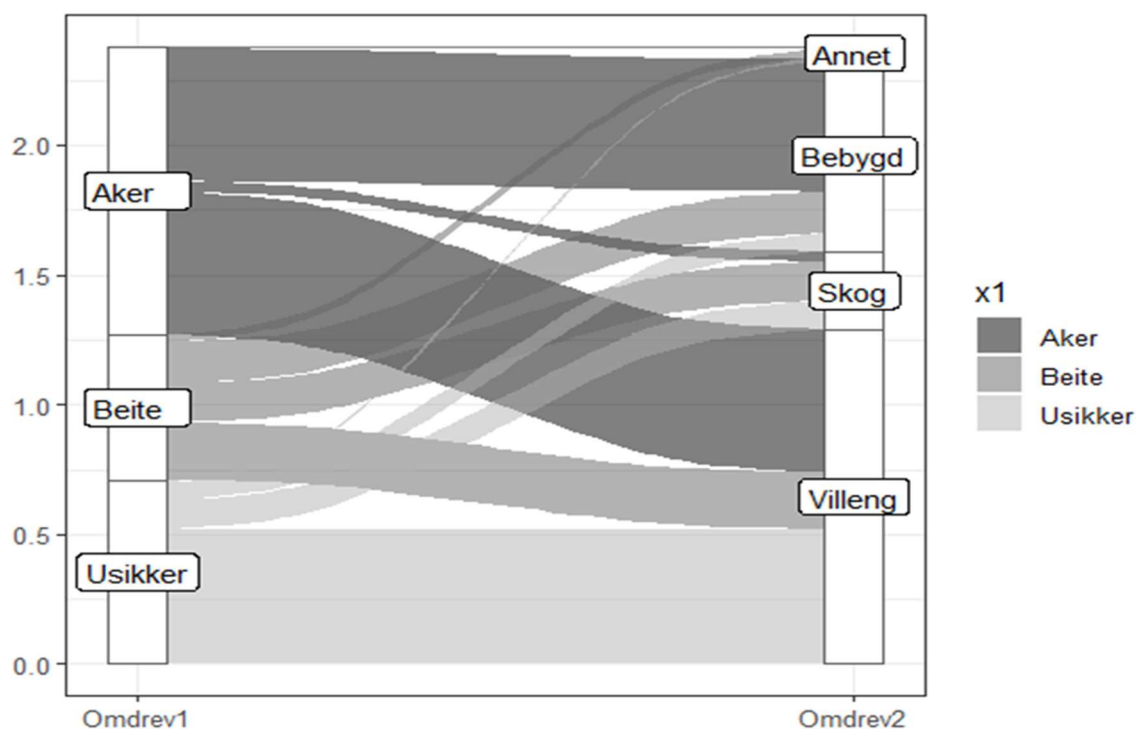
Figur 6-5 og figur 6-6 viser arealendringer over 5 år i Norge. «Aker» er åker/eng/hagebruks-areal og «beite» er innmarksbeite. «Usikker» er jordbruksareal i

²¹ Miljostatus.no

²² Dette er 5 års omdrev, det vil si at det er ikke de samme fem årene på alle steder i landet, men det er fem år mellom søylene i hvert enkelt fylke

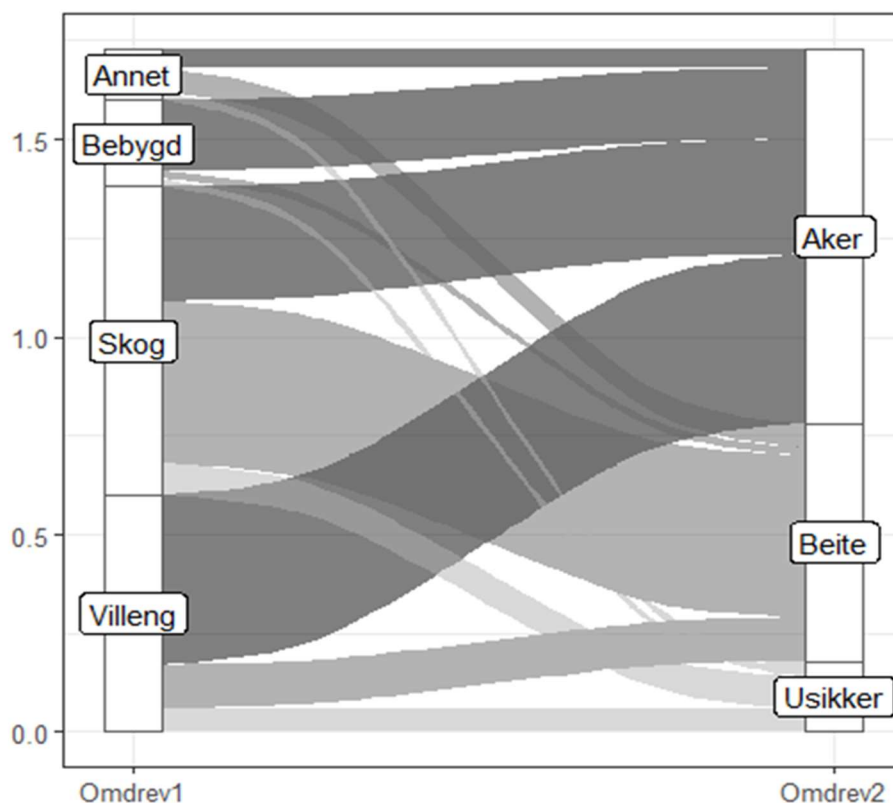
usikker bruk/ekstensivt beite, hvor det kan være vanskelig å tolke ut fra flybildet om drift av arealet har opphørt eller ikke. «Villeng» er uslåtte/ubeita areal med gras- og urtedekning, eventuelt med spredt innslag av trær og busk (under 25 % buskdekning). Dette kan være jordbruksareal som ikke er i drift og litt brede kanter rundt jorder og veier.

Figur 6.5 illustrer hva ulike typer jordbruksareal går over til når areal går ut av drift, og Figur 6.6 viser hva nytt jordbruksareal kommer fra. Totalt har det vært 2,4 prosent avgang og 1,7 prosent tilgang av jordbruksareal.

Figur 6-5 Avgang av jordbruksareal

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

Figur 6-6 Tilgang av jordbruksareal

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

I 3Q-programmet ble det i 2020 lagt fram resultater fra to kartlegginger med omtrent ti års mellomrom²³. Kartleggingen tok for seg endringer i arealbruk og endringer i plantesamfunnenes artssammensetning. Fire plantesamfunn ble identifisert: Naturbeitemark/utmark, moderat gjødslet beitemark/fukteng, gjengroende jordbruksareal og kulturbeiter/forstyrret mark. For alle plantesamfunnene bortsett fra kulturbeiter/forstyrret mark ble det funnet en gjengroingstendens med økt innslag av skogsarter, eller sene suksesjonsarter og hvor engartene forsvinner. I gruppen kulturbeiter/forstyrret mark ble det derimot registrert en mer intensiv bruk av arealene. Viktige arter for humler og bier går tilbake i alle de fire plantesamfunnene.

Antall ruter som lå på samme arealtype ved begge kartleggingene var gått ned for alle kategoriene. De fleste av arealene som endret status viste tydelige tegn til gjengroing, men en del areal var også blitt dyrket opp eller tatt i bruk som beite i større grad. Der var det også areal som var omdisponert til skogplantasjer. Det var en netto nedgang i antall beitemarksruter fra 242 til 214 for åpne beiter og 56 til 36 for beiter med busk- og tresjikt.

²³ NIBIO Rapport vol.6 nr 173. 2020. Plantesamfunn i beitemarker og brakklagte enger

6.3 Biologisk mangfold

Under resultatområde «Naturmangfold» i Prop. 1S (2014–2015) fra KLD nevnes følgende nasjonale mål:

- *Økosystema skal ha god tilstand og levere økosystemtenester*
- *Ingen arter og naturtypar skal utryddast, og utviklinga til truga og nær truga arter og naturtypar skal betrast*
- *Eit representativt utval av norsk natur skal bevarast for kommande generasjonar*

Landbrukets mål under område biologisk mangfold er et bærekraftig landbruk gjennom ivaretagelse av kulturlandskapet og gjennom bærekraftig bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser. Mål under kulturlandskapet er også relevante her.

Tilstanden for kulturlandskap og åpent lavland er middels god, men har siden 1990 og fram til i dag samlet sett hatt en negativ utvikling²⁴. Tilstanden i skog er også middels god, og i skogen har utviklingen de siste 20 årene vært positiv.

Tilstanden og utviklingen for truede og nær truede arter og naturtyper er sprikende og ujevn, og generelt ikke god nok til at målet nås.

Målet om at et representativt utvalg av norsk natur skal tas vare på for kommende generasjoner kan nås, men progresjonen for vern av skog og hav- og kyst er lav. Antall nær truede og truede arter og naturtyper i kulturlandskap og åpne lavlandsområder er beskrevet i miljøindikator 1.2.6 - Miljøstatus. Situasjonen for truede arter og naturtyper i kulturlandskap og åpne lavlandsområder vurderes samlet som middels god. Utviklingen er vurdert som ujevn.

Totalt er 397 truede arter antatt å være negativt påvirket av jordbruksaktivitet, da særlig oppdyrking og drenering²⁵. På den andre siden er opphørt drift i landbruket en påvirkningsfaktor for 936 truede arter. Opphørt drift kan være alt fra opphør av tråkk og motorferdsel til endret bygningsstruktur, men for de fleste truede artene dreier det seg om opphør av tradisjonelle hevdsmetoder. Gjengroing av landbruksarealer som følge av opphørt eller redusert beite og/eller slått er antatt å påvirke 513 truede arter negativt. Opphør av andre tradisjonelle hevdsmetoder som styving av trær og lyngbrenning påvirker et mindre antall truede arter negativt, henholdsvis 28 og 19 arter.

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) gjennomfører på oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet, Klima- og miljødepartementet, Norges bondelag, og Norsk bonde- og småbrukarlag kontinuerlig overvåking av fuglebestander i jordbrukslandskapet. Dette er en overvåking som ble startet i 2000. Arbeidet foregår på tilfeldig utvalgte flater à 1 km² over hele landet.

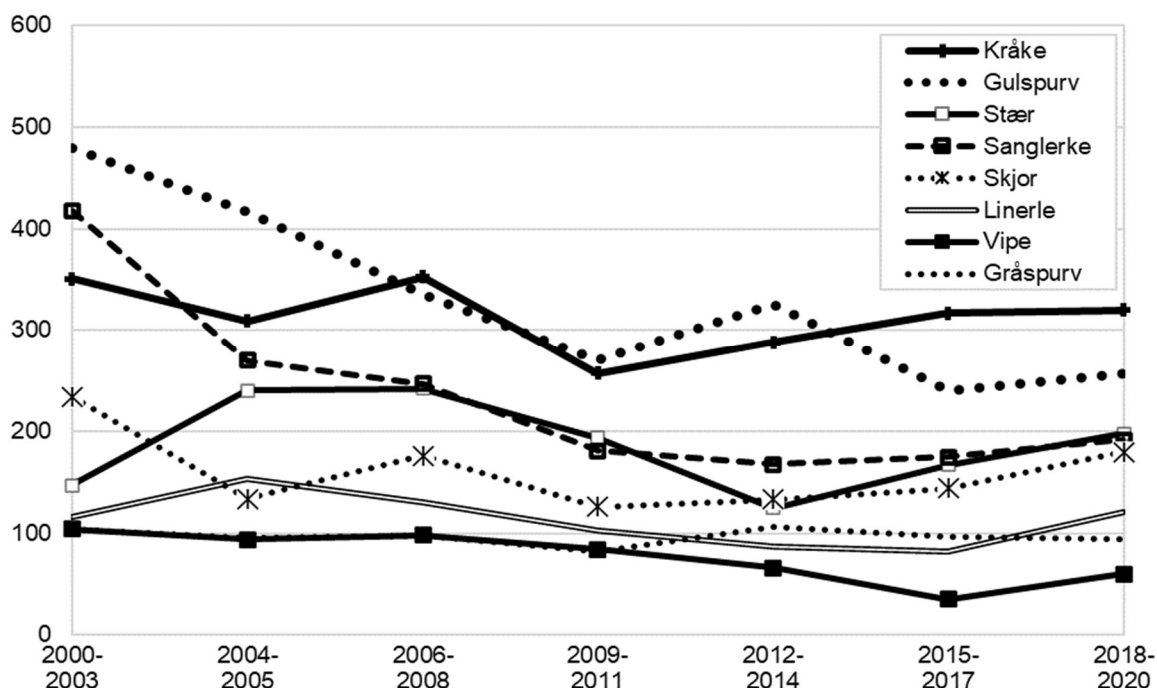
²⁴ Naturmangfold - Miljøstatus

²⁵ Artsdatabanken.no, Påvirkningsfaktorer

På hver flate er det lagt ut ni punkter og på disse punktene registreres både antall hekkende par og en del informasjon om vegetasjonen (innenfor en sirkel med 50 m diameter). På denne måten kan vi få en forståelse av hva de forskjellige fugleartene har av arealkrav og hvilke landskapsutforminger som rommer høyest antall individer eller flest arter.

Omtrent 50 av artene er registrert på nok flater til at programmet kan fange opp reelle endringer over tid. Seks av disse artene, dvs. stær, sanglerke, storspove, fiskemåke, vipe og tårnsegler, er oppførte på rødlista. Flere av disse artene går tilbake, både i antall hekkende par og i antall på flater de er registrert på. Blant de artene som er sterkest knyttet til kulturlandskapet er det nedgang i hekkebestandene og i utbredelse på flatene. Dette gjelder buskskvett, gulspurv, sanglerke, storspove og vipe. Unntaket er star og låvesvale som har en relativt stabil bestand selv om det er svingninger mellom årene.

Figur 6-7 viser antall hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet. Det var i hovedsak nedgang fram til 2017, mens det har vært oppgang for de fleste arter fra 2017 til 2020. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Bestandsutviklingen er imidlertid klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene.

Figur 6-7 Hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet

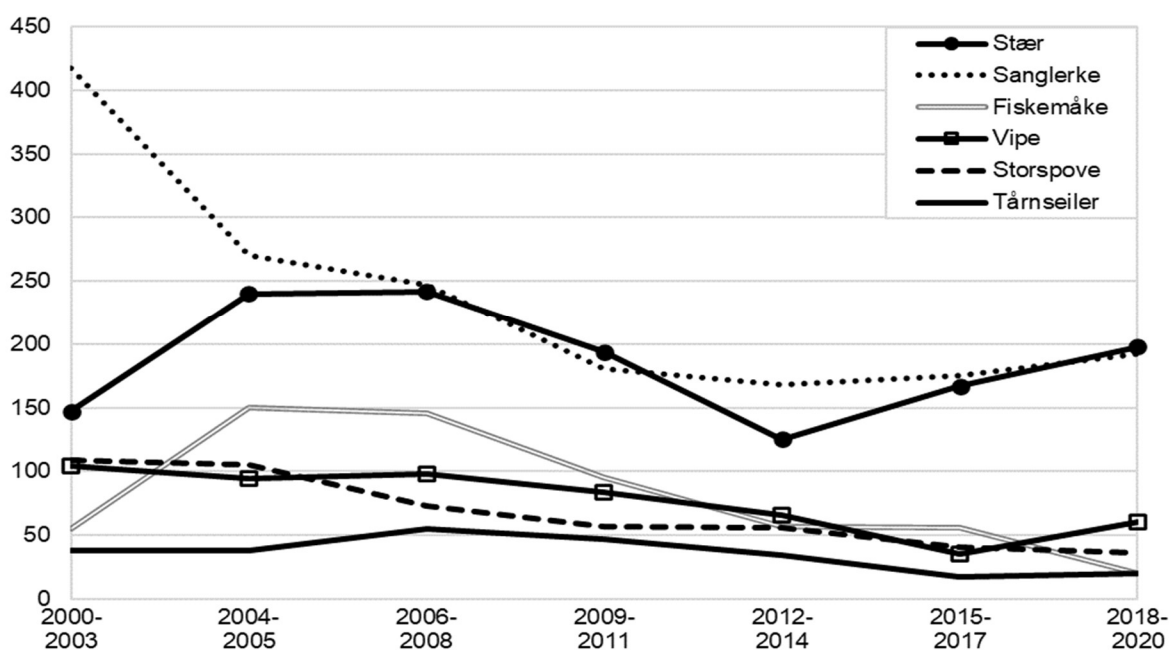
Kilde: 3Q, NIBIO

En sammenlikning av 12 vanlige kulturlandskapsarter (fugler) i Europa og i 3Q-flatene viser ofte samme negative bestandsutvikling for flere av artene. Gjennom analyser av

materialet har en funnet sammenheng mellom antall kulturlandskapsarter og størrelse på jordbruksareal. Resultatene viser at et godt jordbrukslandskap for fugler bør inneholde en variasjon av forskjellige typer jordbruksareal blandet med naturlig vegetasjonstyper, for å opprettholde flest mulig arter og flest individer av hver art. Antallet kulturlandskapsarter øker med økende grad av variert jordbruksareal på 3Q-flatene, og disse artene liker ikke store sammenhengende og ensartede areal. For arter som ikke er kulturavhengige er det tilsynelatende viktigere at jordbrukslandskapet inneholder den typen naturlige habitater som de er avhengig av.

Også mange rødlistearter²⁶ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet, og det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i kulturmark som er skapt av de gamle driftsformene. Gjengroing og oppgjødsling av kulturmark med stort biologisk mangfold, har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttemyr, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Artsdatabanken lanserte i 2018 en ny rødliste for naturtyper i Norge, som erstattet listen fra 2011. Dette er en vurdering av risikoen for at naturtyper kan gå tapt, og i den nye listen er 258 naturtyper vurdert. Av disse er 123 i rødlisten, og 74 av disse igjen er vurdert som truet.

Figur 6-8 viser antall hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrert i 3Q-programmet. Det var i hovedsak nedgang i de fleste arter fram til 2017, men flere arter har hatt oppgang etter det.

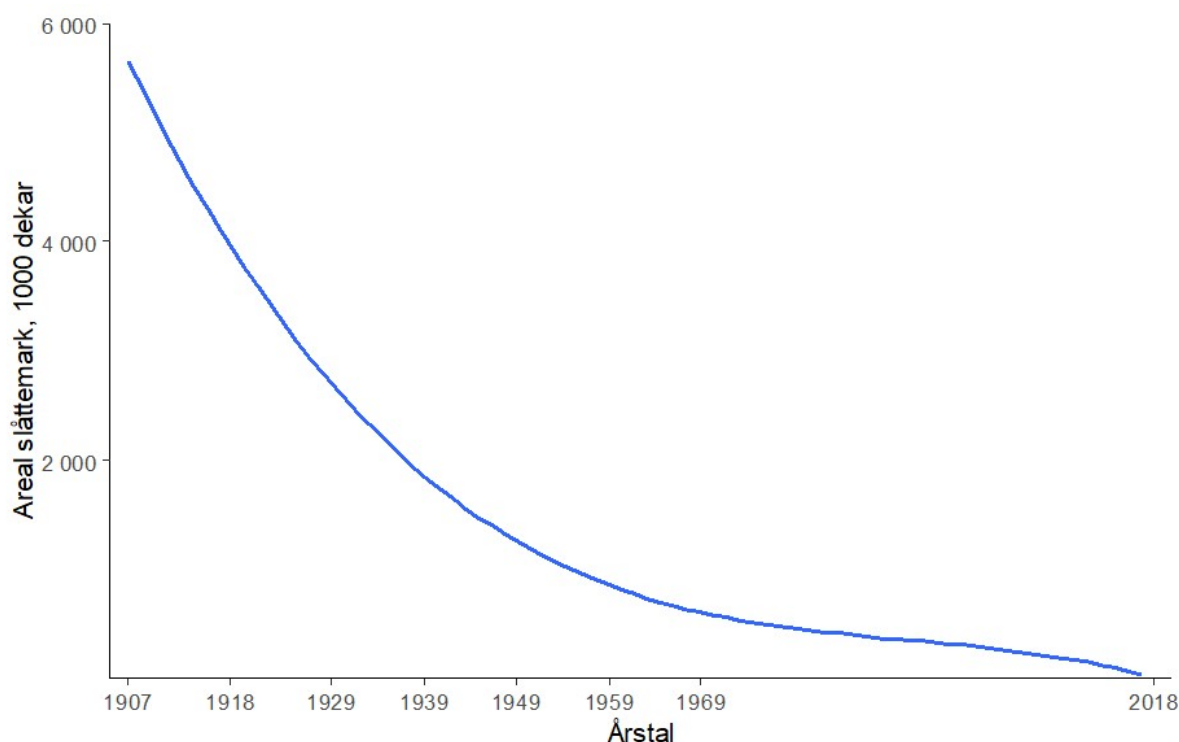
Figur 6-8 Hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrerte i 3Q-programmet

Kilde: 3Q, NIBIO

²⁶ Norsk rødliste for arter 2021 utarbeidet av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

I underkant av 5 000 arter er oppført på Norske rødliste for arter (2021), og av disse er totalt 2 752 arter truet. I kulturmark finnes 29 prosent av artene på rødlista. I «Norsk Rødliste for arter 2021» står følgende om arter i semi-naturlige naturtyper (kulturmark): «Det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i semi-naturlige naturtyper. Dette er naturtyper som er formet av langvarig, ekstensiv hevd som f.eks. beite, lyngbrenning og slått. De semi-naturlige naturtypene har gått sterkt tilbake se siste 100 år, og flere av dem er å finne på Rødlista for naturtyper (Hovstad mfl. 2018). 29 prosent av de truede artene (798 arter) finnes på semi-naturlig mark. Artsutvalget er her dominert av biller, sommerfugler, laver, karplanter og sopper.»

Slåttemark²⁷ er en semi-naturlig naturtype som blir vurdert som *kritisk truet* fordi over 80 prosent av arealet har gått tapt siste 50 år. Figur 6-9 viser utviklingen av antall dekar slåttemark siden 1907.

Figur 6-9 Utvikling av areal slåttemark.

Kilde: NIBIO

En kan ikke automatisk sammenligne antall og type arter inkludert i rødlista de enkelte år, da endringer i arter trolig har flere forklaringer. Dette handler blant annet om at man får ny kunnskap og bedre datagrunnlag. Det kan også være vurderinger av populasjonsendringer og leveområde som varierer mellom versjonene av rødlista. En endring mellom år trenger derfor ikke være pga. en reel endring i populasjonen av en

²⁷ Brukes her om arealer som blir regelmessig slått, men ikke pløyd, tilsådd eller nevneverdig gjødslet. Kilde: artsdatabanken.no

art. Det har imidlertid vært en økning på 0,9 prosentpoeng i andel *truede arter* blant artene som er vurdert av Artsdatabanken både i 2015 og i 2021.

Det åpne og artsrike kulturlandskapet er et resultat av menneskelig aktivitet, og er avhengig av slik aktivitet for å holdes ved like. Utrekninger gjennomført ved NIBIO indikerer at om lag 20 prosent av arealet i Sør-Norge viser klar påvirkning fra jordbruksvirksomhet. Engvegetasjon, som har oppstått som resultat av slått og/eller beite, er blant de mest artsrike livsmiljøene i Norden. I Norge finnes det mellom 650 og 700 plantearter i slike enger, og om lag halvparten av dem finnes ikke andre steder²⁸.

I 2011 begynte NIBIO (da Norsk institutt for skog og landskap) på en re-kartlegging av 569 analyseruter (64 m²) i beitemark og villeng (jordbruksareal ute av drift) for å kartlegge hvilke arealbruksendringer som har skjedd de siste 8-10 år og hvilke konsekvenser dette har hatt for artsmangfoldet i karplantefloraen. Karplanter er den viktigste organismegruppen for flesteparten av de landlevende dyregruppene – også for mennesker. 3Q-programmet til NIBIO overvåker utbredelsen til karplanter i jordbrukslandskapet i forhold til arealbruk.

På Østlandet viser utviklinga fra første til andre registrering stor grad av gjengroing. Flere beitetolerante arter som rødkløver, hvitkløver og løvetann er i klar tilbakegang. Samtidig øker utbredelsen av typiske skogarter på de tidligere jordbruksarealene. Dersom de karplanteartene som er avhengig av aktiv skjøtsel blir borte, vil mange andre arter som er avhengige av disse kunne få redusert overlevingssevne. Viktige grupper i faresonen er for eksempel pollinatorer som humler og bier, som har stor nytte i matproduksjonen.

Basert på gjentaksregistreringene viser det seg at mer av arealet i Midt-Norge er i hevd i forhold til Østlandet, og gjengroingen er ikke like markant. Dette får også utslag på endringene i karplanteartene. Endringene i karplantesamfunnene har ikke like entydige nedganger blant de kulturavhengige artene.

Av fremmede arter i Norge har de fleste en lav risiko for å gjøre skade på naturmangfoldet, men noen arter gjør stor skade i området de sprer seg til.

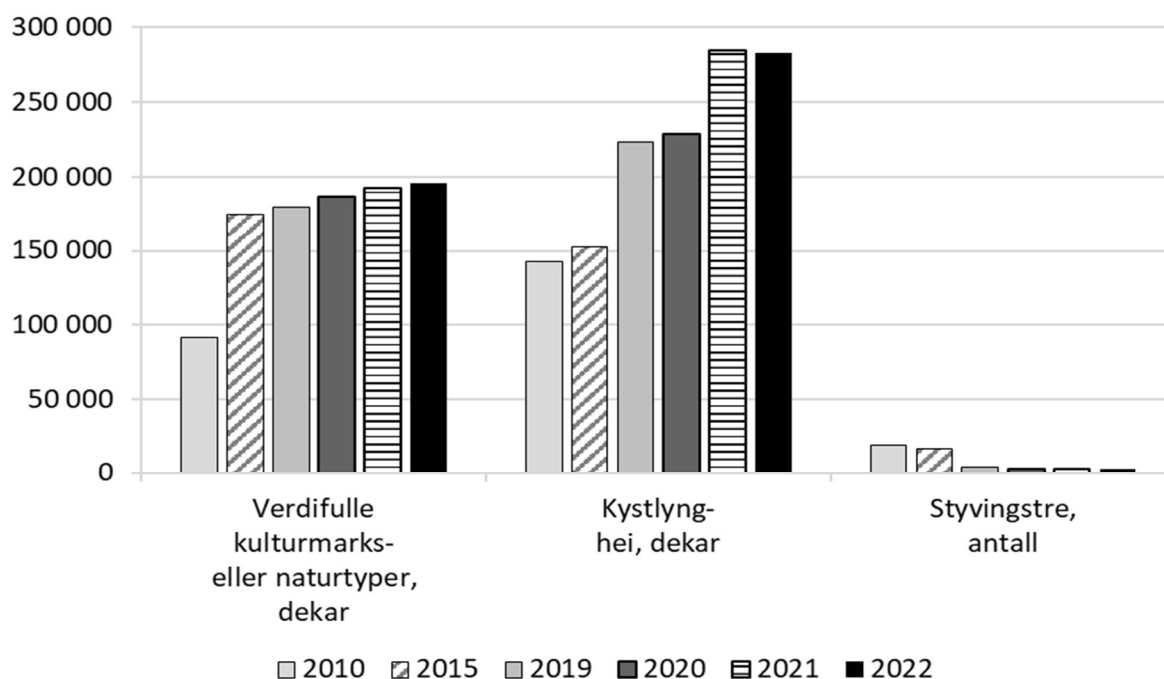
Viktige forutsetninger for et rikt biologisk mangfold er å ta vare på og styrke leveområder og spredningsveier for planter og dyr. Kulturlandskapet i jordbruket med vegetasjon som over lang tid er utformet ved slått, beiting, brenning og lignende, er viktige leveområder for kulturplanter og husdyr, ville planter og dyr, fugler og insekter.

Gjennom de kommunale miljøordningene i Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), og fylkesvise Regionale miljøprogram (RMP), blir det gitt tilskudd til ulike tiltak for å styrke det biologiske mangfoldet.

²⁸ Prop 1S (2014-2015) KLD

I 2022 ble det gitt tilsagn om SMIL-tilskudd på kr 10 mill. kr til biologisk mangfold, blant annet til kystlynghei, biologisk verdifulle arealer og fjerning av fremmede skadelige arter.

I Regionale miljøprogram (RMP) har biologisk mangfold over tid fått økt oppmerksomhet. Samlet tilskudd i 2022 var på 73,2 mill. kr fordelt på tiltak til verdifulle kulturmark- eller naturtyper, kystlynghei og styvingstre. Figur 6-10 viser antall dekar det er bevilget RMP-tilskudd til for henholdsvis verdifulle kulturmark- eller naturtyper og kystlynghei, totalt 478 400 dekar i 2022. Figuren viser også antall styvingstre det er gitt tilskudd til, og det var 3 077 trær i 2021 og 2 605 i 2022.

Figur 6-10 Antall dekar verdifulle kulturmarks- eller naturtyper, antall dekar kystlynghei og antall styvingstre

Kilde: Landbruksdirektoratet

I 2021 startet NIBIO et samarbeid med NINA, SABIMA og frivillige folkeforskere for også å registrere humler og dagsommerfugler i felt på et lite utvalg 3Q-flater. I tillegg til insekter, noteres også blomsterdekke og plantearter i blomst. I 3Q-programmet ble det utviklet en indeks for å beskrive romlig variasjon – eller «heterogenitet» – i landskapet. Selv om det var resultater for kun 10 flater, ble det funnet en klar sammenheng mellom pollinatorer og landskapets heterogenitet. Landskap med større heterogenitet hadde flere pollinatorer.

Soner for pollinerende insekt kom inn som et tiltak i RMP fra 2019. Dette er tilskudd for å så og skjømte striper med pollinatorvennlige frøblandinger på jordbruksareal. Sonene må ha pollinatorvennlige blomster gjennom vekstsesongen og skal ikke være gjødslet eller sprøytet med plantevernmidler.

Tabell 6.4 viser antall meter og kroner tilskudd til soner for pollinerende insekter i 2020, 2021 og 2022.

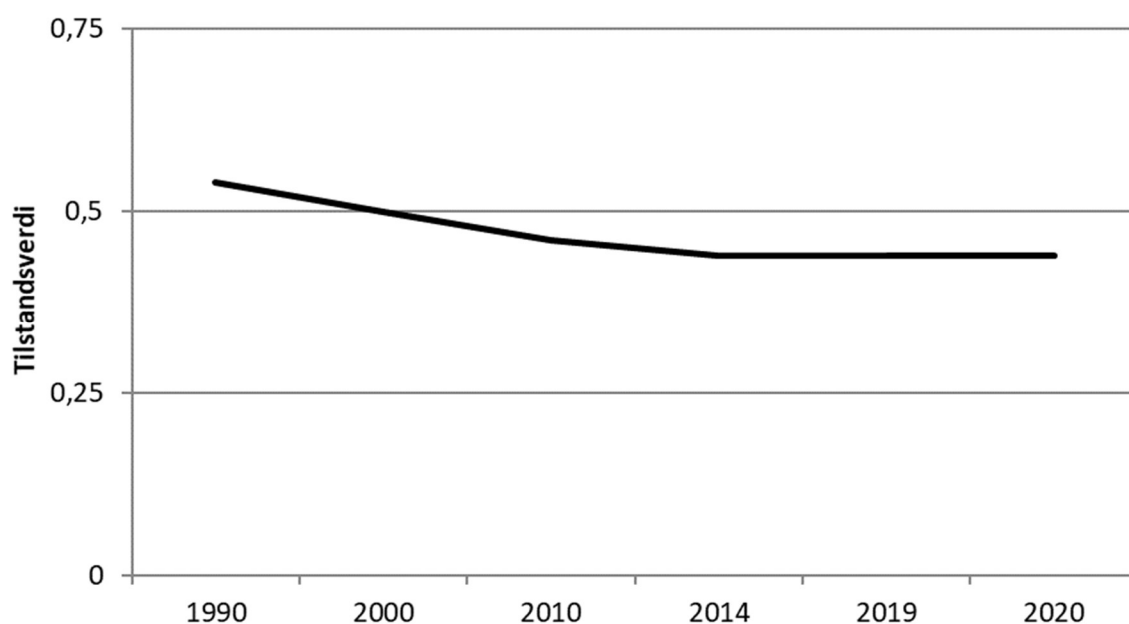
Tabell 6.4 Antall meter og kroner tilskudd til soner for pollinerende insekter per fylke

Fylke	2020		2021		2022	
	Meter	Tilskudd, kroner	Meter	Tilskudd, kroner	Meter	Tilskudd, kroner
Oslo og Viken	437 500	2 647 500	616 027	4 991 305	860 530	7 189 710
Innlandet	351 900	3 416 600	502 630	4 891 275	608 593	6 014 870
Vestfold og Telemark	248 200	3 162 700	255 366	2 342 210	219 480	2 074 890
Agder	2 500	41 600	5 867	142 116	5 717	124 747
Rogaland	17 400	193 900	23 975	242 560	21 515	475 950
Vestland	400	16 000	4 682	62 600	5 755	72 000
Trøndelag			120 791	1 243 912	271 668	2 591 735
Total	1 057 900	9 478 300	1 529 338	13 915 978	1 993 258	18 543 902

Kilde: Landbruksdirektoratet

Miljødirektoratet er ansvarlig for utvikling og oppdatering av naturindekser, som måler tilstand og utvikling til det biologiske mangfoldet i hovedøkosystemene. Naturindeks 2020 sammenfatter informasjon om 260 indikatorer, tilrettelagt av eksperter fra norske faginstusjoner. Tilstanden i kulturlandskap og åpne lavlandsområder er middels god. Det har totalt sett vært en negativ utvikling siden 1990, men i de siste fem årene har utviklingen vært stabil. Dette er en generell trend for hele landet. Hovedgrunnen til den negative utviklingen er endringer mot mer intensiv jordbruksdrift, eller opphør av skjøtsel.

Figur 6-11 viser naturindeksen i åpent lavland. Den var på 0,44 i 2020. (Naturindeksen spenner fra 0 til 1). Åpent lavland inneholder sjeldne naturtyper og arter. Åpent lavland finnes i områder med lite trær og busker under skoggrensa, oftest skapt av mennesker gjennom langvarig bruk med beitedyr, slått og brenning i utmarka. Nedgangen i kulturmarkstyper som bl.a. naturbeitemark og slåttemark, som finnes i det som er klassifisert som åpent lavland i naturindeksen, startet for alvor ved moderniseringen av jordbruket etter 1950. Som naturindeksverdien viser har utviklingen fortsatt etter 1990 og fram til 2020.

Figur 6-11 Naturindeks i åpent lavland

Kilde: Miljødirektoratet, www.naturindeks.no

I desember 2022 ble verdens land enige om et rammeverk for å bevare naturen (naturavtalen), det globale Kunming-Montreal-rammeverket for naturmangfold. Rammeverkets visjon er en verden i harmoni med naturen: «I 2050 er naturmangfold verdisatt, bevart, restaurert og bærekraftig brukt på en måte som vedlikeholder økosystemtjenester, opprettholder en sunn planet og gir livsviktige goder til alle mennesker». Kunming-Montreal-rammeverket har fire langsiktige hovedmål for 2050 knyttet til 2050-visjonen for naturmangfold, og 23 handlingsrettede globale mål for umiddelbar handling i tiåret fram mot 2030. Tiltakene som er fastsatt i hvert enkelt mål, må iverksettes umiddelbart og fullføres innen 2030. Naturavtalen legger opp til at landene innen neste partsmøte i 2024 skal legge fram nasjonale handlingsplaner for naturmangfold i overensstemmelse med naturavtalen og dens globale mål. Regjeringen vil legge frem en stortingsmelding med ny nasjonal handlingsplan for natur i 2024.

6.4 Friluftsliv og tilgjengelighet

Nasjonale mål for friluftsliv er at alle skal ha mulighet for å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen ellers. Områder av verdi for friluftslivet skal sikres og forvaltes slik at naturgrunlaget blir tatt vare på. Allemannsretten skal holdes i hevd.

Landbrukets mål her er å bidra til et rikt og variert friluftsliv for opplevelser og aktivitet. Det er et mål i Nasjonalt miljøprogram å videreutvikle allmennhetens mulighet til friluftsliv i jordbrukslandskap. Dette er primært fulgt opp med regionale

miljøtilskudd som gis for å vedlikeholde og holde stier på innmark åpne. Lokale miljøtilskudd kan bli gitt for å etablere stier, skilting mm.

I Meld. St. 18 (2015–2016) Friluftsliv, heter det at: «*Allemannsretten legger til rette for at alle kan bruke jordbruksarealer til friluftsliv, innenfor klare rammer, da innmark på grunn av matproduksjonen er mindre tilgjengelig for friluftsliv enn utmarksområder. Det er likevel gode muligheter for friluftsliv i jordbrukslandskapet. Jordbrukets kulturlandskap byr på store opplevelser med ulike produksjoner, ville arter, kulturminner og ulike anlegg.*»

I miljøtemaet «friluftsliv og tilgjengelighet» i RMP ble det i 2022 gitt tilskudd til 786 kilometer ferdselsårer/turstier for å legge til rette for turbruk og tilgjengelighet i jordbrukslandskapet (tabell 6.5). Totalt tilskudd til dette formålet var 6,3 millioner kroner i 2022. Antall brukere med jordbruksdrift som har søkt om denne typen tilskudd var over 900 i perioden 2015 til 2018, men de siste årene har tallet vært noe lavere. I 2022 gikk 78 prosent av det samlede tilskuddet til «friluftsliv og tilgjengelighet» til Rogaland.

Tabell 6.5 Antall kilometer ferdselsårer det er gitt tilskudd til gjennom RMP-ordningen

	2015	2018	2020	2021	2022	2023
Antall omsøkte tiltak	907	928	771	781	800	674
Kilometer turstier	1 032	1 092	769	813	786	753
Herav km med høy tilrettelegging	493	504	520	541	529	662

Kilde: Landbruksdirektoratet

6.5 Kulturminner og kulturmiljøer

De nasjonale målene her er ifølge Meld. St.16 (2019–2020) fra KLD:

- *Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø*
- *Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging*
- *Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk*

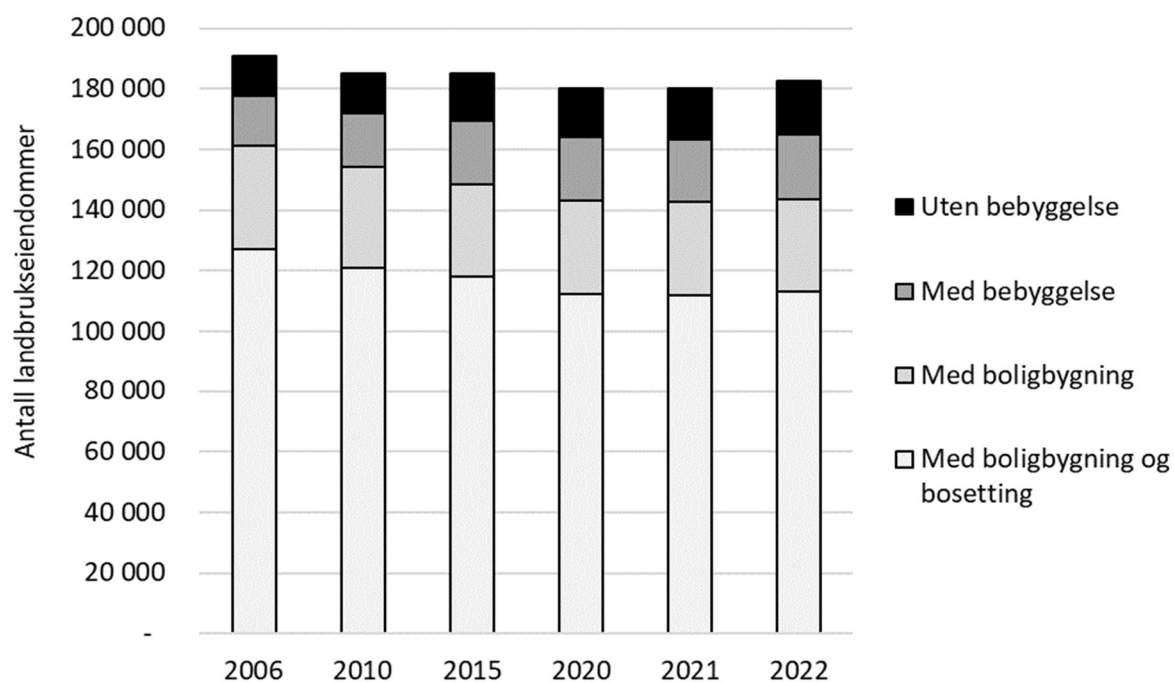
Landbrukets mål under dette område er å forvalte mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

Landbrukseiendommer

Kulturlandskapet er formet av bruk og aktivitet av menneskene bosatt på landbrukseiendommer. I 2022 var det bosatt 350 500 personer på landbrukseiendommer. Dette utgjør 6,5 prosent av landets befolkning. Tilsvarende tall for 2006 var 447 000 bosatte og 10 prosent av befolkningen. Det var størst andel av befolkningen bosatt på landbrukseiendommer i Innlandet med ca. 16 prosent.

Trøndelag hadde ca. 10 prosent andel bosatt på landbrukseiendommer, mens Viken lå lavest med knapt fem prosent.

I 2022 var det totalt 182 400 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal eller minst 25 dekar produktivt skogsareal. Det var bolighus på ca. 79 prosent av landbrukseiendommene, og knapt 10 prosent hadde ikke bygninger. Dette er vist i figur 6-12.

Figur 6-12 Landbrukseiendommer med og uten bygning og bosetting

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Av de ca. 143 500 landbrukseiendommene med bolighus var 30 600 uten fast bosetting. Andelen eiendommer med boligbygning, men uten bosetting varierer fra 11 prosent i Viken til nesten 40 prosent i Nordland.

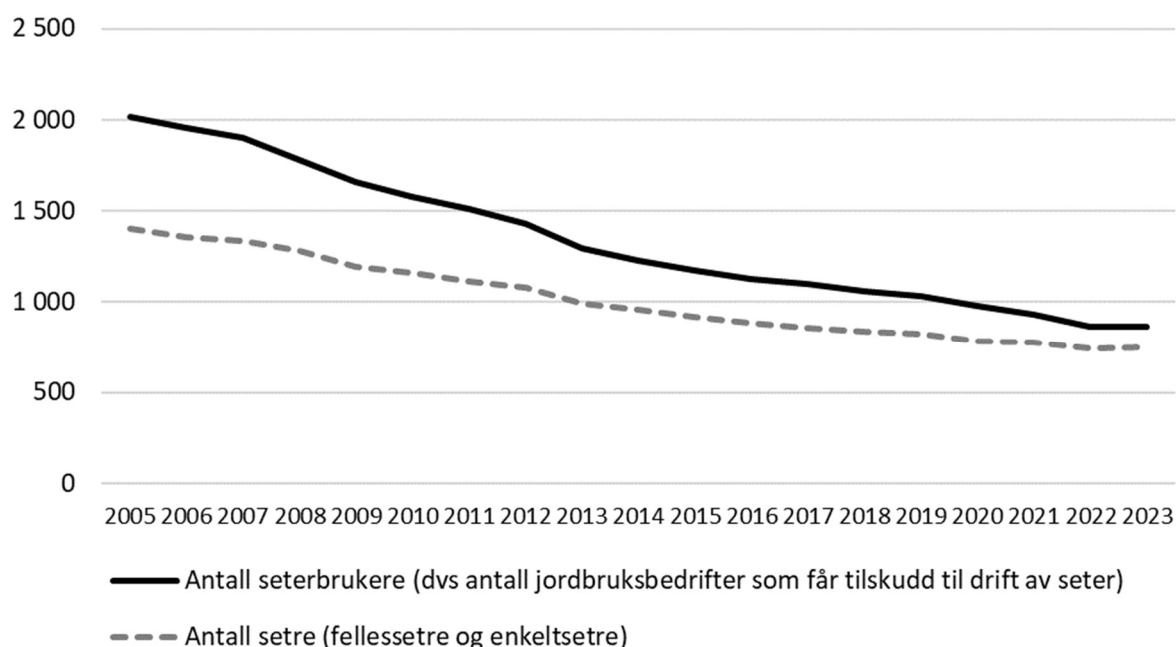
Til sammen var det registrert 932 100 bygninger på landbrukseiendommer i 2022, en økning med ca. 1 500 bygninger fra 2020. Disse fordeler seg med 21 prosent på boliger, 47 prosent på driftsbygninger og 31 prosent på andre bygninger. Riksantikvaren har registrert 21 prosent av bygningene i SEFRAK-registeret. Dette er et landsdekkende register over eldre bygninger og kulturminner.

Landbruket har en mangfoldig og verdifull bygningsarv, både som enkeltbygninger og helhetlige kulturmiljøer og som nøkkelementer i jordbrukets kulturlandskap. De er store bruksressurser, men byr også på utfordringer i det å forene bosetting og moderne gårdsdrift med gammel bygningsmasse. Omkring 2 400 (0,2 prosent) av landbrukets bygninger er fredet. Landbrukets bygningsarv representerer både det sjeldne, som middelalderbygg, og det «alminnelige», som de røde låvene som fortsatt preger jordbrukslandskapet. Begge deler er av stor kulturhistorisk verdi.

Det er fredet 13 kulturmiljøer etter kulturminneloven (Riksantikvaren). Et fåtall av disse omfatter landbruk og landbrukseiendommer. Når det gjelder arkeologiske kulturminner er det 157 000 synlige kulturminnelokaliteter i Askeladden (kulturminnedatabase). I tillegg er det et utall ukjente arkeologiske kulturminner som ligger under jordoverflaten. Miljøovervåkningsprogrammet Fortidens minner i dagens landskap i et utvalg av kommuner (NIKU) viser at arkeologiske kulturminner er svært utsatt for tap og skade. I områder med intensivt jordbruksdrift er økt pløedybde, drenering, nydyrking og annen jordarbeiding viktige årsaker. Overvåkningsprogrammet 3Q viser at det er gjort inngrep (f.eks. pløyd) i sikringssonen på 80 prosent av de synlige gravminnene.

Seterdrift sørger for betydelige fellesgoder til samfunnet ved at den, sammen med matproduksjonen, skaper og opprettholder spesielle natur- og kulturmiljø- og landskapsverdier i seterområdene. Langvarig og variert tradisjonell bruk har gitt rom for helhetlige og sammensatte landskaper med et særegent og stort biologisk mangfold²⁹.

Tilskudd til seterdrift med melkeproduksjon ble innført i 1989. Siden 2005 har dette tilskuddet vært en del av RMP (regionale miljøprogram). Det gis tilskudd til drift av seter med melkeproduksjon i alle fylker, både enkeltsetre og fellessetre. Figur 6-13 viser utviklingen i antallet aktive setre og jordbruksbedrifter med seter, eller del i seter. Antall setre har gått ned i hele perioden, men fra 2022 til 2023 viser tallene en oppgang på 5 setre, til totalt 750 setre.

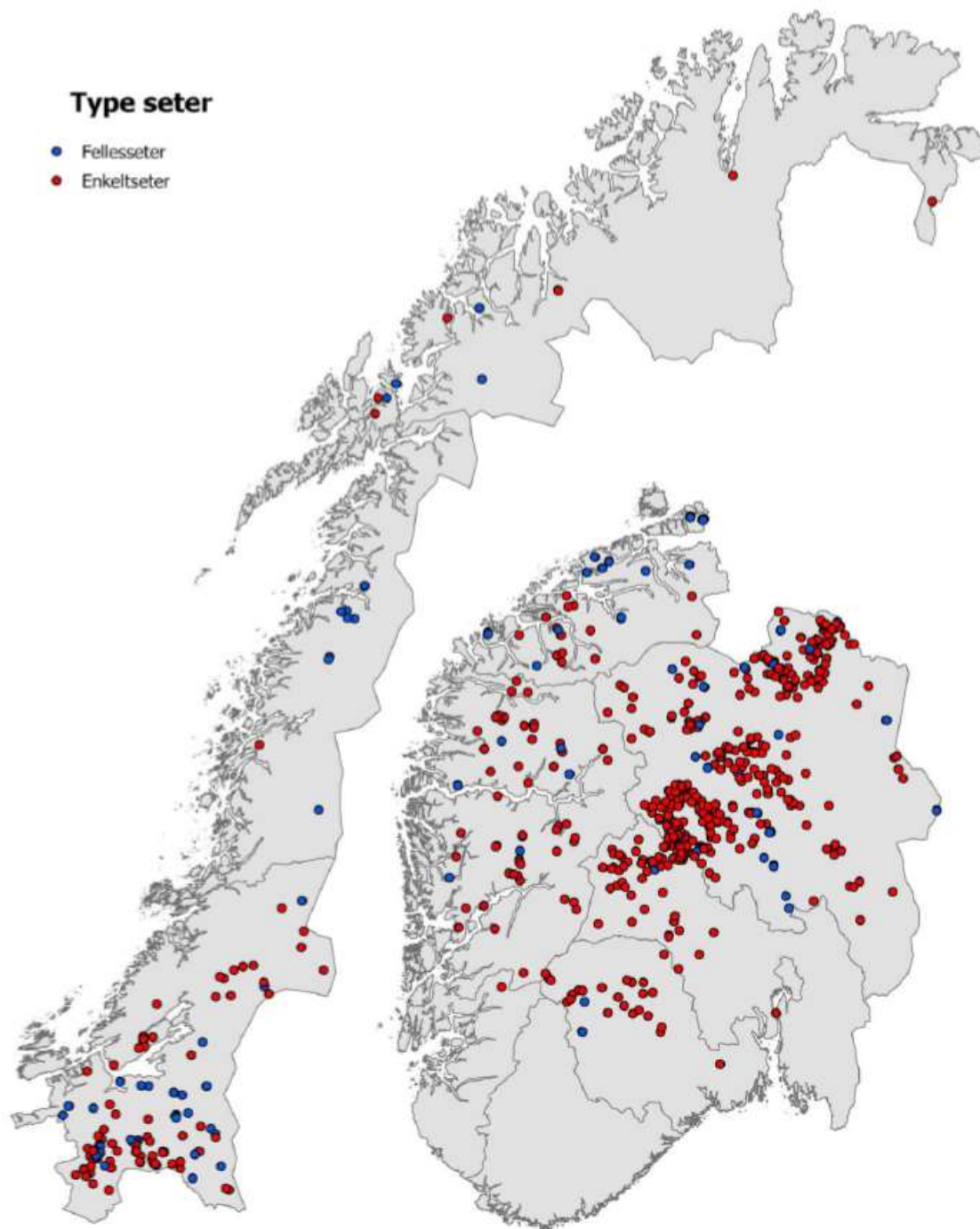

Figur 6-13 Utvikling av antall setre og seterbrukere

Kilde: Landbruksdirektoratet

²⁹ Rapport nr 16/2023. Forslag til satsing for fortsatt seterdrift. Utredning til jordbruksoppgjøret 2023. Landbruksdirektoratet

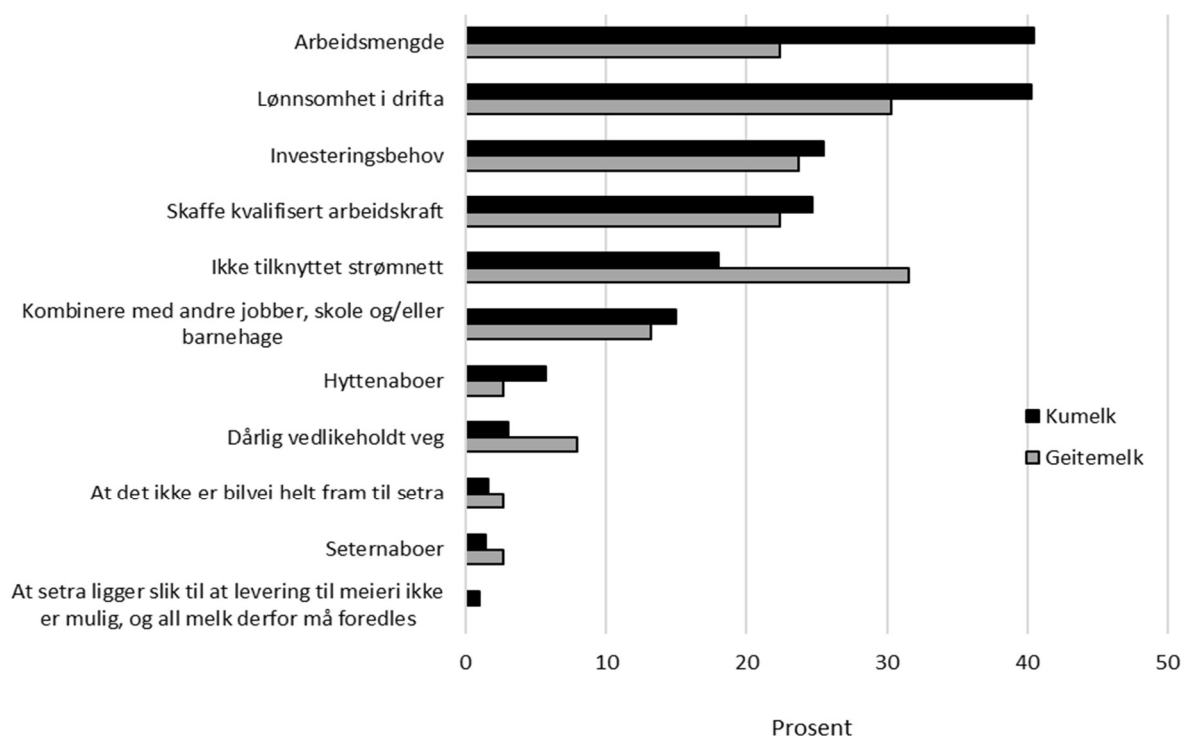
Figur 6-14 viser en oversikt over alle setre som fikk tilskudd til drift i 2021. Innlandet og Trøndelag er de største seterfylkene.

Figur 6-14 Setre som fikk RMP-tilskudd i 2021.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Agri Analyse har gjort en undersøkelse på hva som skjer med seterdrifta etter hvert som det blir færre og større melkebruk³⁰. Totalt 593 melkeprodusenter med ku og geit har svart på en spørreundersøkelse om seterdrift. På spørsmål om hva som er de største utfordringene med seterdrift er *arbeidsmengde* og *lønnsomhet* de faktorene som peker seg ut hos kumelkprodusentene (figur 6-15). Av geitemelkprodusentene var det flest som svarte *ikke tilknyttet strømnett* som den største utfordringen.

Figur 6-15 Spørsmål om hva som er de største utfordringene en har med seterdrifta

Kilde: Agri Analyse

Innenfor rammene av Nasjonalt program for offisiell statistikk 2021-2023 heter det: «I programperioden vil det pågå utrednings- og utviklingsarbeid knyttet til statistikk på kulturarvfeltet, hvor blant annet kulturmiljø er sentralt. Statistikk på dette feltet kan også bli en del av området Natur, klima og miljø.» Dette arbeidet er igangsatt i regi av SSB.

³⁰ Rapport 3 - 2020. A. Bunger m.fl., Færre og større melkebruk – hva skjer med seterdrifta? Agri Analyse

6.6 Jord og jordhelse

Mål i nasjonalt miljøprogram for jord og jordhelse er:

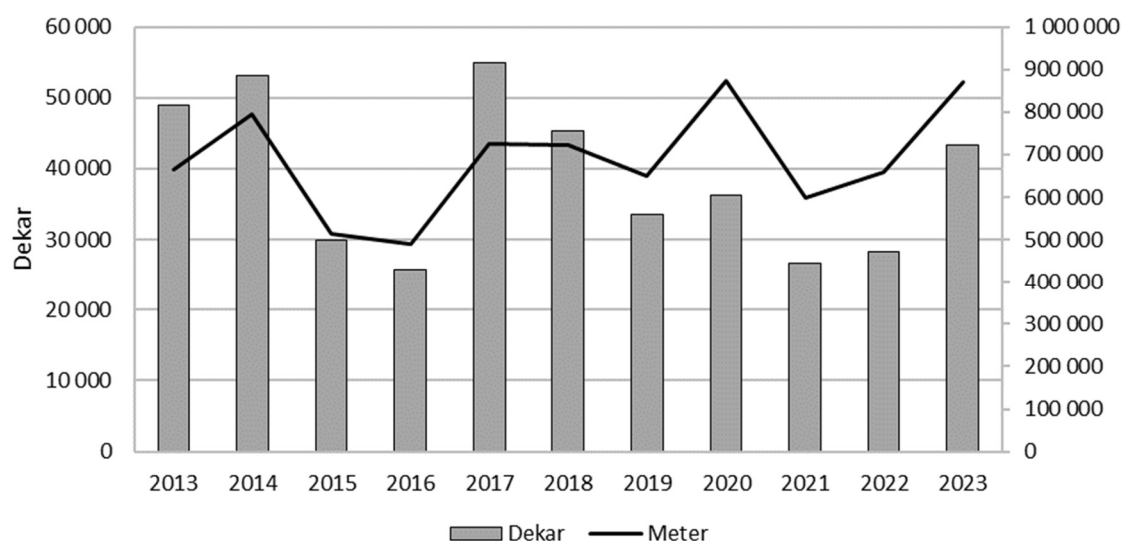
- Jordbruksjord skal få forbedret jordhelse
- Redusere tap av jord i form av partikler og organiske materiale i jord
- Øke moldinnholdet og lagre karbon.

Nasjonalt program for jordhelse ble ferdigstilt i 2020.

Norge sluttet seg i 2020 til initiativet «4 promille». Initiativet indikerer at en liten økning i jordas innhold av karbon har en stor effekt på jordhelse, produksjonsevne og fjerner CO₂ fra atmosfæren.

I Nasjonalt miljøprogram 2023-2026 er det satt fokus på at svekket jordkvalitet/jordhelse reduserer matjordas produksjonsevne, fører til økt avrenning av næringsstoffer, tap av biologisk mangfold og til CO₂-utslipp. Tiltak som reduserer videre tap, bygger opp moldinnhold og gir økt mangfold i jordbiologien forventes å ha en positiv effekt på jordas motstandsdyktighet mot kraftig nedbør og tørke, og jordas evne til å lagre karbon. Tiltakene vil derfor også være effektive mot avrenning av næringsstoffer til vassdrag og redusere utslipp av klimagasser i form av lystgass.

Drenering er et grunnleggende tiltak for å opprettholde jordhelsa. God drenering gjør et større jordvolum tilgjengelig for planterøtter og andre organismer. Dette er viktig i perioder med mye nedbør og i tørkeperioder. I tillegg blir jorda tidligere laglig for eventuell bearbeiding og for kjøring. Tilskudd til drenering kan innvilges til drenering og profilering av tidligere drenerte arealer, og bakkeplanerte arealer som ikke er drenert tidlige. Drenering kan være både avskjæringsgrøfter, systematisk drenering og usystematisk drenering. For usystematisk grøfting blir det gitt tilskudd per meter, fremfor per dekar. I jordbruksavtalen 2023-2024 ble partene enige om å øke satsen for dreneringstiltak til 4 000 kroner per dekar for systematisk grøfting og økt sats på 61 kroner per løpemeter grøft begrenset oppad til 4 000 kroner per dekar. Figur 6-16 viser at både løpemeter drenering og dekar areal drenert økte noe i 2022, mens det ble en mer markert økning i 2023 til henholdsvis 872 000 løpemeter drenering og 43 400 dekar areal drenert.

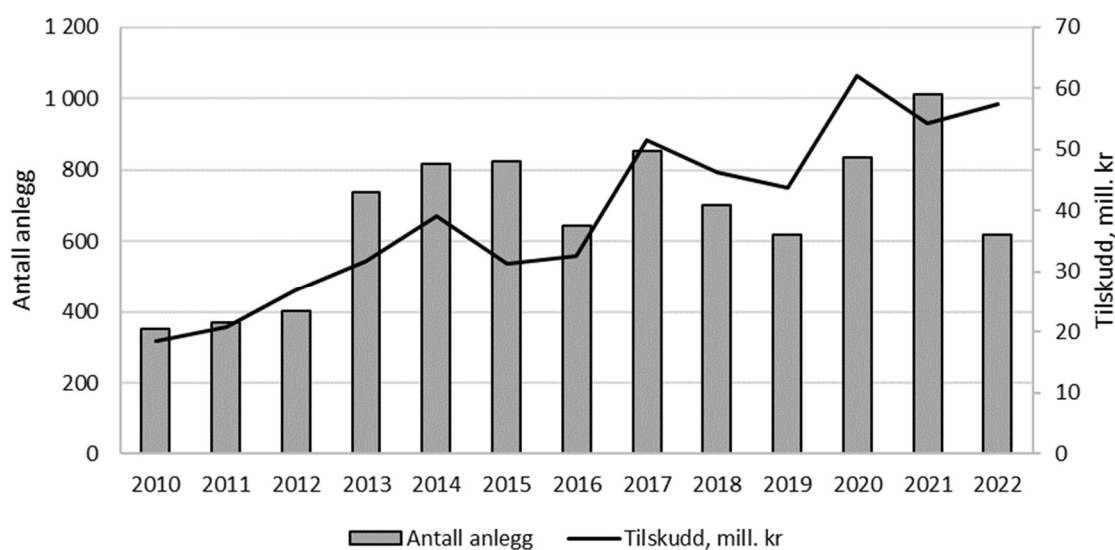

Figur 6-16 Areal i dekar og lengde på tiltak i antall meter, for tilskudd til drenering

Kilde: Landbruksdirektoratet

I 2010 anslo SSB at i overkant av 800 000 daa jordbruksjord hadde behov for å fornye dreneringen. Dreneringstiltak motvirker, både direkte og indirekte, de negative effektene av økende nedbør og mer intense nedbørsperioder. Drenering vil gi avlingsøkning, i tillegg viser forskning at drenering kan bidra til redusert lystgassutslipp om dreneringa fører til at det er mer sannsynlig at vannfylt porevolum ligger lavere enn 60-65 prosent ved gjødsling.

Tilskudd til hydrotekniske anlegg inngår i SMIL-midlene (se også figur 6-2). De kan innvilges til prosjekter som gir ekstra miljøinnsats i jordbruket, og som ikke er vanlig drenering. Tiltak kan være kummer, oppdimensjonering av overvannsledning (tidligere bekkelukkinger), avskjæringsgrøfter der det ikke inngår i vanlig drenering og erosjonssikringer med mer. Figur 6-17 viser at tilskudd til hydrotekniske anlegg er redusert når det gjelder antall anlegg i 2022, mens tilskuddet er økt fra 54 mill. kroner i 2021, til 57 mill. kroner i 2022.

Figur 6-17 Antall anlegg og tilskudd til hydrotekniske anlegg

Kilde: Landbruksdirektoratet

En annen gruppe tiltak innen jordbrukssektoren er tiltak som øker karbonbinding. Dette er bruk av fangvekster, karbonlagring i biokull og stans i nydyrking av myr. I dette kapitlet vil vi se på enkelte av disse tiltakene som det er mulig å tallfeste.

6.6.1 Karbonlagring i jord

Regjeringen har anerkjent at karbonlagring i jord kan være et viktig klimatiltak og noe som kan styrke landbruks tilpasningsevne i en usikker klimaframtid. Norge sluttet seg til det internasjonale 4-per-1000 initiativet i 2020³¹ og vil legge til rette for økt karbonlagring i landbruksjord. I 2019 inngikk regjeringen og organisasjonene i jordbruket (Norges Bondelag og Norges Bonde- og småbrukarlag) en klimaavtale. Klimaavtalen er en intensjonsavtale for å arbeide for å redusere klimagassutslipp samt å øke karbonopptak fra jordbruket. Avtalen har tre hoveddeler; jordbrukets bidrag, regjeringens bidrag og hvordan avtalen skal følges opp. Det er satt et mål om at utslipp skal reduseres med 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter for perioden 2021-2030. Klimaplanen lagt fram av Norges Bondelag forutsetter at karbonlagring i jord via bruk av fangvekster, biokull og forbedret beittingsstrategier vil bidra med 1,5 mill. tonn CO₂-ekvivalenter eller 30 prosent av reduksjonsmålet.

Prosjektet «Karbon i Jord i Trøndelag 2020-2023» eid av Trøndelag fylkeskommune ble slutført i 2023. Det ble blant annet undersøkt hva driftsopplegg betyr for moldprosenten i jorda der de antok at ca. 50 prosent av moldinnholdet var karbon. På gårder hvor korndyrking dominerer fant de et gjennomsnittlig innhold av karbon på 5 tonn karbon per daa i 0-20 cm dyp, nærmere 6 tonn på gårder med vekstskifte, og nærmere 7 tonn på gårder med eng og grovfôr. Det var med 20 206 jordprøver i

³¹ Et internasjonalt initiativ for å øke andelen lagret karbon i jordbruket med 4 promille hvert år

analysen, der prøver fra organisk jord (>20 prosent mold) ble fjernet fra databasen. Totalt for alle jordprøvene var det en variasjon i karboninnhold i jorda fra 0,15 til 23 tonn karbon per daa ned til 20 cm dyp. Fordi 25 prosent av jordprøvene hadde lavere moldinnhold enn 3 prosent er det realistisk å kunne øke moldinnholdet og dermed karbonlagring i denne jorda ved økende andel eng, fangvekster og tilbakeføring av organisk materiale. Fordi det bare er en liten del av avlinga som går tilbake til jord via stubb og røtter, vil det ta lang tid å øke moldinnholdet om det ikke gjøres spesielle tiltak³². To av de utprøvde ordningene i prosjektet inngår nå i de regionale miljøtilskudda i Trøndelag og i noen andre fylker. Dette er ordninga «Spredning av biokull», og «Bruk av egenprodusert kompost».

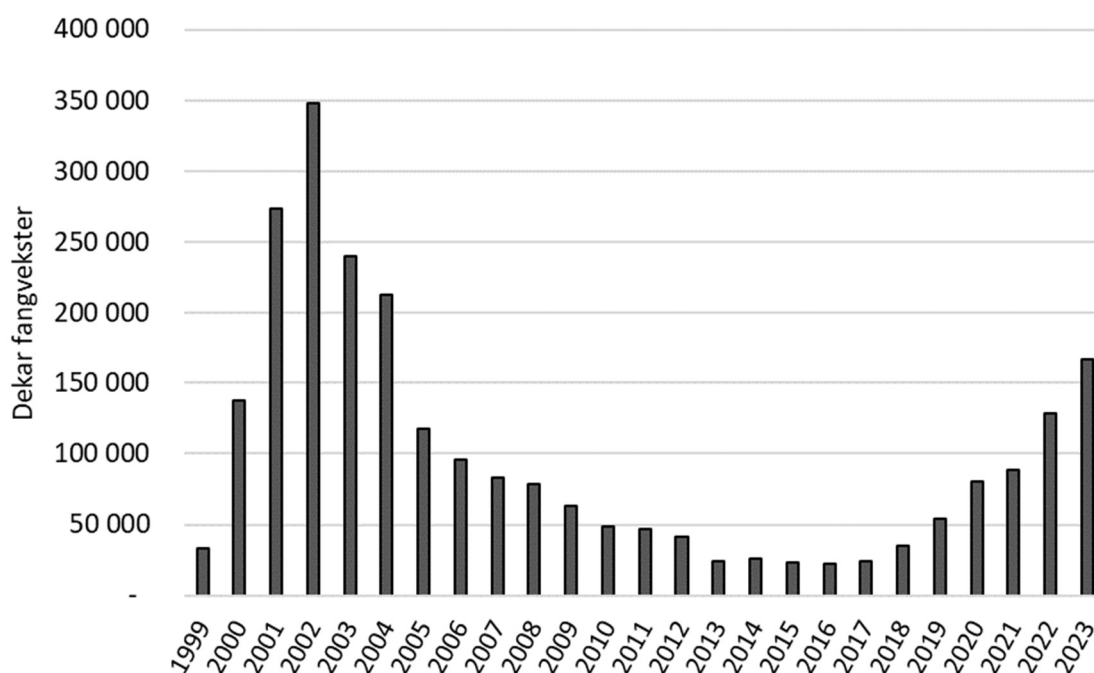
NIBIO sammenstilte de fleste metoder som kan brukes for å øke karbon i jord i en rapport publisert i 2019 (Rasse et al. 2019). Biokull var identifisert som tiltaket som har størst potensial (0,9 Mt CO₂-ekv.pr. år) for å lagre karbon i norsk jord i et langtidsperspektiv, men biokull krever en del utvikling før det kan iverksettes i stor skala.

Fangvekster kom inn som metoden med nest størst potensial og er et tiltak som treffer godt på alle kriterier (karbonbindingspotensial, sikkerhet for effekt, modenhetsgrad og gjennomførbarhet for bønder). Her var det estimert at fangvekster kunne bidra med binding av 0,2 Mt CO₂ pr år, hvis 60 prosent av det totale kornarealet blir isådd med fangvekster sammen med kornvekster. Bondelaget har tatt med karbonlagring i sin nylig lansert klimaplan for 2021 – 2030 hvor både fangvekster og biokull er med som satsningsområder.

Tidligere har bruk av fangvekster hatt redusert næringsavrenning og erosjon som formål. I dag er bruk av fangvekster kanskje det viktigste enkelttiltaket for fangst og binding av karbon i jordbruksjord globalt³³. Bruk av fangvekster har vært stimulert gjennom ulike tilskuddsordninger siden 1991. Fra 1999 ble det en kraftig økning i bruken av fangvekster, og tiltaket nådde nesten 350 000 daa i 2002 (figur 6-18). Deretter kom det en periode med redusert tilskudd og overgang til Regionalt miljøprogram. I tillegg kom det utfordringer knyttet til raigras som fangvekst, med tynne åkre der graset tok overhånd og skapte vanskelige treskeforhold. Dette i kombinasjon førte til at arealet ble redusert nesten like fort som det steg. I 2005 var fangvekstarealet litt over 100 000 daa. Fra 2013 til 2017 var fangvekstarealet lite, med litt over 20 000 daa pr år. I 2018 til 2023 var det igjen økning i arealet.

³² Brønstad, J.K (NLR),Hasen, S. (NORSØK), 2023: «Karbon i Trøndersk jord». NORSØK Rapport 8 (6) 2023.

³³ Rapport 5-2020. Økt karbonbinding ved bruk av fangvekster på kornarealet. Agri Analyse

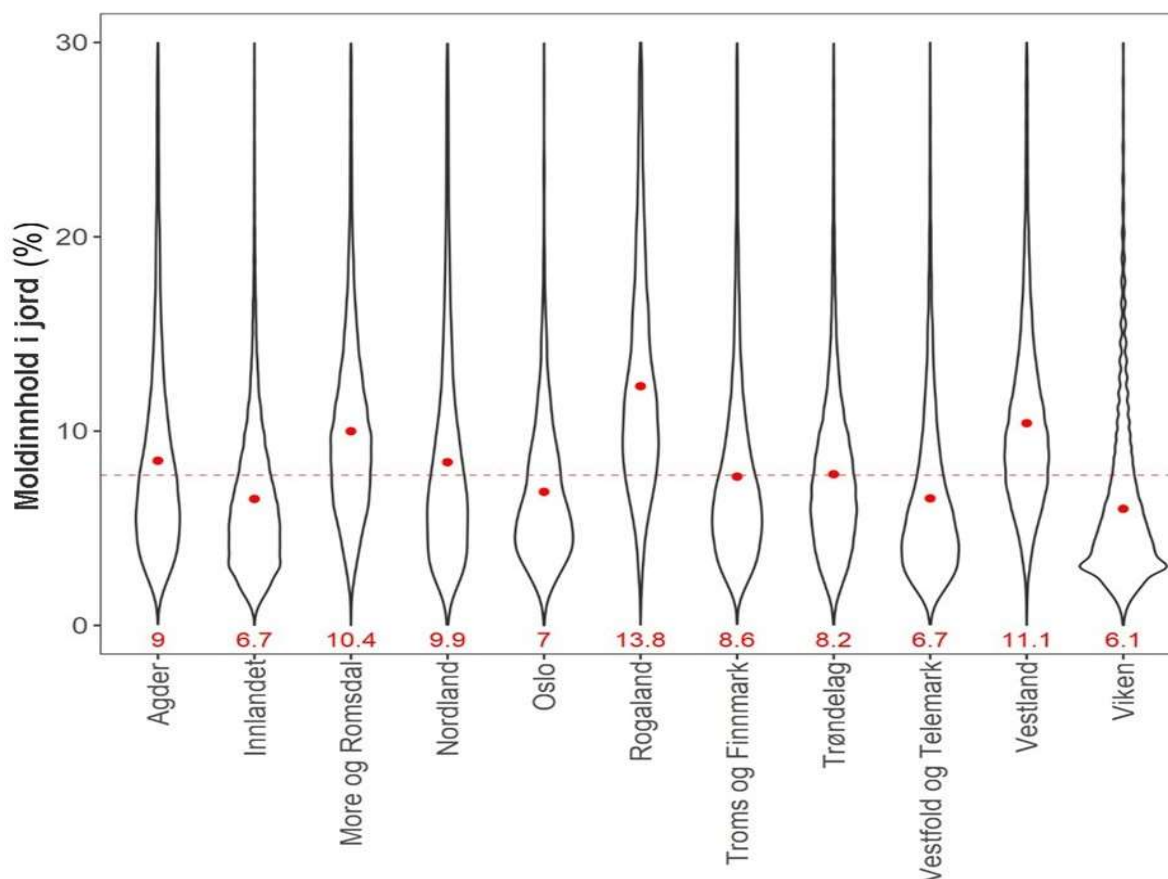

Figur 6-18 Arealutvikling på bruk av fangvekster i Norge 1999 - 2022

Kilde: Landbruksdirektoratet

NIBIO m.fl. har et prosjekt i gang (2021-2025) som skal dokumentere klimaeffekten av fangvekster på kornarealer i Norge, CAPTURE. Bruk av fangvekster bokføres foreløpig ikke i det norske klimagassregnskapet fordi vi enda ikke har nok forsøk i Norge som dokumenter effekten. Med prosjektet CAPTURE skal klimaeffekten dokumenteres i tillegg til å utvikle gode dyrkingsstrategier. Klimaeffekten i denne sammenhengen vil si evnen til å fange og lagre karbon i jorda ved opp mot nitrogentap i form av nitrat og lystgass fra nedbrytning av planterestene i jorda.

I regi av prosjektet «Karbonlagring i eng» har NIBIO analysert aggregerte data med moldinnhold fra ca. 800 000 jordprøver tatt av bønder mellom 1992 og 2016. Dette er jordprøver som har blitt sendt til Eurofins og tidligere Jordforsk. Ut fra tilgjengelig data var gjennomsnittlig moldprosent i landbruksjord på landsbasis 7,7 prosent (stiplet linje, figur 6-19) eller ca. 3,85 prosent organisk karbon. Fylkene Innlandet, Oslo, Vestfold og Telemark og Viken ligger under gjennomsnittet. Dette er fylkene hvor ensidig korndyrking er konsentrert. Vestkystfylkene som har høyere engareal og et fuktigere klima ligger over gjennomsnittet. Selv om mange jordprøver har blitt tatt av næringen i regi av gjødselplanlegging over de siste 30 år har det ikke vært systemer på plass for å følge endringer i moldinnhold på gårdsnivå.

Figur 6-19 Moldinnhold i jord i prosent, fylkesbasis. Fra ca. 800 000 jordprøver tatt mellom 1992 og 2016

Kilde: NIBIO

I 2020 fikk NIBIO i oppdrag fra LMD å foreslå et system for jordovervåking. Forslaget er beskrevet i rapporten «Jordsmonnet vi lever av»³⁴. Avtalepartene ble i jordbruksforhandlingen 2022 enige om å øremerke 4 millioner kroner til implementeringen av et jordovervåkningsprogram for jordbruksjord. NIBIO fikk tildelt midlene i oktober 2022. 1. mars 2024 publiserte prosjektet en rapport «Implementering av nasjonalt overvåkingsprogram på jordbruksjord»³⁵ som beskriver de indikatorer som vil måles, metodikk, og overordnet plan for prøvetaking, bearbeiding og analyse av data og en plan for formidling frem i tid. I rapporten blir det også diskutert hvordan rammene for jordovervåkningsprogrammet retter seg mot EU sitt forslag om nytt direktiv for jordovervåking publisert i juli 2023.

³⁴ NIBIO rapport vol.7 nr. 14. 2021

³⁵ NIBIO rapport vol.10 nr. 30. 2024

6.7 Avrenning til vann

Nasjonale mål: Økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester.

I Prop. 1 S (2018-2019) fra Landbruks- og matdepartementet er det et sentralt mål å redusere forurensing fra landbruket slik at vann skal oppnå god økologisk tilstand.

- *Miljøatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å holde kulturlandskapet ved like og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, som utslipp til luft og vann*
- *Virkemidlene i nasjonalt og regionale miljøprogram skal bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av jord og næringsstoff*

Alt vann i elver og innsjøer skal ha god økologisk tilstand, det er et av målene i vannforskriften. Dersom det ikke blir gjennomført tiltak, er det en risiko for at bare rundt 74 prosent av landets elver og 78 prosent av innsjøene når dette målet. Derfor vurderes den samlede statusen som middels god.

Sektormyndighetene arbeider med tiltak som skal bidra til at vi når målet om god økologisk tilstand i hele landet.

Naturindeksen for Norge viser en stabil utvikling fra 1990 og fram til i dag. Utviklingen er lik i hele landet, og kan tyde på at de positive effektene av iverksatte tiltak blir oppveid av ulike negative påvirkninger. For eksempel er forsurenning av vann og vassdrag redusert gjennom ulike tiltak, mens det fortsatt er utfordringer med økt overgjødning fra landbruket flere steder.

De menneskelige aktivitetene som påvirker tilstanden varierer fra landsdel til landsdel. På Sørlandet og Vestlandet er sur nedbør fortsatt en utfordring, her er vassdrag fremdeles forsuret, mens deler av Østlandet, Vestlandet og Midt-Norge blant annet har for høye tilførsler av næringsalter fra avløp og jordbruk. I alle regioner, men særlig på Vestlandet og i Nord-Norge, er mange vassdrag påvirket av vannkraftutbygging.

6.7.1 Tilførsler av næringsalter

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften) 2007. Målet om god tilstand er utgangspunktet og hovedregelen etter vanddirektivet/vannforskriften, men det kan både gis unntak i form av fristutsettelse, men også unntak i form av mindre strenge miljømål, jf. Vannforskriften § 10. Vannforskriftens formål er å beskytte og om nødvendig forbedre miljøtilstanden i vannforekomstene. Den fastsetter miljømål som skal sikre helhetlig beskyttelse og bærekraftig bruk. I juli 2016 stadfestet regjeringen vannforvaltningsplaner med forpliktende mål for elver, innsjøer, grunnvann og kystvann.

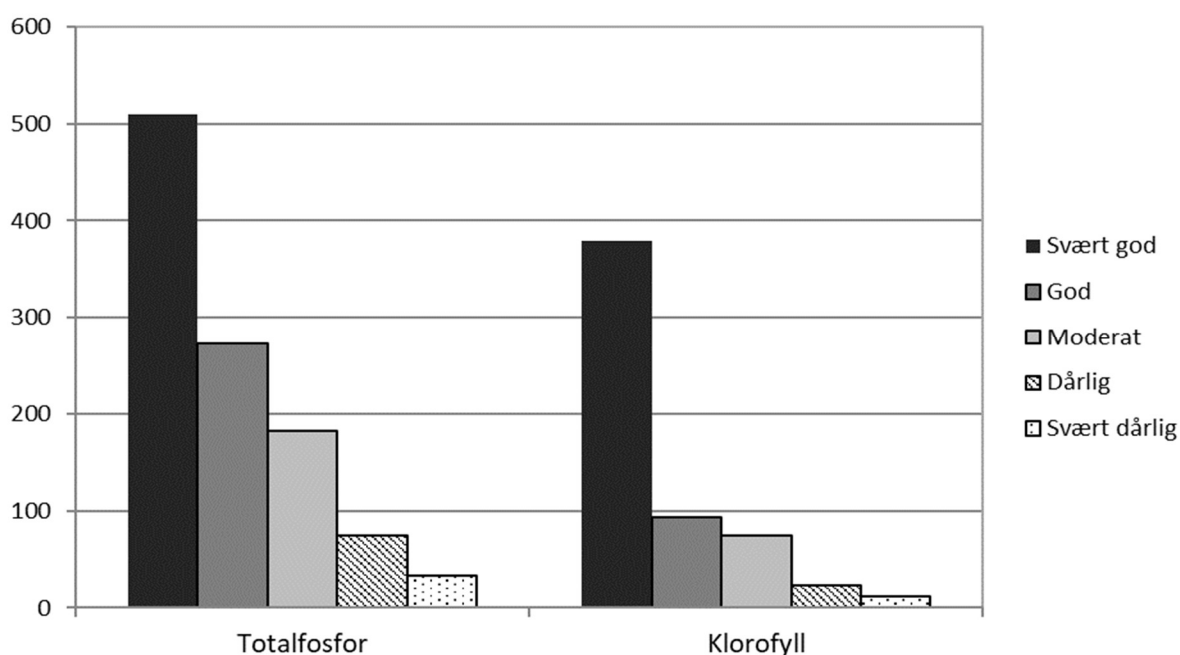
Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke økologisk tilstand i vannforekomster og i nære

kystfarvann. De største tapspostene fra jordbruk er erosjon og avrenning av lettløselige næringsalter som nitrogen og fosfor.

Ifølge SSB rapporten Jordbruk og miljø 2019 har 23,6 % av klassifiserte vannforekomster i Norge moderat eller dårlig tilstand. 76,4 % er i god eller svært god tilstand. 1,4 % av vannforekomstene i overflatevann gjenstår å klassifisere. Overflatevannet har best tilstand i Finnmark, Troms, Nordland og Møre og Romsdal med mer enn 80 % med god eller svært god tilstand. I vannområdene Vestre-Viken, Trøndelag, Glomma og Sogn og Fjordane har mellom 60 og 80 prosent av vannforekomstene god eller særst god tilstand, mens nær 60 % i vannregionen Rogaland og omtrent 50 % i Hordaland har god eller svært god tilstand. Agder har dårligst økologisk tilstand med under 40 prosent som har god eller særst god tilstand.

En indikator for økologisk tilstand er mengde av næring i vannforekomstene. Eutrofiparametrene fosfor, nitrogen og klorofyll blir brukt som indikatorer. Figur 6-20 viser at for totalt 1 073 innsjøer som har gode nok overvåkingsdata til å klassifisere totalfosfor, var det 782 (73 %) som oppnådde god eller svært god økologisk tilstand og som dermed har nådd miljømålet. 108 innsjøer hadde dårlig eller svært dårlig tilstand og dermed stor avstand til miljømålet. Tilsvarende resultat for klorofyll, som er et mål for algevekst, var 472 (81 prosent) innsjøer med god eller svært god økologisk tilstand av totalt 582. 35 innsjøer hadde dårlig eller særst dårlig tilstand. De fleste av disse er påvirket av avløpsvann og jordbruk.

Tall for god eller svært god tilstand for registreringer i 2023 viser 70 prosent for fosfor og 90 prosent for klorofyll. I 2022 var 16 prosent i moderat tilstand for fosfor og 13 prosent for klorofyll, tilsvarende i 2023 var hhv. 17 og 10 prosent.

Figur 6-20 Økologiske tilstand i innsjøer, antall vannforekomster

Kilde: Vann-Nett Norges vassdrag- og energidirektorat (NVE)/Miljødirektoratet 2023

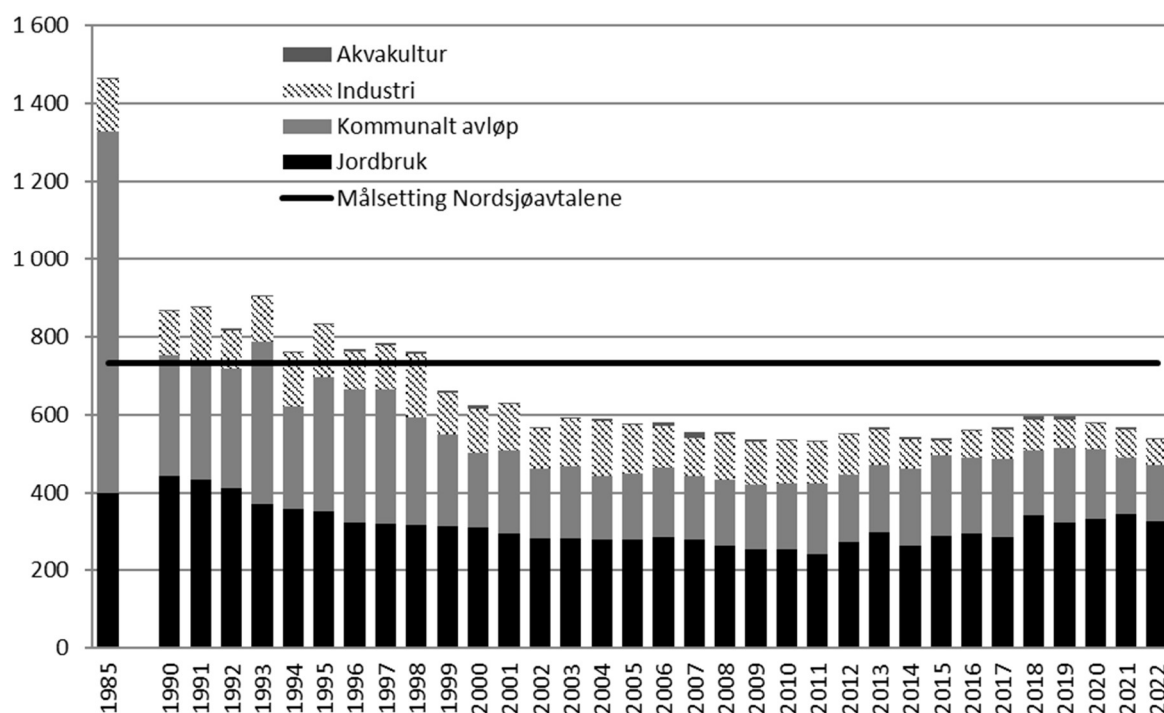
Overvåkingsdataene for økologiske tilstanden for elver og bekker viser at 74 prosent hadde god eller svært god tilstand for totalfosfor. For totalnitrogen hadde 65 prosent god eller svært god tilstand. 895 (26 %) av elvene som er overvåket når ikke miljømålet for fosfor og 1 142 (35 %) for nitrogen. Disse innsjøene og elvene ligger i områder hvor det bor til dels mange mennesker og det er store brukerinteresser knyttet til mange av vannforekomstene.

Flere kystvannforekomster er også påvirket. Men både for totalnitrogen og klorofyll hadde henholdsvis 94 % og 90 % av områdene god eller svært god økologisk tilstand. Det vil si over målet i Nordsjøavtalene. Det er særlig området fra Svenskegrensa, langs kysten av Skagerak til Rogaland og i en del fjordbasseng at målene ikke blir nådd.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (Figur 6-21) har utslippene gått nedover siden 1997 og har siden år 2000 mer enn oppfylt reduksjonsmålsettinga. Samlet menneskeskapt utslipp av fosfor har blitt redusert med 60 prosent, fra 1 465 tonn i 1985 til 572 tonn i 2022. Jordbrukets andel ble redusert fra 401 tonn i 1985 til 325 tonn i 2022, som tilsvarer 57 prosent av de menneskeskapte tilførselene av fosfor i dette området.

NVE gjennomfører hvert år en avrenningssimulering for hele perioden 1990 til i dag, basert på siste versjon av deres hydrologiske modell. I 2022 byttet NVE til nye inngangsdata, noe som har gitt signifikant lavere simulert vannføring for flere områder i forhold til tidligere år. Dette fører igjen til endringer i simuleringen i næringstilførsel, og dermed endring i historiske tall i denne figuren. For perioden 1985 til 1995 blir det brukt tidligere rapporterte tall, da databasen er ufullstendig for disse årene.

Figur 6-21 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

Figuren viser at det har vært relativt liten endring i utslipp av fosfor fra jordbruket de senere år. Fra 2000 til 2022 har det variert fra 309 tonn i 2000 til 325 tonn i 2022. Gjennomsnittet for denne perioden har vært 289 tonn.

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, var det en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2002. For 2003–2019 er utslippene noe høyere. I 2022 var samlet menneskeskapt utslipp ca. 23 500 tonn. Dette er 27 prosent mindre enn i 1985 og på samme nivå som de siste årene. I 2022 kom 13 200 tonn (56 prosent) av totalt menneskeskapt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985. Utslipet fra jordbruket er redusert med 9 prosent fra 1985.

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale miljøkrav. RMP-midlene går til årlige tiltak som å la åkeren ha plantedekke (stubb) over vinteren eller å så fangvekster. SMIL-midlene går til vedlikehold eller bygging av mer faste installasjoner som for eksempel reparasjon av rør og kummer og bygging av fangdammer. Tabell 6.6 viser SMIL-midler innvilget i 2021 og 2022 til tiltak mot forurensing.

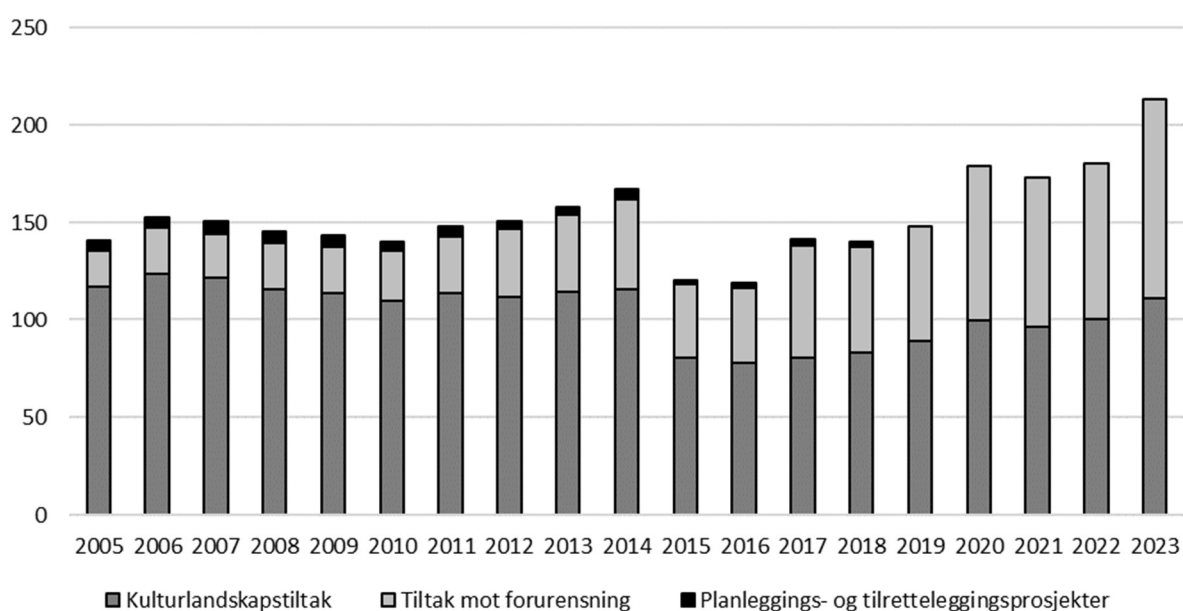
Tabell 6.6 SMIL-midler, tiltak mot forurensing

	2022		2023	
	Innvilget mill.kr	Antall saker innvilget	Innvilget mill.kr	Antall saker innvilget
Utbedring av hydrotekniske anlegg	57,45	619	76,81	739
Miljøplantinger	-	-	0,07	3
Andre tiltak avrenning til vann	3,46	61	6,36	81
Gjenåpning av bekkelukkinger	1,17	12	0,60	8
Erosjonssikring i/langs vassdrag	8,45	92	6,18	66
Vegetasjonssoner/kantsoner langs vassdrag	0,32	8	1,53	11
Flomdempende tiltak	1,04	17	1,55	16
Fangdammer og våtmarker - etablering	1,26	15	2,36	21
Fangdammer og våtmarker - vedlikehold	1,45	42	1,40	31
Tiltak mot avrenning fra veksthus	1,26	4	0,87	3
Omlegging på erosjonsutsatt areal	0,03	1	0,11	3
Sum tiltak mot avrenning	75,88	871	97,85	982
Dekke over utvendig gjødsellager	2,37	14	2,98	25
Andre tiltak utslipp til luft	2,61	27	1,64	18
Andre tiltak plantevernmidler	0,02	1	-	-
Sum tiltak mot forurensing	80,88	913	102,47	1 025

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabellen viser ca. 98 mill. kr totalt til avrenning, og ca. 102 mill. kr i sum tiltak mot forurensing i 2023. Det viktigste tiltaket mot avrenning, både i beløp og antall saker, er utbedring av hydrotekniske anlegg med ca. 77 mill. kr og 739 saker dette året.

SMIL-midler til tiltak mot forurensing har økt, både i beløp og relativ andel. Dette er vist i figur 6-22. Tiltak mot forurensing har økt fra 18,4 mil. kr (13 %) i 2005 til 102,5 mill. kr (48 %) i 2023.

Figur 6-22 SMIL-midler fordelt på formål 2005 – 2023, mill. kr. Nominelle kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratet oppgir at det for 2022 ble gitt totalt ca. 278 mill. kr. i RMP-tilskudd til tiltak mot avrenning. Tilsvarende tall for 2021 var ca. 183 mill. kr. I jordbruksavtalen 2022 ble det øremerket 70 millioner over RMP til Oslofjorden. Midlene ble i all hovedsak brukt til å øke tilskuddssatsene til tiltak mot avrenning. Det viktigste tiltaket for RMP-tilskudd var ingen jordarbeiding på høsten, med 182 mill. kr. i 2022.

Tabell 6.7 viser beløp for tiltaksområder som har fått RMP-tilskudd mot avrenning. I «Gjennomføring av helhetlig tiltaksplan for Oslofjorden, for 2022-2023» oppgir at 50 prosent av kornarealet i Oslo og Viken får RMP-tilskudd for ingen jordarbeiding om høsten, samme tall for Vestfold og Telemark er 45 prosent, og for Innlandet 33 prosent.

Tabell 6.7 Tilskudd mot avrenning, RMP. Mill. kr

Tiltak	2020	2021	2022
Ingen jordarbeiding om høsten	109,34	110,88	182,48
Ingen jordarbeiding på flomutsatte arealer		3,69	4,44
Direktesådd høstkorn og høstoljevekster	9,20	9,40	13,4
Fangdam	0,35	0,71	0,45
Fangvekster	11,15	11,67	25,03
Gras på arealer utsatt for flom og erosjon	12,64	12,46	12,79
Grasdekt kantsone i åker	18,75	22,67	26,24
Grasdekte vannveier og grasstriper i åker	6,62	8,47	9,19
Kantsone i eng	2,68	3,02	4,8
Sum	170,73	182,97	278,48

Kilde: Landbruksdirektoratet

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved NIBIO har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 10–11 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992. Programmet viser også at tilførsler av fosfor til vann er høyest i områder der det dyrkes grønnsaker og brukes mye husdyrgjødsel. I felt med intensiv kornproduksjon og husdyrhold er det store fosfortap på grunn av erosjon og nedbør/avrenning. Nitrogentapet er størst fra grønnsaksarealer. Klimaendringer, med endringer i nedbørsmønstre, har også innvirkning på avrenning og erosjon. Tidligere virkningsfulle tiltak mot avrenning fra jordbruket kan få redusert effekt som følge av dette.

I Miljødirektoratet sin rapport om «Gjennomføring av helhetlig tiltaksplan for Oslofjorden. Rapport for 2022-2023» beskrives situasjonen i Oslofjorden som et økosystem med store utfordringer som overfiske av rovfisk, høy tilførsel av nitrogen fra avløp og nitrogen, og nedbygging og utfylling av strandsoner og strandnære oppvekstområder for blant annet fiskeyngel. Overfiske av rovfisk har bidratt til at bestandene av mindre fisk som kutlinger og leppefisk øker. Dette fører til at beitetrykket blir høyt på de artene (eks. småkreps og snegl) som skulle holdt tang- og tareplanter/ ålegras fri for påvekststalger, såkalt lurv. Når lurven har stor tilgang på næringssalter, og bestanden av beitere er lav, vil lurven etterhvert overta, og til slutt kvele tang- og tareplantene/ ålegraset. Hele nedbørsfeltet til Oslofjorden dekker i alt 118 kommuner, og er befolket av ca. 2,8 millioner mennesker. Det dekker nesten hele Østlandsområdet fra Røros i Nord, til grensen mot Sverige i sørøst, og til grensen mot Agder i vest. For å reversere ubalansen er det viktig å gjennomføre samtidige og effektive tiltak. Innsatsområde 2 har mål om å redusere arealavrenning fra jordbruket, og skal bidra til at jordpartikler og næringsstoffer (nitrogen og fosfor) blir værende på jordbruksarealene, og ikke havner i vannet. I Oslo og Viken er det innført regionale miljøkrav som forplikter bøndene til å gjøre miljøtiltak. Statsforvalteren i Innlandet, og i Vestfold og Telemark vil vurdere hvor det skal innføres miljøkrav, og iverksette kravene i henholdsvis september 2024, og 1. januar 2025. Innsatsområde 2 omfatter 8 tiltak, der miljøkrav er ett av tiltakene, i tillegg er forvaltning av RMP og SMIL midler, revidert forskrift om gjødselvarer, kantsoner langs vassdrag (tre tiltak) og GAP-prosjekt og skogbruk og avrenning tiltak som inngår i innsatsområde 2.

6.7.2 Jordarbeiding og erosjon

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden i hovedsak gått ned, slik det går fram av tabell 6.8.

Tabell 6.8 Utviklingen i åpen åker- og kornarealet 1970 - 2023

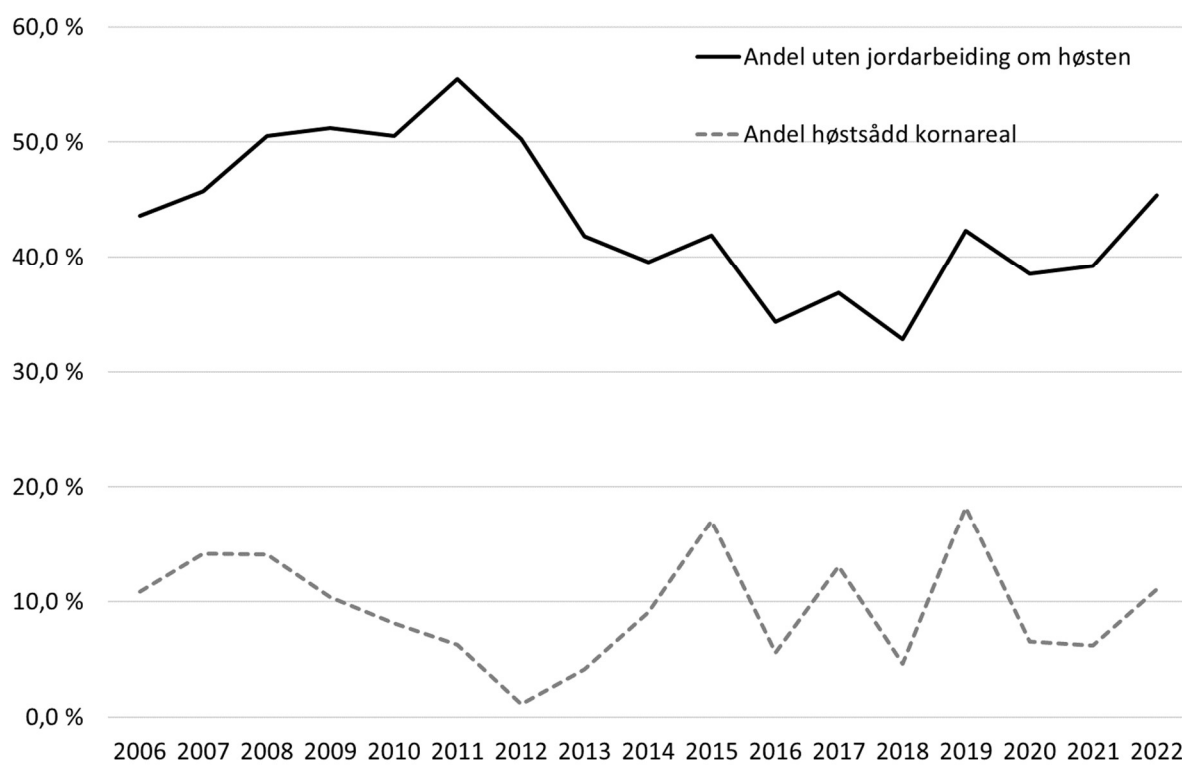
	1970	1980	1990	2010	2020	2022	2023*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	42,6	40,5	40,9	40,9
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	86,8	87,0	86,9	88,0

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Statistisk Sentralbyrå

Figur 6-23 viser utviklingen i korn- og oljevekstarealet i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing.

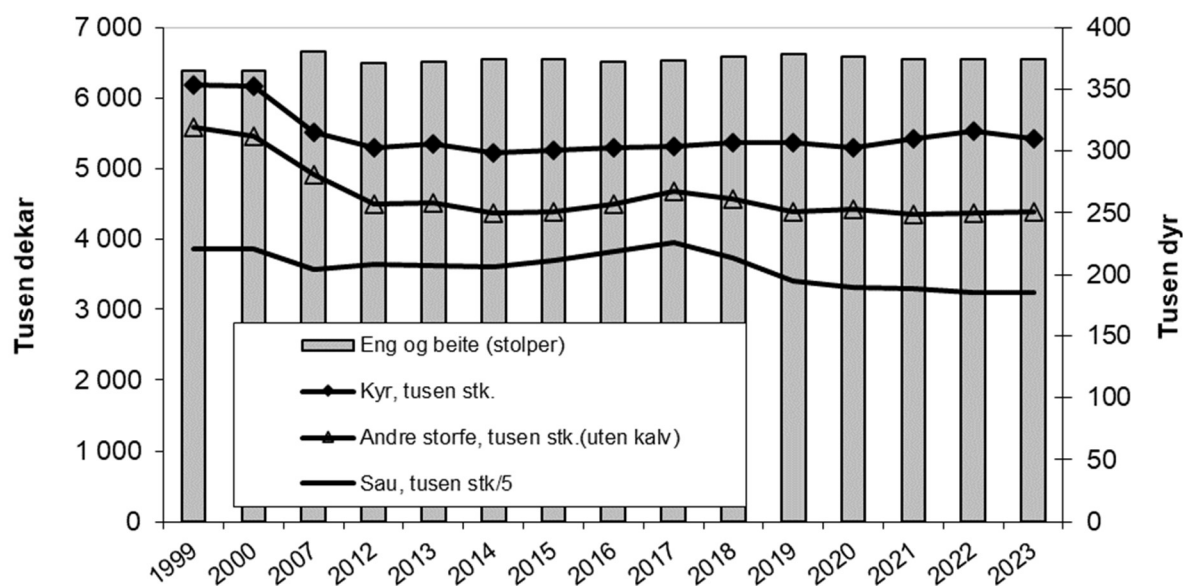
Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Det er like stor eller større erosjonsrisiko ved høstkorn som ved høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet. Høstsådd areal var på topp i 2019, da 18,5 prosent av kornarealet i 2019 ble sådd høsten 2018. Det har vært svingninger i andel høstsådd areal de siste årene.

Figur 6-23 Andel uten jordarbeiding om høsten og andel høstsådd kornareal

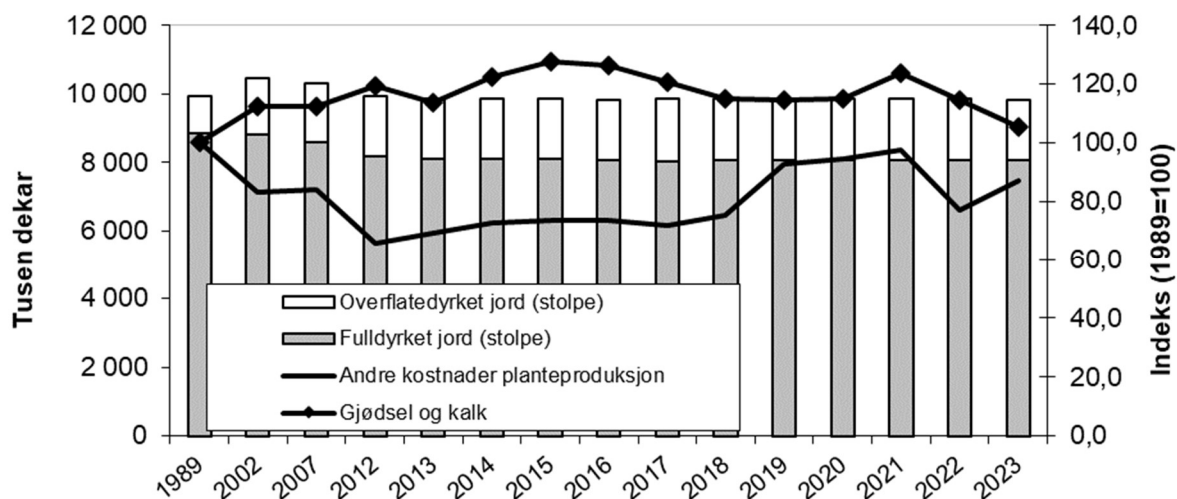
Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 6-24 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal mens figur 6-25 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen.

Figur 6-24 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6-25 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

6.7.3 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringsalter. Riktigere gjødsling skjer blant annet ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging, tilstrekkelige lagringsløsninger og spredearealer for husdyrgjødsel og rett valg av spredetidspunkt.

Tabell 6.10 viser at forbruket av mineralgjødning per dekar var 19 prosent lavere i 2022 enn i 1999. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forurende virkning på jordsmonnet. Forbruket av mineralgjødning per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, og var på 38 kg per dekar i 2010. Etter 2010 har det vært en økning igjen, men de siste årene har det vært en reduksjon, og forbruket var på 43,6 kg per dekar i 2023.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødning. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 27 kg per dekar i 2023, jf. tabell 6.9. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Totalalkylen antar at 45 000 tonn av volumet som i statistikken ligger inne på 2021/22 skal brukes i 2023, dvs. tilhører gjødselsesongen 2022/23. I tabell 6.9 er derfor 45 000 tonn mineralgjødning flytta fra 2022 til 2023. Dette fordi 2022-23 sesongen startet en måned før normalt (i juni 2022).

Tabell 6.9 Mineralgjødning og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1999	2005	2010	2020	2022	2023*
Mineralgjødning:						
Totalt, mill. kg	516	511	384	473	394	429
Kg/daa jordbruksareal	49,4	49,3	38,2	48,0	40,0	43,6
Kalk:						
Totalt, mill. kg	275	206	168	271	308	270
Kg/daa jordbruksareal	26,5	19,9	16,7	27,5	31,3	27,4

* Foreløpige tall

Kilde: Totalalkylen for jordbruket

På grunn av gjødning som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødning hatt spesiell oppmerksomhet. Tilførsel av næringsstoffer per dekar har vært relativt stabilt for alle gjødselsorter de siste årene (tabell 6.10), men hadde en nedgang det siste året. Nedgangen i volum sammenlignet med tidligere gjødselsår kan tilskrives den geopolitiske situasjonen, som har gitt høye priser og begrenset tilgang på råstoff og enkelte gjødseltyper. Samtidig bidro tørken på forsommeren 2023 til at etterspørselen etter nitrogengjødsning gikk ned mot slutten av gjødselsåret 22/23.

Tabell 6.10 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium brukt i jordbruket¹

	Jordbr. areal 1000 daa	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdistoff Tonn
		Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,20	45 926	4,4	165 468
2009/10 ²	10 060	83 982	8,3	7 831	0,80	31 943	3,2	123 756
2017/18	9 851	102 392	10,4	8 892	0,90	33 984	3,4	145 267
2018/19	9 863	106 765	10,8	8 901	0,90	34 422	3,5	150 089
2019/20	9 843	105 884	10,7	8 996	0,91	34 171	3,5	149 051
2020/21	9 860	107 282	10,9	9 475	0,96	35 306	3,6	152 063
2021/22	9 845	99 043	10,1	8 336	0,85	30 005	3,1	137 385
2022/23	9 835	87 003	8,8	6 849	0,70	25 600	2,6	116 085

1) Korrigert for forbruk til grøntanlegg og hager

2) Inkl. verdistoff av 55 000 tonn gjødsel i 2008/09 og 10 000 tonn gjødsel i 2009/10 hamstret fra 2007/08

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

Landbruksdirektoratet og miljødirektoratet fikk i jordbruksoppkjøret 2022 oppdrag i å utrede tiltak og virkemidler for helhetlig og bærekraftig nitrogenforvaltning i jordbruket, og ga i mars 2023 ut rapporten «Nitrogen til nytte i jordbruket». NIBIO har utredet tiltak for bedre nitrogenforvaltning på gårdsnivå i en egen rapport, «Tiltak for bedre nitrogenforvaltning i norsk jordbruk»³⁶. Rundt førti tiltak er vurdert, i kategoriene bedre utnyttelse av mineralgjødsel, bedre utnyttelse av husdyrgjødsel, reduserte nitrogentap fra husdyrhold, resirkulering av nitrogen, tiltak for å bedre nitrogeneffektivitet i jord og planter og rensetiltak for å redusere tilførslene til vann.

6.8 Utslipp av klimagasser og luftforurensning

Nasjonale mål: Norge har meldt inn en forpliktelse under Parisavtalen om å redusere utslippene av klimagasser med minst 55 prosent innen 2030 sammenliknet med 1990. Klimaloven setter mål om at Norge skal bli et lavutslippssamfunn i 2050 og redusere utslippene med 90 til 95 prosent fra 1990 til 2050. Samfunnet skal forberedes på og tilpasses klimaendringene. Helse og miljø skal ikke ta skade av luftforurensning fra (...) ammoniakk eller partikler. Under Gøteborgprotokollen er Norge forpliktet til å

³⁶ Bechmann m.fl., 2023: «Tiltak for bedre nitrogenforvaltning i norsk jordbruk». NIBIO Rapport 9 (44) 2023.

redusere de årlige utslippene av ammoniakk (NH₃) med 8 prosent sammenlignet med nivået i 2005. Forpliktelsen gjelder fra 2020.

Mål for utslipp til luft i Prop 1S 2019-2020 LMD:

- *Redusert utslipp av klimagasser, økt opptak av CO₂ og gode klimatilpassinger*

Jordbruket skal begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat. Redusert høstpløying, bedre utnytting av husdyrgjødsel innen 2020. Sektormålet for jordbruket er en reduksjon på 5 mill. tonn CO₂ ekvivalenter i 2021-2030.

Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O), med henholdsvis 57 og 77 prosent av landets samlede utslipp i 2022.

Om lag 86 prosent av metanutslippene fra jordbruket kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra i hovedsak håndtering av husdyrgjødsel³⁷. Både nitrogenholdig mineralgjødsel og husdyrgjødsel fører til utslipp av lystgass. I 2021 kom 77 prosent av de norske lystgassutslippene fra bruk av gjødsel og andre kilder i jordbruket. Utslipp av CO₂ i jordbruket stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, samt fra bruk av mineralisk gjødsel. Utslippene av CO₂ utgjør imidlertid en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

En stor del av planteproduksjonen er fôrproduksjon til husdyrhold. Fordøyelse av grovfôr medfører betydelig utslipp av CH₄, samt at lagring og bruk av husdyrgjødsel i planteproduksjon fører til utslipp av både CH₄ og N₂O.

Prosjektet MetanHUB er et felles prosjekt der Tine er prosjekteier, og Geno, Tyr, NSG og Nortura har viktige roller. Prosjektet har fått innvilget 40 millioner kroner over fire år fra jordbruksavtalen. Hovedformålet med prosjektet er å redusere metanutslipp fra vom, ved å bygge kunnskap og prøve ut fôrtilsetninger under norske forhold, prosjektet går i perioden 2024 – 2027. Det er planlagt at alle norske drøvtyggere skal tildeles metanhemmere fra 2027.

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogen tilgang. NIBIO har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord³⁸. Lave avlinger med redusert opptak av tilgjengelig nitrogen gir større potensial for denitrifikasjon og utslipp. Samlet sett er det vurdert at drenering av dårlig drenerte arealer reduserer risiko for lystgassutslipp på mineraljord. På organisk jord øker klimagassutslippene etter drenering, hovedsakelig på grunn av økte CO₂-utslipp. Utslipp fra husdyr- og handelsgjødsel utgjorde 58 prosent av lystgassutslippene fra jordbruket i 2022.

³⁷ Grønlund, A., Harstad, O.M.: Klimagasser fra jordbruket. Kunnskapsstatus om utslippskilder og tiltak for å redusere utslippene. Bioforsk Rapport 9 (11) 2014

³⁸ Bardalen, A. m-fl.: Utslppsreduksjoner i norsk jordbruk. Kunnskapsstatus og tiltaksmuligheter. NIBIO Rapport 4 (149) 2018

Jordbrukets totale utslipp av klimagasser er beregnet til 4 543 tusen tonn CO₂-ekvivalenter i 2022. Tabell 6.11 viser utslipp av de to viktigste klimagassene fra jordbruk, metan (CH₄) og lystgass (N₂O) omregnet til 1 000 tonn CO₂-ekvivalenter.

Tabell 6.11 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1 000 tonn

	1990		2000		2020		2021		2022	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 297	-	2 230	-	2 160	-	2 191	-	2159	-
Husdyrgjødsel	334	362	322	358	355	386	361	391	353	384
Mineralgjødsel	-	809	-	787	-	777	-	787	-	727
Jordbruk annet	27	821	11	821	3	806	3	809	3	806
Sum	2 658	1 992	2 563	1 948	2 518	1 969	2 555	1 987	2 515	1 917

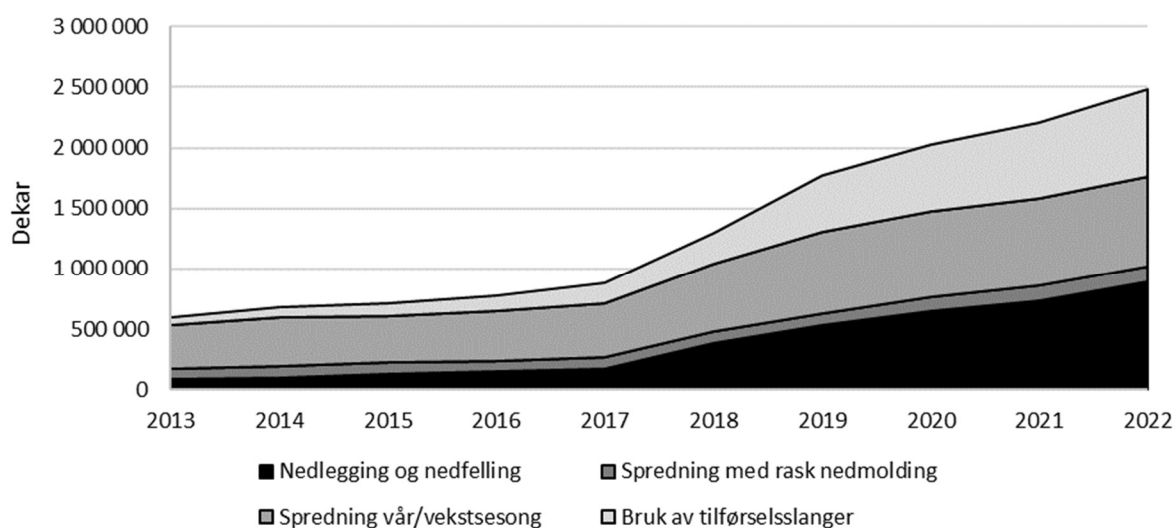
Kilde: SSB

Utslippene av metan og lystgass fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år. Tabell 6.11 viser en samlet nedgang på 4,7 prosent fra 1990 til 2022. Dette er en bedring fra 2021, samlet nedgang fra 1990 til 2021 var 2,3 prosent. De totale utslippene av klimagasser i jordbruket, inkludert karbondioksid, har blitt redusert med 6,7 prosent fra 1990 til 2022, reduksjonen var på 4,5 prosent i 2021 og 5,6 prosent i 2020. Samlet klimagassutslipp fra jordbruket utgjorde 9,5 prosent av alle klimagassutslipp i Norge i 2022.

Utslipp fra transport av produkt, innsatsfaktorer til og fra jordbruksvirksomheten og produksjon av innsatsfaktorer produsert utenfor jordbruket er ikke med i tallene ovenfor. Dette inkluderer også utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av mineralgjødsel. Disse utslippene utgjorde 700 tusen tonn CO₂ og 255 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2022, en økning fra 544 tusen tonn CO₂ og 195 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2021.

I rapporten «Utslippsreduksjoner i norsk jordbruk. Kunnskapsstatus og tiltaksmuligheter» fra 2018 blir det gitt en oppdatert oversikt over tiltakspotensiale for tiltak som jordbruket kan iverksette for å redusere klimagassutslipp. Mer miljøvennlige spredemetoder, bedre lagringskapasitet og mer optimale spredetidspunkt er tiltak som kan gi bedre utnyttelse av husdyrgjødsel. Dette kan igjen føre til lavere forbruk av mineralgjødsel fordi man får utnyttet nitrogenet i husdyrgjødsel bedre, og også redusere tap til vann og luft.

Figur 6-26 viser økningen i areal som har fått tilsagn om tilskudd til areal med miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Tilskudd til nedlegging/ nedfelling av husdyrgjødsel i eng ble innført i alle regioner i jordbruksavtalen 2018. I 2019 ble det gitt et høyere tilskudd til bruk av tilførselslanger og lavere tilskudd til nedfelling/ nedlegging, for å stimulere til bruk av tilførselslanger, som blant annet bidrar til mindre jordpakking. Se også figur 6-2 om RMP-midler.

Figur 6-26 Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, dekar.

I tillegg til utslippene vist i tabell 6.12 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. NIBIO har beregnet karbonmengden i myr i Norge til ca. en milliard tonn totalt, og 330 mill. tonn i myr som er egnet til nydyrking. Beregning av tap fra jord er vanskelig, og metodene er under stadig bedring. Utslippene fra ett dekar dyrket myr er i tråd med IPCC forutsetninger satt å være 3,5 tonn CO₂-ekvivalenter per dekar og år. I tillegg til CO₂ er dyrket myr også en viktig kilde til utslipp av lystgass (N₂O) og det beregnes mengde metan som slippes ut fra grøftene. NIBIO har i sin modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er beregnet til 0,14 mill. tonn CO₂.

Jordbruket bidrar også betydelig til utslipp av den forsurende gassen ammoniakk (NH₃). Næringen er viktigste kilde til utslipp av ammoniakk, med 95 prosent av samlet utslipp i 2022. I tillegg til at ammoniakk har forsurende effekt, er nedfall av ammoniakk kilde til indirekte utslipp av klimagassen lystgass (N₂O). Utslipp av ammoniakk kan også medføre overgjødning av vann og vassdrag, fordi det fører til økt avrenning av nitrater.

Det aller meste av ammoniakk-utslippene fra jordbruket kommer fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Gøteborgprotokollen av 1999 forpliktet Norge til å holde de årlige utslippene av ammoniakk på maksimalt 23 000 tonn fra og med 2010. Ved revisjon av protokollen i 2012 forpliktet Norge seg til å redusere de årlige ammoniakkutslippene med 8 prosent innen 2020, i forhold til nivået i 2005. Bedre data og beregninger gir revidering av utslippsdata tilbake i tid. Dagens beregninger tilsier at utslippet i 2005 var på 31 585 tonn, mens de i 2020 var omtrent 29 800 tonn, en nedgang på 5,6 prosent. I 2022 har utslippene blitt redusert til 29 500 tonn.

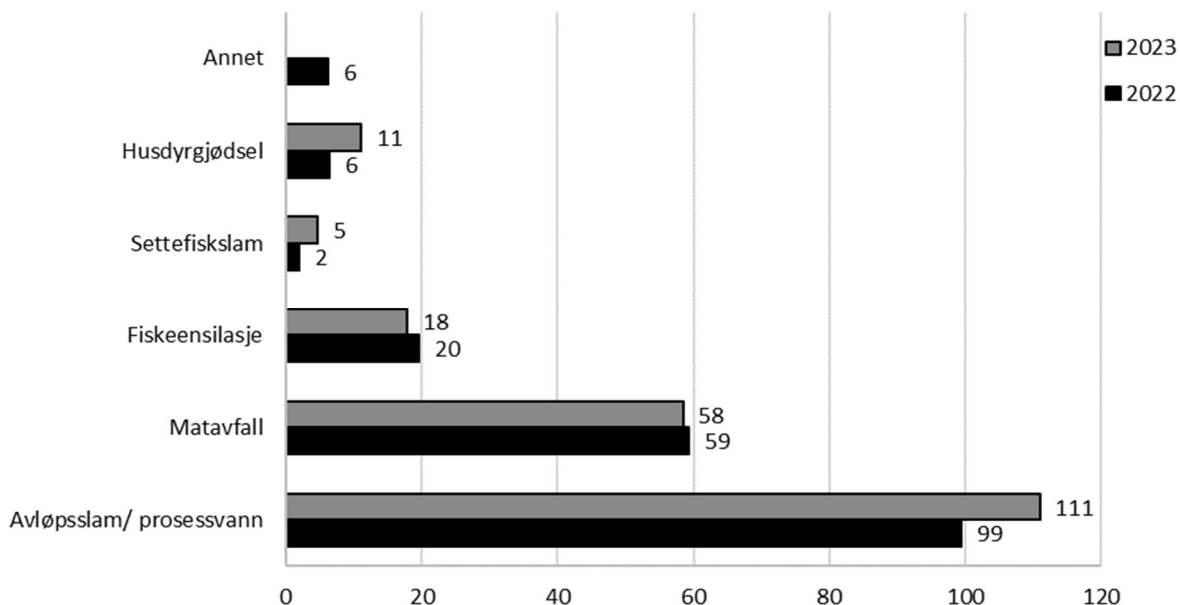
I 2022 var utslipp av ammoniakk fra husdyrgjødsel estimert til om lag 28 100 tonn mot 30 300 tonn i 1990.

Husdyrgjødsel til biogass

Biogass er en energirik gass som produseres når organiske materialer som planterester, husdyrgjødsel, matavfall og slakteriavfall brytes ned i en råtnetank uten tilgang på oksygen.

De fleste biogassanlegg i Norge behandler matavfall og avløpsslam. Slamanleggene (anlegg som har slam fra kommunale avløp som primært substrat), står for om lag 50 prosent av dagens biogassproduksjon. Produsert biogass blir enten brukt internt i eget anlegg til varme og elektrisitet og/eller blir oppgradert til drivstoffkvalitet. Mange av biogassanleggene som er under planlegging og etablering skal behandle husdyrgjødsel, og en kan derfor forvente en økning i bruk av husdyrgjødsel til biogassproduksjon fremover.

Biogassproduksjonen i Norge har økt betydelig de siste årene, fra knapt 100 GWh i 2013 til 740 GWh i 2023. Det skyldes først og fremst etablering av nye industrielle biogassanlegg, som Greve Biogass (kommunene i Grenland og Vestfold), Romerike biogassanlegg (Oslo kommune), Biokraft Skogn (Trøndelag) og biogassanlegget til Norsk skog (Saugbrugs i Halden). I 2023 var det 60 biogassanlegg i Norge. Figur 6-27 viser utviklingen i mengde råstoff til biogassproduksjon i Norge.

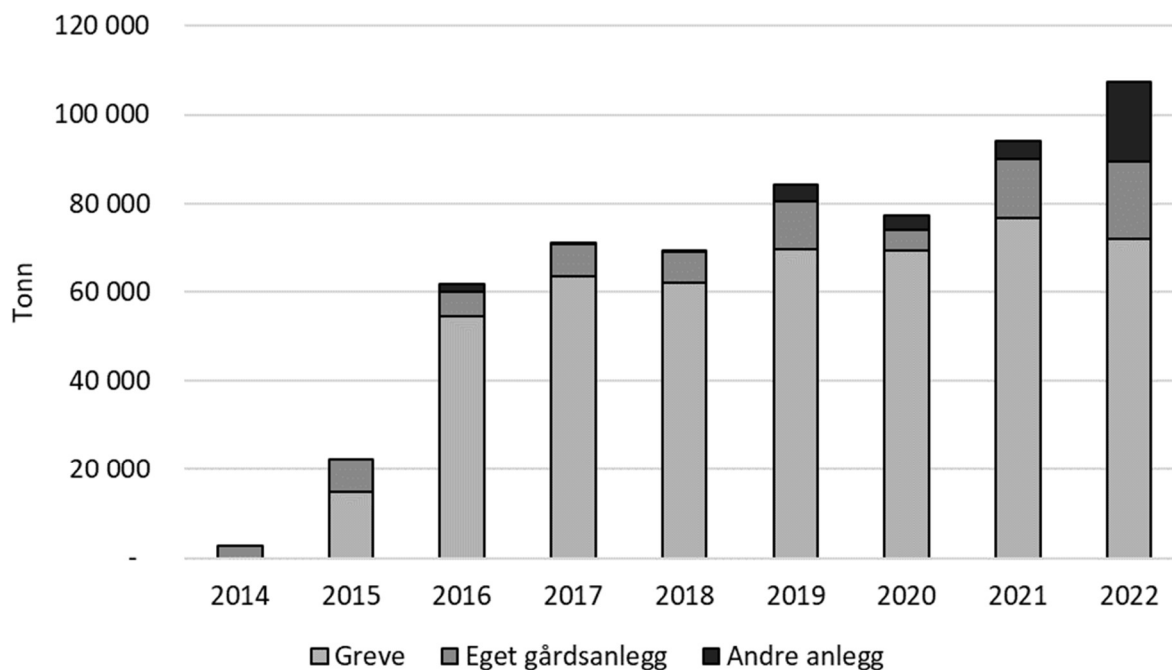

Figur 6-27 Mengde av ulike råstoff til biogassproduksjon, i 1000 tonn tørrstoff

Kilde: Norwaste

Figur 6-28 viser mengde husdyrgjødsel levert til biogassanlegg i perioden 2014-2022. Det meste av husdyrgjødsel er levert til Greve Biogassanlegg i Vestfold fylke, som i 2022 mottok knapt 72 000 tonn husdyrgjødsel fra 33 jordbruksforetak. Ni foretak

søkte Landbruksdirektoratet om tilskudd for behandling av knapt 18 000 tonn husdyrgjødsel i eget gårdsanlegg. I 2022 var tilskuddet på levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg på totalt 13,1 mill. kroner, og det ble levert totalt 107 tusen tonn husdyrgjødsel.

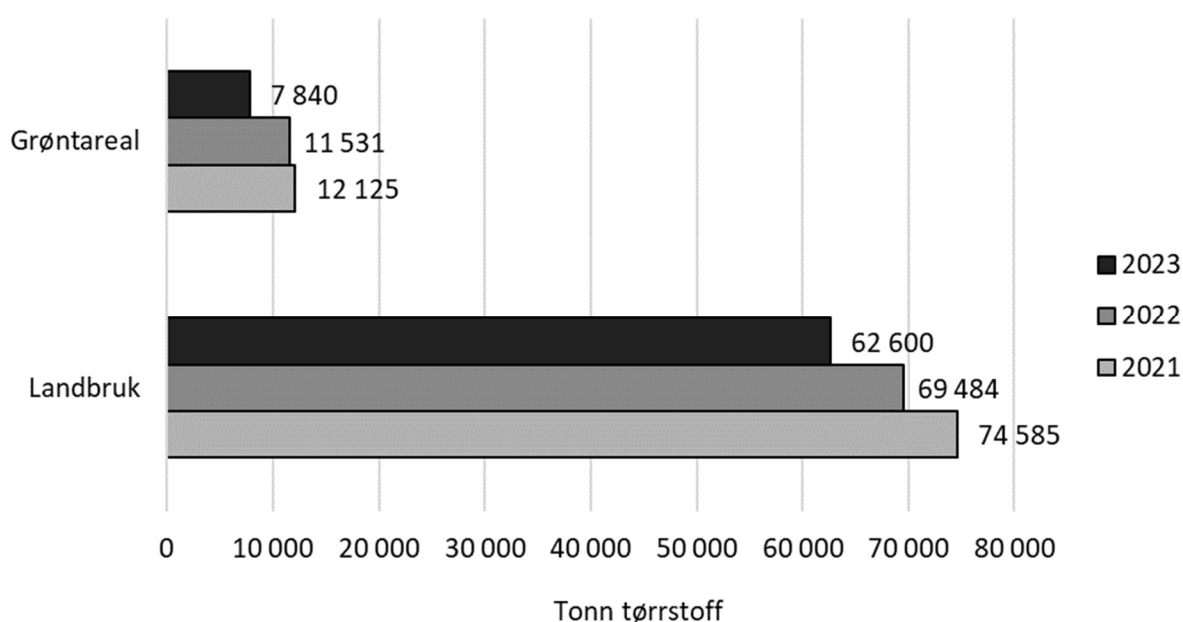
Figur 6-28 Antall tonn husdyrgjødsel levert til biogassanlegg i perioden 2014-2022.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Bruk av biorest

Den gjenværende massen som tas ut av tanken/reaktoren etter biogassproduksjonen betegnes biorest. Biorest består av ikke nedbrytbart materiale og nedbrytbart materiale som ikke omsettes i gassproduksjonen.

I Norge produseres biorest hovedsakelig fra avløpsslam, matavfall og husdyrgjødsel. Figur 6-29 viser hvordan biorest fra avløpsslam og annet biologisk avfall ble utnyttet i 2021, 2022 og 2023. (Jordprodukter kan være f.eks. biotak, jordblandinger og pellets) Tilførsel av biorest egner seg godt på jord med et relativt lavt fosforinnhold og lite organisk innhold, for eksempel i områder med mye kornproduksjon og andre produksjoner som ofte ikke har tilgang på husdyrgjødsel.

Figur 6-29 bruk av biorest. 2021, 2022 og 2023

Kilde: Norwaste

Fornybar energi i jordbruket

Gjennom verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologi i landbruket gir Innovasjon Norge støtte til ulike former for bioenergi. Tabell 6.13 viser en oversikt over antall saker, kroner innvilget og energimengde. Gårdsvarme til næring er den prosjekttypen som har desidert flest antall saker og størst beløp innvilget. Total mengde bioenergi er ifølge Innovasjon Norge beregnet til 48,2 GWh i 2022. Til sammenligning er sum forbruk av elektrisk energi i jordbruket 1 297 GWh (SSB 2017)

Tabell 6.12 Antall saker, innvilget i mill. kroner og energimengde.

Prosjekttipe	Antall saker			Innvilget i mill. kroner			Energimengde i GWh		
	2003-2020	2021	2022	2003-2020	2021	2022	2003-2020	2021	2022
Biogass, biokull, biodrivstoff	48	3	6	38,9	9,3	21,7	7,8	1,2	1,8
Brenselproduksjon	175	3	0	69,2	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Forprosjekt	227	7	14	21,4	0,7	1,4	0,0	0,0	0,0
Forstudie	257	2	2	9,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Gårdsvarme næring	1 387	300	325	401,1	69,5	72,5	236,3	33,8	35,8
Gårdsvarme bolig	570	7	10	17,9	0,8	0,7	24,3	0,4	0,4
Komp. og utredning	178	5	2	37,2	4,1	1,4	0,0	0,0	0,0
Varmesalgсанlegg	253	7	13	265,5	11,3	16,5	206,0	5,7	8,8
Veksthus	37	2	5	19,9	2,4	2,1	33,8	1,0	1,4
Sum	3 132	336	377	880,4	100,2	116,3	508,2	42,0	48,2

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 6.13 viser antall og energimengde for ulike energibærere i 2019. Tallene er ikke nødvendigvis helt korrekte for den enkelte energibærer, grunnet at mange anlegg har løsninger som solceller, varmegjenvinner og flisfyr i kombinasjon.

Tabell 6.13 Antall og energimengde for ulike energibærere. 2019

Type energi	Antall	Energimengde	Enhet
Ved	8	450 000	Kwh
Flis	76	24	Gwh
Halm	1	500 000	Kwh
Pellets	2	1 400	Kwh
Solcelle	20	750 000	Kwh
Biogass	2	800 000	Kwh

Kilde: Innovasjon Norge

6.9 Plantevernmidler

Nasjonale mål: Risiko for at utslipp og bruk av kjemikalier som er årsak til skade på helse og miljø skal minimeres.

Landbrukets mål for dette området er å redusere avhengigheten av plantevernmidler og å redusere helse- og miljørisikoen ved bruk av plantevernmidler.

Forsvarlig handtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenningssmyndighet for plantevernmidler i Norge. Det kreves dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder, og det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler.

Forskrift om plantevernmidler (ikrafttredelse 1.6.2015) setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent ved en funksjonstest. Endring i forhold til forrige forskrift er at det nå skal inn en vurdering knyttet til integrert plantevern og det skal beskrives hvilke alternative behandlinger som er vurdert. Bruk av plantevernmidler varierer mye mellom år blant annet som følge av variasjoner i værforhold og variasjoner i hvor stort areal det er av ulike vekster.

Nedenfor (tabell 6.14) er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av

preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken vil også være preget av endringer i avgiftssystemet.

Omsetning av virksomt stoff vil variere fra år til år pga. at det ofte blir kjøpt inn plantevernmidler til flere sesonger av gangen.

Tabell 6.14 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1990	1999	2010	2015	2020	2022	2023
Mill. kr ¹⁾	453,1	481,8	379,9	453,1	513,8	621,1	670,7
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1 000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	965,1	448,7	577,7	467,5	521,9	577,4	502,9
Soppmidler	1 53,0	219,9	87,5	93,0	93,8	110,7	80,7
Skadedyrmidler	19,0	23,8	5,7	6,3	16,9	17,5	16,4
Andre midler	46,4	103,9	65,9	82,9	85,2	76,5	61,1
<i>Totalt, 1 000 kg²⁾</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>736,8</i>	<i>649,7</i>	<i>717,8</i>	<i>782,1</i>	<i>661,1</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2023-kroner

2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler

6.10 Innsamling av landbruksplast

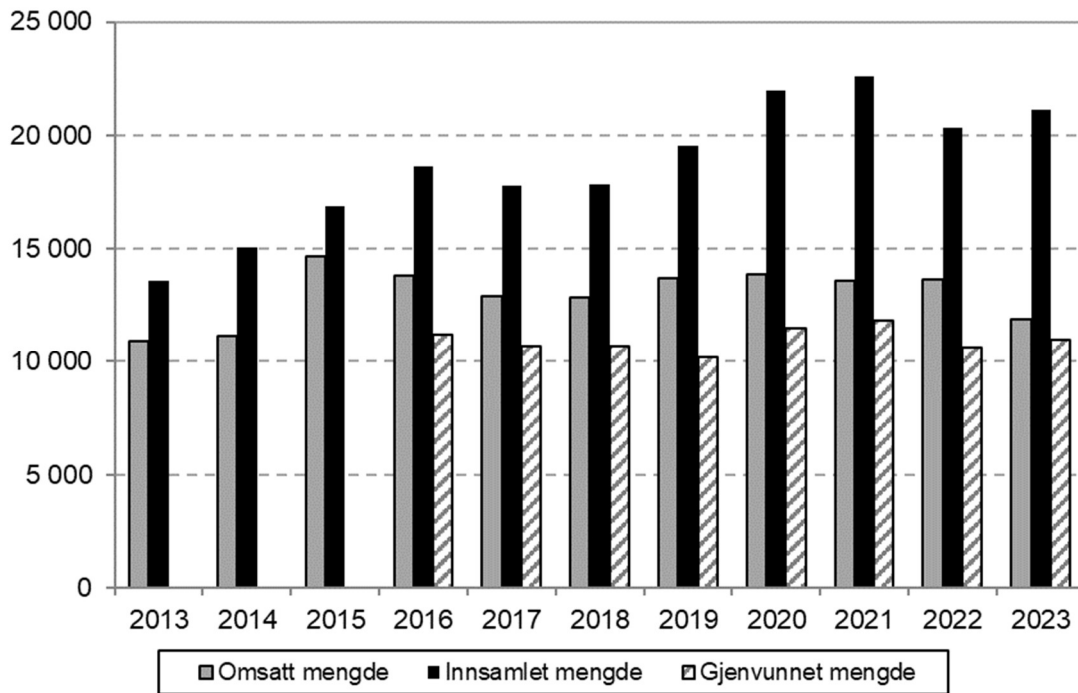
Et nasjonalt mål på dette området er at mengden avfall til gjenvinning skal være om lag 80 prosent, basert på at mengden avfall til gjenvinning skal økes i tråd med det som er et samfunnsøkonomisk og miljømessig fornuftig nivå. Grønt Punkt Norge står for innsamling og gjenvinning av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag. Vederlagssatsen for landbruk økte i 2019 fra kr 1,35 til kr 1,56 per kg for folie fra rundballer, plansilo og eurobagging. For solfangerfolie, fiberduk, rundballenett og jorddekningsfolie økte vederlaget med kr 2,65 til kr 4,00 per kg. Målet er at vederlaget skal dekke alle kostnader knyttet til innsamling og gjenvinning. Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget.

Innsamling av landbruksplast organiseres lokalt av bønder i samarbeid med lokale innsamlere. Grønt punkt har avtale med ca. 100 innsamlere som gratis tar imot landbruksplast. Mange steder har innsamlerne etablert henteruter hvor plasten blir hentet på. Dette er lokale tiltak, der innsamleren tar betalt for henting.

Figur 6-30 viser omsatt og innsamlet / gjenvunnet mengde de siste 10 år. Fra 2016 er 40 prosent av innsamlet mengde regnet som forurensing som for eksempel jord, stein og is. For 2022 og 2023 er samme sats 52,6 prosent. Reell gjenvunnet mengde er da 52 prosent av innsamlet. Dette er vist som egen søyle fra og med 2016. Differanse mellom omsatt og gjenvunnet mengde er resterende tap under gjenvinning.

RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2024

Figur 6-30 Omsatt, innsamlet og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2013 – 2023. Tonn

Kilde: Grønt Punkt Norge AS

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at gode inntektsmuligheter er en forutsetning for økt matproduksjon og at dyktige næringsutøvere, og ikke minst ungdom, skal se på jordbruk som en interessant arbeidsplass for fremtiden. Komiteen mener det er avgjørende at utøverne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper, slik Stortinget har forutsatt.».

Utviklingen i resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital»³⁹ kan sees i Totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskaper. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Se:<https://www.nibio.no/tjenester/totalkalkylen-statistikk?locationfilter=true#groups>

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- I normaliserte regnskaper forutsettes et «normalår» med blant annet normalårsavlinger i planteproduksjonen, mens registrerte regnskaper bygger på faktiske registreringer, blant annet for avlinger.
- Andre viktige forskjeller er rentekostnadene hvor det regnes gjennomsnitt av siste tre år i normalisert regnskap.

Driftsgranskinger i jord- og skogbruk viser tall for utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene. Det samme gjelder tall for utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk.

Se:<https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/driftsgranskinger-i-jordbruket?locationfilter=true>

³⁹ Resultatmålet viser hva som står igjen til arbeid og egenkapital etter at alle inntekter er fratrukket ikke-varige produksjonsmidler, kapitalkostnader og realrentekostnadene på den lånte delen av kapitalen

7.1 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7.1 til tabell 7.7 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7.1 og tabell 7.2 har samme innhold, men den ene viser tall kun for bruker og den andre tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. Det samme gjelder tabell 7.5 til tabell 7.7. Tabell 7.3 og tabell 7.4 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Det var 73 prosent av de personlige brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995. I 2020 var andelen 76,5 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2021 til 2022 har alminnelig inntekt økt med 4,7 prosent for bruker og 0,6 prosent for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7.1 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1999	2010	2020	2021	2022
0– 99	136,7	195,2	292,4	460,2	540,6	541,0
100–199	166,1	208,8	282,1	445,8	546,9	550,2
200–299	190,1	222,0	277,7	438,7	558,3	569,5
300–499	209,0	259,4	300,1	449,6	528,4	601,8
> 500	274,9	473,2	372,3	627,6	841,8	933,8
Alle	154,2	214,5	293,2	471,2	580,3	607,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

**Tabell 7.2 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal.
1 000 kr. Nominelle kroner**

Arealgruppe, dekar	1992	1999	2010	2020	2021	2022
0–99	195,8	291,9	473,1	740,8	862,4	841,1
100–199	240,8	314,0	462,2	720,7	849,2	830,5
200–299	281,8	337,7	464,3	719,4	873,0	858,6
300–499	303,1	396,4	502,8	743,3	857,3	901,0
>500	385,8	628,6	604,4	962,7	1 251,5	1332,5
Alle	222,6	321,0	481,5	759,0	907,9	913,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.3 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtendensen vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt.

Tabell 7.3 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1999	2010	2020	2021	2022
< 40	144,1	190,6	260,7	364,6	446,3	471,5
40–49	171,6	235,6	317,5	504,7	638,4	645,9
50–59	164,6	234,1	311,4	529,1	649,3	696,5
60–65	153,6	203,9	278,2	481,3	581,4	649,6
66–69	130,7	164,7	254,2	499,3	651,2	571,5
> 70	101,2	147,0	218,8	363,9	426,9	459,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

**Tabell 7.4 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾.
1 000 kr Nominelle kroner**

Aldersgruppe	1992	1999	2010	2020	2021	2022
< 40	195,4	272,2	416,0	585,8	708,1	619,8
40–49	263,7	359,5	521,7	834,5	1022,4	961,4
50–59	243,1	357,8	520,5	857,9	1026,9	1081,3
60–65	216,7	306,9	461,4	773,9	897,8	999,0
66–69	176,1	246,8	414,1	756,9	932,3	896,8
> 70	127,3	189,5	328,4	549,8	618,5	713,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.5 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal.

**Tabell 7.5 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾.
1 000 kr. Nominelle kroner**

Arealgruppe, dekar	1992	1999	2010	2020	2021	2022
1–99	219,3	338,1	516,3	814,0	923,4	907,7
100–199	239,5	379,6	548,2	849,7	1 023,7	973,6
200–299	282,5	453,9	564,9	899,2	1 068,7	1 089,0
300–499	312,4	485,6	618,1	989,2	1 125,8	1 163,5
> 500	407,4	561,4	707,6	1219,9	1 637,1	1 902,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.6 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr.

Tabell 7.6 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1999	2010	2020	2021	2022
1– 9	218,7	279,2	349,1	538,8	597,7	617,9
10–19	271,3	307,4	402,4	583,7	661,3	709,5
20–39	330,4	366,2	465,1	628,5	746,8	814,9
>40	380,7	424,0	569,4	703,2	988,4	1 039,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.7 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt.

Tabell 7.7 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1999	2010	2020	2021	2022
1– 49	200,9	283,7	449,0	715,3	820,3	813,9
50– 99	224,2	291,1	442,0	678,3	785,7	779,1
100–199	212,7	288,9	438,7	640,3	790,7	863,3
>200	237,5	342,5	504,0	836,6	1 001,2	1 039,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

I tabell 7.8 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2022 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjorde 63 prosent i 2021 og 69 prosent i 2022.

Tabell 7.8 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. Prosent, 2022.

Alminnelig inntekt i 1 000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	4,9	5,2	8,9	11,9	13,3	12,7	21,0	22,2
Bruker og evt. ektefelle/samboer	3,1	2,6	4,3	6,0	8,0	8,8	20,4	46,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld. Levekår

7.2 Levekår

7.2.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Regjeringa vil styrkje bruk som har ressursgrunnlag til å vere heiltidsbruk.*»

Tabell 7.9 viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er data fra skattestatistikken og næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.9 til tabell 7.13 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med i skattestatistikken var 25,7 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i skattemeldingen i 2022. Totalt for landet henter 22 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent.

Tabell 7.9 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel fylkesvis 2022, og landstall 2021, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
Viken	5 853	20,8	20,4	41,3	14,4	3,2	17,6
Innlandet	6 512	23,4	15,1	35,8	19,0	6,7	25,7
Vestfold og Telem.	2 372	29,2	21,1	33,8	13,1	2,7	15,8
Agder	1 723	36,9	20,3	28,2	11,4	3,1	14,5
Rogaland	3 763	18,6	15,7	36,4	21,5	7,8	29,3
Vestland	5 546	33,7	21,4	30,5	10,6	3,9	14,5
Møre og Romsdal	2 190	32,4	17,9	27,6	15,9	6,3	22,2
Trøndelag	5 108	23,4	15,6	33,2	19,9	7,9	27,8
Nordland	1 687	23,1	12,5	31,4	22,5	10,6	33,1
Troms og Finnmark	1 001	26,7	12,4	31,9	17,3	11,8	29,1
<i>Hele landet, 2022</i>	<i>35 755</i>	<i>25,7</i>	<i>17,7</i>	<i>34,2</i>	<i>16,5</i>	<i>5,8</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 2021</i>	<i>35 935</i>	<i>31,3</i>	<i>19,5</i>	<i>30,3</i>	<i>14,4</i>	<i>4,6</i>	<i>19,0</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 7.10 viser tilsvarende fordeling ut ifra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 58,7 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 3,8 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket i 2022. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 5,8 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2022, og det er en nedgang fra 14 prosent i 1999.

Tabell 7.10 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2022

Arealgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
< 5 dekar	1 318	34,9	16,2	27,2	16,7	5,0	21,7
5–49 dekar	3 921	58,7	22,1	15,4	2,7	1,1	3,8
50–99 dekar	5 873	45,6	29,0	21,0	3,0	1,4	4,4
100–199 dekar	8 849	26,1	24,5	38,2	8,2	3,0	11,2
200–299 dekar	5 617	14,0	15,2	46,6	17,8	6,5	24,3
300–499 dekar	5 621	7,7	6,7	46,0	29,3	10,3	39,6
>500 dekar	4 556	5,0	3,5	32,1	44,4	15,0	59,4
Alle	35 755	25,7	17,7	34,2	16,5	5,8	22,3

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 7.11 viser en tilsvarende fordeling etter alder på brukere. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 6,1 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del har trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.11 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for brukere og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2022

Alders- gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	>90	>50
< 30 år	1 340	32,6	8,4	30,9	16,6	11,5	28,1
30–39 år	5 019	26,1	13,4	33,5	18,5	8,4	26,9
40–49 år	7 764	24,9	17,1	33,7	17,4	6,9	24,3
50–59 år	10 532	23,0	18,8	33,4	18,5	6,3	24,8
60–69 år	7 640	25,3	19,7	34,8	16,2	4,0	20,2
> 70 år	3 460	33,5	21,3	39,1	6,0	0,1	6,1
<i>Alle</i>	<i>35 755</i>	<i>25,7</i>	<i>17,7</i>	<i>34,2</i>	<i>16,5</i>	<i>5,8</i>	<i>22,3</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Det generelle fradraget er på 93 000 kr. Det gis ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 93 000 og 361 420 kr, slik at maksimalt fradrag i 2022 blir 195 000 kr. Maksimalt jordbruksfradrag kunne for 2022 gi opp til 42 900 kr i spart skatt.

Frdraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7.12 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepenger fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 33,8 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 361 420 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2022, og dermed lå an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2022.

Tabell 7.12 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2022

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 93 000	93 001– 194 999	195 000– 361 420	361 420 og mer
Viken	5 853	20,8	14,9	16,1	13,7	34,5
Innlandet	6 512	23,4	13,7	13,5	12,4	37,1
Vestfold og Telem.	2 372	29,2	18,4	14,5	10,9	26,9
Agder	1 723	36,9	19,2	10,9	9,8	23,2
Rogaland	3 763	18,6	13,1	12,5	10,9	44,8
Vestland	5 546	33,7	20,3	13,4	9,7	22,9
Møre og Romsdal	2 190	32,4	17,1	11,8	9,2	29,5
Trøndelag	5 108	23,4	14,3	12,3	11,5	38,5
Nordland	1 687	23,1	13,5	11,3	11,7	40,4
Troms og Finnmark	1 001	26,7	13,1	11,6	13,9	34,8
<i>Hele landet</i>		<i>25,7</i>	<i>15,7</i>	<i>13,3</i>	<i>11,5</i>	<i>33,8</i>
Antall	35 755	9 195	5 616	4 759	4 107	12 078

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 7.13 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradrag (dvs. at de har inntekt på minimum kr 361 420) øker med økende bruksstørrelse over 100 dekar.

Tabell 7.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2022

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 93 000	93 001– 194 999	195 000– 361 420	361 420 og over
< 5	1 318	34,9	16,2	9,3	8,1	31,6
5– 49	3 921	58,7	22,0	8,4	4,5	6,3
50– 99	5 873	45,6	29,4	12,5	5,1	7,4
100–199	8 849	26,1	21,3	20,9	13,8	17,9
200–299	5 617	14,0	10,8	17,4	19,3	38,5
300–499	5 621	7,7	4,3	10,0	16,4	61,6
> 500	4 556	5,0	1,8	4,0	6,6	82,7
<i>Alle</i>	<i>35 755</i>	<i>25,7</i>	<i>15,7</i>	<i>13,3</i>	<i>11,5</i>	<i>33,8</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

7.2.2 Helse og arbeidsmiljø

Arbeidstilsynet har registrert 2 arbeidsskadedødsfall i landbruket i 2023. Det er en nedgang i forhold til årene før. Tilsvarende tall for de tre foregående årene er 6 i 2022, 5 i 2021 og 6 i 2020. De siste årene har det vært færre dødsulykker sammenlignet med perioden 2013-2015, da det var et snitt på åtte arbeidsskadedødsfall per år. I 2023 var det ett dødsfall i jordbruket og ett i skogbruket. Forrige gang det ble registrert arbeidsskadedødsfall i næringen skogbruk, var i 2014.

Norsk Landbruksrådgiving HMS har siden 2014 gitt helsefremmende tilbud til alle i landbruket. Målsettingen er å bidra til færre ulykker og yrkeslidelser i landbruket.

NLR HMS tilbyr kompetansegivende kurs til hele næringa uavhengig av medlemskap. Kurset «Praktisk HMS-arbeid» er utpekt som hovedsatsning for hele næringa gjennom «Felles plan for HMS-arbeidet i norsk landbruk». Til sammen har over 10.000 bønder har deltatt på kurset. Kurset er skreddersydd til kravet i Arbeidsmiljølovens § 3-5 hvor ansvarlig leder for enhver virksomhet pålegges å ta dokumentert HMS-opplæring.

NLR tilbyr HMS-rådgiving til bønder over hele landet i form av rutinemessige HMS-besøk på gården, helseoppfølging hos bedriftshelsetjeneste, kursing og andre faglige tilbud som gjør hverdagen tryggere. Når bønder møter kriser, eller ved ulykker tilbyr de også krisehåndtering.

Det er ønske om å etablere «Bondens nettverk» i landets kommuner, dette er en systematisk arbeidsmetode for å forebygge psykisk uhelse i landbruket. Bondens nettverk er en sammensatt gruppe som kan kontaktes av bonden selv eller andre som er bekymret for bondens situasjon og helse. Nettverket består av ulike aktører som har tilknytning til landbruket der Norsk Landbruksrådgiving HMS er en naturlig bidragsyter.

I 2023 ble det gjennomført 1762 HMS-besøk på gårdsbruk. I 2023 hadde de 175 saker der en bonde hadde behov for hjelp i en krisesituasjon, mot 125 i 2022. Det er i 2023 økt antall krisesaker, men HMS kommer nå inn på et tidligere tidspunkt enn tidligere og kan avhjelpe situasjonen før det blir akutt. I 33 prosent av sakene har helsepersonell vært en viktig bidragsyter, mens det i 67 prosent av sakene er andre i nettverket som har bidratt, som for eksempel en økonomirådgiver. NLR har vært i en prosess der de har gått fra 11 enheter til en enhet i 2023, noe som også har påvirket HMS-avdelingen og gitt noe mindre aktivitet enn i 2022. Det ble utført 1762 HMS besøk i 2023, mens det ble gjennomført 1925 i 2022.

Fra 1.7.23 gikk prosjektet HMS i reindriften over til å bli en permanent ordning med fast bevilgning over reindriftsavtalen. Det er blant annet gjennomført førstehjelpskurs, webinarer, ATV-kurs, og generell HMS rådgiving til reinsdriftsutøvere i 2023. Alle de ca. 1200 aktive reindriftsutøverne skal få tilbud om helsesamtaler innen 31.12.27

Kursing innenfor HMS-området er en stor og økende del av aktiviteten i HMS-avdelingen. Tabell 7.14 viser for 2019 - 2023 antall deltakere på kurs og sikkerhetsdager på naturbruksskoler. Kontroll av sløkkemidler (brannsløkningsapparat) er forholdsvis nytt fra NLR HMS, 27 godkjente kontrollører har i løpet av tre år er det kontrollert over 13 000 apparat, av dette ble det i 2023 kontrollert 6 363 brannsløkningsapparat.

Tabell 7.14 Kurs og kursdeltakere Norsk Landbruksrådgivning HMS

	2019	2020	2021	2022	2023
	Deltakere	Deltakere	Deltakere	Deltakere	Deltakere
HMS-kurs	738	632	544	517	561
Varme arbeider, brann og HMS	1 360	940	1 139	2 380	2 291
Maskinfører	82	-	-	159	117
Inn på tunet	122	-	-	90	66
Førstehjelp	43	-	-	41	125
Gnager-kurs	1 821	764	768	412	363
Plantevern, HMS-del	1 119	901	1 156	991	1 029
Sum	5 285	3 237	3 607	4 590	4 552
Sikkerhetsdager på naturbruksskoler	769	499	505	880	680

Kilde: Norsk Landbruksrådgivning HMS

Stiftelsen Norsk Mat gjennomførte i 2018/2019 en undersøkelse om skader og ulykker i landbruket, og undersøkelsen ble gjentatt i 2022. Totalt 9 170 gårdbrukere svarte på undersøkelsen i 2022. I tabell 7.15 gjengis et sammendrag av spørsmålene, og svarene som prosentvis hadde størst svarandel. Noen av spørsmålene hadde flere svaralternativer.

Tabell 7.15 Sentrale spørsmål i Matmerk / Stiftelsen Norsk Mat sin undersøkelse om skader og ulykker i landbruket 2018/2019 og 2022

Spørsmål	Svarandel	
	2018/2019	2022
Hvem ble skadet?		
Eier	60,6	73,6
Familiemedlem	15,5	15,8
Hvor gammel er den som ble utsatt for ulykken?		
26 – 40	23,7	18,9
41 – 55	39,1	41,0
56 -70	23,7	29,0
Er den skadde?		
Mann	79,1	79,0
Kvinne	20,9	20,9
Hva forårsaket ulykken?		
Husdyr	29,5	31,6
Maskiner, ATV eller traktor	20,7	19,2
Hva mener du var årsaken?		
Uheldig eller feil arbeidsstilling	21,7	21,2
“Skulle bare”		22,6
Uoppmerksomhet	38,4	37,9
Hva slags skade oppsto?		
Bruddskade	31,9	25,8
Sårskade	28,4	27,5
Har ulykken ført til varige mén?		
Ja	18,5	16,5
Nei	81,5	61,8

Kilde: Matmerk / Stiftelsen Norsk Mat. Undersøkelse om skader og ulykker i landbruket 2018/2019 og 2022

I utvalget på 9 170 bønder i undersøkelsen i 2022, er det 90 bønder som svarer at ulykken siste år har ført til varige men, der 73,6 prosent har rammet bonden selv.

Hos mange bønder er det tydelig at dårlig økonomi gir store frustrasjoner og uhelse. Det er krevende i seg selv, og forsterkes av at dårlig økonomi kan svekke god drift.

Undersøkelsen anbefaler at landbruket i videre arbeid, arbeider med å redusere ulykker og brann, og setter i fokus hvordan man kan bedre betingelsene som bonden arbeider under. Det vil si arbeidsforholdene på gården og rammebetingelsene utenfor gården. Videre er det viktig å se på individuelle forhold ved bonden som vil gjøre bonden i bedre stand til å bedre sitt eget arbeidsmiljø og redusere sjansen for å gjøre feil på grunn av stress og uoppmerksomhet.

Undersøkelsen viser også at mange bønder opplever kontakten med NAV som krevende, og at velferdsordningene NAV kan tilby ikke møter de behovene de har som gårdbrukere.

Det er mange bønder som gir uttrykk for at flere burde få tilgang til bedriftshelsetjeneste etter modellen til det tilbudet som gis kunder hos NLR HMS.

7.2.3 Velferd og avløsning

Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre⁴⁰. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. I henhold til avløserlagenes rapportering for 2022, var det 10 kommuner som var uten landbruksvikartilbud dette året, mot fem kommuner i 2021. Dette gjelder de områdene som Statsforvalteren har avtalt med avløserlagene at de skal tilby landbruksvikar i. Det kan finnes andre kommuner der man ikke har avtale om landbruksvikardekning, men disse har ikke Landbruksdirektoratet oversikt over. Satsen for tilskuddet var 283 900 kroner per landbruksvikarårsverk. Landbruksdirektoratet fordelte i 2022 tilskudd for 240 årsverk mellom fylkene. Fylkesmannen har igjen fordelt disse videre til de ulike avløserlagene. Tabell 7.16 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7.16 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2010	2020	2021	2022
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	400	381	351	347
Jordbruksbedrifter	5 655	2 663	1 757	1 944	1 999
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	68	68	71
Kommuner	36				
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning ¹⁾	17	47	85	90	109
Betaling for annen avløsning	8	18			
Finansiering i alt	97	115	153	158	180

1) Fra og med 2018 har ikke Landbruksdirektoratet separate tall for sykdomsavløsning og annen avløsning utført av landbruksvikaren, kun summen av dette.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Landbruksdirektoratet

I Norsk mat sin undersøkelse om skader og ulykker i landbruket (2022) var det mange bønder (antall bønder = 1 375) som utdypet tema om helsehjelp til bønder. Det ble identifisert seks hovedtema. Disse var dårlig økonomi, tettere og bedre kontakt med helsevesen eller personer med helsekompetanse, ensomhet, anerkjennelse, avløserordning og velferdsordninger via NAV.

⁴⁰ Landbruks- og matdepartementet (LMD) fastsatte 19. desember 2014 ny «forskrift om tilskot til avløsning ved sjukdom og fødsel mv.». Forskriften trådte i kraft 1. januar 2015

Undersøkelsen viser at mange bønder opplever det som krevende å få avløser når det er behov. Det ser delvis ut til å skyldes ingen eller liten tilgang til avløsere der man bor. I tillegg ser det ut til å være et kostnadsspørsmål. Noen bønder oppgir at de ikke har økonomi til å benytte avløser ved sykdom eller når de skal til lege/behandling på sykehus.

7.3 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.17 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2023 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Statistisk sentralbyrå benytter norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.17 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2023

	2021- 2022 ¹⁾	2022- 2023	2013- 2018	Gj.sn. per år 13-18 ¹⁾	2018- 2023	Gj.sn. per år 18-23 ¹⁾	Årslønn 2023 ⁷⁾
Industriarbeidere	3,5	5,0	13,6	2,6	17,5	3,3	571 900
Sum industrien	4,0	4,8	13,4	2,5	18,4	3,4	727 600
Off. forvaltning ³⁾	4,0	5,8	15,0	2,8	19,3	3,6	652 700
Statsansatte ⁴⁾	4,3	6,4	14,4	2,7	20,5	3,8	712 000
Kommuneansatte ⁵⁾	3,7	5,6	15,3	2,9	18,3	3,4	611 600
Varehandel ⁶⁾	3,7	3,9	16,0	3,0	20,4	3,8	629 900
Finanstjenester ²⁾	5,0	4,4	18,2	3,4	20,9	3,9	812 500
<i>Alle grupper³⁾</i>	4,4	5,3	18,4	2,5	21,3	3,9	668 700

1) Geometrisk gjennomsnitt

2) Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år. Fra 2018 benyttes datamateriale for hele året.

3) Totalt for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Til og med 2016: prosentvis vekst vektet med årsverk. Fra 2017: Gjennomsnitt for året er beregnet på lønnsnivå og årsverk for samme år og året før.

4) Statsansatte er ansatte i det statlige tariffområdet. Dvs. eksklusiv de statlige eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.

5) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

6) Tallene gjelder heltidsansatte

7) Årslønn innen varehandel og finanstjenester gjelder heltidsansatte. For de andre gruppene er det årslønn per årsverk

Kilde: Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2024, rapport fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene, 16.2.2024.

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensielle landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige. Mhp. de varige innsatsfaktorene sier næringskomiteen i Innst. 385 S (2014–2015) at «... gode investeringsordninger er nødvendige for å få en mer konkurransedyktig og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsordningene skal også bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi oppnås økt effektivitet og produktivitet. Komiteen mener at dette er særlig viktig for rekrutteringen til landbruket.»

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

Tabell 8.1 og tabell 8.2 viser kostnadene til to av de viktigste ikke-varige produksjonsmidlene, kraftfôr og mineralgjødsel/kalk samt summen av de totale ikke-varige produksjonsmidlene.

Fra 2020 til 2023 har kraftfôrkostnaden økt med 26 prosent. Dette skyldes økt volum, økte norske kornpriser, økte importpriser og endret råvaresammensetning. Kostnadene til mineralgjødsel og kalk har økt betydelig etter 2008 pga. prisoppgang på det internasjonale markedet. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler har økt med 46 prosent fra 2020 til 2023.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2022	2023*
Kraftfôr	5 584	4 535	4 418	5 829	9 342	9 963
Mineralgjødning og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	2 477	3 675
Andre ikke-varige kostnader ¹⁾	5 726	5 906	7 927	9 370	17 893	18 396
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	13 248	12 450	14 247	17 271	29 712	32 034

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene: innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

I tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Prisindeksen for mineralgjødning og kalk viser den kraftigste økningen de siste årene. Prisen på kraftfôr er den eneste innsatsfaktoren som er direkte påvirket gjennom jordbruksavtalen.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1999=100

	1999	2005	2010	2015	2020	2022	2023*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	111,0	119,2	129,6	133,0	130,9	129,8
Prisindeks	100	98,0	116,1	131,9	141,5	169,5	182,2
Mineralgjødning og kalk							
Volumindeks	100	95,2	69,4	82,7	106,1	86,5	97,7
Prisindeks	100	103,3	144,3	191,4	160,2	251,9	329,5
Sum ikke-varige prod. midler ¹⁾							
Volumindeks	100	102,0	99,3	107,9	110,5	107,0	106,5
Prisindeks	100	117,9	145,2	165,2	184,5	232,0	251,5

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene mineralgjødning og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.2 Varige innsatsfaktorer

Tabell 8.3 viser de årlige utleggene (investeringene) som gjøres for å anskaffe, eller utbedre varige driftsmidler. Det er også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket, dvs. leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper.

I faste kroner var investeringene i maskiner og redskaper høyest i 1985.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1999	2010	2020	2022	2023*
Bygninger:						
Løpende priser	1 467	1 749	4 513	5 459	5 929	5 304
Faste 2022-priser	6 616	4 224	7 106	6 453	5 929	5 078
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 241	2 335	2 297	2 280	2 705	2 679
Faste 2022-priser	9 209	5 545	4 066	2 638	2 706	2 396
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 987	2 596	1 925	1 927	1 773
Løpende priser	1 052	904	1 081	1 524	1 891	1 840
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser		43	411	792	1 130	1 317
Faste 2022-priser		72	548	867	1 130	1 248

* Foreløpige tall

¹⁾ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.4 gir et inntrykk av investeringsfrekvensen per produksjon etter bygningsinvesteringer. Tallene viser investering per jordbruksbedrift som har investert.

Tabell 8.4 Jordbruksbedrifter med bygningsinvesteringer etter produksjon

	2008		2011		2014		2021	
	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr
Alle driftsformer	14	496	15	555	13	601	14	989
Korn og oljevekster	9	264	10	301	7	360	11	545
Storfe – melkeprod.	16	438	20	659	18	681	18	1 686
Storfe - kjøttprod.	13	330	14	452	14	658	17	760
Sau	10	191	10	300	11	299	10	389
Svin og fjørfe	33	1 010	31	1 025	21	972	19	1 330
Andre driftsformer	17	587	17	587	13	684	14	1 100

Kilde: SSB

Utviklingen i kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er vist ved kapitalslit på bygninger, maskiner/redskaper og totalt kapitalslit (tabell 8.5). Totalt kapitalslit omfatter i tillegg til bygninger, maskiner og redskaper også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.5 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1999	2010	2015	2020	2022	2023
Bygninger	1 129	1 927	2 462	3 138	3 431	3 523
Maskiner og redskaper	1 868	1 968	2 016	2 084	2 156	2 205
Sum kapitalslit	3 266	4 187	4 759	5 525	5 901	6 047

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i tabell 8.6 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. Volumindeks for maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden. Prisindeksen som er felles for alt kapitalslit har hatt en kraftig øking fra 1999 og fram til 2023.

Tabell 8.6 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1999=100

	1999	2005	2010	2015	2020	2022	2023*
Bygninger							
Volumindeks	100	102,4	120,2	130,0	135,8	134,4	127,4
Prisindeks	100	116,1	142,1	167,9	205,0	226,2	245,2
Maskiner og redskaper							
Volumindeks	100	84,5	79,1	72,8	64,2	61,8	58,4
Prisindeks	100	117,6	133,3	148,2	173,8	186,9	201,9
Sum kapitalslit							
Volumindeks	100	90,4	93,5	92,9	90,5	88,7	84,0
Prisindeks	100	117,1	137,1	156,6	186,8	203,7	220,2

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Det vil imidlertid være et etterslep, med en utjevning i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Landbruksdirektoratet gir tall for jordleiepriser inndelt geografisk, etter jordbruksvekst og jordkvalitet (god og dårlig). Grunnlaget er en jordleieundersøkelse som hvert år blir sendt til kommunene. Svarprosenten er i 2023 på 82 prosent, en økning på 15 prosentpoeng fra 2022. Landbruksdirektoratet har forsøkt å minimere «hull» i datagrunnlaget, altså kommuner som svarte i fjor, men ikke i år. Det er imidlertid noen tilfeller av det motsatte, nemlig kommuner som ikke har svart tidligere, men som har gjort det dette året. Dette gir et rikere datagrunnlag og riktigere resultater både på nasjonalt og regionalt nivå, men kan også forårsake endringer som ikke nødvendigvis skyldes at betalingsviljen er endret. Generelt øker faren for at fraværet eller tilstedeværelsen av en kommune påvirker resultatet jo mer leid jordbruksareal kommunen har. Det antas at for en del kommuner har endringene i kommunestruktur medført utfordringer i arbeidet med å kartlegge leiepriser i kommunene, og resultater fra undersøkelsen må tolkes i lys av endringer i kommune- og fylkesstrukturene. Landbrukskontorene i flere av de nye, sammenslåtte kommunene trenger fortsatt tid til å skaffe et godt tallgrunnlag for å kunne beregne riktige gjennomsnittspriser.

Som tidligere år viser resultatet av årets jordleieundersøkelse at det er ulik utvikling i prisene for leie av jord til de ulike produksjonene. Om en ser på undersøkelsene bakover er det også en del svingninger i prisene for de ulike produksjonene fra år til år.

I 2022 var det større endringer på både grønnsaks-, potet- og kornjord, mens i 2023 er endringene for alle disse produksjonene under to prosent.

Landbruksdirektoratet definerer skillet mellom god og dårlig jord på følgende måte: «*Med «dårlig» jord mener vi jord som er dårlig grøftet eller i dårlig hevd. Det kan også være bratt jord eller jord som er dårlig arrondert, vanskelig tilgjengelig eller har lite nyttig inndeling*».

Prisene på god jord til grønnsakproduksjon ligger fortsatt høyest med 854 kroner per dekar, fulgt av jord til potetproduksjon med 668 kroner per dekar. For jord til korn- og grasproduksjon er gjennomsnittsprisen for landet til sammenligning hhv. 395 og 266 kroner per dekar. Geografisk ligger prisene på leie av jord fortsatt høyt i Rogaland, men flere andre steder er prisene også høye – spesielt enkelte områder på Østlandet og i Trøndelag. I enkelte deler av Agder/Telemark er det også høye priser for utleie av jord til grønnsaker/bær og potetproduksjon.

Tabell 8.7 og tabell 8.8 gjengir laveste og høyeste leiepris i tillegg til middelverdien i parentes. Tabellen gjengir kun betalt leie, gratisleie er ikke med. Innrapporteringene til Landbruksdirektoratet tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis, og flere steder er det i det hele tatt vanskelig å få noen til å drive jorden. Jordleie som kompenseres gjennom naturalytelser (f.eks. gjerdehold, snøbrøyting og ved) er mest vanlig ved leie av grasareal og innmarksbeite, og det forekommer oftest i Nord-Norge, på Vestlandet og i Telemark/Agder.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på god jord 2023. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker/bær	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	0–400 (309)	0–750 (404)	0–1300 (914)	0–1000 (669)	0–200 (73)
Vestf./Telem./Agd	0–460 (274)	0–550 (391)	0–1500 (717)	0–1500 (714)	0–250 (73)
Rogaland	0–750 (432)	475–750 (621)	300–2200 (1239)	300–1150 (685)	0–350 (167)
Vestlandet	0–1000 (196)	0–300 (212)	200–1100 (415)	200–500 (363)	0–150 (28)
Trøndelag	0–1200 (234)	175–1200 (335)	300–1550 (1050)	500–1200 (847)	0–200 (66)
Nord-Norge	0–304 (103)	-	0–800 (188)	0–800 (170)	0–100 (19)
Landet	0–1200 (266)	0–1200 (395)	0–1550 (854)	0–1500 (668)	0–350 (68)

Kilde: Landbruksdirektoratet

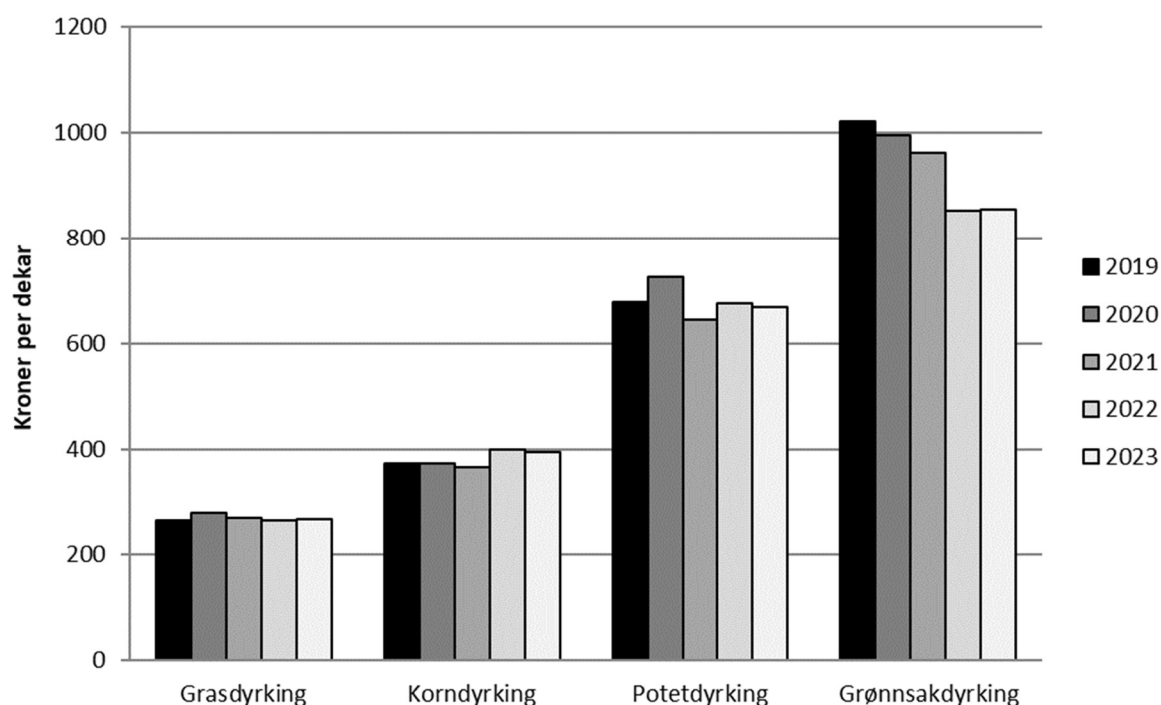
I mange kommuner blir det ikke betalt for dårlig jord, så det er ikke oppdaterte tall for alle produksjoner (tabell 8.8).

Tabell 8.8 Jordleiepriser på dårlig jord 2023. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn
Østlandet	0–361 (147)	0–500 (235)
Vestfold og Telem./Agder	0–300 (119)	0–400 (196)
Rogaland	0–500 (305)	350–500 (454)
Vestlandet	0–250 (74)	100–200 (145)
Trøndelag	0–900 (125)	0–900 (229)
Nord-Norge	0–200 (35)	-
Landet	0–900	0–900

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 8.1 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2019 til 2023, basert på middelverdiene for god jord. Prisene fra kommunene er vektet sammen til gjennomsnittspriser i de ulike regionene, basert på leid areal i hver kommune.

Figur 8.1 Jordleiepriser 2019–2023, basert på middelverdiene for god jord

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.9 viser utviklingen i indeksen for jordleiepris for landet som helhet. Et fall i indeks fra 2000-2002 skyldes i hovedsak stor økning i antallet undersøkte kommuner, og det gav sikrere tall totalt sett. Det var også minkende interesse for jordleie, og dermed lavere priser disse årene. Fra og med 2014 er indeksene vektet, mens det i årene før er brukt et flatt snitt. Indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord.

Tabell 8.9 Indeks jordleie på god jord, 2002–2023. Kroner per dekar. Basisår 2000=100

	2002	2005	2008	2010	2020	2022	2023
Grasdyrking	81	86	89	92	130	124	125
Korndyrking	96	105	105	112	142	153	151
Grønnsakdyrking	85	99	99	103	173	149	149
Potetdyrking	91	105	115	112	182	169	168
Kulturbeite	92	96	71	79	96	100	89

Kilde: Landbruksdirektoratet

I Driftsgranskinger for jord og skogbruk registreres faktisk betalt jordleie på den enkelte jordbruksbedrift. Granskingen omfatter i underkant av 1000 bruk hvert år. Tabell 8.10 viser gjennomsnittlig betalt jordleie i ulike regioner. Det blir betalt mest på Jæren og minst i Nord-Norge. Andelen leiejord er minst på Jæren og størst i Nord-Norge.

Tabell 8.10 Jordleie, kroner per dekar i ulike regioner. Faste 2022-kroner

	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022
Landet	206	220	203	208	186	190	179
Østlandet flatbygder	371	417	392	349	332	340	321
Østlandet andre bygder	196	162	166	159	177	174	170
Rogaland/Agder Jæren	392	439	495	498	348	381	341
Rogaland/Agder andre bygder	109	197	155	164	133	146	132
Vestlandet	96	83	95	94	89	89	97
Trøndelag flatbygder	256	211	237	282	254	237	229
Trøndelag andre bygder	148	122	120	121	128	130	112
Nord-Norge	34	20	36	35	42	49	41

Kilde: Driftsgranskingene, NIBIO

Tabell 8.11 viser gjennomsnittlig betalt jordleie i ulike driftsformer. Av de driftsformene som er representert her er det i kornproduksjonen det blir betalt mest for leiejord, og det blir betalt minst i saueholdet. Brukene med ammeku har høyest andel leiejord i nesten alle de siste ti årene, mens korn har lavest.

Tabell 8.11 Jordleie, kroner per dekar i ulike driftsformer. Faste 2022-kroner

	2005	2010	2015	2020	2021	2022
Landet	220	203	208	186	190	179
Melkeproduksjon	140	160	143	131	135	124
Kornproduksjon	362	363	331	319	337	311
Sauehold	64	63	88	89	80	82
Ammeku	146	142	181	135	125	108

Kilde: Driftsgranskingene, NIBIO

8.4 Tap på utlån i landbruket

Tabell 8.12 viser tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.12 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2020	2022	2023
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 313	3 886	3 494
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	0,1	0,0	0,7
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,00	0,00	0,02
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	15 071	15 942	16 616
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	0,6	1,9	0,0
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,00	0,01	0,00
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,00	0,01	0,00

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har over tid redusert sine utlån til landbruket, mens Landkreditt har en kraftig økning i slike utlån.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. De oppgir et tap i 2023 på kr 735 000. Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2023 på totalt 3,7 mill. kr. Her var tapet kr 100 000, eller 2,7 prosent. Tapet er heller ikke med i tabell 8.12. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid av Landkreditt SA, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2023 var utlån til landbruk 16 616 mill. kr. Det var et konstatert tap på 47 tusen kr i 2023. Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed 0,00 prosent i 2023 både for rentebærende lån og inkludert BU-lån.

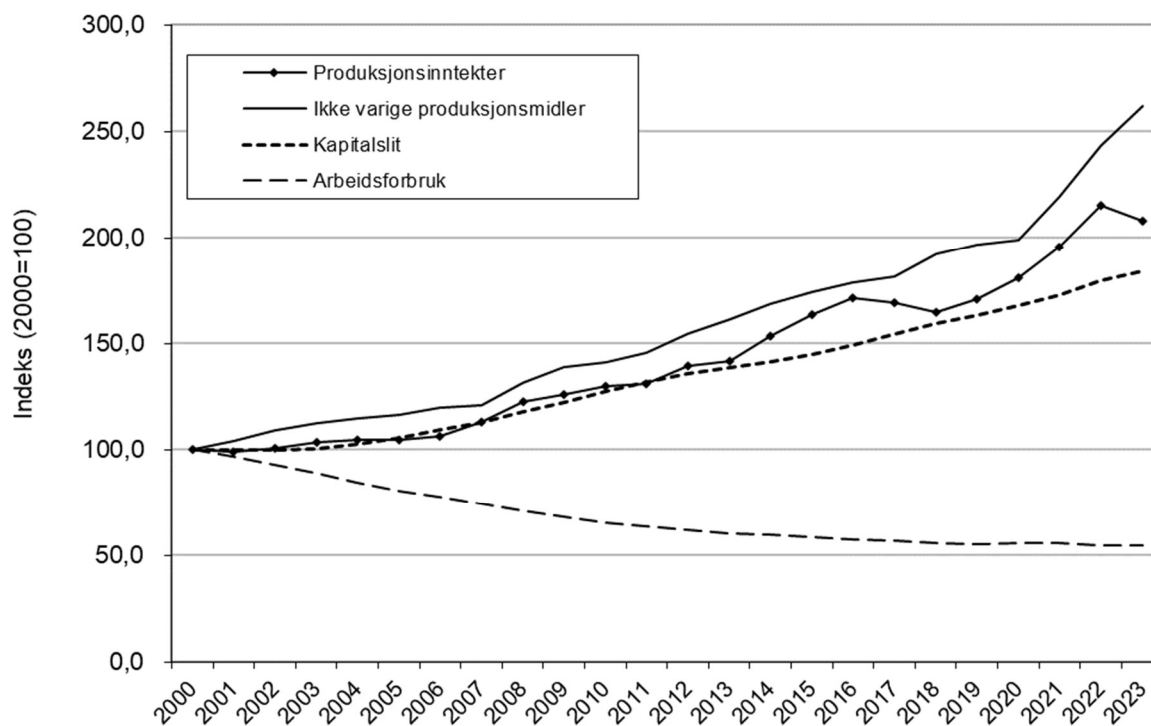
Konsernet Landkreditt hadde i tillegg leasing som finansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS fram til og med 2017. Selskapet ble solgt i 2018.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.5 Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon

I figur 8.2 er volumindeksene for ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet.

Arbeidsforbruket har sunket i hele perioden. Nedgangen i indeks for produksjonsinntekter i 2018 skyldes tørkesommeren dette året, hvor kornavlingen ble nær halvert i forhold til 2017. Det var også en nedgang for andre planteprodukter.

Figur 8.2 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester og foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Landbruksdirektoratet sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NIBIOs (tidligere NILFs) løpende prisundersøkelser. Fra 2017 har Statistisk Sentralbyrå endret indeksåret fra 1998 til 2015. 2015 er derfor fra 2018 utgangspunktet for indeksen.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, til 11 prosent fra 1.1.2005, til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 er merverdiavgiften 15 prosent.

Produsentprisene er basert på målprisene i jordbruksavtalen. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret, fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

For tallene som ligger til grunn for figurene, se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 27,3 prosentpoeng fra 2015 til 2023, økte konsumprisindeksen med 29,6 prosentpoeng i samme periode.

Fra 1999 til 2015 var det mineralvann/leskedrikker/juice og oljer/fett som steg mest, fra hhv. 57,2 og 61,8 prosentpoeng i 1999. Varegruppene «oljer og fett» og «fisk og sjømat» hadde den største prisøkningen fra 2015 til 2023, med hhv. 57 og 51,2 prosentpoeng økning. Prisen på mineralvann, leskedrikker og juice var økte bare med 8,2 prosentpoeng i samme periode.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 2015=100

	1999	2005	2010	2015	2022	2023
Brød og kornprodukter	74,8	77,0	92,8	100,0	116,6	129,1
Kjøtt	94,5	98,0	100,5	100,0	118,5	131,0
Fisk og sjømat	70,9	77,9	85,6	100,0	136,3	151,2
Melk, ost og egg	70,8	73,9	95,4	100,0	113,2	121,8
Oljer og fett	61,8	70,0	91,6	100,0	141,9	157,0
Frukt	78,6	80,2	83,3	100,0	115,4	131,1
Grønnsaker, inkl. poteter	75,7	82,6	92,5	100,0	116,9	132,4
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	86,2	94,5	97,2	100,0	102,1	109,6
Andre matvarer	84,4	82,8	94,8	100,0	116,1	125,4
Kaffe, te og kakao	82,9	75,0	82,6	100,0	115,7	129,2
Mineralvann, leskedrikker og juice	57,2	63,6	80,3	100,0	101,2	108,2
Matvarer	79,8	83,8	94,2	100,0	115,7	127,3
Alkoholfrie drikkevarer	63,0	65,8	80,5	100,0	105,2	113,9
<i>Prosentvis endring fra forrige år, matvarer</i>		1,5	-0,1	2,6	6,6	10,0
Konsumpris, indeks total		82,3	92,1	100,0	122,8	129,6
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,6	2,4	2,1	5,8	5,5
Andel av konsum, matvarer¹⁾	12,5	10,4	10,4	11,2	11,2	10,4

1) Vekten representerer andel av forbrukernes konsum av matvarer i alt, målt i januar det enkelte år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.2 nedenfor viser prisnivået i 2022 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2021. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået på matvarer i Norge i sum er 46 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-27. Av tabellen ser vi at Norge har det høyeste prisnivået på over halvparten av varene, Danmark er høyest på fisk og Island er høyest på de resterende produktene. Polen har billigere mat enn EU-27 på alle varer. Gjennomsnittet for EU ble endret fra EU28 til EU27 i 2019, grunnet Brexit. Tilsvarende tall fra tidligere år er derfor ikke direkte sammenlignbare.

Andelen til mat og drikke av husholdningenes konsum er størst i Polen, med 18,7 prosent. Tyskland har lavest andel, med 11,3 prosent. Tallene er litt ulike i forhold til tabell 9.1 pga. at andre faktorer inngår i beregningsgrunlaget.

Tabell 9.2 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2022. EU27=100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	145,1	112,1	119,0	111,6	144,5	107,4	71,7
Brød og kornprodukter	130,9	117,0	144,9	122,6	152,5	106,4	72,5
Kjøtt	144,5	111,7	94,4	109,1	169,5	119,9	64,1
Fisk	112,8	120,2	122,8	120,2	113,2	120,3	87,5
Melk, ost og egg	151,6	104,9	123,7	108,9	167,3	102,1	74,6
Matoljer og – fett	142,8	112,7	123,6	102,6	113,3	102,6	85,8
Frukt, grønnsaker og potet	153,4	116,8	109,7	115,0	126,2	111,0	71,9
Andre matvarer	164,1	114,2	151,6	110,9	144,2	94,2	76,9
Alkohol frie drikkevarer	153,7	129,7	138,2	136,3	134,8	99,1	89,6
Alkoholholdige drikkevarer	257,3	151,6	144,9	213,2	297,1	86,7	91,5
Tobakk	245,2	113,3	134,6	151,9	186,0	111,5	59,2
Mat og alkohol frie drikkevarer	145,6	113,7	120,8	113,7	142,7	106,3	73,3
Konsum i husholdningene ¹⁾	143,0	122,0	149,0	126,0	162,0	109,0	61,0
Mat og drikke i prosent av konsum i husholdningene	11,0	12,7	12,1	11,9	12,7	11,3	18,7

1) Omfatter både varer og tjenester til privat konsum

Kilde: Eurostat, SSB

Tabell 9.3 nedenfor viser prisendringen for matvarer fra januar 2023 til januar 2024 i utvalgte land.

Tabell 9.3 Prisendring i prosent for matvarer fra januar 2023 til januar 2024 i utvalgte land

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Tyskland	Polen	EU-27
Konsumprisindeks	4,5	3,4	0,9	1,1	3,1	4,5	3,1
Matvarer	8,8	3,6	1,8	1,4	4,4	5,7	4,8
Brød og kornprodukter	9,8	2,1	1,9	3,7	5,5	6,5	3,6
Kjøtt	8,6	4,0	0,2	0,3	3,1	4,1	3,9
Fisk og sjømat	11,6	6,2	-0,7	3,5	4,5	3,3	3,8
Melk, ost og egg	6,8	-3,9	-3,4	-0,1	-3,8	0,4	-0,8
Matoljer og -fett	6,5	-4,8	1,4	1,6	-6,8	-11,3	6,3
Frukt	12,1	7,0	1,1	2,8	10,5	1,0	7,8
Grønnsaker	12,6	7,1	6,4	-3,3	8,7	12,2	10,5
Sukker og sjokolade mm	6,3	8,1	6,8	4,3	10,9	7,2	7,8

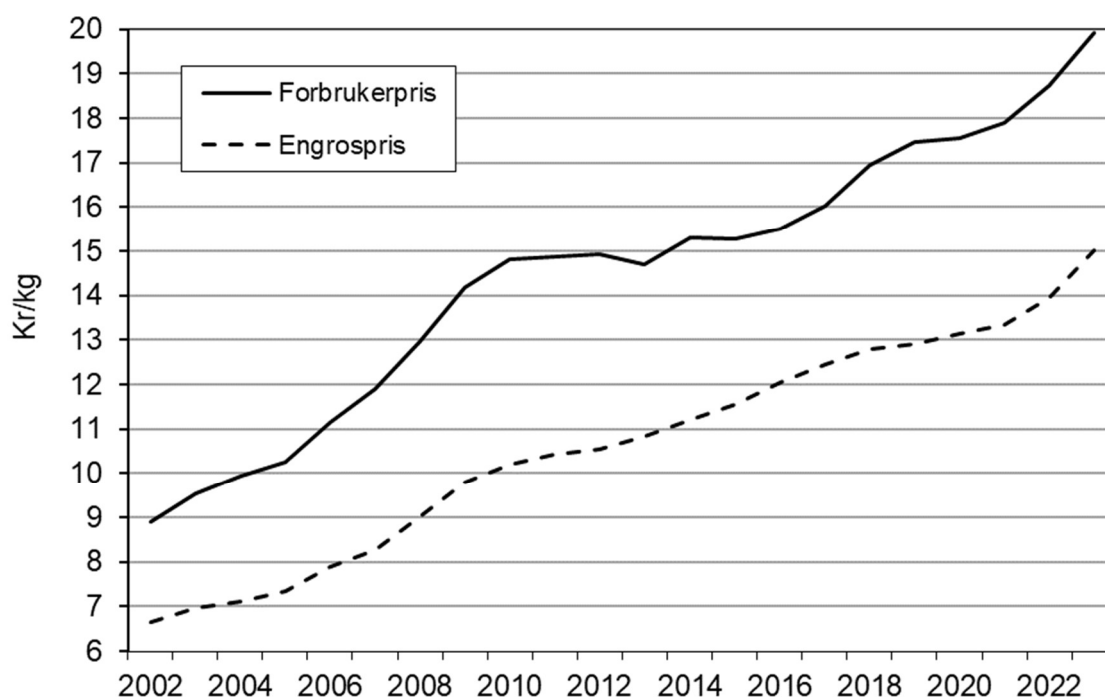
Kilde: Eurostat, SSB

9.2 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 2002 og 2012 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer, jf. innledningen for kapittel 9. Siden 1/1-2012 har merverdisatsen vært 15 prosent.

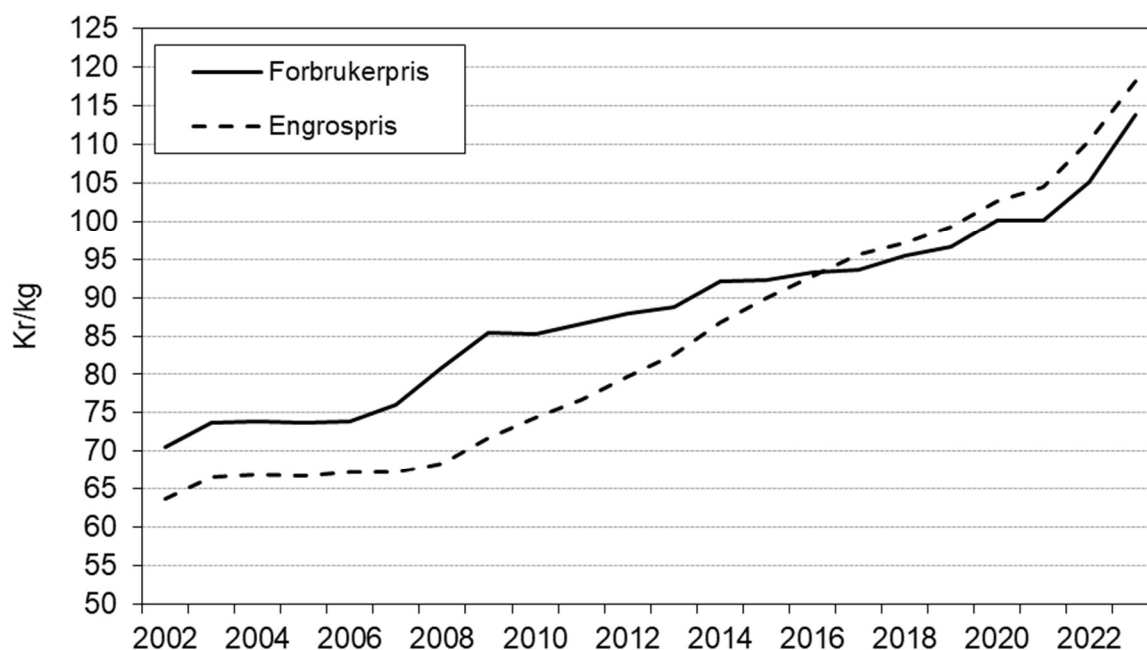
Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke endringen i prisene til kurvene i figurene for melkeproduktene. Mens engrosprisene på lettmeik økte med 47 prosent fra 2010 til 2023, var økningen 54 prosent for Norgeia i samme tidsrom. I denne perioden ble tilskuddet til ost redusert mer enn økningen i avgift på drikkemelk.

Figur 9.1 til figur 9.4 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmeik, Norgeia, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 2002 til 2023. Forbrukerprisen på lettmeik økte 6,3 prosent fra 2022 til 2023. Prisen på smør økte 10,3 prosent og ost ble 8,2 prosent dyrere. Forbrukerprisen på lettmeik ble fra 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens det fra 2015 ble benyttet en ny indeks for «fersk lettmeik». Indeksen for «ost» er benyttet for Norgeia og Gudbrandsdalsost frem til 2005. Fra 2006 er disse indeksene fjernet og erstattet med en felles indeks for «Ost og osteprodukter». Dette er grunnen til at spesielt forbrukerprisen på Gudbrandsdalsost ikke blir helt presis. Referanseveren for smør er 1/2 kg meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Engrosprisene økte fra 2022 til 2023 for alle hovedgrupper av meierivarer, lettmeik med 7,7 prosent, Norgeia-ost med 6,9 prosent, smør med 7,0 prosent og Gudbrandsdalsost med 5,9 prosent.

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmeik. Kr/l

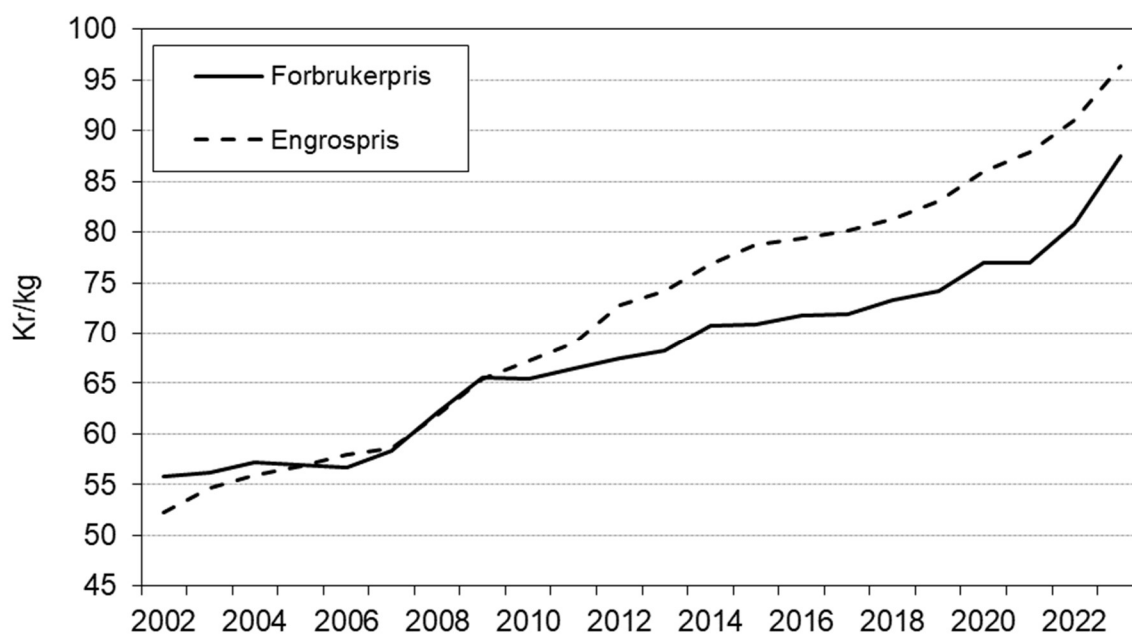
Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

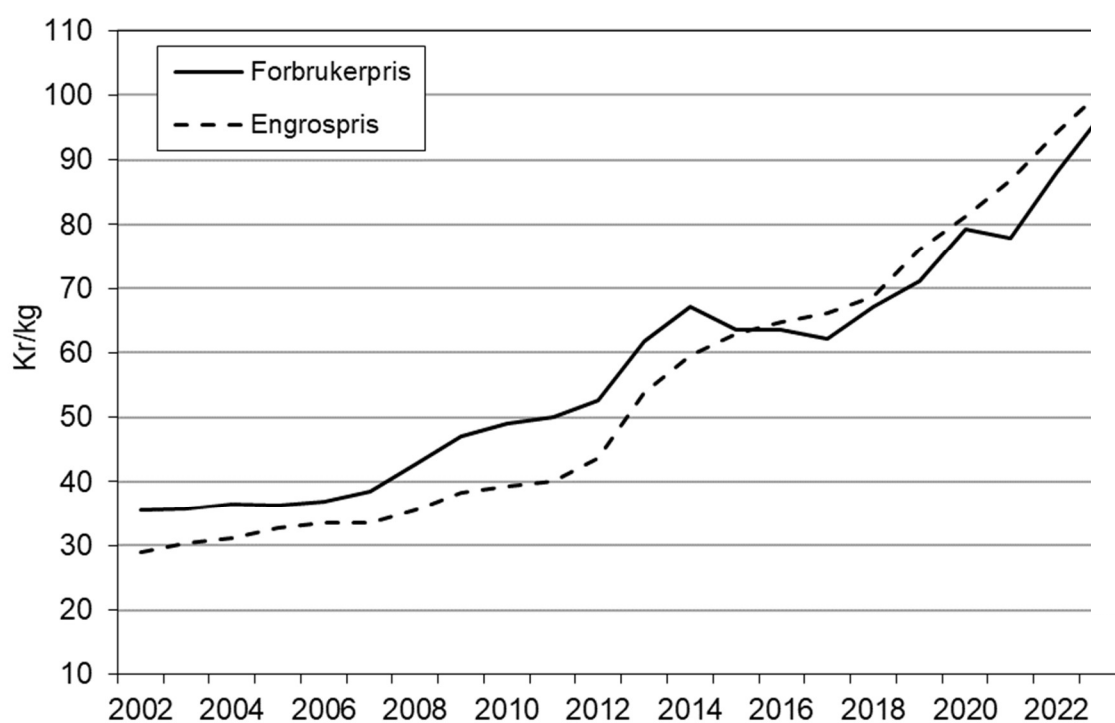
Figur 9.2 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norge. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene. I gjennomsnitt for perioden 2017-2023 ligger forbrukerprisene på Norge rundt 3 prosent under engrosprisene. Selv om det er vanskelig å vite sikkert hva grunnen er, kan forklaringen være at rabatten ved salgskampanjer i butikk er noe høyere enn ved salg fra grossist. Marginene både i engros- og butikkledet er konfidensielle og kan endres over tid.

Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg
Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

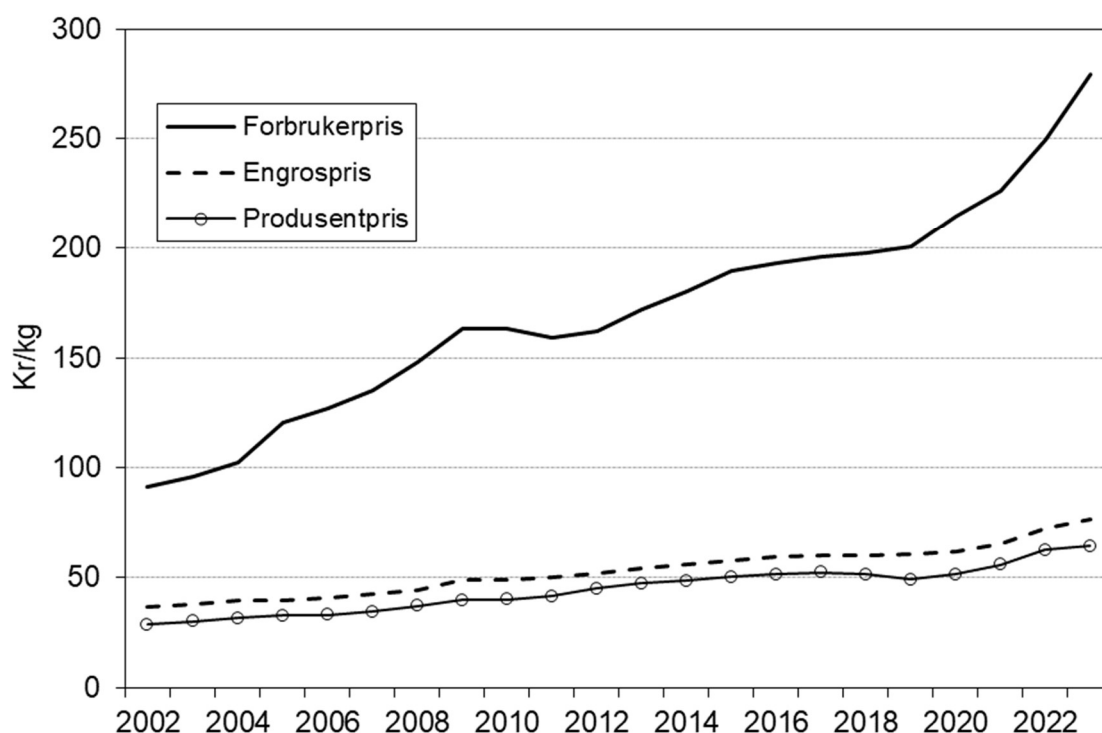

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg
Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

9.3 Storfekjøtt

Figur 9.5 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 11,8 prosent fra 2022 til 2023, engrosprisene var opp 5,9 prosent mens produsentprisene steg 2,8 prosent.

For varegruppen kjøtt- og karbonadekaker økte forbrukerprisene 9,2 prosent fra 2022 til 2023, etter en økning på 10,2 prosent fra 2021 til 2022.

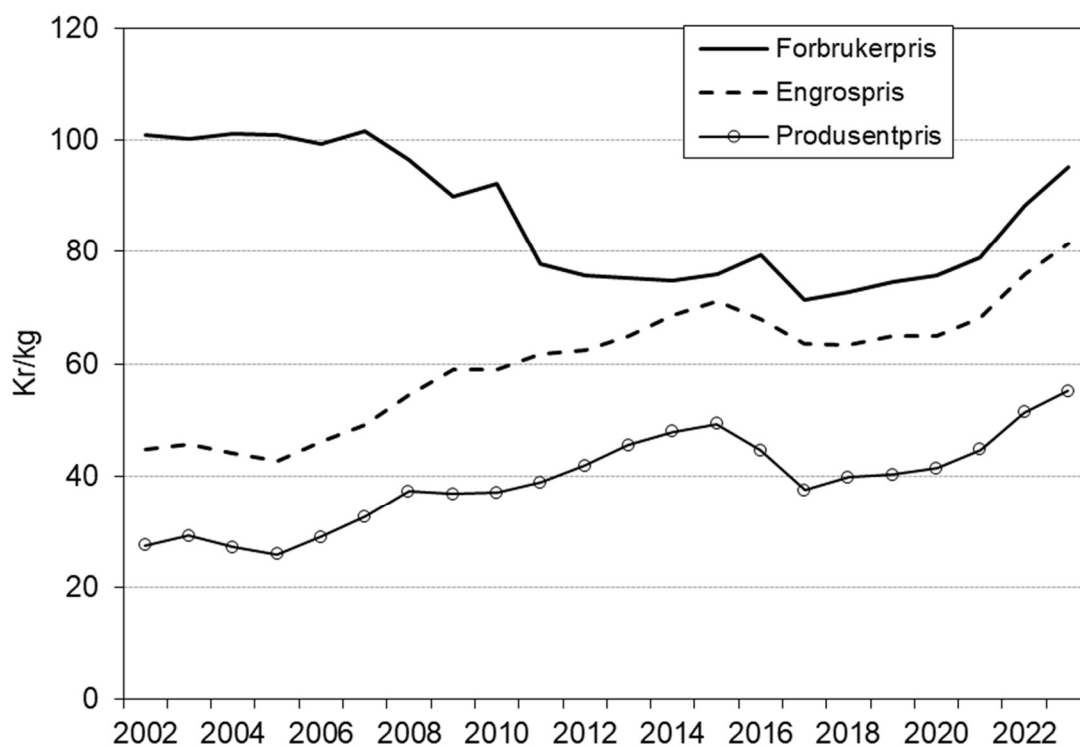

Figur 9.5 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

9.4 Sau- og lammekjøtt

Figur 9.6 viser prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2022 til 2023 økte forbrukerprisene med 3,3 prosent, engrosprisene økte 7,3 prosent, og produsentprisene steg med 7,3 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene økt 3,3 prosent, mens engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 38 og 48,8 prosent.

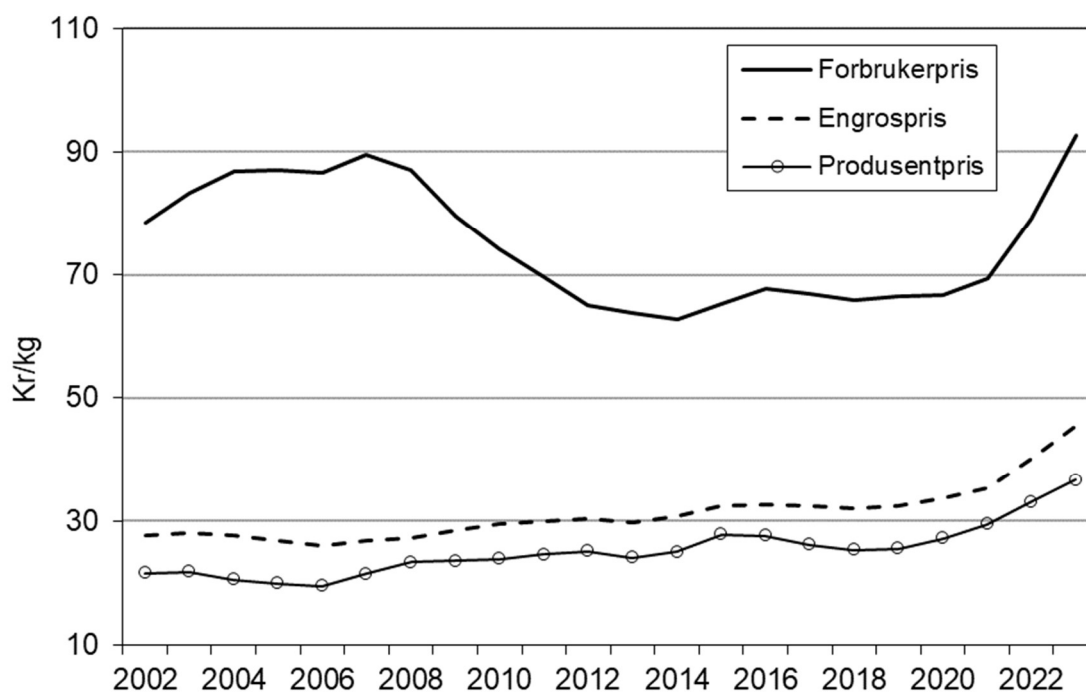

Figur 9.6 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

9.5 Svinekjøtt

Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.10. Fra 2022 til 2023 var det økning for alle tre prisene, forbrukerprisen med 17 prosent, engrosprisen med 13,3 prosent og produsentprisen med 10,6 prosent. Referansevaren er gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

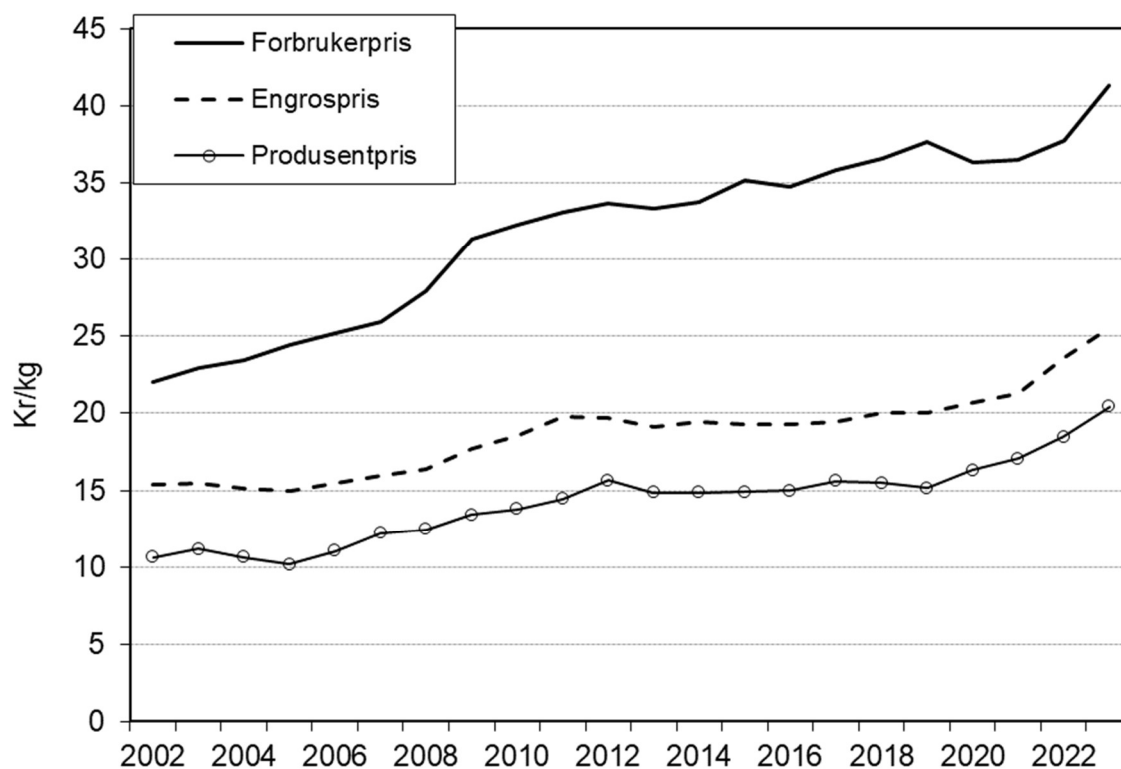

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

9.6 Egg

Figur 9.8 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte 9,5 prosent fra 2022 til 2023. Engros- og produsentprisen økte henholdsvis 8,1 prosent og 10,6 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

10 Likestilling

Prop.1S (2015–2016) sier at «*Det er eit uttrykt mål i landbrukspolitikken at kvinner og menn skal ha dei same moglegheitene til å drive næringsverksemd innanfor landbruk og i landbruksbaserte næringar.*»

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.3 om alminnelig inntekt og 7.4 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2023, selv om andelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2010	2020	2022	2023
Menn	60 914	37 471	30 563	29 782	29 387
%	87,1	85,6	83,3	82,9	82,7
Kvinner	9 045	6 295	6 128	6 143	6 168
%	12,9	14,4	16,7	17,1	17,3
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>43 766</i>	<i>36 691</i>	<i>35 925</i>	<i>35 555</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2022 og 2023

Tabell 10.2 viser kvinneandelen av personlige brukere. Fra 2010 til 2023 økte kvinneandelen i alle fylker, og for landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 17,3 prosent i denne perioden.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. Prosent

	1999	2010	2020	2022	2023*
Viken	12,4	14,1	16,2	16,7	16,8
Innlandet	13,1	13,1	15,8	16,3	16,4
Vestfold og Telemark	13,4	12,9	16,4	16,9	17,0
Agder	12,9	15,1	17,4	18,2	18,4
Rogaland	11,1	14,5	15,4	15,2	15,5
Vestland	13,9	15,2	17,3	17,8	18,1
Møre og Romsdal	13,7	15,6	16,4	16,7	17,1
Trøndelag	10,0	13,2	16,5	17,1	17,5
Nordland	15,9	16,6	18,8	19,0	18,9
Troms og Finnmark	18,6	20,4	24,3	24,5	25,6
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>14,4</i>	<i>16,7</i>	<i>17,1</i>	<i>17,3</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2022 og 2023

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2023 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper.

I produsentregisteret er det kun mulig å registrere én person som bruker, selv om gården i praksis blir drevet i fellesskap av to personer. I sånne tilfeller er det ofte mannen som er registrert som bruker, så andelen kvinner som driver gård kan i realiteten være noe høyere.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2022	2023*
< 100 ¹⁾	16,2	18,1	21,1	21,4	21,5
100–199	11,8	15,1	17,3	17,3	17,9
200–299	9,3	12,8	15,9	16,8	16,7
300–499	8,1	10,4	13,1	14,2	14,5
500–799	6,0	9,2	11,6	11,7	11,9
≥800	6,3	4,6	6,7	7,0	7,5
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>14,4</i>	<i>16,7</i>	<i>17,1</i>	<i>17,3</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2022 og 2023

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Gjennomsnittsalderen for menn er 3,5 år høyere enn for kvinner i 2023.

Tabell 10.4 Prosentvis aldersfordeling for brukere 2023*

Aldersgruppe	≤39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥70	Gj.sn.alder, år
Menn	16,9	20,6	28,6	15,7	7,4	10,8	53,1
Kvinner	22,4	26,9	29,8	10,7	4,2	6,2	49,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjonen 2023

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2022. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som solgte eiendom i denne perioden var 61,1 prosent av eierne menn og 36,4 prosent kvinner. Av de som overtok var 60,6 prosent menn og 36,0 prosent kvinner.

Blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer var det i 2022 0,8 prosentpoeng høyere antall enn i 2010. Blant nye kvinnelige eiere var det i 2022 1,5 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2022. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Viken	60,9	34,0	5,1	58,9	35,1	5,9
Innlandet	63,5	34,1	2,4	60,2	37,1	2,7
Vestfold og Telemark	64,1	32,9	3,0	60,4	34,5	5,1
Agder	62,2	34,3	3,4	62,9	32,6	4,5
Rogaland	66,2	31,6	2,1	60,2	35,5	4,3
Vestland	63,2	33,9	2,9	59,7	37,3	3,1
Møre og Romsdal	65,0	34,0	1,1	61,8	35,4	2,8
Trøndelag	63,2	32,5	4,3	60,9	35,5	3,6
Nordland	57,0	40,8	2,2	53,8	42,5	3,6
Troms og Finnmark	54,4	43,1	2,5	55,7	42,3	2,0
Landet	61,1	36,4	2,5	60,6	36,0	3,4

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2022. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for alle og nye eiere på landbrukseiendommer i 2022. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 19,8 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2022. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 53,4 år, noe som er 5,6 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 1,8 år mindre enn for kvinner som eide landbrukseiendommer i 2022. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jf. tab. 10.4) 5,6 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige *brukere* (jf. tab. 10.4) er i gjennomsnitt ca. 11 år yngre enn alle kvinnelige *eiere*. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, påvirker derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2022 og for alle eiere i 2022. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gj.snittsalder, år
		<30	30–39	40–49	50–59	60–69	>70	
Nye eiere	Menn	12,6	20,9	20,7	22,6	14,6	8,6	47,8
	Kvinner	8,1	18,1	16,0	20,8	17,3	19,8	53,4
Alle eiere	Menn	2,4	8,7	15,1	25,0	24,8	24,1	58,7
	Kvinner	1,9	8,4	14,7	23,3	21,4	30,2	60,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2022, alle omsetninger 2022

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2022. Vi ser at 70,2 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2022 var menn og 21,2 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 45 år.

Tabellen viser at det i 2022 var en større andel menn enn kvinner som overtar landbrukseiendommer ved de fleste former for overdragelser. Det er ved uskifte-/skifteoppgjør at kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 67 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 44 år i gjennomsnitt.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2022

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gj.snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg		70,2	21,2	8,7	45
Gave		65,1	34,6	0,3	44
Uskifte- /skifteoppgjør		43,2	55,9	0,9	67
Tvangsauksjon		77,9	10,3	11,8	48
Annet		64,1	30,7	5,2	50
Totalt		59,2	37,2	3,7	53

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2022, alle omsetninger 2022

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av EØS-avtalen, er Norge forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard

dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster

Øvrige jordbruksvekster

Hagebruksvekster

Storfe mjølkeproduksjon

Storfe kjøttproduksjon

Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon

Sau

Øvrige grovfôretende dyr

Svin og fjørfe

Blandet planteproduksjon

Blandet husdyrproduksjon

Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale omsetning. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrig grovfôretende dyr», med en andel på 27,4 prosent. Andelen for sau er 20,7 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, melk og kjøtt. Felles foretak gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2022

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	6 176	5 284	758	134	12,3	17,9	12,4	6,8
Øvrige jordbr.vekster	3 828	3 196	527	105	13,8	10,8	8,6	5,3
Hagebruksvekster	1 426	939	227	260	15,9	3,2	3,7	13,2
Storfe, melk	5 751	4 343	722	686	12,6	14,7	11,8	34,7
Storfe, kjøtt	4 265	3 544	605	116	14,2	12,0	9,9	5,9
Storfe, melk og kjøtt	579	474	55	50	9,5	1,6	0,9	2,5
Sau	8 960	6 863	1 857	240	20,7	23,2	30,5	12,2
Øvrig grovføretende dyr	2 577	1 719	707	151	27,4	5,8	11,6	7,6
Svin og fjørfe	1 755	1 376	271	108	15,4	4,6	4,4	5,5
Blandet planteprod.	228	163	44	21	19,3	0,6	0,7	1,1
Blandet husdyrprod.	572	462	82	28	14,3	1,6	1,3	1,4
Komb. plante og husdyr	1 555	1 238	241	76	15,5	4,2	4,0	3,8
<i>Sum</i>	<i>37 672</i>	<i>29 601</i>	<i>6 096</i>	<i>1 975</i>	<i>16,2</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Totalpopulasjon 2022

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. 23,2 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er 30,5 prosent av kvinnene. 17,9 prosent av mennene og 12,4 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. 14,7 prosent av mennene har melkeproduksjon, mot 11,8 prosent av kvinnene. 34,7 prosent av de upersonlige driver melkeproduksjon.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2023 utførte kvinner 24 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13	88	22	23	26	23
2016	83	22	24	24	23
2020	76	24	23	24	27
2023	75	24	22	25	27

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2022, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 59,8 prosent utdanning på universitets- og høghskolenivå. Hos menn har 20,5 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtok gård i 2022, så har 25,1 prosent av mennene høyere utdanning, og 26,2 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av både menn og kvinner som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn, med minst:			Prosentandel kvinner, med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høghskole
<39 år	13,6	65,9	20,5	11,7	28,5	59,8
40–59 år	12,7	57,0	30,2	8,7	33,3	58,1
>60 år	19,4	55,4	25,1	25,2	48,6	26,2
<i>Totalt nye eiere</i>	14,6	59,3	26,1	15,7	38,2	46,1
<i>Hele befolkningen</i>	24,5	43,3	31,7	22,6	35,2	41,6

Kilde: Statistisk Sentralbyrå 2022, Landbruksregistret, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdannelse som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i

aldersgruppene over 40 år. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gård er høyere enn tilsvarende for menn (jf. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning, prosent

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
<39 år	8,0	8,0
40–59 år	8,8	2,8
>60 år	9,5	0,5
<i>Totalt</i>	8,8	3,1

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, 2022, Utdanningsstatistikken.

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn

Tabell 10.12 nedenfor viser andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Dette er tilsvarende tabellene 7.10–7.12, og viser forskjellene på menn og kvinner. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 31,3 prosent kvinner mot 24,6 prosent menn. Relativt sett er det også færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 10.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2022

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	>90 %	>50 %
Mann	29 683	24,6	17,2	34,6	17,4	6,2	23,6
Kvinne	6 072	31,3	20,4	32,5	11,8	4	15,8
<i>Alle</i>	35 755	25,7	17,7	34,2	16,5	5,8	22,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 10.13 nedenfor er tilsvarende tabell 7.13 og tabell 7.14, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en større andel av mennene som har inntekt over 195 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over kr 361 420 som i 2022 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2022

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–93 000	93 001–194 999	195 000–361 420	>361 420
Mann	29 683	24,6	15,1	13,3	11,6	35,4
Kvinne	6 072	31,3	18,5	13,5	10,9	25,8
<i>Alle</i>	<i>35 755</i>	<i>9 195</i>	<i>5 616</i>	<i>4 759</i>	<i>4 107</i>	<i>12 078</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk